УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

2019

ПЕРЕДМОВА

Мова — запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності. Однією з найсуттєвіших ознак такої цілісності є функціонування в різних суспільних сферах літературної мови, яка має кодифікований правопис. Правописна кодифікація мови завжди вписана в соціолінгвістичний контекст. Коли разом з тоталітарним періодом нашої історії відійшов у минуле адміністративний контроль над дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової інформації, видавництв, освітніх закладів і т. ін. стали користуватися орфографічними правилами, відмінними від офіційних. Це дезорієнтує широке коло користувачів української мови, спричиняє непевність у власній мовній компетенції, перешкоджає розширенню суспільних функцій української мови і врешті розхитує мовну норму.

Завдяки сучасним ЗМІ сьогодні маємо змогу почути усне українське слово не тільки з різних куточків України, а й з усього світу. Чуємо розмаїття акцентів, вимов, інтонацій, бо це *усне* українське мовлення з його природними територіальними, соціальними, віковими особливостями. На противагу некодифікованому усному мовленню, правопис — це еталон *писемної* літературної мови, яка, за слушним спостереженням Ю. В. Шевельова, є штучним витвором високорозвиненого суспільства, а не відтворенням почутого «з уст народу».

Правопис складається з трьох підсистем: графіки (букв, якими позначають найтиповіші звуки), орфографії (закономірностей поєднання букв для передавання на письмі звукового образу української мови) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають змістове й інтонаційне членування висловленої думки). Кожна з цих підсистем, як і кожний з розділів правопису, мають свою історію.

Українська графіка бере початок від старослов'янського письма. У нинішньому українському алфавіті є буква, якої не було в традиційній кирилиці, — це **ґ**, що відома з кінця XVI ст. і набула поширення в XVII ст. Буква **ї** в українських текстах спочатку вживалася замість колишньої **ѣ** та на місці **е** в новозакритому складі, а згодом перебрала на себе функції позначення сполучення j + і. Зазнала специфікації в українському правописі й буква **є,** що вживається на позначення йотованого е (j + е) та **е** з м'якістю попереднього приголосного (ь + е); її немає в інших сучасних кириличних правописах.

З розвитком нової української літературної мови, яку пов'язують з виходом у світ «Енеїди» Івана Котляревського, письменники, які писали живою українською мовою, шукали засобів передавати справжнє звучання слів, а не йти за їхнім давнім традиційним написанням. Цей пошук був великою мірою стихійним: від 1798 до 1905 року нараховується близько 50 різних (більш і менш поширених, іноді суто індивідуальних) правописних систем. Найпомітнішими серед них були правописні системи Олексія

Павловського, «Русалки Дністрової», Пантелеймона Куліша, Євгена Желехівського, Михайла Драгоманова. У становленні українського правопису брали участь науковці й культурні діячі і східних, і західних українських земель: Володимир Антонович, Павло Житецький, Костянтин Михальчук, Павло Чубинський, Євген Желехівський, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович та ін.

У 1876 році російський імператор Олександр II ухвалив акт, згідно з яким українська графіка опинилася під забороною. Українські тексти, навіть дозволені урядовою цензурою, слід було друкувати з використанням російської абетки. Після скасування цієї заборони в 1907 — 1909 роках вийшов друком знаменитий словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, у якому застосовано принцип фонетичного українського правопису. У 1918 році опубліковано проєкт офіційного українського правописного кодексу, запропонований професором Іваном Огієнком, у доопрацюванні якого згодом узяли участь академік Агатангел Кримський і професор Євген Тимченко. У 1919 році цей проєкт був виданий під назвою «Головніші правила українського правопису». Цього ж року спільне зібрання Української академії наук схвалило «Найголовніші правила українського правопису» — перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс. В умовах складних геополітичних змін, війн і соціальних катаклізмів він справляв визначальний вплив на формування української мови як національного, а не етнологічного феномену. Його творці орієнтувалися, по-перше, на специфіку історичної й діалектної основи української мови, на її характерні ознаки порівняно з іншими слов'янськими мовами, і, по-друге, на мовну практику визначних українських письменників і перекладачів.

У 1925 р. уряд УСРР створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису, а в 1927 році за наслідками роботи Всеукраїнської правописної конференції, що відбулася в Харкові, комісія підготувала проєкт всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 року цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», затвердив нарком освіти УСРР Микола Скрипник. Та вже за кілька років після згортання політики «українізації» й самогубства Миколи Скрипника за вказівкою влади до «харківського» правопису внесли суттєві зміни, скасувавши низку його норм як націоналістичних і таких, що «покликані штучно відірвати українську мову від великої братньої російської». У 1933 р. Народний комісаріат освіти УСРР схвалив інший правопис, який з незначними змінами й доповненнями (упродовж 1930-х рр., 1946 р., 1960 р.) діяв до 1989 р. З алфавіту було свавільно вилучено букву **ґ**, що вплинуло на функціонування графічної й фонетичної систем мови. Репресований «харківський» правопис з деякими змінами й доповненнями залишався чинним на західноукраїнських землях поза Українською РСР і в переважній частині української діаспори.

У 1989 р. затверджено і в 1990 р. опубліковано нову редакцію Українського правопису, у якій поновлено букву **ґ**, уточнено й доповнено окремі правописні норми. У 2015-2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів України, розробила проєкт нової редакції Українського правопису. Після громадського обговорення його схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти й науки України 24 жовтня 2018 року.

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини XX ст. — початку XXI ст. вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати тим, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати насамперед її сучасний стан. Нинішня українська мова — це багатофункціональна мова з розвиненою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка взаємодіє з багатьма світовими мовами.

У сучасній редакції Українського правопису збережено підхід до мови як до знакової системи й суспільного явища. Правописна норма, з одного боку, ґрунтується на тісних зв'язках елементів сучасної мовної системи, що відображається на письмі, а з другого боку, — на дотриманні мовної традиції і на залежності від неї. Здебільшого традиція відображає вчорашні або позавчорашні параметри системи. Так само, як і система, традиція є закономірним регулятором мовної норми.

Сучасна українська мова — відкрита й динамічна. Змінюється словник, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Для чого переглядати ці правила? Для того щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми. Хоч уточнення й корегування орфографічних правил — це завдання насамперед професійних мовознавців, співтворцями Українського правопису є також широке коло освічених українців, чия писемна практика узвичаює те чи те написання.

Кожна мова засвоює іншомовні елементи, і вони здебільшого відрізняються від питомих елементів за своїми системними ознаками. В історії правопису написання слів іншомовного походження було й залишається предметом гострих дискусій. Ці слова значною мірою

зберігають свій іншомовний колорит. Намагання передати звукову форму запозичуваних слів або особливості їхнього оригінального написання веде до проникнення в українську мову нових звуків і їхніх поєднань, екзотичних граматичних явищ. Водночас, стаючи частиною української мовної системи ці слова поступово адаптуються до української фонетики, морфології, орфографії. При цьому вони не завжди вкладаються в традиційні українські парадигми й нерідко потрапляють до категорії невідмінюваних: *ательє, кафе, буржуа, какао, мадам, радіо, таксі, ханум* і т. ін.

Одні запозичення приходять в українську мову писемним, інші — усним шляхом. У мові-джерелі звучання слова часто не збігається з прочитанням сукупності букв, з яких воно складається (*Carlisle — Карлайл, Hermes — Ерме, Worcester — Вустер, billet — білет, pioneer — піонер* і т. ін.). В українській, так само, як і в багатьох інших мовах, і транскрибування, яке передає звукову форму іншомовного слова, і транслітерування, яке відтворює його графічну форму, і комбіноване застосування цих підходів, і орфографічна адаптація слова були й залишаються природними й легітимними способами поповнення національного лексикону.

Реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період розвитку мови має свою варіантну динаміку. Пропонуючи в новій редакції правопису низку орфографічних варіантів, кодифікатори виходили з того, що варіативність — це органічна частина правописного кодексу і тією чи іншою мірою вона притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Відповідь на те, який з варіантів залишиться в минулому, зможе дати лише майбутнє.

Якою має бути «правильна українська мова»? Чи загрожують їй іншомовні впливи, а якщо загрожують, то в якій частині мовної системи й наскільки? Яку мову ми передамо нащадкам? Ці й подібні питання, що десятиліттями не втрачають своєї актуальності, спонукають до періодичного оновлення, перегляду й доопрацювання правописного кодексу, граматики й словників. Спадкоємність у мові — це зв’язок між поколіннями, які жили, живуть і житимуть в Україні. Пошук балансу між системними параметрами сучасної мови, з одного боку, й різночасовими прикметами української мовної традиції, з другого боку, — найскладніше із завдань, що поставали перед творцями національного правопису на кожному з етапів його розвитку. Нова редакція правопису є кроком до розв’язання цього завдання з позицій історичної й етнографічної соборності української мови й української нації.

Українська національна комісія
з питань правопису

І. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И

Наголошені голосні **е** та **и** у вимові виразні, тому їх передаємо тими самими буквами: *дале́ко, ви́соко.* Ненаголошені **е** та **и** невиразні у вимові. Їх передаємо тими самими буквами, що й під наголосом: *вели́кий, величе́зний,* бо *ве́лич; держу́,* бо *оде́ржати; клекоті́ти,* бо *кле́кіт; несу́,* бо *принесе́ний; село́,* бо *се́ла; шепоті́ти,* бо *ше́піт; криве́,* бо *кри́во; трима́ти,* бо *стри́мувати, широ́кий*, бо *ши́роко* та ін.

У словах із постійним наголосом невиразний звук перевіряємо за словником: *лева́да, кише́ня, мину́лий.*

§ 2. Уживання І, И на початку слова

На початку слова звичайно пишемо **і** відповідно до вимови: *Іва́н, і́грашка, і́дол, і́кати* (‘вимовляти *і* замість *и*’), *іко́на, іменува́ти, ім’я́, інди́к, і́ноді, іржа́, існува́ти, і́стина, іти́.*

Деякі слова мають варіанти з голосним **и:** *і́рій* і *и́рій, і́род* і *и́род* (‘дуже жорстока людина’).

И пишемо на початку окремих вигуків (*ич!*), часток (*ич який хитрий*), дієслова *и́кати* (‘вимовляти *и* замість *і*’) та похідного від нього іменника *и́кання*.

И на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їх вимови в цих мовах: *ийбе́н, ир, Ич-оба́, Кім Чен Ин.*

§ 3. Ї

Букву **ї,** що позначає звуки **й** + **і**, пишемо:

1. На початку слова та після букви, що позначає голосний: *героїзм, їжа, їжа́к, їздець, їздити, їсти, їх, їхати, краї́на, мої́, наївний, твої́, руї́на.*

2. Після м’якого знака: *Ана́ньїн, Віньї́.*

3. Після апострофа: *в’їзд, з’їзд, об’їхати, під’їзд, Заха́р’їн.*

4. В іншомовних словах після букви, що позначає голосний: *архаї́чний, егоїзм, еліпсо́їд, мозаїка, проза́їк, целуло́їд* (див. ще § 126).

Примітка. Ї не пишемо після префікса або першої частини складного слова, якщо вони закінчуються буквою, що позначає голосний, а наступний склад або друга частина складного слова починаються з **і:** *доісторичний, заінтригувати, переінакшити, поінформувати; новоірландський, староіндійський.*

§ 4. Я, Ю, Є

Букви **я, ю, є** пишемо:

1. На початку слова, після голосного та після апострофа для позначення звукосполучень **й + а, й + у, й + е**: *я́кість, юроди́вий, єство́; моя́, зна́ю, твоє́; п'ять, м'я́та, в'юн, б'ють, п'ємо́.*

2. Після букви на позначення приголосного звука для передання його м'якості: *дя́дько, лю́ди, оста́ннє, сюди́, ряд, ря́сно, рюкза́к, рюш.*

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 5. Буква Г

Буква **г** передає на письмі глотковий щілинний приголосний звук як в українських словах (*берегти́, вого́нь, га́дка, гука́ти, дорогий́, жага́, згин, кри́га, могу́тній, пагіне́ць*), так і в загальних та власних назвах іншомовного походження (на місці **h, g**) (*абориге́н, агіта́ція, агре́сія, бага́ж, болга́рин, брига́да, газе́та, генера́л, геоло́гія, горизо́нт, гра́мота, делега́т, кілогра́м, логопе́д, магази́н, педаго́г, фотогра́фія; Єва́нгеліє, Гоме́р, А́нглія, Гаа́га*) (див. ще § 122).

§ 6. Буква Ґ

Буква **ґ** передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний:

1. в українських та в давно запозичених і зукраїнізованих словах: *а́ґрус, ґа́ва, ґа́зда́, ґандж, ґа́нок, ґату́нок, ґвалт, ґе́ґати, ґедзь, ґелґота́ти, ґелґоті́ти, ґерґелі, ґерґота́ти, ґерґоті́ти, ґи́ґнути, ґирли́ґа, ґлей, ґні́т* (у лампі), *ґо́ґель-мо́ґель, ґонт(а), ґрасува́ти, ґра́ти* (іменник), *ґре́чний, ґринджо́ли, ґрунт, ґу́дзик, ґу́ля, ґура́льня, джиґу́н, дзи́ґа, дзи́ґлик, дриґа́ти* і *дри́ґати, ремиґа́ти* тощо та в похідних від них: *а́ґрусовий, ґаздува́ти, ґвалтува́ти, ґе́ргіт, ґратча́стий, ґрунтови́й, ґрунтува́ти(ся), ґу́дзиковий, ґу́лька, проґа́вити* і под.

2. у власних назвах — топонімах України: *Ґорґа́ни* (гірський масив), *Ґоро́нда, У́ґля* (села на Закарпатті), у прізвищах українців: *Ґалаґа́н, Ґалято́вський, Ґе́ник, Ґерза́нич, Ґерда́н, Ґжи́цький, Ґи́ґа, Ґо́ґа, Ґо́йдич, Ґо́нта, Ґри́ґа, Ґудзь, Ґу́ла, Лома́ґа*.

§ 7. Апостроф

Роздільність вимови **я, ю, є, ї** та попереднього твердого приголосного на письмі позначаємо апострофом.

Апостроф пишемо перед **я, ю, є, ї:**

1. Після букв на позначення губних приголосних **б, п, в, м, ф**: *б'ю, п'ять, п'є, в'я́зи, солов'ї́, м'я́со, рум'я́ний,* (на) *тім'ї, жира́ф'ячий, мереф'я́нський; П'я́ста, В'ячесла́в, Дем'ян, Максим'ю́к, Стеф'ю́к.*

Примітка. Апостроф не пишемо, коли перед буквою на позначення губного звука є інша буква (крім **р**), що належить до кореня (основи): *дзвя́кнути, духмя́ний, ма́впячий,*

медвя́ний, морквя́ний, різдвя́ний, свя́то, тьмя́ний, цвях, але: *арф'я́р, ве́рб'я, торф'яни́й, черв'я́к.* Коли така буква належить до префікса, то апостроф пишемо, як і в спільнокореневих словах без префікса: *зв'язо́к, зв'яли́ти, підв'яза́ти, розм'я́кнути, сп'яні́ти.*

2. Після **р**: *бур'я́н, міжгі́р'я, пі́р'я, ма́тір'ю, кур'є́р,* (на) *подві́р'ї; Валер'я́н, Мар'я́н, Мар'я́на.*

Примітка. Апостроф не пишемо, коли **ря, рю, рє** означають сполучення м'якого **р** із наступними **а, у, е**: *буря́к, бу́ряний, кря́кати, ряби́й, рю́мсати, крюк.*

3. Після **к** у слові *Лук'я́н* і похідних від нього: *Лук'я́ненко, Лук'яню́к, Лук'яне́ць.*

4. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: *без'я́дерний, без'язи́кий, від'їзд, з'є́днаний, з'їхати, з'яви́тися, напів'європе́йський, об'є́м, під'їхати, під'ю́дити, роз'ю́шити, пан'європе́йський; дит'я́сла, камер'ю́нкер, Мін'ю́ст.*

Примітка 1. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними **і, е, а, о, у** апостроф не пишемо: *безіме́нний, зініціюва́ти, еконо́мити, загітува́ти, зорієнтува́ти, зуміти́.*

Примітка 2. Про апостроф у словах іншомовного походження див. § 138, у прізвищах та географічних назвах див. §. 144, 151.

§ 8. ЙО, ЬО

1. **ЙО** передає звукосполучення **й + о**:

1) на початку слова та після букви, що позначає голосний: *його́, йому́, завойо́ваний, привілейо́ваний, райо́н, чийо́го;*

2) після букви на позначення приголосного, переважно на початку складу: *батальйо́н, бульйо́н, вйо́кати, Воробйо́в, курйо́з, мільйо́н, Соловйо́в.*

2. **ЬО** пишемо після букви на позначення м'якості приголосного перед **о**: *всього́, Ковальо́в, Линьо́в, льон, льох, сьогодні, сьо́мий, трьох, тьо́хкати, цього́.*

Чергування голосних

§ 9. Чергування О — І, Е — І

1. У сучасній українській мові звуки **о, е** у відкритих складах чергуються з **і** в закритих складах:

1) під час словозміни:

а) *водопій — водопо́ю, дохід — дохо́ду, кінь — коня́, ка́мінь — ка́меня, лід — льо́ду, мій — мого́, сім — семи́, у́стрій — у́строю; ніч — но́чі — ні́ччю,*

пе́вність — пе́вності — пе́вністю, ра́дість — ра́дості — ра́дістю, ви́селок — ви́сілка, о́сінь — о́сені — о́сінню, (у) *вели́кому* — (у) *вели́кім;*

б) *гір — гора́, ніг — нога́, осіб — осо́ба, слів — сло́во, сіл — село́;*

в) *ба́тьків — ба́тькового, ба́тькова; бра́тів — бра́тового, бра́това; Василі́в — Василе́вого, Василе́ва; ковалі́в — ковале́вого, ковале́ва; Петрі́в — Петро́вого, Петро́ва; шевці́в — шевце́вого, шевце́ва;*

г) *Ка́нів — Ка́нева, Ки́їв — Ки́єва, Фа́стів — Фа́стова, Ха́рків — Ха́ркова, Черні́гів — Черні́гова;*

ґ) *вівса́ — ове́с, вівця́ — ове́ць, вісь — о́сі;*

д) *бі́йся — бою́ся, стій — стоя́ти;*

е) *вів, ві́вши — вела́ (вести́); заві́в, заві́вши — замела́ (замести́); міг, мі́гши — мо́жу (могла́, могти́); ніс, ні́сши — несу́ (несла́, нести́); плів, пліві́вши — плела́ (плести́),* а також *ріс, рі́сши — росла́, рости́.*

2) під час словотворення: *будівни́к* (пор. *буді́ва*), *ві́льний* (пор. *во́ля*), *кі́лля* (пор. *кола́*), *підні́жжя* (пор. *нога́*), *подві́р'я* (пор. *двора́*), *робітни́к* (пор. *робо́та*); *зі́лля* (пор. *зелени́й*), *сільськи́й* (пор. *село́*) та ін.

О, Е, що не переходять в І

2. **О, е** не переходять в **і** в закритому складі за таких умов:

1) коли ці звуки вставні або випадні: *вікно́ — ві́кон, земля́ — земе́ль, ка́зка — казо́к, со́тня — со́тень; ви́тер — ви́тру, ві́тер — ві́тру, вого́нь — вогню́, день — дня, роздо́р — розідра́ти, сму́ток — сму́тку, сон — сну, тра́вень — тра́вня.*

Примітка 1. У формах окремих слів **о, е** не випадають: *лоб — ло́ба, мох — мо́ху, рот — ро́та, лев — ле́ва.*

Примітка 2. За аналогією до форм *книжо́к, казо́к* маємо **о** між приголосними в родовому множини й у деяких іншомовних словах: *а́рка — а́рок, ма́рка — ма́рок, па́пка — па́пок* тощо, але: *парт, форм, сакль* та ін.

2) у групах **-ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: *торг — то́ргу, хорт — хорта́, смерть — сме́рті, вовк — во́вка, шовк — шо́вку*, але *погі́рдний* (пор. *пого́рда*);

3) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-, -ере-,** а також **-еле-:** *горо́д, моро́з, по́дорож, по́рох, сто́рож; во́лос, со́лод; бе́рег, пе́ред, се́ред, че́рез; зе́лень, пе́лех, ше́лест* та ін., але: *морі́г, оборі́г, порі́г, смо́рід;*

4) у родовому відмінку множини іменників середнього роду на **-енн(я)**: *зна́чень (зна́чення), поло́жень (поло́ження), тве́рджень (тве́рдження), тво́рень (тво́рення);*

5) в абревіатурах і в похідних утвореннях: *соцстра́х, соцстра́хівський, спецви́пуск, спецко́р, спецко́рівський, спецо́дяг, торгфло́т* та ін.;

6) у словах іншомовного походження: *агроно́м, інжене́р, студе́нт, том* та ін.

Примітка. За аналогією до слів української мови, де є чергування **о, е** з **і,** таке чергування з'явилося й у деяких давно засвоєних словах іншомовного походження: *Антíн — Антóна, ґнíт — ґнотá, кóлір — кóльору, Прóкíп — Прóкóпа; курíнь — куренá, папíр — папéру.*

Відхилення в чергуванні О — І, Е — І

3. Є багато позицій, коли чергування **о, е** з **і** у відкритих і закритих складах немає всупереч наведеним правилам:

1) **і** наявне у відкритому складі в словах з основою, вирівняною за іншими відмінками чи формами:

а) у формах називного відмінка однини: *гребінéць (гребінцá), дзвінóк (дзвінкá), камінéць (камінцá), кíготь (кíгтя), кілóк (кілкá), кінéць (кінцá), нíготь (нíгтя), олівéць (олівцá), ремінéць (ремінцá), рíвень (рíвня), стіжóк (стіжкá), торгівéць (торгівцá), фахівéць (фахівцá)* та ін.;

б) у формах родового відмінка множини: *вíкон (вікнó), вíчок (вíчко), гілóк (гíлка), зірóк (зíрка), кілéць (кільцé), лíжок (лíжко), нíжок (нíжка), плíтóк (плíтка);*

в) у формах іменників зі значенням зменшеності за аналогією до таких форм, як *кіл — кілкá, міст — місткá, гíрка* (де **і** в закритому складі): *кілóчок, містóчок, нíженька, гіронька,* але *слівцé — словéчко;*

2) у групах **-оро-, -оло-, -ере- о, е** переходять в **і**:

а) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду (здебільшого з рухомим наголосом) і в похідних від них іменниках на **-к-(а)** зі значенням зменшеності: *бородá — борíд — борíдка, воронá — борíн — борíнка, головá— голíв — голíвка (*і *голóвка* — з іншим значенням*), сторонá — сторíн — сторíнка, чередá — черíд — черíдка;*

б) у родовому відмінку множини іменників здебільшого середнього роду й відповідних іменниках зі значенням зменшеності: *болóто — болíт — болíтце, воротá — воріт — воріття, долотó — долíт — долíтце,* але: *дéрево— дерéв — деревцé, джерелó — джерéл — джерéльце;*

в) у деяких похідних іменниках середнього роду з подовженим приголосним: *бездоріжжя, Запоріжжя, підборіддя, роздоріжжя* (але: *лівобережжя, узбережжя),* а також без подовження: *безголів'я, поголів'я,* хоч *безголóсся, повноголóсся;*

3) **і** в закритому складі маємо у формах чоловічого роду однини дієслів минулого часу й дієприслівників з повноголоссям, якщо відповідні форми жіночого та середнього роду однини й форма множини мають наголос на кінцевому складі: *волíк, волíкши (волокти́), зберíг, зберíгши (зберегти́), стерíг, стерíгши (стерегти́),* бо: *волоклá, збереглá, стереглá; волóкло, збереглó, стереглó* та ін., але: *боров, колóв, молóв, полóв, поров; борóла, колóла, молóла, полóла, порóла* та ін.;

4) у віддієслівних іменниках середнього роду на **-нн-(я) і** звичайно буває тільки під наголосом, а без наголосу — **е**: *носíння, ходíння; врáження,*

заве́ршення, збі́льшення, зна́чення, поя́снення, але: *варе́ння* (і *варі́ння, ва́рення* — процес), *вче́ння.* Так само **-ення,** а не **-іння** мають іменники, похідні від слів з основою на **-ен**: *име́ння, наймéння;*

5) **о, е** наявні в закритому складі:

а) у непрямих відмінках іменників чоловічого роду з вирівняною за називним відмінком основою: *боре́ць — борця́ (борце́ві, борце́м* та ін.), *ви́борець — ви́борця, ловéць — ловця́, твореце́ць — творця́; мото́к — мотка́, носо́к — носка́, па́росток — па́ростка; во́день — во́дню; коте́л — котла́, оре́л — орла́;*

б) у повноголосних формах **-оро-, -оло-** зі сталим наголосом іменників переважно жіночого роду: *коло́д (коло́дка), доло́нь (доло́нька), соро́к, огоро́ж, моро́к, нагоро́д* (від них немає зменшених форм з **і**). Але: *доріг, доріжка, корів, корівка, беріз, берізка* (проте *бере́зка* — виткий бур'ян);

в) у родовому відмінку множини деяких іменників переважно жіночого роду: *буді́в, вод, істо́т, осно́в, підпо́р, проб, субо́т, топо́ль, шкод; леле́к, меж, озе́р, потре́б,* але: *осі́б, підкі́в;*

г) у прикметниках, утворених від власних імен на **-ов (-ьов, -йов), -ев (-єв):** *Ма́лишев — ма́лишевський, Па́влов — па́вловський.* Але в прикметниках, утворених від власних імен на **-ів (-їв)**, зберігаємо **і (ї):** *Гаври́лів — гаври́лівський, Деми́дів — деми́дівський, Андрі́їв — Андрі́ївський* (див. ще § 153, п. 2.);

ґ) у префіксальних безсуфіксних іменниках на зразок: *зато́н, перео́р, пото́п* (під впливом родового відмінка однини: *зато́ну, перео́ру, пото́пу*), але звичайно *пото́к, розго́н, удо́й.*

Зрідка, навпаки, під впливом називного відмінка однини **і** поширене на решту форм: *о́пік* (родовий однини *о́піку*);

д) під наголосом у словотворчих компонентах **-вод, -воз, -нос, -роб** складних слів, що означають людей за професією, видом занять та в похідних від цих слів: *екскурсово́д, ляльково́д; водово́з; дровоно́с; хліборо́б, хліборо́бство, чорнорóб* та ін. Проте в словах, що означають предмети, та в похідних від них утвореннях такий **о**, незалежно від наголосу, переходить в **і**: *водопрові́д, газопрові́д, газопрові́дний, електропро́від, трубопро́від*; у словах зі складником **-воз о** здебільшого зберігаємо: *електрово́з, лісово́з, тепловóз.* Незалежно від семантики слова в словотворчих компонентах **-хід, -ріг** уживаємо тільки **і**: *всюдихі́д, місяцехі́д, пішохі́д, пішохі́дний, самохі́д, самохі́дний, стравохі́д, швидкохі́д, швидкохі́дний; козері́г* і *Козері́г* (сузір'я), *носорі́г* та ін.;

е) у деяких словах книжного й церковного походження та в похідних від них: *Бог, верхо́вний, виробни́цтво, ви́рок, зако́н, зако́нний, наро́д, наро́дний, основни́й, пото́п, пра́пор, проро́к, словни́к*, а також за традицією в деяких прізвищах: *Артемо́вський, Боровико́вський, Грабо́вський, Котляре́вський, Пи́семський* та ін. Але: *Верикі́вський, Желехі́вський, Миньокі́вський.*

§ 10. Чергування Е — О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й

1. Після **ж, ч, ш, шч, дж, й** перед м'яким приголосним, а також перед складами з **е** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **и**) пишемо **е**: *вече́ря, ви́ше́нь, джерело́, жени́ти, ні́женька, пшени́ця, ста́єнь, уве́чері, у́чень, черне́тка, четве́ртий, шестиде́нка, щеми́ти, щети́на.*

Після **ж, ч, ш, шч, дж, й** перед твердим приголосним, а також перед складами з **а, о, у** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **ы**) пишемо **о**: *бджола́, буди́ночок, вечори́* (пор. *вече́ря*), *жона́тий* (пор. *жени́ти*), *і́грашок, копійо́к, пшоно́* (пор. *пшени́ця*), *чоловік, чому́сь, чо́рний* (пор. *черне́тка*), *чоти́ри* (пор. *четве́ртий*), *шо́стий* (пор. *шести́*), *щока́*.

Примітка. У словах *ло́жечка — ло́жечок, кни́жечка — книжечо́к, лі́єчка — лі́єчок* і под. зберігаємо **е (є)**, бо приголосний **ч** у наступному складі в давні часи був м'яким.

2. **О** вживаємо замість сподіваного **е** після шиплячих та **й** перед м'яким приголосним:

1) в іменниках жіночого роду ІІІ відміни в суфіксі **-ост-**(і)/(и): *безкра́йості (безкра́йости), ме́ншості (ме́ншости), пеку́чості (пеку́чости), сві́жості (сві́жости)* та ін. (відповідно до *ві́чності (ві́чности), ра́дості (ра́дости)* й т. ін., де **о** стоїть не після шиплячих);

2) у давальному й місцевому відмінках однини деяких іменників: *бджолі́*, (на) *бджолі́, ве́чорі, пшоні́*, (у) *пшоні́*, *щоці́*, (на) *щоці́* (відповідно до більшості відмінкових форм із наступним твердим приголосним: *бджола́*, *бджолу́, ве́чора, вечори́* та ін.);

3) у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників і займенників та числівників прикметникового типу жіночого роду: *безкра́йої, безкра́йою, гаря́чої, гаря́чою, на́шої, на́шою, пе́ршої, пе́ршою* та ін. (відповідно до *безкра́його, безкра́йому, на́шого* та ін. або до *дру́гої, молодо́ї* тощо, де **о** закономірне);

4) у похідних утвореннях *вечорі́ти, вечорі́є* (відповідно до *ве́чора, ве́чорові* й т. ін.), *чорні́ти, чорні́є, чорни́ці, чорни́ти, чорни́ло* та ін. (відповідно до *чо́рний, чо́рного* тощо).

Примітка. У прислівниках *воро́же, га́ряче́* після шиплячих пишемо **е**, але: *тво́рчо, законода́вчо, хи́жо* та ін.

Чергування голосних у дієслівних коренях

§ 11. Чергування О — А

1. Це чергування відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення. Дієслова з **о** звичайно позначають тривалу, нерозчленовану дію або одноразову, закінчену, дієслова з **а** — повторювану, багаторазову дію: *допомогти́ — допомага́ти, гони́ти — ганя́ти, коти́ти — кача́ти, кро́їти —*

кра́яти, ломи́ти — лама́ти, ско́чити — скака́ти, схопи́ти — хапа́ти; стоя́ти— ста́ти.

Проте багато дієслів має кореневий **о**, який не чергуємо з **а**: *ви́мовити — вимовля́ти, ви́ростити — виро́щувати, прости́ти — проща́ти, вино́шувати, відгоро́джувати, догово́рювати, заспоко́ювати, переко́нувати, устано́влювати* та ін., але *ви́провадити — випроводжа́ти.*

Е (невипадний) — І (невипадний)

2. Це чергування також відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення: **е** вживаємо в префіксальних дієсловах доконаного виду, **і** — в утворених від них дієсловах недоконаного виду: *ви́гребти — вигріба́ти, ви́кренити — викорі́нювати, ви́пекти — випіка́ти, замести́ — замі́та́ти, зберегти́ — зберіга́ти, перелеті́ти — перелі́та́ти, наректи́ — наріка́ти, спостерегти́ — спостеріга́ти, причепи́ти — причіпля́ти* (так само *ви́волокти — виволіка́ти*, де **о** чергуємо з **і**).

Е чергуємо з **і** також у дієсловах із суфіксом **-ува- (-ювá-)**, коли наголос падає на кореневий **і**, та в похідних від цих дієслів іменниках на **-нн-**(я): *бреха́ти — набрі́хувати, ви́кренити — викорі́нювати, завертіти — завірчувати, теса́ти — затісувати, чека́ти — очі́кувати; ви́кренення — викорі́нювання, чека́ння — очі́кування;* так само *ви́полоскати — виполі́скувати* (де **о** чергуємо з **і**). Але: *виве́ршувати, заве́ршувати, перева́ршувати, потребува́ти, прище́плювати*.

Е (випадний) — И Випадний **е** чергуємо з **и** перед **л, р**: *беру́ — бра́ти — вибира́ти, ви́стелю — ви́слати — вистила́ти, завме́р — замри́ — завмира́ти, запе́р — запри́ — запира́ти, стер — зітри́ — стира́ти* та ін.

Чергування приголосних

У сучасній українській мові під час утворення форм слів та нових слів відбуваються зміни (чергування) приголосних, спричинені різними історичними законами її фонетичної системи.

Чергування приголосних під час словозміни

До найпоширеніших чергувань приголосних звуків під час словозміни належать такі:

§ 12. Чергування Г, К, Х із м’якими З, Ц, С

1. **У** давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дуга́ — дузі́*, (на) *дузі́; перемо́га — перемо́зі,* (у) *перемо́зі; кві́тка — кві́тці,* (на) *кві́тці; сва́ха — сва́сі*, (на) *сва́сі.*

2. У місцевому відмінку однини іменників чоловічого та середнього роду другої відміни: *терпу́г* — (на) *терпузі́; байра́к* — (у) *байра́ці, друк — (у) дру́ці; кожу́х — (у) кожу́сі, вухо — (у) вусі.*

§ 13. Чергування Ґ із **м'яким З:** у давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни*: дзи́ґа — дзи́зі,* (на) *дзи́зі, ґирли́ґа — ґирли́зі,* (на) *ґирли́зі, Лома́ґа* (прізвище) — *Лома́зі*, (на) *Лома́зі.*

§ 14. Чергування Г, К, Х із **Ж, Ч, Ш**

1. В іменниках перед суфіксами **-к-, -ок, -ин-** зі значеннями зменшеності та пестливості**:** *нога́ — ні́жка, плуг — плужо́к; рука́ — ру́чка, крюк — крючо́к; му́ха — му́шка, горо́х — горошина́.*

2. У кличному відмінку іменників чоловічого роду другої відміни перед закінченням **-е**: *друг — дру́же, луг — лу́же; коза́к — коза́че, юнак — юна́че; пасту́х — пасту́ше.*

3. В усіх особових формах дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду, формах наказового способу та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-:** *берегти́ — бережу́, бережеш, бережете́, бережемо́, бережете́, бережу́ть; бережи́, бережі́мо, бережі́ть хай (нехай) бережу́ть; зберегти́ — збережу́, збережеш, збереже́, збережемо́, збережете́, збережу́ть; збережи́, збережі́мо, збережі́ть, хай (нехай) збережу́ть; зберже́ний; пекти́ — печу́, печеш, пече́, печемо́, печете́, печу́ть; печи́, печі́мо, печі́ть, хай (нехай) печу́ть; пе́чений; спекти́ — спечу́, спечеш, спече́, спечемо́, спечете́, спечу́ть; спечи́, спечі́мо, спечі́ть, хай (нехай) спечу́ть; спе́чений; колиха́ти — колишу́, коли́шеш, коли́ше, коли́шемо, коли́шете, коли́шуть; колиши́, колиші́мо, колиші́ть, хай (нехай) коли́шуть; поколиха́ти — поколишу́, поколи́шеш, поколи́ше, поколи́шемо, поколи́шете, поколи́шуть; поколиши́, поколиші́мо, поколиші́ть, хай (нехай) поколи́шуть.*

§ 15. Чергування Д із **ДЖ** у першій особі однини дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-:** *сади́ти — саджу́; посади́ти — посаджу́, поса́джений; ра́дити — ра́джу; схо́дити — схо́джу, схо́джений;*

§ 16. Чергування Т із **Ч; З** із **Ж; С** із **Ш; ЗД** із **ЖДЖ; СТ** із **Щ** у першій особі однини дієслів теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-:** *крути́ти — кручу́, кру́чений; лети́ти — лечу́; ла́зити — ла́жу; коси́ти — кошу́, ко́шений; покоси́ти — покошу́, поко́шений; їздити — їжджу, їжджений; пусти́ти — пущу́; пу́щений.*

§ 17. Чергування СТ із **Щ** у формі першої особи однини теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-:** *запусти́ти — запущу́, запу́щений; мости́ти — мощу́, мо́щений; прости́ти — прощу́, про́щений.*

§ 18. Чергування Б із **БЛ; П** із **ПЛ; В** із **ВЛ; М** із **МЛ; Ф** із **ФЛ,** причому звук **Л** у названих звукосполученнях м'який: у першій особі однини та третій особі множини теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *люби́ти — люблю́, лю́блять; ліпи́ти — ліплю́, лі́плять, лі́плений; злови́ти — зловлю́, зло́влять, зло́влений; стоми́ти — стомлю́, сто́млять, сто́млений; розграфи́ти — розграфлю́, розграфля́ть, розгра́флений.*

Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення

§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О)

1. Під час утворення нових слів деякі приголосні перед **-ськ-**(ий), **-ств-**(о) зазнають звукових змін, що зафіксовані й на письмі, а саме:

1) **к,** м'який **ц, ч + -ськ-**(ий), **-ство-**(о) → **-цьк-**(ий), **-цтв-**(о): *гірни́к — гірни́цький — гірни́цтво; коза́к — коза́цький — коза́цтво; па́рубок — парубо́цький — парубо́цтво; молоде́ць — молоде́цький, молоде́цтво; стріле́ць — стріле́цький; ткач — тка́цький — тка́цтво;*

2) **г, ж, з + -ськ-**(ий), **-ств-(**о) → **-зьк-**(ий), **-зтв-**(о): *Пра́га — пра́зький; убо́гий — убо́зтво; Запоріжжя — запорі́зький; Зба́раж — зба́разький; боягу́з — боягу́зький — боягу́зтво,* але *ге́рцог — ге́рцогський;*

3) **х, ш, с + -ськ-**(ий), **-ств-**(о) → **-ськ-**(ий), **-ств-**(о): *воло́х — воло́ський; чех — че́ський; залі́сся — залі́ський; това́риш — товари́ський — товари́ство;* але: *шах — ша́хський, Цю́рих — цю́рихський.*

2. Решту букв на позначення приголосних перед суфіксами **-ськ-**(ий), **-ств-**(о) на письмі зберігаємо: *агент — аге́нтство; бага́тий — бага́тство; брат — бра́тський — бра́тство; завод — заводськи́й; інтеліге́нт — інтеліге́нтський; люд — людськи́й — лю́дство; сирота́ — сири́тський — сири́тство; пропагандист — пропагандистський; студе́нт — студе́нтський — студе́нтство.*

Примітка. Про творення прикметників за допомогою суфікса -ськ-(ий) від географічних назв і назв народів див. § 150.

§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння

Під час творення прикметників і прислівників вищого ступеня порівняння **г, ж, з** змінюємо на **жч,** а **с** — на **щ**: *дорогі́й — доро́жчий (доро́жче); ду́жий — ду́жчий (ду́жче); вузькі́й — ву́жчий (ву́жче); низькі́й — ни́жчий (ни́жче); висо́кий — ви́щий (ви́ще),* але: *легкі́й — ле́гший (ле́гше).*

§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом -Н-

Приголосні звуки **к,** м'який і твердий **ц** перед суфіксом **-н-** змінюємо на **ч**: *безпе́ка — безпе́чний; вік — ві́чний; рік — річни́й; мі́сяць — мі́сячний; око́лиця — око́личний; пшени́ця — пшени́чний; се́рце — серде́чний; со́нце — со́нячний; яйце́ — яєчня,* а звуки **г, х** перед цим суфіксом — на **ж, ш**: *доро́га — доро́жній, перемо́га — перемо́жний, пиха́ — пи́шний.* Приголосний твірної основи **ч** зберігаємо в похідних словах *помічни́й* (від *по́міч*); *нічни́й* (від *ніч*); *я́чний*, *ячмі́нний* (від *ячмі́нь*).

Виняток становлять слова *двору́шник, мірошник, рушни́к, рушни́ця, серде́шний* (зі значенням 'бідолашний'), *со́няшник, торі́шній.*

§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення

Під час словотворення зазнають змін такі звукосполучення та окремі приголосні перед суфіксальним голосним:

1) буквосполучення —**цьк-** змінюємо на —**чч-**, а —**ськ-** — на **ч** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *воя́цький — воя́ччина; коза́цький — Коза́ччина; німе́цький — Німе́ччина; туре́цький — Туре́ччина* (але: *га́лицький — Галичина́*); *ре́крутський — ре́крутчина; солда́тський — солда́тчина;*

2) буквосполучення **-ськ-, -ск** змінюємо на **щ** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *полта́вський — Полта́вщина; віск — вощи́на; пісо́к (піску́) — піщи́на;*

3) буквосполучення **-ск, -шк-** змінюємо на **щ** у прикметниках перед голосним **а** суфікса **-ан-:** *віск — воща́ни́й; до́шка — дощани́й, пісо́к (піску́) — піща́ний;*

4) буквосполучення **-ськ-, -зьк-** змінюємо відповідно на **щ, жч** у прізвищах перед суфіксами **-енк-, -ук**: *Васько́ — Ва́щенко — Ващу́к; Іськó — Ї́щенко — Іщу́к, Они́ська — Они́щенко — Онищу́к, Водола́зький — Водола́жченко; Кузько́ — Кужче́нко.*

Примітка. У присвійних прикметниках від власних імен із буквосполученнями — **ск-, -ськ-** букву **с** на письмі зберігаємо, а букву **к** змінюємо на **ч**: *Пара́ска — Пара́счин, Они́ська — Они́сьчин*; **-шк-** змінюємо на **щ**: *Мела́шка — Мела́щин.*

5) приголосні **г, к, х** змінюємо на **ж, ч, ш** у присвійних прикметниках перед суфіксом **-ин**: *О́льга — О́льжин; Ната́лка — Ната́лчин, Ода́рка — Ода́рчин, дочка́ — доччи́н; Дома́ха — Дома́шин, сва́ха — сва́шин* та у відіменних дієсловах перед суфіксами **-и-, -а-:** *бати́г — батожи́ти, друг — дружи́ти, крик — крича́ти, сухи́й — суши́ти.*

§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів У та В

1. Щоб уникнути збігу букв на позначення приголосних звуків, що є важкими для вимови, та щоб досягти милозвучності, в українській мові вживають на письмі прийменник **у** та префікс **у-** на початку слів у таких позиціях

1) між буквами, що позначають приголосні: *Десь **у** житі кричав перепел; Наш **у**читель;*

2) на початку речення або слова перед буквою на позначення приголосного: ***У** лісі пахло квітами; **У**горі яскраво сяяло сонце; **У**наслідок зливи пошкоджено дороги;*

3) на початку речення або слова перед двома чи трьома буквами, що позначають приголосні: ***У** присмерку літають ластівки низько*; ***У** структурі слова таких морфем немає; **У**троє склали папір; **У**притул підійшли до юрби;*

4) незалежно від кінця попереднього слова перед наступними **в, ф,** а також перед буквосполученнями **льв, зв, св, дв, тв, гв, хв** і под.: *Сидимо **у** вагоні; Не спитавши броду, не лізь **у** воду* (Укр. прислів'я); *Хлопчик **у**волю награвся; Велике значення **у** формуванні характеру має самовиховання; Забіг **у** фоє; Діти побували **у** Львові; Він жив **у** Львові; Поринути **у** звучання пісні; Лікар глянув **у** звужені очі хворого; Прожили рік (роки) **у** своїй хаті; Постукали **у** двері; Юнак переміг **у** двоборстві; Коріння вросло **у** тверду землю; Чужинці живуть **у** твоєму будинку; Хлопці служили **у** гвардії; Лікар побував **у** Гвінеї; Схили гори одягнені **у** хвою; Промінчик заграв **у** хвилях.*

Примітка. Після слова, що закінчується на голосний, у деяких дієсловах, прикметниках (дієприкметниках), прийменниках та прислівниках перед **в** пишемо префікс **в-**: *Дослідниця **вважає** експеримент успішним; Гості **ввійшли** до зали; Діти **ввічливі**; Дитина **вві** сні посміхається; Вони **ввісьмох** вийшли на Говерлу.*

5) після паузи, що на письмі позначена комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед буквою, що передає приголосний: *До мене зайшла товаришка, **у**чителька із сусіднього села; Стоїть на видноколі мати — **у** неї вчись* (Б. Олійник); *Це було... **у** Києві.*

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, та щоб досягти милозвучності, в українській мові на письмі вживають прийменник **в** між словами та префікс **в-** на початку слів у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У нього **в** очах засвітилась відрада* (Панас Мирний); *Вона побувала **в** Одесі;*

2) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: ***В** очах дівчини бриніла сльоза; **В** Антарктиді працюють наукові експедиції;*

3) після слова, яке завершує буква на позначення приголосного, перед словом, яке починає буква, що передає голосний: *Вартовий поглянув **в** отвір.*

4) перед абревіатурою, у назві першої букви якої вимовляють голосний: ***В** НБУ (**В** ен бе у), **В** МВФ (**В** ем ве еф);*

5) після скороченого слова на приголосний, яке вимовляють повністю з кінцевим голосним: *1990 р. **в** місті сталася незвичайна подія;*

6) після букви на позначення голосного перед більшістю букв, що передають приголосні (крім **в, ф, льв, зв, св, дв, тв, гв, хв** і под.): *Пішла **в** садок вишневий* (Т. Шевченко); *Люди **в**розкид розляглися в траві* (К. Гордієнко); *Вона повернула **в**бік.*

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **у, в**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

3. Деякі слова української мови — загальні та власні назви в будь-якій позиції вживаємо або тільки з **у** (*ува́га, увертю́ра, уда́рник, узбере́жжя, ука́з, ультима́тум, умо́ва, уста́лення, устано́ва, утопія, уя́ва; Уго́рщина, Удовиче́нко, Ура́л*), або тільки з **в** (*взаємини, вла́да, вла́сний, властивість, вплив, впливо́вий; Владивосто́к, Вру́бель* та ін.). У кількох словах уживання **в, у** залежить від їхнього значення, пор.: *вда́ча* і *уда́ча*, *вклад* і *укла́д*, *впра́ва* і *упра́ва*, *вступ* і *уступ*.

Примітка. У поезії, крім узвичаєної назви *Украї́на*, уживали і вживають *Вкраїна: Як сонях той до сонця, до **Вкраїни** свій погляд я з любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

§ 24. Позиції вживання сполучників і часток І, Й та І, Й на початку слів

1. Щоб уникнути збігу букв, що позначають важкі для вимови приголосні звуки, та для досягнення милозвучності, на письмі вживаємо **і** в таких позиціях:

1) між буквами на позначення приголосних: *Вірю в пам'ять **і** серце людське* (Б. Олійник); *Він **і**де; Тут **і**деться про народні звичаї;*

2) після паузи, що на письмі позначена крапкою, комою, крапкою з комою, двокрапкою, крапками, перед словом або складом, які починає буква, що передає приголосний звук: *Нема вже тієї хатини. **І** я в сивині, як у сні* (Д. Павличко); *Він, **і**мовірно, нічого не зробить;*

3) на початку речення: ***І** долом геть собі село Понад водою простяглось* (Т. Шевченко); ***І** приковують* [гори] *до себе очі, і ваблять у свою далечінь імлисту* (М. Коцюбинський); ***І**мовірне водопілля цього року.*

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, уживаємо **й** у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У садку співали Ольга **й** Андрій; Оце **й** уся врода* (Панас Мирний); *Квітли вишні **й** одцвітали* (Ф. Малицький);

2) між буквами, що передають голосний і приголосний: *Навчає баєчка великого **й** малого* (Л. Глібов); *На траві **й** квітках росинки, шелестіння **й** гомін гілки, щебетання **й** пісня пташки* (Я. Щоголів); *Висока **й**мовірність захворіти; Вона **й**де; Високе **й**мення — патріот.*

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **і, й**, що спричинено вимогами ритму або мовними вподобаннями автора.

3. Тільки **і** вживаємо:

1) якщо зіставляємо поняття: *Дні **і** ночі; Батьки **і** діти; Правда **і** кривда; Просте **і** складне речення;*

2) перед словом, на початку якого стоять букви **й, є, ї, ю, я**: *Ольга **і** Йосип — друзі; Світлана **і** Єва навчаються в коледжі; Василь **і** Юрій повернулися додому; Куди, для чого, хто **і** як?* (М. Рильський).

4. Після букв **й, я, ю, є, ї** вживаємо єднальні сполучники **і** або **та**, пор.: *Неподалік вони побачили зелений гай **і** широку долину* і *Неподалік вони побачили зелений гай **та** широку долину; Теорія **і** практика перекладів* і *Теорія **та** практика перекладів; Студенти вивчили морфологію **і** синтаксис* і *Студенти вивчили морфологію **та** синтаксис; Висловити свої найпотаємніші мрії **і** обережні прогнози* і *Висловити свої найпотаємніші мрії **та** обережні прогнози.*

§ 25. Позиції вживання прийменника З та його варіантів ІЗ, ЗІ (ЗО)

1. **З** уживаємо:

1) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: ***З** одним рибалкою він дуже подружив* (Л. Глібов); усередині речення перед такою самою буквою незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Диктант **з** української мови; Контрольна робота **з** української мови; На додаткових заняттях учитель працює по-різному: **з** усіма учнями або **з** одним-двома;*

2) на початку речення перед буквою, що позначає приголосний (крім свистячих **з, с, ц** та шиплячих **ч, ш, шч**): ***З** лісу потягло прохолодою; **З** її приїздом якось повеселіла хата* (Леся Українка); рідше — перед початковим буквосполученням чи буквосполученням наступного слова, якщо попереднє слово закінчує буква, що передає голосний: ***З** другого боку простяглися поля; Вона відвідала **з** друзями Київ; Плугатарі **з** плугами йдуть* (Т. Шевченко);

3) між двома буквами, перша з яких позначає голосний, а друга — приголосний: *Як сонях той до сонця, до Вкраїни свій погляд я* ***з*** *любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

Варіанти **із, зі (зо)** вживаємо перед буквами, що передають важкі для вимови збіги приголосних, та для досягнення милозвучності.

2. **Із** уживаємо переважно перед буквами, що позначають свистячі та шиплячі звуки (**з, с, ц, ч, ш, шч**) незалежно від закінчення попереднього слова та між буквосполученнями (після них або перед ними): *Перстень виготовлено* ***із*** *золота; Родина* ***із*** *семи душ; Гнат... запріг коні й так їх гнав* ***із*** *села, що вони* ***із*** *шкури вилазили* (М. Стельмах); ***Із*** *шовку виготовили вітрила; А вже весна, а вже красна!* ***Із*** *стріх вода капле* (Нар. пісня); *І місив новий заміс* ***із*** *тіста старого* (І. Драч); *Тихович разом* ***із*** *сходом сонця зірвався на рівні ноги* (М. Коцюбинський); *Лист* ***із*** *Бразилії* (І. Франко).

3. **Зі** вживаємо, якщо буквосполучення наступного слова має початкові **з, с, ш, шч** та ін., незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Ви зустріли ворога…* ***зі*** *зброєю в руках* (Ю. Яновський); *Балада* ***зі*** *знаком запитання* (І. Драч); *Бере книжку* ***зі*** *стола* (Леся Українка); ***Зі*** *школи на майдан вивалила дітвора* (А. Головко); *Прибув* ***зі*** *Львова.*

У позиції перед деякими буквосполученнями варіанти **із** та **зі** можуть бути взаємозамінними, пор.: *Устав разом* ***із*** *сходом сонця* і *Устав разом* ***зі*** *сходом сонця.*

Примітка. Трапляються відхилення від поданих правил уживання прийменника **з** та його варіантів **із, зі,** що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

Зо як фонетичний варіант прийменника **зі** завжди вживаємо із числівниками *два, три: Позичив* ***зо*** *дві сотні; Проспав* ***зо*** *три години* та із займенником *мною: Він був* ***зі (зо)*** *мною.*

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА (Ь)

§ 26. Коли пишемо Ь. Буквою **ь** позначаємо на письмі м'якість приголосних звуків.

1. **Ь** пишемо:

1) після букв **д, т, з, с, дз, ц, л, н** у кінці слова та складу: *мідь, суть, на́морозь, вісь, ґедзь, па́лець, крохма́ль, кінь; дя́дько, молотьба́, бли́зько, во́сьмий, Грицько́, кільце́, ганьба́;*

2) після перелічених у п. а) букв та **р** усередині слова перед **о**: *дьо́готь, дзьоб, тьо́хкати, сьо́мий, льон, ларьо́к, трьох, царьо́к;*

3) після **л** перед наступною буквою на позначення приголосного: *Га́льченко, Гуцу́льщина, їда́льня, кільце́, кова́льський, па́льці, риба́льство, сільськи́й, спи́льник.*

Примітка. Не пишемо **ь** після **л** у буквосполученнях **лц, лч,** коли вони походять із **лк:** *ба́лка — ба́лці, га́лка — га́лці, галченя́, монго́лка — монго́лці, Ната́лка — Ната́лці, Ната́лчин, риба́лка — риба́лці, риба́лчин, спи́лка — спи́лці, спілча́нський,* але: *ту́лка — ту́льці, ку́лка — ку́льці, шпи́лька — шпи́льці.*

2. Також пишемо **Ь**:

1) у словах на:

а) **-зьк-**(ий), **-ськ-**(ий), **-цьк-**(ий); **-зькість, -ськість, -цькість; -зько, -ськ-**(о), **-цько; -зькому, -ському, -цькому; -зьки, -ськи, -цьки**: *близьки́й, вузьки́й, воли́нський, доне́цький; бли́зькість, лю́дськість; бли́зько, ві́йсько, бага́цько; по-францу́зькому (по-францу́зьки), по-украї́нському (по-украї́нськи), по-нім е́цькому (по-нім е́цьки).*

Примітка. У словах *баски́й, боязки́й, в'язки́й, дерзки́й, жаски́й, ковзки́й, плаки́й (пло́ский), порски́й, різки́й* і похідних утвореннях *бо́язкість, в'я́зкість, ба́ско, рі́зко* тощо **ь** не пишемо.

б) **-еньк-**(а), **-еньк-**(о), **-оньк-**(а), **-оньк-**(о); **-еньк-**(ий), **-есеньк-**(ий), **-ісіньк-**(ий), **-юсіньк-**(ий): *ру́ченька, ба́тенько, голі́вонька, соколо́нько; гарне́нький, мале́сенький, свіжі́сінький, тонюсінький* (див. ще § 32);

2) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду м'якої групи першої відміни на **-я:** *гри́вень, друка́рень, їда́лень, пісе́нь, ста́єнь; крамни́ць, ма́триць, робітни́ць* та середнього роду другої відміни на **-нн-**(я), **-ц-**(е): *бажа́нь, знань, кі́лець, місць, серде́ць* і *серць*, але *бур, зір, Мотр* (після **р**);

3) у дієслівних формах дійсного та наказового способу: *бу́дить, бу́дять, ко́сить, ко́сять, ро́бить, ро́блять, хо́дить, хо́дять; будь, бу́дьте, бу́дьмо, лізь, лі́зьте, лі́зьмо, кинь, ки́ньте, ки́ньмо, трать, тра́тьте, тра́тьмо* (див. ще: § 118, прим. 1).

Примітка. Про вживання ь в словах іншомовного походження див.§ 139. у прізвищах — § 144, у географічних назвах — § 151.

§ 27. Коли не пишемо Ь

Ь не пишемо:

1. Після **р** у кінці складу або слова: *вір, ві́рте, ги́рка, гіркий, кобза́р, ларка́, лі́кар, монастир, перевір, секрета́р, тепе́р, тюрма́, школя́р, Ха́рків, царка́* (від *царьо́к*).

2. Після **н** перед **ж, ч, ш, щ** та перед суфіксом **-ськ-(**ий): *кі́нчик, промі́нчик, ме́нший, то́нший, У́манщина; волі́нський, громадя́нський,*

освітя́нський, селя́нський; але: *бриньча́ти, до́ньчин, ня́ньчин, ня́ньчити* та ін., бо у твірних основах між буквами на позначення приголосних є **ь**: *бри́нькати, до́нька, ня́нька*.

3. Після всіх букв на позначення приголосних звуків, крім **л**, якщо за ними стоять інші букви, що передають м'які або напівпом'якшені приголосні: *Бе́ршадь — бе́ршадський, ві́нця, дзвя́кнути, кінці́вка, ко́ристю, ланцюжо́к, Прип'ять — прип'ятський, ра́дість, різдвя́ний, світ, свя́то, слід, сміх, сніг, сніп, сьогодні, танцюва́ти, цвях, ща́стя*, але: *різьбя́р* (і *різьба́р*), *тьмя́ний* і похідні від них.

Примітка. Коли **ь** наявний у формі називного відмінка іменника, то його зберігаємо в усіх інших відмінках; коли ж у називному відмінку його немає, то й в інших відмінках його не пишемо; пор.: *ку́лька — ку́льці, дівчи́но́нька — дівчи́но́ньці, письмо́* — (на) *письмі́*, *ре́дька — ре́дьці,* але: *га́лка — га́лці, гі́лка — гі́лці, сторі́нка — сторі́нці, па́смо* — (у) *па́смі.*

4. Після **л** в іменникових суфіксах **-алн-**(о), **-илн-**(о): *де́ржално, пу́жално, ціпи́лно* та ін., але в іменниках зі значенням зменшеності **ь** пишемо: *де́ржальце, пу́жальце* й под.

5. Між двома однаковими буквами, що позначають м'які приголосні: *буття́*, *воло́сся, галу́ззя, гілля́стий, життя́, камі́ння, ллє́ться, прила́ддя, сі́ллю.*

6. Після букв **д, н, т** перед суфіксами **-ченк-**(о), **-чук, -чишин**: *Фе́дченко; Па́нченко, безба́тченко; Радчу́к, Степанчу́к; Федчи́шин, Гринчи́шин,* але після **л** пишемо **ь**: *Га́льченко, Гальчу́к; Миха́льченко, Михальчу́к*, *Михальчи́шин*.

7. Після букви **ц** у деяких вигуках (звуконаслідуальних словах): *бац, буц, гоц, клац* та в кінці іменників чоловічого роду іншомовного походження: *кварц, пала́ц, паяц, Суе́ц, шприц* (див. ще § 139).

Спрощення в буквосполученнях

§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-

У буквосполученнях **-ждн-, -здн-, -стн-, -стл-** випадають **д** і **т** на письмі: *ти́ждень — ти́жня — тижне́вий; виїзди́ти — виїзни́й; проїзд — проїзни́й; вість — ві́сник; ко́ристь — кори́сний; пе́рстень — пе́рсня; честь — че́сний; я́кість — я́кісний; ле́стощі — уле́сливий; стели́ти — сла́ти; ща́стя — щасли́вий.* Але в словах *зап'я́стний, кістля́вий, пестли́вий, хвастли́вий, хвастну́ти, шістна́дцять, дев'яно́стники* букву **т** зберігаємо.

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження на **-ст**, букву **т** у буквосполученні **-стн-** зберігаємо, хоч відповідний звук не вимовляємо: *аванпо́ст — аванпо́стний, бала́ст — бала́стний, компо́ст — компо́стний, контра́ст — контра́стний, форпо́ст — форпо́стний.*

-ЗКН-, -СКН-

У буквосполученнях **-зкн-, -скн-** перед дієслівним суфіксом **-ну-** випадає **к**: *бри́зки — бри́знути, брязк — бря́знути, блиск — бли́снути, писк — пи́снути, плюск — плю́снути, тріск — трі́снути,* але: *ви́пуск — випускни́й, виск — ви́скнути.*

-СЛН-

У буквосполученні **-слн-** випадає **л**: *ма́сло — масни́й; мисль — уми́сний, навми́сне; ремесло́ — ремісни́к.*

Подвоєння букв

§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу

1. Подвоєння букв на позначення приголосних звуків маємо, якщо збігаються однакові приголосні:

1) префікса й кореня: *ввіч, ввічливий, віддáти, ві́дділ, завви́шки, зза́ду, беззву́чний, оббúти, роззбро́їти, роззя́ва.*

Примітка. Немає подвоєння букв у таких словах, як *ото́й, оту́т, ота́к, ота́м, отепе́р, ото́ді,* а також *оце́й* тощо.

2) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів: *військкома́т* (військовий комісаріат), *міськкóм* (міський комітет), *юнна́т* (юний натураліст);

3) кореня або основи і суфіксів прикметників чи іменників: *день — де́нний, зако́н — зако́нний, кінь — кінний, осінь — осі́ннiй, тума́н — тума́нний; баштáнник, годúнник, письме́нник, свяще́нник; вико́нниця, Ві́нниця*; дві букви **н** зберігаємо й перед суфіксом **-ість** в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із двома **н**: *зако́нний — зако́нність — зако́нно, тума́нний — тума́нність — тума́нно;*

2. Якщо збігається буква **с** основи дієслова минулого часу і постфікса **-ся**: *ви́нісся, пáсся, розрíсся, тря́сся.*

3. Подвоєння букв на позначення приголосних маємо також:

1) у наголошених суфіксах **-анн**-(ий) **(-янн-(**ий), **-енн**-(ий) прикметників, що вказують на більшу, ніж звичайна, міру якості або на можливість чи неможливість дії: *невблага́нний, недоторка́нний, нездола́нний, незрівня́нний,*

несказа́нний; височе́нний, здорове́нний, нездійсне́нний, незліче́нний, непримире́нний, нескінче́нний, силе́нний, страше́нний, числе́нний;

2) у суфіксах **-енн-(**ий), **-янн-(**ий) прикметників старослов'нського походження зі значенням можливості або неможливості дії: *благослове́нний, блаже́нний, мерзе́нний, огне́нний, окая́нний, свяще́нний, спасе́нний*, а також у прикметникові *божественний*; дві букви **н** зберігаємо також в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: *нездола́нність, нездола́нно, числе́нність, числе́нно* тощо.

Примітка. Немає подвоєння **н** у дієприкметниках: *ви́вершений, ви́хований, зро́блений, поо́раний, ска́заний, спе́чений*, у прикметниках на **-ен-**(ий), співвідносних із відповідними дієприкметниками (що мають інший наголос): *варе́ний* (пор. дієприкметник *ва́рений*), *пече́ний* (пор. дієприкметник *пе́чений*), а також у прикметниках віддієприкметникового походження: *довгожда́ний, жада́ний, навіже́ний, скаже́ний, шале́ний.*

Треба розрізняти такі слова, як *здійсне́нний* (який може здійснюватися — прикметник) і *здійснений* (який здійснився — дієприкметник), *нездола́нний* (непереможний) і *нездо́ланий* (якого не подолали), *незліче́нний* (представлений у дуже великій кількості) і *незлі́чений* (не порахований) та ін.

4. Маємо подвоєння приголосних у словах *бовва́н, Га́нна, лляни́й, овва́, сса́ти*, а також у похідних від них словах *бовваніти, Га́ннин, ви́ссати, ссавці́* та ін.

§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних

1. Приголосні **д, т, з, с, л, н, ж, ш, ц, ч** подовжуються (на письмі їх позначаємо двома буквами), коли вони вжиті після голосного:

1) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінкових формах іменників середнього роду другої відміни (крім форми родового множини): *знаря́ддя, знаря́ддю,* (на) *знаря́дді* та ін.; *життя́, життю́,* (у) *житті́; мотуззя,* (у) *мотуззі; коло́сся, коло́ссю,* (у) *коло́ссі; гілля́, гіллю́*, (на) *гіллі́; знання́, знанню́*, (у) *знанні́; збі́жжя, збі́жжю,* (у) *збі́жжі; сторі́ччя, сторі́ччю,* (у) *сторі́ччі; підда́шшя, підда́шшю,* (на) *підда́шші*; а також у похідних словах: *гілля́ — гілля́стий, гілля́чка; життя́ — життє́вий* (і *життьови́й*), *життєпис* та ін., але: *знань, знаря́дь, підда́ш, сторі́ч, угідь*; якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на **-ів**, подовження зберігаємо: *відкриття́ — відкриттів, почуття́ — почуттів;*

2) перед **я, ю, і, е** в усіх відмінкових формах деяких іменників чоловічого та жіночого роду першої відміни (за винятком родового множини на **-ей**): *суддя́, судді́, суддю́, су́ддів* і т. д.; *стаття́, статті́, статте́ю* (але в родовому множини — *статте́й*); *рілля́, ріллі́, ріллю́, рілле́ю; Ілля́, Іллі́, Іллю́, Ілле́ю, І́лле* та ін.;

3) перед **ю** в орудному відмінку іменників жіночого роду однини третьої відміни, якщо в називному відмінку їхня основа має один м'який або

шиплячий приголосний: *мо́лодь — мо́лоддю, мить — ми́ттю, мазь — ма́ззю, вісь — ві́ссю, міць — мі́ццю, сіль — сі́ллю, тінь — ті́нню, по́дорож — по́дорожжю, ніч — ні́ччю, ро́зкіш — ро́зкішшю.*

Примітка. Якщо основа закінчується на два приголосні, губний або **р**, їх подовження немає: *мо́лодість — мо́лодістю, при́язнь — при́язню, по́вість — по́вістю, кров — кро́в'ю, ма́тір — ма́тір'ю, не́хворощ — не́хворощю*.

4) перед **я, ю** в прислівниках *зра́ння, навмання́, спросо́ння; попідвіко́нню, попідти́нню;*

5) перед **ю, є** у формах теперішнього часу дієслів *ли́ти, ли́тися: ллю, ллєш, ллємо́, ллєте́, ллють; лле́ться, ллю́ться*, а також у похідних від них: *ви́ллю*, *віділлю́*, *наллю́*, *розіллю́; розілле́ться, розіллю́ться* та ін.

Примітка. Немає подвоєння букв на позначення приголосних в іменниках *кутя́, попадя́, свиня́* та в порядкових числівниках *тре́тя, тре́тє* та ін.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

§ 31. З- (ІЗ-, ЗІ-)

1. Префікс **з-** перед буквами на позначення глухих приголосних **к, п, т, ф, х** переходить у **с-:** *сказа́ти, спалахну́ти, стовкти́, сфотографува́ти, схили́ти*. Перед усіма іншими буквами пишемо **з** (зрідка **із**): *зба́вити, звести́, зжи́тися, ззирну́тися, зсади́ти, зці́пити, зчепи́ти, зши́ток; ізжо́вкнути, ізно́в, ізсере́дини.*

Префікс **з- (с-)** уживаємо переважно перед коренем, що починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *зекономи́ти, зігнорува́ти, зорієнтува́тися, зумовити; здрібни́ти, зскріба́ти, скла́сти, скріпити* і под.

Коли ж корінь слова починають дві букви на позначення приголосних, пишемо здебільшого префікс **зі-**: *зібга́ти, зігну́ти, зігра́ти, зідра́ти, зізна́тися, зіпсува́ти, зіста́вити, зі́ткнення, зіщу́литися* та ін. Префікс **зі-** вживаємо також у словах із коренем, перший склад якого становить звукосполучення губний + **й**: *зів'я́лий, зім'я́ти, зіп'я́стися* (і *сп'ясти́ся*) тощо. У деяких словах можна паралельно вживати префікси **зі-** та **зо-:** *зігрі́вати* і *зогрі́вати, зімлі́вати* і *зомлі́вати, зіпрі́вати* і *зопрі́вати, зітлі́ти* і *зотлі́ти*.

БЕЗ-, ВІД-, МІЖ-, НАД-, ОБ-, ПЕРЕД-, ПІД-, ПОНАД-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ-

2. У префіксах **без-, від- між-, над-, об-, перед-, під-, понад-, роз-, через-** кінцевий дзвінкий приголосний перед наступним глухим не змінюємо:

безкори́сливий, безкра́їй, відкриття́, ві́дстань, міжконтинента́льний, міжплане́тний, надпоту́жний, обпали́ти, обтруси́ти, передплати́ти, передча́сний, підтри́мка, понадпла́новий, розтягну́ти, ро́зчин, розхита́ти, черезпли́чник.

ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-

3. Префікс **пре-** вживаємо переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня вияву ознаки: *прега́рний, презавзя́тий, прекра́сний, прему́дрий, препога́но, пречудо́во*, а також у словах *прези́рливий, прези́рство* та словах старослов'янського походження: *преосвяще́нний, преподо́бний, престо́л.*

Префікс **при-** пишемо переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, та в похідних від них словах: *прибі́гти, прибо́ркати, прибудува́ти, прива́бити, прикрути́ти, пришви́дшити; прибо́рканий, прибудо́ваний, прива́бливий, прикру́чений, пришви́дшення*; в іменниках та прикметниках, утворених унаслідок поєднання іменників із прийменником **при** та суфіксом: *при́гірок, при́ярок; прибере́жний, прикордо́нний*; у прикметниках на означення неповноти ознаки: *приста́ркуватий.*

Префікс **пріі-** вживаємо тільки в словах *пріі́звисько, пріі́звище, пріі́рва*.

АРХІ-

4. В іменниках і прикметниках уживаємо префікс **архі-:** *архіважли́вий, архімільйоне́р, архіскладни́й.*

Примітка. У назвах церковних звань, титулів та чинів уживаємо префікси **архи-** та **архі-:** *архимандри́т* і *архімандри́т*, *архиєре́й* і *архієре́й, архистрати́г* і *архістрати́г* та ін.

АНТИ-, КВАЗІ-

5. Уживання голосного **и** в префіксі **анти-** та голосного **і** в префіксі **квазі-** не підпадає під правила вживання голосних **и, і** в загальних назвах іншомовного походження, пор.: *антиалкого́льний, антиароматичний, антиаргуме́нт антиестети́чний, антиєвропе́йський, антиінфляці́йний, антинауко́вий, антиурядо́вий, антия́дерний; квазіглоба́льний, квазіоберта́ння, квазіо́птика, квазіпло́ский, квазіпру́жність, квазири́нок, квазістійкість, квазічасти́нка.*

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

Іменникові суфікси

§ 32. -ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК

1. В українських суфіксах **-ик, -ник / -івник, -льник** пишемо **и**: *бра́тик, вузлик; коля́дник, лі́рник, мрі́йник, наста́вник; газівни́к, працівни́к; верста́льник, регулюва́льник, уболіва́льник.*

Примітка. Від українського суфікса **-ик** потрібно відрізняти іншомовні суфікси **-ик, -ік (-їк)**, у яких пишемо **и** або **і (ї)** відповідно до правил уживання **и** та **і (ї)** в словах — загальних назвах іншомовного походження: *істо́рик, ме́дик, рома́нтик, фі́зик,* але: *акаде́мік, меха́нік, проза́їк, хі́мік*.

У суфіксі **-льник** після **л** перед **н** завжди пишемо **ь**: *волочи́льник, масти́льник, полільник, постача́льник, уболіва́льник.*

-ИВ-(О)

2. У суфіксі **-ив-**(о), що виражає збірні поняття, які означають матеріал або продукт праці, пишемо тільки **и**: *ва́риво, до́бриво, ку́риво, ме́риво, мере́живо, мі́сиво, моро́зиво, па́риво, пе́чиво, пря́диво,* але *ма́риво* — з іншим значенням.

-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ

3. В усіх словах із суфіксами **-аль, -ень, -ець (-єць), -ість, -тель** пишемо **ь**: *кова́ль, скрипа́ль; ве́летень, у́чень; боре́ць, італі́єць, мовозна́вець, перемо́жець; зда́тність, сві́жість; вихова́тель, люби́тель.*

-К-, -ИЦ-(Я), **-ИН-**(Я), **-ЕС-**

4. За допомогою суфіксів **-к-, -иц-**(я), **-ин-**(я), **-ес-** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс **-к-,** бо він поєднуваний з різними типами основ: *а́вторка, диза́йнерка, дире́кторка, реда́кторка, співа́чка, студе́нтка, фігури́стка* та ін.

Суфікс **-иц-**(я) приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верста́льниця, набі́рниця, пора́дниця* та **-ень**: *учени́ця*.

Суфікс **-ин-(**я) сполучаємо з основами на **-ень**: *кравчи́ня, плавчи́ня, продавчи́ня*, на приголосний: *майстри́ня, філологи́ня; бойки́ня, лемки́ня.*

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконе́са, патроне́са, поете́са.*

-НН-(Я) **/ -ІНН-**(Я), **-АНН-**(Я) (**-ЯНН-(**Я), **-ЕНН-(**Я)

5. Суфікси **-нн-**(я) / **-інн-**(я), **-анн-**(я) (**-янн-**(я) пишемо з двома буквами **н**. Варіант суфікса **-інн-(**я) мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосними основи **и** та **і**: *горі́ти — горі́ння, носи́ти — носі́ння,*

ходи́ти — ході́ння, шарудіти — шарудіння; варіант суфікса **-анн-**(я) (**-янн-(**я) — віддієслівні іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи **а (я):** *гука́ти — гука́ння, гуля́ти — гуля́ння, зроста́ти — зроста́ння, сприя́ти — сприя́ння*; варіант **-енн-**(я) — віддієслівні іменники середнього роду, у яких наголос падає на корінь: *зве́рнення, напру́ження, піднесення, удоскона́лення.*

-ИНН-(Я)

6. Суфікс **-инн-**(я) вживаємо в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: *бобови́ння, гарбузи́ння, картопли́ння, павути́ння*.

-ЕН-(Я) (-ЄН-(Я)

7. Суфікс **-ен-**(я) (**-єн-**(я) вживаємо в іменниках середнього роду, що означають малі істоти: *вовченя́, гусеня́*, *совеня́*, *чаєня́.*

-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЄЧК-(А), -ЕЧК-(О) (-ЄЧК-(О), -ИЧОК-ИЧК-(А)

8. У суфіксах зі зменшено-пестливим значенням **-ечок (-єчок), -ечк-**(а) **(-єчк-(**а), **-ечк-**(о) **(-єчк-(**о) пишемо **е (є):** *верше́чок, мі́ше́чок, краєчок; ді́жечка, копі́єчка, Марі́єчка, рі́чечка; вікóнечко, слове́чко, я́єчко*. Ці суфікси потрібно відрізняти від суфіксів **-ичок, -ичк-**(а) у словах на зразок: *но́жичок, трави́чка.*

-ЕНК-(О) (-ЄНК-(О) і -ЕНЬК-(О, А)

9. Правопис цих суфіксів залежить від значень іменників, які вони утворюють: суфікс **-енк-**(о) (**-єнк-**(о) вживаємо здебільшого в іменниках, що означають прізвища: *Ада́менко, Кра́вченко, Мусієнко, Олексієнко*, зрідка — у загальних назвах: *безба́тченко, безха́тченко, коваленко*; суфікс **-еньк-**(о, а) (**-єньк-**(о) — для утворення пестливих назв: *ба́тенько, конича́нько, се́рде́нько; ні́женька, топо́ленька; за́єнько.*

-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е)

10. За допомогою суфіксів **-иськ-(**о) **(-їськ-(**о), **-ищ-(**е) (**-їщ-**(е) утворені слова переважно з емоційно-негативним забарвленням від іменників усіх родів, причому після букви на позначення приголосного пишемо **и**, а на позначення голосного — **ї:** *гноїсько, дівчи́сько, хлопчи́сько; во́гнище, побоїще*.

-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А)

11. Суфікс **-ович (-ьович)** уживаємо тільки для утворення чоловічих імен по батькові: *Ві́кторович, Васи́льович, Іва́нович, І́горьович, Мики́тович, Олексійович, Юрійович.*

Суфікс **-івн**-(а) (**-ївн-(**а) вживаємо для утворення жіночих імен по батькові від особових імен відповідно на приголосний і на **-й**: *Бори́сівна, Васи́лівна, І́горівна; Вале́ріївна, Гордії́вна, Сергії́вна, Ю́ріївна.*

Від таких імен, як *Григо́рій, Ілля́, Кузьма́, Лука́, Мико́ла, Са́ва, Хома́, Я́ків*, відповідні імена по батькові будуть: *Григо́рович, Григо́рівна; Іллі́ч, Іллі́вна; Ку́зьмович* (і *Кузьми́ч*), *Ку́зьмівна; Луки́ч, Лу́ківна; Миколайович* (і *Мико́лович*), *Миколаївна* (і *Мико́лівна*); *Са́вович* (і *Са́вич*), *Са́вівна; Хо́мович* (і *Хоми́ч*), *Хо́мівна; Я́кович, Я́ківна*.

Примітка. В основі особового імені чергуємо **і** з **о** в імені по батькові: *Анті́н — Анто́нович, Анто́нівна; Фе́дір — Фе́дорович, Фе́дорівна.*

-ІВК-(А), -ОВК-(А)

12. В іменниках жіночого роду, утворених від іменників та інших частин мови, уживаємо суфікс **-івк-(**а) (**-ївк-(**а): *голі́вка, доліївка, ножі́вка, полі́вка, спиртівка, частівка, шалівка, шихті́вка.* У деяких іменниках маємо суфікс **-овк-(**а): *голо́вка* (капусти), *духовка.*

-ОК

13. В іменниках чоловічого роду після приголосних уживаємо суфікс **-ок** , голосний **о** якого в непрямих відмінках випадає: *вершо́к, гайо́к, кийо́к, кіло́к, лужо́к, стручо́к*; після букв на позначення м'яких приголосних перед суфіксом **-ок** пишемо **ь**: *деньо́к, пеньо́к.*

-ИР, -ИСТ, -ИЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ

14. **И** пишемо в іншомовних суфіксах **-ир, -ист, -изм**, ужитих після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**: *бригади́р, каси́р, командир; бандури́ст, пейзажи́ст, хори́ст; класици́зм, романти́зм, педанти́зм, терори́зм*; після решти приголосних пишемо **-ір, -іст, -ізм**: *банкі́р, пломбі́р; ідеалі́ст, піані́ст, романі́ст; модерні́зм, реалі́зм*, зокрема й в утвореннях від українських коренів: *боротьбі́ст, побутові́зм, речові́зм* та ін.

Після букв на позначення голосних у цих суфіксах пишемо **ї**: *конвоїр, ліцеїст, героїзм.*

Прикметникові та дієприкметникові суфікси

§ 33. -Н-(ИЙ), -Н-(ІЙ)

1. За допомогою суфікса **-н-(**ий) від іменникових і дієслівних основ утворено основний склад якісних і відносних прикметників: *влу́чний, дру́жний* (спів), *за́хідний, згу́бний, мільйо́нний, напускни́й, прина́дний, приро́дний, холо́дний, наро́дний.*

Суфікс **-н-** — один з основних прикметникових суфіксів, приєднуваний до основ іншомовних іменників на **-ія:** *гармоні́йний, емоці́йний, категорі́йний, коаліці́йний, традиці́йний, пропорці́йний* та ін**.**

Суфікс **-н-(**ій) ужитий порівняно в небагатьох прикметниках, переважно відносних: *бра́тній, всесві́тній, горо́дній, да́вній, жи́тній, за́дній, кра́йній, лі́тній, майбу́тній, ма́терній; незабу́тній, осві́тній, пі́зній, ра́нній, самобу́тній, субо́тній, ха́тній* та ін. Цей суфікс типовий для всіх прикметників відприслівникового та відіменникового походження, що мають перед ним **ж, ш**: *бли́жній, вчора́шній, да́внішній, дома́шній, доро́жній, дру́жній* (потиск руки), *зо́внішній, коли́шній, му́жній, поздо́вжній, поро́жній, прийде́шній, ра́нішній, сіне́шній, спра́вжній, сьогодні́шній, туте́шній, худо́жній*, але — *поту́жний*.

-ИЧН-(ИЙ), -ІЧН-(ИЙ) (-ЇЧН-(ИЙ)

2. Після букв **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** у прикметниках, утворених від основ іншомовного походження, пишемо похідний суфікс **-ичн-(**ий): *істори́чний, класи́чний, математи́чний, ортопеди́чний*; після решти приголосних — **-ічн-**(ий): *академі́чний, анархі́чний, археологі́чний, епі́чний, ідилі́чний, органі́чний*; після голосних — **-їчн-**(ий): *архаї́чний, мозаї́чний, прозаї́чний*.

-ИН, -ЇН

3. У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин**: *ба́ба — ба́бин, мама — ма́мин, Га́нна — Га́ннин, Ка́тря — Ка́трин, Мару́ся — Мару́син, свекру́ха — свекру́шин, ті́тка — ті́тчин;* після голосних — **-їн**: *Зо́я — Зо́їн, Марі́я — Марі́їн, Соломі́я — Соломі́їн, Софі́я — Софі́їн.*

-ИН-(ИЙ), -ЇН-(ИЙ)

4. У прикметниках зі значенням присвійності, утворених від назв тварин, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин-(**ий): *бджоли́ний, голуби́ний, горобини́ний, качи́ний, орли́ний*; після букв, що передають голосний, та апострофа — **-їн-**(ий): *зміїний, солов'їний*.

-ИСТ-(ИЙ), -ЇСТ-(ИЙ)

5. Ці прикметникові суфікси вказують на інтенсивний вияв ознаки. Суфікс **-ист-**(ий) пишемо після букв, що позначать приголосні: *барви́стий, голоси́стий, іскри́стий, пери́стий* (подібний до *пера*; але *пері́стий* — рябий), *променисти́й*, **-їст-**(ий) — після букв на позначення голосних: *вибо́їстий, гної́стий, олії́стий, трої́стий.*

-ЕВ-(ИЙ), -ЄВ-(ИЙ), -ОВ-(ИЙ)

6. Суфікс **-ев-**(ий) уживаємо в прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву на позначення м'якого або шиплячого приголосного і в яких наголос падає переважно на основу слова: *березне́вий, грушево́вий, овоче́вий,*

си́тцевий. Якщо перед суфіксом стоять букви на позначення м'яких **н, т** та **й**, то пишемо **-єв-**(ий): *алюмі́нієвий, значенні́вий, мисленні́вий, життє́вий, поняття́вий, суття́вий, дія́вий, ка́лієвий.*

Суфікс **-ов-(**ий) незалежно від наголосу вживаємо у прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву, яка передає твердий приголосний: *вітрови́й, казко́вий, ква́рцовий, палацо́вий, святко́вий, службо́вий.* Крім того, суфікс **-ов-**(ий) пишемо у прикметниках, що мають перед ним букви на позначення шиплячих (**ж, ч, ш, шч**), м'яких приголосних або **й**, причому наголос у них падає на закінчення: *біржови́й, речови́й, грошови́й, дощови́й; нульови́й, стильови́й; бойови́й, гайови́й, крайови́й.*За цими правилами пишемо суфікси **-ов-, -ев- (-єв-)** у присвійних прикметниках жіночого та середнього роду: суфікс **-ов-** уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду твердої групи: *ба́тько — ба́тькова, ба́тькове; ма́йстер — ма́йстрова, ма́йстрове; Петро́ — Петро́ва, Петро́ве; сусі́д — сусі́дова, сусі́дове; Шевче́нко — Шевче́нкова, Шевче́нкове*; суфікс **-ев-** (після голосного **-єв-**) уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду м'якої та мішаної груп: *Андрі́й — Андрі́єва, Андрі́єве; Ігор — Ігорева, Ігореве; кобза́р — кобзаре́ва, кобзаре́ве; пісня́р — пісняре́ва, пісняре́ве; скрипа́ль — скрипале́ва, скрипале́ве; сто́рож — сто́рожева, сто́рожеве; това́риш — това́ришева, това́ришеве*.

Голосні **о, е** суфіксів **-ов-, -ев- (-єв-)** чергуємо в закритому складі з **і**: *Василе́ва — Василі́в, ма́йстрова — ма́йстрів, Олексі́єва — Олексі́їв.*

-УВАТ-(ИЙ) (**-ЮВАТ**-(ИЙ), **-ОВАТ**-(ИЙ), **-ОВИТ**-(ИЙ)

7. Суфікс **-уват-(**ий), а після букв на позначення м'яких приголосних звуків — **-юват-**(ий), уживаємо в прикметниках на позначення неповного ступеня вияву ознаки: *білува́тий, горбува́тий, круглува́тий, синюва́тий, темнува́тий*, а також властивості, подібності, схильності до чогось: *дуплува́тий, злодійкува́тий, остюкува́тий, піскува́тий*.

Суфікс **-оват-(**ий) з наголошеним **о** маємо в небагатьох прикметниках: *плиско́ватий, стовбо́ватий.*

Суфікс **-овит-(**ий) уживаємо у прикметниках на позначення високого ступеня вияву ознаки: *гордови́тий, грошови́тий, талановитий*.

Дієслівні суфікси

§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-

1. У багатьох дієсловах української мови пишемо суфікс **-ува- (-юва-):** *будува́ти, гостюва́ти, керува́ти, міркува́ти; лікарюва́ти, учителюва́ти.* У віддієслівних іменниках та дієприкметниках **-ува- (-юва-)** пишемо тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: *викру́чувати — викру́чування, викру́чуваний; очі́кувати — очі́кування, очі́куваний; підси́нювати — підси́нювання, підси́нюваний*; якщо на перший голосний суфікса падає наголос, то в дієприкметникові і зрідка в іменникові пишемо **-**

ова-: *друкува́ти — друкува́ння*, але *друко́ваний; малюва́ти — малюва́ння,* але *мальо́ваний*; *підпорядкува́ти — підпорядкува́ння*, але *підпорядко́ваний; риштува́ти — риштува́ння*, але *ришто́вання* (предметне значення), *ришто́ваний; упакува́ти — упакува́ння,* але *упако́вання* (предметне значення), *упако́ваний.*

-ОВУВА- (-ЬОВУВА-)

2. Суфікс **-овува-(-ьовува-)** уживаємо в дієсловах і похідних від них іменниках та дієприкметниках, його перший голосний завжди наголошений: *завойо́вувати — завойо́вування, завойо́вуваний; перемальо́вувати — перемальо́вування, перемальо́вуваний; скупо́вувати — скупо́вування, скупо́вуваний*.

-ІР-, -ИР-

3. Дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі суфікс **-ір-**, в українській мові звичайно втрачають цей суфікс у всіх формах: *дотува́ти — дотований, загітува́ти — загіто́ваний, закомпостува́ти — закомпосто́ваний, зареєструва́ти — зареєстро́ваний, лобіюва́ти — лобійо́ваний, поінформува́ти — поінформо́ваний, сконструюва́ти — сконструйо́ваний.* Лише в деяких дієсловах для усунення небажаної омонімії зберігаємо суфікс **-ір-** (після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** — **-ир-**): *буксі́рувати* (бо є *буксува́ти*), *парі́рувати* (бо є *парува́ти*), *полірува́ти* (бо є *полюва́ти*), *репети́рувати* (бо є *репетува́ти*). Суфікси **-ір-, -ир-** пишемо також у поодиноких дієсловах: *драгі́рувати, коти́рувати, лаві́рувати, марширува́ти, пікі́рувати, третирувати, солі́рувати.*

ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО

Загальні правила правопису складних слів

Складні слова можна утворювати з двох і більше основ (слів) за допомогою сполучних голосних звуків і без них.

§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є)

1. Коли перша частина складного слова — основа прикметника твердої групи, то сполучним звуком є **о**: *важкоатле́т, гірничопромисло́вий, чорно́зем, яснозо́рий*; якщо ж перша частина такого слова — основа прикметника м'якої групи, то перед **о** пишемо **ь**: *верхньолу́жицький, давньору́ський, задньоязико́вий, нижньогі́рський,*

передньобоковий́, ранньости́глий, середньові́ччя, середньодобовий́, синьоо́кий.

2. Коли перша частина складного слова — основа іменника, числівника або займенника, то сполучним звуком буває:

1) **о** після твердого приголосного, зокрема й шиплячого: *водозабі́р, Водохре́стя, грушоподі́бний, дощомі́р, душогу́б, кашова́р, країзна́вство, однодє́нний, рибокомбіна́т, самовихова́ння, самовчи́тель, сирова́р, торфоріз, цементово́з;*

2) **о** в числівниковій основі *дво-* перед наступним приголосним, голосним та **й** у прикметниках та іменниках: *двоа́ктний, двоелектро́дний, двоєди́ний, двоо́кис, двоо́кисень, двооксид, двоопу́клий, двоосьови́й, двотижне́вий, двоя́русний;*

3) **е** після м'якого приголосного (неподовженого), яким закінчується основа іменника м'якої групи: *бурело́м, землемі́р, землетру́с, киснетерапія, краплеподі́бний, працездатний, ске́лелаз,* а в деяких словах — і після шиплячого: *дружелю́бний, ножетрима́ч, овочесхо́вище, Січесла́в*, але традиційно: *коно́в'язь, коногі́н, костогри́з, костопра́в, повітроду́в, повітрозабі́рник, свинома́тка, свинопа́с;*

4) **е** після **й**, яким закінчується основа іменника м'якої групи, та після м'якого подовженого приголосного першої частини графічно передаємо буквою **є**: *боєзда́тність, краєзна́вство, націєтво́рення, життєзда́тний, життє́пис, сміттєзбира́льний, хі́мієтерапія.*

Роль сполучного звука у складних словах виконує також останній голосний першого невідмінюваного іменника чи першої незмінної основи іншомовного походження, переважно **о, а** (*автовокза́л, відеоза́пис, дискоклу́б, Євросою́з, Європарла́мент, кінофі́льм, наночасти́нки, радіокомі́т, стереоапарату́ра; медіалінгві́стика, медіастиліс́тика*), а також голосний, яким закінчується перше слово, зокрема **и** (*всюдихі́д, двадцятири́чний, триа́томний, трикілометро́вий, тринíжок, трио́кисень, чотириба́льний, чотирику́тник, чотириосьови́й, семиде́нний,*), **е** (*морепроду́кти, сонцестоя́ння*), **а** *(кількаразо́вий, кількаповерхо́вий, півтораметро́вий, сім'ядо́ля, сім'япро́від, сорокарі́чний),* **о** *(дев'яносторі́чний, стометро́вий, сторі́ччя),* **у** *(двою́рідний, трою́рідний).*

Складні слова без сполучного голосного звука

3. Складні слова утворюємо без сполучного голосного звука, якщо:

1) перша основа закінчується на приголосний звук (*Болгра́д, Ви́шгород, Ми́ргород, Но́вгород*, *крайне́бо, пі́вдень, хлорбензо́л, хлорвині́л)* та **-ох**, що є закінченням родового відмінка числівників **два — чотири** в порядкових числівниках і співвідносних із ними іменниках (*двохсо́тий, трьохти́сячний, чотирьохмільйо́нний, чотирьохмілья́рдний; двохсотрі́ччя, трьохсотрі́ччя, чотирьохсотрі́ччя);*

2) першу основу скорочено до приголосного: *артпóлк, будмайдáнчик, драмтеáтр, завкáфедри, літстýдія, медзáклад, міськрáда, педуніверситéт.*

Складні слова пишемо разом і з дефісом

4. Разом пишемо:

1) складноскорочені слова (мішані та складові абревіатури) й похідні від них: *адмінресýрс, адмінрефóрма, академвідпýстка, багатвéчір, бухóблік, виконрóб, власкóр, держмúто, держустанóва, елітжитлó, інвалю́та, інофíрма, інвестпроéкт, інтербригáда, інформповідóмлення, інформцéнтр, Кабмíн, Київзеленбýд, комбáт, лісгóсп, медперсонáл, мультфíльм, Нацбáнк, нардéп, ощадкнúжка, епідемситуáція, профспíлка, Святвéчір, соцзабезпéчення, соцстрáх, спецзавдáння, спецвúпуск, спортмайдáнчик, фармпрепарáт; комбáтівський, профспілкóвий, соцстрáхівський;*

2) слова з першими регулярно вживаними іншомовними компонентами на голосний та приголосний: **абро-**, **авіа-, авто-** (‘само’, ‘автоматичний’), **агро-**, **аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-**, **аудіо-, біо-, боди-, боді-** (перед голосним), **веб-, геліо-**, **гео-**, **гідро-**, **дендро-, екзо-**, **еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-**, **метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-**, **онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, соціо-, теле-**, **фіто-, фолк- (фольк-), фоно-** та ін.: *аброморфéма, авіарéйс, автовідповідáч, агробíзнес, аерометóд, акватéхніка, алкотéст, артрúнок, астрокорéкція, аудіоальбóм, біоцúкл, бодибíлдинг, бодіáрт, вебсторíнка, геліоцéнтр, геополíтика, гідропáрк, дендропáрк, екопродýкти, економклáс, етногýрт, єврозóна, євроремóнт, зоосáд, кібермашúна, метамóва, метеостáнція, моновистáва, мотокрóс, наркобíзнес, неомодернíст, онколікáрня, панамериканський, параолімпíєць, попмýзика, попгýрт, пресконферéнція, псевдонаýка, псевдогромадя́нський, соціосфéра, телехрóніка, фітотерапíя, фолкгýрт, фолькмýзика, фонозáпис;* так само слова з питомими компонентами **іно- (іншо-, інако-), лже-**: *іновíрець, іншовíрець, інакодýмець, іншодýмець; лжепрорóк, лжесвíдок.*

Примітка. Якщо такі іншомовні компоненти приєднані до власного імені, то їх пишемо з дефісом: *пан-Єврóпа, псéвдо-Фáуст.*

3) слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т.ін.) вияв чого-небудь: **архі-, архи-, бліц-, гіпер-, екстра-, макро-**, **максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-:** *архіскладнúй, архішахрáй, архидия́кон, бліцновúни, бліцопúтування, гіперзвýк, гіпермáркет, екстраклáс, макромолéкула, макроекономíка, максіóдяг, мідіóдяг, мікроорганíзми, мікрохвúлі, мікрочастúнка, мініблóк, мінідúск, мінікомп’ю́тер, мультимільйонéр, нанокомп’ю́тер, наночастúнки,*

полісахари́ди, полімотива́ція, преміумкла́с, суперма́ркет, супермоде́ль, супермо́дний, топме́неджер, топмоде́ль, ультразву́к, ультрамодний, флешінтерв'ю.

Примітка 1. У компонентах **максі-, міді-** кінцевий **і** в позиції перед приголосним наступного слова не переходить в **и:** *максімо́да, максісу́кня, мідімо́да, мідіспідни́ця.*

Примітка 2. Компонент **топ-** із числівниками не поєднуваний.

4) слова з першим іншомовним компонентом **анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-**: *антивірус, віцепрем'є́р, віцекóнсул, ексчемпіóнка, ексмініс́тр, експрезиде́нт, контрадмірáл, контрудáр, лейбгвардíєць, лейбме́дик, обермáйстер, оберофіце́р, оберлейтенáнт, оберпрокуро́р, штабскапітáн, унтерофіце́р.*

Примітка 1. Із власною назвою (прізвищем) такі компоненти пишемо з дефісом: *«Анти-Дюринг», екс-Югослáвія.*

Примітка 2. У компонента **анти-** кінцевий **и** в позиції перед голосним наступного слова не переходить в **і:** *антиелектро́н, антиімперіалісти́чний, антиінфекційний, антиінфляційний, антиістори́чний, антиоки́слювач, антиурядо́вий* (див.: § 31).

5) складні слова, першою частиною яких є кількісний числівник, записаний словом: *двадцятип'ятиповерхóвий, двобíчний, двоóкий, півтораметрóвий, п'ятсотдвадцятип'ятирíччя, сімдесятирíччя, сімсотсорокарíччя, сорокарíчний, сторíччя, тривідсóтковий, трикýтник, трия́русний, чотириáктний, чотиримíсячний.*

5. З дефісом пишемо:

1) слова, утворені повторенням того самого дієслова, що виражають інтенсивну дію: *писáв-писáв, робúв-робúв, ходúв-ходúв*; прикметника чи прислівника, що передають високий ступінь вияву ознаки: *бíлий-бíлий, багáто-багáто, далéко-далéко, легéнький-легéнький, лéдве-лéдве, сúньо-сúньо, тúхо-тúхо*;

2) складні слова, утворені внаслідок поєднання слів синонімів: *гúдко-брúдко, зрóду-вíку, тúшком-нúшком, чáсто-гýсто*; слів-антонімів: *більш-менш, вúдимо-невúдимо, купíвля-прóдаж*; близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: *бáтько-мáти* (батьки), *хліб-сíль* (їжа); слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами чи суфіксами: *велúкий-превелúкий, з дáвніх-давéн, з дíда-прáдіда, мáло-помáлу, повíк-вíки, рáдий-радíсінький, сúла-силéнна, тúхий-тихéсенький.*

Примітка. Два однакових іменники або числівники, один з яких має форму називного відмінка, а другий — орудного, пишемо окремо: *кінéць кінцéм, честь чéстю, чин чúном, однúм однá.*

3) складні слова, що означають приблизність: *день-дру́гий, годи́на-дві, не сьогóдні-за́втра, три-чоти́ри.*

Примітка. Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися й з двох числівників, позначених цифрами. У такому разі між ними ставимо тире: *3 — 4 дні, у́чні 8 — 10 кла́сів.*

4) складні вигуки та звуконаслідування, утворені переважно повторенням того самого звукосполучення: *гей-ге́й, ґе-ґе-ґе́, дзень-дзеле́нь, їй-бо́гу, їй-пра́во, кру-кру́, ку-ку́, курли́-курли́, ого-го-го́, ой-ой-о́й, ох-хо-хо́, тук-ту́к, тьох-тьо́х;*

5) скорочення з належними до них цифрами: *Ан-124, Ан-225, Б-17, БУ-1, ДС-3, ЖЕК-9, Зеленбу́д-4, Су-53, Ту-154, Як-42;*

6) числівниково-літерні найменування класів, будинків, корпусів, поштових відділень тощо: *7-А клас, 10-В клас, буди́нок № 28-Г, ко́рпус 3-А; Ки́їв-1;*

7) ініціальну абревіатуру, написану великими або малими літерами, з будь-яким словом: *ВІЛ-інфе́кція, ДНК-ана́ліз, ДНК-експерти́за, ВІП-за́ла, е-деклару́ва́ння, е-деклара́ція;*

8) дві ініціальні абревіатури, написані великими літерами*: ВІЛ-СНІД;*

9) слова-терміни, до складу яких уходить літера алфавіту: *П-поді́бний, Т-поді́бний;*

10) за традицією *карт-бла́нш, ста́тус-кво* та ін.

§ 36. Складні іменники

1. **Разом** пишемо:

1) складні іменники, у яких поєднані за допомогою сполучного голосного звука дві основи, друга з яких — віддієслівного походження: *водопій, водола́з, газогін, глибиномір, глинокóп, дровору́б, лісосплáв, ляльково́д, металорíз, м'ясоїд, самохід, сінокíс, солева́р, стрічкорíз, тепловóз, трубокла́д, хлібода́р, хліборíз;*

2) складні іменники, утворені поєднанням прикметникової та іменникової основ за допомогою сполучного голосного звука: *білокрíвці, високогíр'я, густолíсся, дрібнóліс, жовтóцвіт, синьоцві́т, червононíжка, червонопíрка, чорнóзем, чорнóліс, чорнóслив;*

3) складні іменники, утворені за допомогою сполучного голосного звука з двох іменникових основ: *верболíз, газобалóн, глинопісóк, лісостéп, людинодéнь, льонолавса́н, металопла́ст, носорíг, сталебетóн, тóннокілóметр, торфогнíй, шлакоблóк*), а також іменники, першою частиною яких є незмінна основа іншомовного походження на **о**, **а**: *автомагістра́ль, агрокульту́ра, велопробíг, відеофíльм, дискому́зика, кіноза́л, радіокомітéт, стереоекра́н, фотоспра́ва, єврори́нок, нанодіагнóстика; медіалінгвíстика;*

4) складні іменники, утворені з дієслова у формі другої особи однини наказового способу та іменника: *гори́цвіт, зірви́голова, перекоти́по́ле, пройди́світ; Коли́вушко, Непи́йпиво, Непи́йвода, Переби́йніс, Тягни́бік, Уби́йвовк* (прізвища);

5) складні іменники, утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка (для числівників *дев'яносто, сто* — називного), іменникової основи та суфікса: *дванадцятито́нка, двохсотрі́ччя, дев'яностоп'ятирі́ччя, дев'яносторі́ччя, стоп'ятдесятирі́ччя, сторі́ччя, трьохсотп'ятдесятирі́ччя, шестиде́нка.*

Примітка. Якщо такий числівник у складних іменниках означає дво-, тризначне число і записаний цифрами, то його приєднуємо до другої частини за допомогою дефіса: *750-рі́ччя, 900-рі́ччя.*

6) складні іменники з першою частиною **напів-, полу-**: *напівавтома́т, напівімла́, напівку́щ, напівлюди́на, напівма́впа, напівпітьма́, напівпра́вда, напівфабрикат; полу́драбок. полу́кіпок, полу́мисок.*

Примітка. Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням 'половина' з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо: *пів а́ркуша, пів відра́, пів годи́ни, пів лі́тра, пів мі́ста, пів огірка́, пів о́строва, пів я́блука, пів я́щика, пів я́ми; пів Євро́пи, пів Ки́єва, пів Украї́ни.* Якщо ж **пів** з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *півáркуш, пі́вдень, півзáхист, півко́ло, півку́ля, півлі́тра* (розм. 'пляшка з горілкою або іншою випивкою ємністю *0,5 літра'*), *півмі́сяць, півобе́рт, півовáл, півóстрів.*

7) складні іменники, утворені з трьох і більше основ: *автомотогурто́к, радіоспектрогеліогра́фія, світловодолікува́ння, термогідродинáміка.*

2. **З д е ф і с о м** пишемо:

1) складні іменники, утворені з двох самостійних іменників без сполучного голосного звука.

У них відмінюємо або обидва іменники, або тільки другий. Обидва іменники відмінюємо, якщо вони означають:

а) спеціальність, професію, наукові звання: *гінеко́лог-ендокрино́лог, лі́кар-еко́лог, магніто́лог-астроно́м, худо́жниця-карикатури́стка, член-кореспонде́нт;*

б) протилежні за змістом поняття: *купі́вля-про́даж, ро́зтяг-стиск;*

в) казкових персонажів: *За́йчик-Побіга́йчик, Лиси́чка-Сестри́чка, Цап-Відбува́йло;*

г) рослини: *брат-і-сестра́.*

2) другий іменник складного слова відмінюємо, якщо перший:

а) визначає певну прикмету чи особливість предмета, особи, явища, названих другим: *бі́знес-план, бі́знес-проє́кт, блок-систе́ма, буй-ту́р, ди́зель-мото́р, до́пінг-контро́ль, дур-зі́лля, жар-пти́ця, інтерне́т-вида́ння, інтерне́т-по́слуга, ко́зир-ді́вка, компа́кт-диск, кре́кінг-проце́с, піа́р-а́кція, піа́р-кампа́нія, розри́в-трава́, фан-клу́б, фі́тнес-клуб, чар-зі́лля;*

б) є назвою літери грецького алфавіту, що лексикалізувалася: *а́льфа-про́мені, а́льфа-ро́зпад, а́льфа-части́нка, бе́та-про́мені, бе́та-ро́зпад, бе́та-части́нка, де́льта-промі́ння, де́льта-фу́нкція, де́льта-части́нка;*

в) разом із другим становить єдине найменування військового звання, державної посади (*генера́л-капіта́н, генера́л-лейтена́нт, генера́л-майо́р, прем'є́р-мініс́тр*), одиниці вимірювання чого-небудь (*кіловá́т-годи́на, мегавá́т-годи́на*), узвичаєних музичних понять (*до-діє́з, мі-бемо́ль, сі-бемо́ль, соль-діє́з* та ін.), проміжних сторін світу (*норд-ве́ст, норд-о́ст*), деяких рослин (*сон-травá, ма́ти-й-ма́чуха*);

г) є невідмінюваним іменником іншомовного походження: *су́ші-бар, караóке-бар;*

3) складні іменники, утворені з двох самостійних слів за допомогою сполучного голосного **о**: *монго́ло-тата́ри, у́гро-фі́ни, А́встро-Уго́рщина;*

4) першу частину складного слова (написану разом або з дефісом), за якою вжите слово з такою самою, як у першої, другою частиною: *а́удіо- та відеопроду́кція, ку́лько- й роликопідши́пники, на́ціє- й державотві́рні проце́си, ра́діо- й телеапарату́ра, те́пло- й гідроелектроста́нції.*

§ 37. Прикладка

Між прикладкою та означуваним іменником ставимо дефіс або ж пишемо їх окремо, що залежить від їхнього значення та місця одне щодо одного.

Примітка. Про вживання розділових знаків із поширеними прикладками читай у § 121.

1. **Дефіс ставимо:**

1) якщо означальний (прикладковий) іменник ужито після означуваного іменника: *вовк-жаднюга, дівки́-чарівни́ці, ді́вчина-розу́мниця,, земля́-ма́ти, коза́к-характе́рник, краї́на-інве́стор, краї́на-кредито́р, мо́ва-джерело́, мо́ва-посере́дниця, о́чі-намисти́нки, хло́пець-патріо́т, хло́пчик-мізи́нчик, Украї́на-не́нька.*

2) якщо означальним іменником є родова назва, ужита після іменника — видової назви: *Дніпро́-рікá, звіробі́й-травá, Йордáн-рі́чка, Сапу́н-горá;*

3) якщо означуваний і означальний іменники можуть мінятися місцями, але означальну роль виконує другий іменник: *ді́вчина-грузи́нка* і *грузи́нка-*

дівчина, учи́тель-фі́зик і *фі́зик-учи́тель, худо́жник-пейзажи́ст* і *пейзажи́ст-худо́жник;*

4) якщо означальний іменник уходить до складу терміна, де він утратив своє значення, унаслідок чого постав складний іменник без сполучного звука: *гриб-паразит, жук-короїд, заєць-біляк, заєць-русак, льон-довгунець, льон-кучеряве́ць, льон-сире́ць.*

2. Дефіс не ставимо:

1) якщо означальний іменник ужито перед означуваним: *не́нька Украї́на:*

2) якщо означальний іменник є видовою назвою щодо першого іменника — родової назви: *гора́ Сапу́н, держа́ва Украї́на, мі́сто Ки́їв, річка́ Дніпро́, село́ Мо́ринці, трава́ звіробі́й.*

§ 38. Складні числівники

1. **Р а з о м** пишемо:

1) складні кількісні числівники: *одина́дцять, півтора́, п'ятдеся́т, три́ста (трьохсо́т, трьомста́м, трьомаста́ми,* (на) *трьохста́х);*

2) складні порядкові числівники, останнім компонентом яких є **-сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний**: *дев'ятисо́тий, трьохсо́тий; двохти́сячний, десятити́сячний, п'ятсоттридцятити́сячний; чотирьохмільйо́нний, п'ятдесятимільйо́нний, шістдесятип'ятимільйо́нний; семимілья́рдний, трьохмілья́рдний.*

Примітка 1. Складені кількісні та порядкові числівники пишемо окремо: *ти́сяча п'ятсо́т, три́дцять ві́сім; мільйо́н трьохти́сячний, мілья́рд чотирьохмільйо́нний, ти́сяча дев'ятсо́т вісімдеся́т восьмий.*

Примітка 2. Кількісні та порядкові числівники, до складу яких уходить форма **з половиною** й под., також пишемо окремо: *дві з полови́ною ти́сячі, три з полови́ною ти́сячний загі́н.*

2. **З дефісом** пишемо порядкові числівники, перша частина яких передана цифрами: *3-ти́сячний, 35-мільйо́нний, 4-мілья́рдний.*

§ 39. Складні займенники

1. **Разом** пишемо складні неозначені займенники, утворені від займенників інших семантичних груп за допомогою словотворчих часток **аби-, ані-, де-,-сь:** *аби́хто (аби́кого, аби́кому* і т. д.*), аби́який (аби́якого, аби́якому* і т. д.*), аби́чий (аби́чийого, аби́чийому* і т. д.*), аніхто́ (аніко́го, аніко́му* і т. д.*), аніщо́ (аніче́го, аніче́му* і т. д.*), аніяки́й (аніяко́го, аніяко́му* і т. д.*), аніче́ий (аніче́його, аніче́йому* і т. д.*), де́хто (де́кого, де́кому* і т. д.*), де́що (де́чого, де́чому* і т. д.*), де́які (де́яких, де́яким* і. т. д.*), хтось (кого́сь, кому́сь* і т. д.*), щось (чого́сь, чому́сь* і т. д.*) яки́йсь (яко́гось, яко́мусь* і т. д.*), котри́йсь (котро́гось, котро́мусь* і т. д.*).*

2. **З дефісом** пишемо складні неозначені займенники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-**: *будь-хто́, (будь-кого́* і т. д.*), будь-що́ (будь-чого́* і т. д.*), будь-чи́й, будь-яки́й; котри́й-будь, хто-бу́дь, чий-бу́дь, що-бу́дь, яки́й-будь; котри́й-не́будь, хто-не́будь, чий-не́будь, що-не́будь, яки́й-не́будь; ка́зна-хто, ка́зна-чий, ка́зна-що, ка́зна-яки́й; хто́зна-яки́й; бо́зна-що.* Але: *будь у ко́го, будь на чо́му, ка́зна з ким, хто́зна при ко́му, бо́зна в ко́го*, бо між часткою і займенником ужито прийменник.

§ 40. Складні прикметники

1. **Р а з о м** пишемо складні прикметники зі сполучними голосними **о, е** (**е** після м'якого приголосного та графічно **є** після **й**); з першою іменниковою основою на приголосний; з першою числівниковою основою на **и, о, а,** що виконують роль сполучного голосного, та на приголосний. Вони охоплюють:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, які пишуть разом: *агрокульту́рний* (агрокульту́ра), *електросилови́й* (електроси́ла), *лісостепови́й* (лісосте́п), *монокульту́рний* (монокульту́ра), *м'ясозаготіве́льний* (м'ясозаготі́вля), *радіофізи́чний* (радіофі́зика), *самохі́дний* (самохі́д), *сірково́дневий* (сірково́день), *теплообмі́нний* (теплоо́бмін), *хлібозаготіве́льний* (хлібозаготі́вля), *цементобето́нний* (цементобето́н), *чорнозе́мний* (чорно́зем);

2) складні прикметники, утворені з іменника та узгодженого з ним прикметника: *високоврожа́йний* (висо́кий урожа́й), *внутрішньоо́чний* (вну́трішнє о́ко), *довгохвильови́й* (до́вгі хви́лі), *загальнодосту́пний (зага́льний до́ступ), загальноосві́тній* (зага́льна осві́та), *західноукраї́нський* (За́хідна Украї́на), *зовнішньополіти́чний* (зо́внішня політи́ка), *короткостеблови́й* (коро́тке стебло́), *легкоатлети́чний* (легка́ атле́тика), *мовностильови́й* (мо́вний стиль), *молочнопромисло́вий* (моло́чна промисло́вість), *м'якопіднебі́нний* (м'яке́ піднебі́ння), *народногосподá рський* (наро́дне господа́рство), *народнопоети́чний* (наро́дна пое́зія), *низькопродукти́вний* (низька́ продукти́вність), *первіснообщи́нний* (первісна общи́на), *правобере́жний* (пра́вий бе́рег), *сільськогосподá рський* (сільське́ господа́рство), *східнослов'я́нський* (схі́дні слов'я́ни);

3) складні прикметники, утворені з дієслова і залежного від нього безсуфіксного іменника: *волелю́бний, деревообро́бний, машинобудівни́й, світлопоглина́льний, сміттєочисни́й, соломоподрі́бнювальний, сталерозливни́й, струмовимі́рювальний.*

Примітка. Якщо друга частина походить від префіксального дієслова, то складний прикметник пишемо з дефісом: *вантáжно-розвантáжувальний, контро́льно-вимі́рювальний;*

4) складні прикметники, перший компонент яких утворений від прислівника, а другий — від прикметника: *багатопрогі́нний, важкорозчи́нний, круглообертáльний, легкозайми́стий, малочутли́вий, сильнодійний, тонкомі́рний, тугоплáвкий* чи від дієприкметника: *багатоспрямóваний, важкопрогнозóваний, високооплáчуваний, густозасéлений, довгоочíкуваний, маловжи́ваний, низькооплáчуваний, новоутвóрений, новозаснóваний, різноспрямóваний, свіжозрýбаний, свіжоскóпаний, слабконатя́гнутий, тонкомéлений, тонкорозпорóшений.*

Примітка 1. Прислівники, утворені з відносних (зрідка — якісних) прикметників, здебільшого зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або дієприкметником: *абсолю́тно сухи́й, валéнтно пов'я́заний, вíльно конвертóваний, діаметрáльно протилéжний, компетéнтнісно орієнтóваний, наукóво обґрунтóваний, послідóвно миролю́бний, професíйно орієнтóваний, соціáльно актúвний, соціáльно свідóмий, соціáльно небезпéчний, суспíльно корúсний, суспíльно необхíдний, хімíчно стійкúй, чíтко окрéслений.*

Примітка 2. У складних термінах перший прислівниковий компонент, що уточнює значення другого прикметникового компонента, пишемо разом із ним: *видовженотупоконíчний, короткогрушоподíбний, округлояйцеподíбний;*

5) складні прикметники (з двох або кількох компонентів), у яких основний, переважно термінологічний зміст передає останній прикметник, а попередні лише звужують, уточнюють його: *вузькодіалéктне* (мóвне я́вище), *глибокозадньоязикóвий* (звук), *давньоверхньонімéцька* (мóва), *двовуглекúслий* (газ), *лінгвостилістúчні* (особли́вості), *середньоверхньонімéцька* (мóва), *середньонижньонімéцька* (мóва); також — *глухонімúй, сліпоглухонімúй;*

6) складні прикметники, першою частиною яких є іменник з основою на м'який приголосний: *вуглецевмíсний* та на **й**: *кальційвмíсний, натрійвмíсний*;

7) складні прикметники з першою іменниковою основою на приголосний: *натрійорганíчний, хлорфенóльний;*

8) складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний словом, з основою на **и**: *двадцятиповерхóвий, десятиметрóвий, п'ятдесятитóнний, семиразóвий, стодвадцятип'ятирíчний, трипудóвий, чотириколíсний,* **о**: *двометрóвий, двоосьовúй, столітрóвий,* **а**: *сорокагоди́нний, сорокаде́нний* та на приголосний: *піввідéрний, півкілограмóвий, півкілометрóвий, півлітрóвий.*

2. **З дефісом** пишемо:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, що їх також пишуть із дефісом: *генерáл-губернáторський* (генерáл-губернáтор), *ди́зель-мотóрний* (ди́зель-мотóр), *монгóло-татáрський* (монгóло-татáри), *національно-патріотúчний* (національно-патріóт), *норд-óстовий* (норд-óст), *сі-бемóльний* (сі-бемóль), *соціáл-демократúчний* (соціáл-демократ), *соціáл-патріотúчний* (соціáл-патріóт), *соціáл-пацифíстський* (соціáл-пацифíст), *у́гро-фíнський*

(у́гро-фі́ни); *Іва́но-франкі́вський* (Іва́но-Франкі́вськ), *Пу́ща-води́цький* (Пу́ща-Води́ця);

2) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ; вони об'єднують:

а) складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття *агра́рно-промисло́вий, архітекту́рно-буді́ве́льний, військо́во-морськи́й, військо́во-польови́й, військо́во-спорти́вний, воє́нно-промисло́вий, воє́нно-стратегі́чний, електро́нно-обчи́слювальний, кисне́во-водне́вий, кра́пково-штрихови́й, культу́рно-техні́чний, лінійно-стрічкови́й, лісопи́льно-струга́льний, мо́вно-літерату́рний, моло́чно-м'ясни́й, музи́чно-танцюва́льний, м'я́льно-типа́льний, навча́льно-виховни́й, навча́льно-науко́вий, науко́во-експериментальний, науко́во-прикладни́й, постача́льно-збу́товий, свердли́льно-довба́льний, свердли́льно-шліфува́льний, свинце́во-мі́дний, спи́нно-черевни́й, столя́рно-теслярський, суди́нно-капіля́рний, суши́льно-сортува́льний, суспі́льно-полі́ти́чний, худо́жньо-реставраці́йний;* між компонентами таких складних прикметників можна вставити сполучник **і,** пор.: *агра́рний* і *промисло́вий, навча́льний* і *виховни́й.*

Примітка. Складні субстантивовані прикметники *військовозобов'я́заний, військовополоне́ний* пишемо разом;

б) складні прикметники, перша основа яких закінчується на **-ико (-іко)**: *діале́ктико-матеріалісти́чний, істо́рико-культу́рний, лі́рико-епі́чний, ло́гіко-граматичний, ме́дико-генети́чний, меха́ніко-математи́чний, полі́тико-економі́чний, хі́міко-бактеріологі́чний;*

в) складні прикметники, перша основа яких не має прикметникового суфікса, але за змістом вона однорідна з другою основою *зо́лото-валю́тний, крохма́ле-па́токовий, м'я́со-во́вня́ний, м'я́со-моло́чний, м'я́со-са́льний, м'я́со-яєчний, о́воче-картопля́ний, о́воче-моло́чний, цу́кро-протеї́новий.*

Примітка. Складні прикметники такого зразка, уживані як наукові терміни, пишемо разом: *головоно́гі;*

г) складні прикметники, основи яких означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєднання кількох кольорів в одному предметі: *блаки́тно-си́ній, гіркува́то-соло́ний, жо́вто-блаки́тний, жовтува́то-рожевий, ки́сло-соло́дкий, моло́чно-бі́лий, сі́ро-голуби́й, сліпу́чо-бі́лий, те́мно-зеле́ний, черво́но-зеле́но-си́ній*, але: *жовтогаря́чий, червоногаря́чий* (окремі кольори);

ґ) складні прикметники, основи яких називають проміжні сторони світу: *півде́нно-за́хідний, півде́нно-схі́дний, півні́чно-за́хідний, півні́чно-схі́дний;*

3) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ, що називають поняття з уточнювальним змістом: *всесві́тньо-істори́чний, літерату́рно-худо́жній, наро́дно-ви́зво́льний, підзо́листо-боло́тний*;

4) складні прикметники, перша основа яких є числівником, записаним цифрою, але в його вимові наприкінці з'являється голосний **и**: *20-поверхо́вий, 7-разо́вий, 125-рі́чний, 30-кілограмо́вий;* **о**: *90-метро́вий, 90-рі́чний, 100-годи́нний;* **а**: *40-гра́дусний, 40-де́нний.*

§ 41. Прислівники

1. **Разом** пишемо:

1) прислівники, утворені сполученням прийменника з прислівником: *відни́ні, відтепе́р, дони́ні, дотепе́р, забага́то, задо́вго, зана́дто, набага́то, навічно, нада́лі, надо́вго, наза́вжди́, назо́всім, на́скрізь, наспра́ві, невтямки́, негара́зд, ота́к, ота́м, оту́т, повсю́ди, поде́куди, позавчо́ра, поза́торік, потро́ху, утри́чі.*

Примітка. Від таких прислівників потрібно відрізняти сполучення прийменників із незмінюваними словами, уживаними зі значенням іменника. Такі сполучення пишемо окремо: *від сього́дні, до за́втра, на за́втра, на по́тім* (пор. *не відклада́йте цього́ до за́втра, на за́втра, на по́тім); за багато* (пор.: *забага́то гуля́єш* і *за багато ро́ків упе́рше приїхав*), *на багато, на добра́ніч, на ура́;*

2) прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником: *бе́звісти, вбік (убі́к), ввечері (уве́чері), ввоо́лю (уво́лю), вго́лос (уго́лос), вгорі́ (угорі́), вго́ру (уго́ру), вдень (уде́нь), взи́мку (узи́мку), взнаки́ (узнаки́), вниз (уни́з), відра́зу, вкрай (украй), вку́пі (уку́пі), влад (ула́д), вліту (улі́ту), внизу́ (унизу́), вночі́ (уночі́), восени́, впень (упе́нь), впере́д (уперед), впо́перек (упо́перек), впо́ру (упо́ру), враз (ура́з), вра́нці (ура́нці), вре́шті (уре́шті), врі́вень (урі́вень), врівні (урівні), вряд (уряд), всере́дині (усере́дині), вслід (услід), всмак (усмак), вщерть (ущерть), дове́рху, дові́ку, довко́ла, дово́лі, догори́, додо́лу, додо́му, докупи, дони́зу, дотла́, дощенту, за́між, за́очі, запівніч, за́раз, заразо́м, збо́ку, зве́рху, зві́ку, згори́, зза́ду, зіспо́ду, зни́зу, зо́зла, зо́кола, зра́зу, зра́нку, зре́штою, зро́ду, зсере́дини, на́бік, наве́рх, наверху́, навесні́, навиво́ріт, навік, навіки, на́віч, нагору* (але *на-гора́*), *надве́чір, надво́рі, на́дголодь, на́дзелень, надмір, надмі́ру, наза́д, нани́з, нанизу́, наоста́нок, наоста́нку, напам'ять, наперед, наполови́ну, напоча́тку, наприклад, напро́весні, нара́з, наре́шті, на́рівні, насу́лу, наспі́д, наспо́ді, насторожі, наяву́, о́бік, о́біч, одві́ку, о́пліч, підря́д, по́біч, пове́рх, повік, пово́лі, поза́ду, по́ночі, по́пліч, по́руч, по́ряд, посере́дині, почасти, скра́ю, спе́реду, споча́тку;*

3) прислівники, утворені сполученням прийменника з віддієслівним коренем: *впа́м'ятку (упа́м'ятку), вперемі́ш (уперемі́ш), вплав (упла́в), вплач*

(уплáч), врóзкид (урóзкид), врóзліт (урóзліт), врóзсип (урóзсип), врóзтіч (урóзтіч), навúліт, навíдліг, навідріз, назáхват, наздогáд, назýстріч, наперебíй, напере́ваги, навпереваги, наперекíр, напереріз, напíдпúтку, напокáз, напóхвати, напролóм, напропáле, нарóзхват, нáскоком, нáспіх;

4) прислівники, утворені сполученням прийменника з коротким (нечленним) прикметником: *віддáвна, востáннє, вручнý (уручнý), дóголá, допíзна, завúдна, замóлоду, занóво, затéмна, звúсока, згáрячу, злéгка, злíва, знóву, зрíдка, напéвне, нарізно, нашвидкý, поблизý, помáлу, спóвнá, спрóста, сп'я́ну;*

5) прислівники, утворені сполученням прийменника та числівника: *вдвóє (удвóє), втрóє (утрóє), вчéтверо (учéтверо)* і т. д.; *впéрше (упéрше), вдрýге (удрýге), втрéтє (утрéтє)* і т. д.; *нáдвóє, нáтрóє, начéтверо* і т. д.; *удвóх, утрьóх, учотирьóх* і т. д.; *воднó, заоднó, поодúнці, спéршу;*

6) прислівники, утворені сполученням прийменника із займенником: *внічию́ (унічию́), втім (утíм), навíщо, нáщо, передусíм, почíм, почóму,* але: *до чóго, за вíщо, за щó* та ін. в ролі додатків;

7) прислівники, утворені сполученням кількох прийменників з основою слова будь-якої частини мови: *вдóсвіта (удóсвіта), вподóвж (уподóвж), завбíльшки, завгли́бшки, завдóвжки, завтóвшки, завчáсу, завши́ршки, знадвóру, навздогíн, нáвзнак, навкúдьки, навкóло, навкругú, навкулáчки, навмúсне, навпакú, навпереймú, навприсядки, навпростéць, навряд, нáвскáч, нáвскíс, навскосú, навспрáвжки, нáвстіж, навтікачá, наздогíн, наóсліп, напоготóві, позавчóра, попідтúнню, спідлóба;*

8) складні прислівники, утворені з кількох основ (із прийменником чи без нього): *босóніж, воднóсталь, лівóруч, мимовóлі, мимоїздом, мимохíдь, мимохíть, насáмперед, натщéсерце, нашвидкýруч, обáбіч, обíруч, очевúдно, повсякчáс, правóруч, привселюдно, самохíть, стрімголóв, тимчасóво, чимдýж, чимрáз;*

9) прислівники, утворені поєднанням словотворчих часток **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** зі словом будь-якої частини мови: *абúкуди, абúяк; аніскíльки, анітелéнь, анітрóхи, анічичúрк, аніяк; дедáлі, деíнде, дéколи, дéкуди; чимáло; щовéчора, щогодúни, щодáлі, щоденно, щоднá, щодýху, щомíсяця, щомóга, щонайбíльше, щонайдóвше, щонайдýжче, щонайкрáще, щонаймéнше, щонайшúрше, щонóчі, щоправда, щоразу, щоразу, щорóку, щосúли, щохвилúни* і т. д, *якомóга, я́кось* і *якóсь* (з різними значеннями), *якрáз, якнайбíльше, якнайдýжче, якнайдóвше* і т. д.

Примітка. Потрібно відрізняти прислівники, утворені з прийменників або часток і слів різних частин мови (їх пишемо разом), від прийменників або часток та іменників, прикметників, займенників, прислівників, що зберігають у реченні свої функції як окремі частини мови (їх пишемо окремо). Пор.:

Він повернув ***убік*** і *Хтось ударив спортсмена* ***у бік***. ***Спочатку*** *було слово* і ***З початку*** *розмови вони зрозуміли вашу думку. Прочитай вірш* ***напам'ять*** і ***На пам'ять*** *він подарував мені книжку.* ***Усередині*** *щось дуже заболіло* і *Це правило шукай* ***у середині***

розділу. Хлопці домовилися йти ***вкупі*** *до міста* і ***У купі*** *піску гралися діти. Зауважую вам* ***востаннє*** і *Вони постукали* ***в останнє*** *вікно. Ми чуємо це* ***вперше*** і *Зайдемо* ***в перше*** *село.* ***Утім****, я не заперечую* і ***У тім*** *спектаклі виступав і я. Ми зробили* ***чимало*** і ***Чи мало*** *вам допомагали в житті?* ***Нащо*** *було починати справу?* і ***На що*** *ви натякаєте? Ми* ***теж*** *виступали на зборах* і *Він говорив* ***те ж****, що і я.* ***Якось*** *уже воно буде* і ***Як ось*** *і батько на поріг.*

2. **Окремо** пишемо:

1) прислівникові сполуки, що складаються з прийменника та іменника, у яких іменник звичайно зберігає своє конкретне лексичне значення й граматичну форму, особливо коли між прийменником і поєднаним із ним іменником можливе означення, виражене прикметником, займенником, числівником: *без ві́дома, без жа́лю́, без кінця́, без кінця́-кра́ю, без кра́ю, без ла́ду́, без лі́ку, без мети́, без на́міру, без пуття́, без слі́ду, без смаку́, без су́мніву, без уга́ву, без упи́ну, без че́рги, в (у) за́тишку, в (у) нагоро́ду, в (у) но́гу, в о́бмін, в обрі́з, в (у) по́зику, в (у) ці́лості, до бі́са, до вподо́би, до гу́рту, до ді́ла, до загу́ну, до запита́ння, до кра́ю, до кри́хти, до ладу́, до лу́ха, до лиця́, до мі́ри, до ногу́, до обі́ду, до оста́нку, до па́ри, до пня́, до поба́чення, до пору́, до пуття́, до ре́чі, до ре́шти, до смаку́, до сме́рті, до снагу́, до сьогоднішньої, за годи́ни, за дня́, за кордо́н, за кордо́ном, за раху́нок, за сві́тла, з бо́лю, з-за кордо́ну, з кра́ю в край, з переля́ку, з ра́дості, з розго́ну, на бігу́, на бі́с, на вагу́, на ве́сну* (але *навесні́*), *на ви́бір, на видноті́, на від ча́й, на відмі́нно, на віку́, на га́му́з, на го́лову, на ди́во, на дозві́ллі, на жа́ль, на зло́, на зразо́к, на льоту́, на ми́ть, на ніщо́, на о́ко, на пору́ки, на проща́ння, на ра́дість, на ра́дощах, на ру́ку, на самоті́, на світа́нку, на скаку́, на сла́ву, на сло́во, на сміх, на со́вість, на со́ром, на ходу́, на шко́ду, на ща́стя, над си́лу, не з руки́, ні на гріш, під бо́ком, під го́ру, під си́лу, по зако́ну, по змо́зі, по зна́ку́, по пра́ві, по си́лі, по со́вісті, по сусі́дству, по су́ті, по че́рзі, по щи́рості, уві сні, у по́міч, у стокра́т, че́рез си́лу, як тре́ба;*

2) словосполуки, що мають значення прислівників і складаються з двох іменників (зрідка — займенників, числівників) та одного або двох прийменників: *від ра́нку до ве́чора, день у де́нь, з бо́ку на бі́к, з дня на де́нь, оди́н в оди́н, раз у ра́з, рік у рі́к, сам на са́м, час від ча́су;*

3) словосполуки, що виконують у реченні функцію прислівника і утворені з узгоджуваного прикметника (числівника, займенника) та іменника: *дру́гого дня, те́мної но́чі, тим ра́зом, тим ча́сом;*

4) прислівники, утворені сполученням прийменника **по** зі збірним числівником: *по дво́є, по тро́є, по че́тверо*.

3. **З д е ф і с о м** пишемо:

1) прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника-префікса **по** та суфіксів **-ому** або **-(к)и,** зрідка **— -(ч)и, -(ж)и**: *по-ба́тьківському, по-бойово́му, по-бра́тньому, по-господа́рському, по-і́ншому, по-коза́цькому, по-на́шому, по-сво́єму, по-сусі́дському, по-*

украї́нському, по-християнському; по-ба́тьківськи, по-братерському, по-господа́рськи, по-лю́дськи, по-сусі́дськи, по-украї́нськи; по-за́ячи, по-ведме́жи; також *по-лати́ні.*

Примітка 1. У прислівниках такого зразка, утворених від складних прикметників, що їх пишемо з дефісом, дефіс ставимо тільки після **по-**: *по-соціалдемократи́чному*, *по-генералгуберна́торському.*

Примітка 2. Прийменник **по** пишемо окремо від форми місцевого відмінка іменника *батько*: *по ба́тькові;*

2) прислівники, утворені за допомогою прийменника-префікса **по** від порядкових числівників: *по-пе́рше, по-дру́ге, по-тре́тє* і т. д.;

3) неозначені прислівники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, -то, хтозна-**: *будь-де́, будь-коли́, будь-куди́; коли́-будь, куди́-будь; де-не́будь, коли́-не́будь, куди́-не́будь, як-не́будь; ка́зна-де, ка́зна-коли́; аби́-то, де́сь-то, та́к-то; хто́зна-де, хто́зна-як;*

4) складні прислівники, утворені з двох прислівників: *вряди́-годи́, десь-і́нде, десь-і́нколи, сяк-та́к* та ін.;

5) складні прислівники, утворені повторенням слова або основи без службових слів чи зі службовими словами між ними: *дале́ко-дале́ко, ле́две-ле́две, ось-о́сь, ти́хо-ти́хо; будь-що-бу́дь, віч-на́-віч, всього́-на́-всього, де-не-де́, коли́-не-коли́, пліч-о́-пліч, хоч-не-хо́ч, як-не-я́к;*

6) прислівники термінологічного характеру за традицією: *де-фа́кто, де-ю́ре.*

§ 42. Прийменники

1. **Разом** пишемо:

1) складні прийменники, утворені сполученням одного або двох (іноді — трьох) прийменників зі словом будь-якої частини мови: *вна́слідок (унаслідок), вподо́вж (уподо́вж), впродо́вж (упродо́вж), за́мість, навздогі́н, навко́ло, навпере́йми, назу́стріч, наперед(о)дні, наприкінці́, повздо́вж;*

2) складні прийменники, утворені з двох і більше простих прийменників: *за́для, зара́ди, окрі́м, по́за, поміж, по́над, попере́д, по́при, посере́д, про́між.*

2. **З дефісом** пишемо складні прийменники, початковим компонентом яких є прості прийменники **з, із**: *з-за (із-за), з-над, з-пе́ред, з-під (із-під), з-по́за, з-по́між, з-по́над, з-по́під, з-посеред, з-про́між.*

3. **Окремо** пишемо складені прийменники *у (в) ра́зі, під кіне́ць, під ча́с.*

§ 43. Сполучники

1. **Разом** пишемо складні сполучники, утворені внаслідок поєднання повнозначних чи службових слів із частками або прийменниками: *аніж, затé, мóвби, нáчеб, нáчебто, немóв, немóвби, немóвбито, ненáче, ненáчебто, нíби, нíбито, ніж, óтже, отóж, причóму, протé, сéбто, тóбто, цéбто, щоб, якбú, якщó;* також слова: *абóщо, тóщо.*

Примітка. Складні сполучники *затé, протé, щоб, якбú, якщó* треба відрізняти від спільнозвучних займенників (*те, що*) та прислівника (*як*), що їх пишуть із простими прийменниками **за**, **про** та часткою **би (б)** окремо. Сполучники **зате**, **проте** можна замінити одним із протиставних сполучників (**а**, **але**, **однак)**, тоді як прийменники **за**, **про** та вказівний займенник **те** — не можна, пор.: *Хоч не застав Івана вдома,* ***зате*** *пройшовся* і ***За те*** *оповідання його похвалили.*

Сполучник **щоб** відрізняється від займенника **що** із часткою **б** тим, що на займенник **що** виразно падає логічний наголос. Пор.: *Він сказав,* ***щоб*** *усі прийшли* і ***Що б*** *ви сказали, коли б я не приїхав?*

Сполучники **якби**, **якщо** відрізняються від спільнозвучного з ними прислівника **як** із часткою **би** та займенником **що** тим, що вони поєднують частини в складному реченні, а на прислівник **як** завжди падає логічний наголос. Пор.:

Якби *тут був мій товариш, я був би щасливий* і ***Як би*** *краще виконати це завдання!* ***Якщо*** *хочеш, допоможу тобі* і ***Як що*** *трапиться, нарікай на себе.*

2. **Окремо** пишемо:

1) сполучники із частками **би (б)**, **же (ж)**: *колú б, колú б то, хóч би, хочá б, абó ж, аджé ж, алé ж, бо ж, óтже ж;*

2) складені сполучники: *дармá що, для тóго щоб, затúм що, з тóго чáсу як, зважáючи на те що, з óгляду на те що, незважáючи (невважáючи) на те що, пóпри те що, до тóго як, пíсля тóго як, та й, так що, тимчáсом як, тодí як, тому́ що, чéрез те що* й под.

3. **З дефісом** пишемо сполучники **отóж-то, тúм-то, тíльки-но, тому́-то**.

§ 44. Частки

Частки пишемо окремо, а ті, що стали частиною іншого слова, разом та з дефісом.

1. **Окремо** пишемо:

1) частку **не** з дієсловами: *не íсти, не пúти; не мóже не бáчити;*

2) частку **не** з дієприкметниками, що виконують функцію присудка, з дієслівними формами на **-но**, **-то** в ролі головного члена односкладного речення та з дієприслівниками: *Праця не закінчена; Праці не закінчено; Підлога не вимита; Підлогу не вимито; Дивитися, не підходячи близько; Робити не поспішаючи;*

3) частку **не** з дієприкметниками, якщо вони мають свої пояснювальні слова: *Перед будинком чорніла площа, не засаджена квітами; Я відклав ще не дописаний лист;*

4) частку **не** зі словом, з яким вона не становить єдиного поняття, а є лише запереченням: *Не доля вирішує — людина творить свою долю; То не глибока річка клекоче, то шумить зелений ліс; Йому бракує не вміння виконати цю роботу, а бажання;*

5) частку **не** з прикметниками у функції присудка, якщо вона заперечує ознаку, виражену ними: *Ця річка не широка* (заперечення), але: *Ця нешироκа річка впадає в Дніпро* (єдине поняття).

Примітка. Якщо між **не** і відповідним прикметниковим присудком за змістом речення можливе **є (був, була́** тощо), частку **не** потрібно писати окремо; якщо зв'язка на цьому місці порушує зміст, частку **не** треба писати разом: *Цей будинок не старий* (не є старий); але: *Цей будинок* (є) *нестарий* (тобто відносно недавно збудований);

6) частку **не** з прикметником, що має пояснювальний займенник або прислівник із часткою **ні**, а також із прикметником, перед яким стоять слова *зо́всім, аж ніяќ: Ні до чого не здатна людина; Нітрохи не цікава лекція; Зовсім не великі обов'язки; Аж ніяк не приємні спогади;*

7) частку **не** з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами, а також зі словами, що їх пишемо з дефісом: *не ду́же, не зо́всім, не цілко́м, не від то́го, не до́сить, не мо́жна, не тре́ба; розмовля́ють не по-на́шому;*

8) частку **ні**, переважно повторювану, уживану для заперечення наявності предмета чи ознаки, зокрема в деяких стійких словосполученнях без дієслова (присудка): *ні живи́й ні ме́ртвий, ні кро́ку да́лі, ні на ма́кове зе́рно́, ні па́ва ні ґа́ва, ні ри́ба ні м'я́со, ні се́ ні те́, ні сюди́ ні туди́, ні та́к ні ся́к;*

9) частку **ні** з формами непрямих відмінків займенників, якщо між ними є прийменник: *ні в ко́го, ні в я́кому, ні до ко́го, ні з ки́м, ні до чо́го, ні за́ що* і *ні за що́* (з різними значеннями), *ні на́ що* і *ні на що́* (з різними значеннями), *ні на я́кому;*

10) частку **що**, яка входить до складених сполучників, прислівників та інших часток: *дарма́ що, зати́м що, ті́льки що, по́ки що, хіба́ що, що́ ж до*;

11) частку **то** в експресивних сполученнях *що то за, що то, чи то*, які виконують функцію підсилювальних часток;

12) частку **би (б)**, за допомогою якої утворено форму умовного способу дієслова: *зайшо́в би, пішла́ б, ходи́ло б, співа́ли б;*

13) частку **же** (**ж**), що виконує видільну роль у реченні: *Він же видатний письменник; Ходи ж зі мною;*

14) частку **то**, що має у складі речення значення вказівності або визначальності: *Нащо то одній людині стільки грошей?*

2. **Разом** пишемо:

1) словотворчі частки **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** у складі слів, належних до будь-якої частини мови: *абúщо, абúяк; аніскíльки, анітрóхи, аніяк; дедáлі, дéколи, дéкотрий, дéщо; чималéнький, чимáло; щовéчора, щогодúни, щоденник, щоднá, щодобú, щодýху, щонайкрáщий, щоправда, щорáзу, щосúли; якнайшвúдше, якомóга* та ін.;

2) частки **би (б), то, що** в складі сполучників **немóвби, нíби, щоб, якбú; немóвбито, нíбито; абóщо, якщóж** (див. ще § 43) і частку **же (ж)** у складі стверджувальних часток **авжéж, аякже, атóж**;

3) **-ся (-сь)** (з походження — відзайменникова частка) у зворотних дієсловах: *вмúвся (вмивсь), одягнýвся (одягнýвсь), наївся (наївсь);*

4) **-сь** (з походження — відзайменникова частка) у складі займенників і прислівників: *котрúйсь, котрáсь, котрéсь, хтось, щось, якúйсь, якáсь, якéсь; десь, звíдкись, колúсь, кудúсь, я́кось;*

5) частку **не**, коли вона вжита на початку слова будь-якої частини мови як префікс, тобто якщо слово без цієї частки не вживане: *невíльник, негóда, недýга, нéжить, немовля́, ненáвисть, нéук; незлічéнний, невпúнний, невсипýщий, негáйний, ненáвисний, ненастáнний, непохúтний, нестя́мний; невóлити, незчýтися, ненáвидіти, нестя́митися, нéхтувати, нездужати* (хворіти), *непокóїтися* (хвилюватися), *несláвити* (ганьбити); *невдóвзі, невúнно, невпúнно, незабáром, непорýшно, непохúтно, несамовúто*. Лише деякі з названих дієслів залежно від їхнього значення із часткою **не** пишемо окремо: *не здýжати* (не змогти), *не слáвити* (не прославляти);

6) частку **не** в складі префікса **недо-**, що вказує на неповний вияв дії, стану або якості: *недобачáти, недоїдáти, недолюблювати, недочувáти; недовúконаний, недодéржаний, недозрíлий, недокáзаний, недооцíнений, недопúсаний, недорóслий, недочýтий; недóбиток, недóїдок, недокрíв'я, недóліток, недорíд, недосяжність, недоторкáнність, недóук*. Якщо частку **не** вжито для заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом **до**, то її пишемо з таким дієсловом окремо, пор.: *Він недочувáє* і *Він не дочýв моїх слів;*

7) частку **не** з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони разом означають єдине поняття: *невмíння, невóля, неврожáй, недóля, непрáвда, несподíванка; небалакýчий, невдáлий, невесéлий, невчéний, недóбрий, незбагнéнний, немалúй, неписьмéнний, несмілúвий; неабúхто, неабúякий; невдогáд, невжé, невпáм'ятку, невтямкú, негáдано, недалéко, недармá, недýрно, нéхотя,* а також із прийменниками (*незважáючи на.., невважáючи на...*) та сполучниками (*немóв, ненáче, ненáчебто*);

8) частку **не** з дієприкметником, якщо він є означенням до іменника і не має своїх пояснювальних слів: *незакíнчена прáця, нез'ясóвані питáння, непрочúтаний текст, неспростóвані факти, незабýті імена;*

9) частку **ні** із займенниками та прислівниками: *ніхтó (нікóго), нічúй (нічиїм), ніщó (нічóго), ніякий (ніякому); нíде* і *нідé, нізáщо, нізвíдки,*

нізвідкіля́, ні́коли і *нікóли, ні́куди* і *нікýди, нінáщо, ніскі́льки, нітрóхи, ні́як* і *ніяк.*

3. **З дефісом** пишемо:

1) словотворчі частки **-бо, -но, -от, -то, -таки**, коли вони виділяють значення окремого слова: *ідú-бо; давáй-но; ті́льки-но; так-óт, як-óт; отакúй-то, сті́льки-то, тúм-то, я́кось-то; важкúй-такú, усé-такú, дістáв-такú, так-такú.*

Примітка 1. Якщо між цими частками та словом, до якого їх приєднують, стоїть інша частка, усі троє слів пишемо окремо: *ідú ж бо*; *ті́льки ж но* (повідомили); *скі́льки ж то* (написано); *чúм би то* (втішити); *усé ж таки* (домовилися).

Примітка 2. Частку **таки** пишемо окремо від тих слів, яких вона стосується, якщо вона стоїть перед ними: *Він таки забіг до друга.*

2) словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-** із займенниками і прислівниками: *будь-хтó, будь-якúй, будь-де, будь-колú; колú-будь; що-будь; хто-нéбудь, чий-нéбудь, кудú-нéбудь; кáзна-кому́, кáзна-де, хтóзна-якúй, хтóзна-колú, бóзна-чий, бóзна-як;*

3) частку **не** з власними назвами: *не-Євróпа*, але із загальними назвами — разом: *нелюдúна, неістóта, неосóба.*

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ)

§ 45. Велика буква на початку речення

З великої букви пишемо:

1. Перше слово, яким починається текст.

2. Перше слово в реченні:

1) після крапки;

2) після крапок, знака оклику й знака питання, коли ними закінчується попереднє речення.

3. Переважно перше слово у віршованих строфах незалежно від наявності розділового знака в кінці попереднього рядка.

Примітка 1. Після крапок, які не закінчують речення, а стоять у середині його для позначення переривчастості мови, перше слово пишемо з малої букви:
— Дивіться... он там... встає... він ще живий... Семен... Семен... (М. Коцюбинський);
Тихо в хаті стало;
Тільки наймичка шептала:
«Мати... мати... мати...» (Т. Шевченко).

Примітка 2. Коли знак оклику чи знак питання, а також крапки стоять у кінці прямої мови, то наступне речення (слова автора) пишемо з малої букви:

— Так тому й буть! — усі гукнули (Л. Глібов);
— Що з тобою? — допитувалась Маланка (М. Коцюбинський);

Я не Ганна, не наймичка,
Я... — та й оніміла (Т. Шевченко).

Примітка 3. Зрідка після знака питання (знака оклику), що стоїть у середині речення для надання питальної (окличної) інтонації, пишемо малу букву:
Раптом він чує над собою: Остапе! Остапе! це ти? живий?
(М. Коцюбинський);
Сонце! сонце! — на гори й долини, —
Сонце! сонце! — на води й поля.
Хай живе в вільній праці людини
України земля! (П. Тичина).

§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках

З великої букви пишемо:

1. Перше слово після знака оклику, яким відокремлюється звертання: *Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш* (Т. Шевченко).

2. Перше слово після знака оклику, що стоїть після вигуку або окличного слова, ужитих на початку речення: *— Агов! Де ти?* (В. Нестайко).

Примітка. Якщо вигук стоїть у середині речення, то наступне слово пишемо з малої букви: *Ждемо день і другий — гай-гай! — немає Тетяни* (С. Васильченко).

3. Ремарки-фрази (подані в дужках), що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

— Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (У залі гучні, захоплені оплески.)

(М. Івченко).

З великої букви пишемо й інші ремарки та посилання, узяті в дужки, що стоять після закінченого речення: [Павлина:] *Прощайте! (Вийшла)* (І. Карпенко-Карий).

§ 47. Велика та мала букви в рубриках

1. З великої букви пишемо перше слово рубрик тексту, якщо кожна рубрика закінчується крапкою:

Стаття 1. Поняття громадського об'єднання

1. Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб і/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних інтересів.

2. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка (з документів).

2. З малої букви пишемо перше слово рубрик, якщо вони відокремлені одна від одної крапкою з комою або комою:

Основні засоби — це ресурс підприємства, і завдання менеджерів досягти найбільшої ефективності його використання. На шляху вирішення цієї проблеми вони мають здійснити такі заходи:

— оцінити ефективність використання основних засобів у звітному періоді;

— провести порівняльний аналіз показників ефективності звітного періоду з попередніми показниками;

— виявити проблемні питання, резерви підвищення використання основних засобів на підприємстві (з навчальної літератури).

3. З малої букви пишемо перше слово після рубрик, ужитих після цифри або букви з круглою дужкою (див. § 168, п. 1):

Тактичними завданнями державної політики розвитку фінансового ринку України є:

1) *розробка єдиних функцій управління для багатьох державних органів, що регулюють фінансовий ринок;*
2) *створення жорсткої регулятивної інфраструктури ринку та її правової бази як способу обмеження ризиків інвесторів;*
3) *закріплення в правовій базі фінансового ринку заходів щодо відповідальності за невиконання встановлених правил* (наукова *література).*

§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо

1. З великої букви пишемо перше слово після двокрапки:

а) коли це початок прямої мови:

Горлиця питає: «Чи, може, хто гніздечко зруйнував?» (Л. Глібов); *Пішла. А серце моє кричало: «Вернись, вернись, я все прощу!»* (Д. Павличко);

б) коли цитату подано після слів автора як пряму мову, що пов’язана зі словами автора без сполучника й наведена на початку речення:

— Прочитаю вам слова видатного польського письменника Жеромського: «Добути з голої землі щось, таке таємниче, таке чудесне своєю будовою, своїм життям і смертю, як колос пшениці, хіба це не означає бути співтворцем дива?» (М. Стельмах).

Примітка. Коли ж цитата входить до складу речення як його частина або наводиться з середини речення, то вона переважно починається з малої букви: *Як писала автор цих рядків ще двадцятилітнім дівчиськом, «за століттям засунуться ковані брами і брязнуть у воду ключі»* (О. Забужко).

2. З великої букви пишемо початкове слово постанови, протоколу, ухвали тощо після вступної (загальної) частини:

Кабінет Міністрів України постановляє:

Внести до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» зміни, що додаються (з документів).

§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин

1. З великої букви пишемо власні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська: *Іва́н Петро́вич Котляре́вський, Володи́мир Іва́нович Верна́дський, Ле́ся Украї́нка (Лари́са Петрі́вна Ко́сач), Марко́ Вовчо́к (Марі́я Олекса́ндрівна Вілі́нська), Дніпро́ва Ча́йка (Людми́ла Василе́вська-Бере́зіна), Ю́рій Клен (О́свальд Бу́ргардт), Не́стор Літопи́сець, Кліри́к Остро́зький,* також: *Кобза́р* (про Тараса Шевченка), *Каменя́р* (про Івана Франка) та ін.

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, що пишуться з дефісом, кожна частина яких починається великою буквою: *Кві́тка-Основ'я́ненко, Нечу́й-Левиць́кий, Жан-Жа́к, Зино́вій-Богда́н.*

2. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі прізвищ та імен іншомовного походження пишемо з малої букви: *Абд ель Кері́м, Бретóн де лос Еррéрос, Варнго́ген фон Е́нзе, Жа́нна д'Арк, Леона́рдо да Ві́нчі, Лю́двіг ван Бетхóвен, Нур ад Дін.*

Про написання службових слів, ужитих перед прізвищем, див. § 146, п. 1 4).

Примітка. У деяких власних назвах службові слова традиційно пишемо з великої букви відповідно до написання в мові оригіналу: *Ван Гог, Д'Аламбе́р, Ель Гре́ко.*

3. Китайські та корейські прізвища та імена, які завжди стоять після них, пишемо з великої букви: *Сі Цзіньпі́н, Ван Мен, Лі Чжаода́о,*
Пак Вансо́, Чхве Чхвіво́н, Пан Гіму́н.

4. У в'єтнамських, м'янмських, індонезійських, тайських і японських прізвищах та іменах усі складники пишемо з великої букви: *То Хоа́й, Нгуе́н Зу, Він М'їн, Джо́ко Відо́до, Ака́т Дамкѐнг, Сі́ндзо А́бе.*

Примітка. Про правопис східних власних назв (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами **бей**, **заде**, **огли**, **паша**) див. § 146, п. 3 4)**.**

5**.** Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами, пишемо з малої букви: *донжуа́н, ловела́с, ме́нтор, мецена́т, робінзо́н, бра́унінг* (пістолет), *галіфе́* (штани), *ди́зель* (двигун)*, макінто́ш* (плащ), *макси́м* (кулемет), *рентге́н* (апарат). Так само пишемо загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): *франкозна́вець, шевченкіа́на*, *бонапарти́зм.*

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишемо з великої букви: *«Ці хлопці в команді — нові Блохіни і Шевченки»* (з газети).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, їх пишемо з малої букви: *азе́фи, квісліи́нги*.

6. Назви народів, племен, а також людей за національною ознакою або за місцем проживання пишемо з малої букви: *ара́би, африка́нці, латиноамерика́нці; ацте́ки, ірокези, поля́ни; украї́нка, білору́ска, лати́ш, француз, запорі́жці, кия́ни, львів’я́ни.*

7. З великої букви пишемо власні назви, які стосуються:

1) релігії: *Ісус Христо́с, Магоме́т, Бу́дда, Бра́хма.*

Примітка. Про інші назви, пов’язані з релігією, див.§ 53.

2) міфологічних істот і божеств: *Анте́й, Аполло́н, Афі́на, Ахілле́с, Вене́ра, Мо́ло́х*.

Примітка 1. Родові назви, які стосуються релігії та міфології, пишемо з малої букви: *а́нгел, архан́гел, де́мон, лісови́к, му́за, ні́мфа, руса́лка, титан́, фавн, фе́я.*

Примітка 2. Власні міфологічні назви, що перетворилися на загальні або вживаються в переносному значенні, пишемо з малої букви: *молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси;*

3) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах тощо: *Во́рон, За́єць, Лиси́ця, Осе́л, Щу́ка; Лісови́к, Ма́вка, Перелесник; Дід Моро́з, Котигоро́шко, Черво́на Ша́почка; Будя́к, Троя́нда, Хліб.*

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. вживаються як загальні, їх пишемоя з малої букви: *ба́ба-яга́, дід-моро́з, іва́н-покива́н.*

8. З великої букви пишемо клички свійських тварин, а також приручених або дресированих звірів і птахів: *Сірко́* (собака); *Сніжи́нка* (кішка); *Гніді́ко́, Стріла́* (коні); *Круторо́гий, Си́вий* (воли); *Зі́рка, Ли́ска* (корови); *Ра́ві, Ша́ші* (слони); *Кра́сень, Фараон* (папуги) та ін.

Примітка. Власні назви, які вживаються як назви видів тварин, пишемо з малої букви: *У дворі гралися мурчики.*

9. З великої букви пишемо:

1) прикметники, утворені від власних назв за допомогою суфіксів **-ів-(-ø), -ов-(-а), -ов-(-е), -ев-(-е), -їв-(-ø), -єв-(-а), -єв-(-е), -ин-(-ø), -ин-(а), -ин-(е), -їн-(-ø), -їн-(а), -їн-(е)**, якщо вони означають належність чогось певній особі: *Андрі́єві книжки́, Грінче́нків словни́к, Марі́їн лист, Тичи́нине сло́во, Шевче́нкові пое́зії, Малю́кова мета́фора, Рафае́лева «Мадонна», Зе́всова колісни́ця.*

2) прикметники, які входять до складених власних назв людей як імена-характеристики: *Володи́мир Вели́кий, Дани́ло Га́лицький, Яросла́в Му́дрий, Карл Смілу́вий, Костянти́н Багряноро́дний, Рі́чард Ле́вове Се́рце, Все́волод Вели́ке Гні́здо, Костя́нтин Остро́зький.*

3) прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони утворюють словосполучення із значенням «імені когось», «пам'яті когось»: *Но́белівська пре́мія, Франкі́вська кімна́та, Шевче́нківська пре́мія, Потебня́нські чита́ння.*

Примітка. З малої букви пишемо присвійні прикметники, утворені від власних особових назв:

1) за допомогою суфіксів —**івськ- (-ївськ-), -инськ- (-їнськ-):** *бальза́ківські тради́ції, франкі́вські соне́ти, шевче́нківський стиль, довже́нківські фільми, ґалага́нівська садиба;*

2) якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: *а́вгієві ста́йні, ахілле́сова п'ята́, го́рдіїв ву́зол, дамо́клів меч, прокру́стове ло́же, ю́дині срібняки́; архіме́дова спіра́ль, базе́дова хворо́ба, бертоле́това сіль, ві́ттова хворо́ба, га́йморова порожни́на, піфаго́рова теоре́ма.*

§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви

1. З великої букви пишемо географічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників), крім службових слів і родових назв *(зато́ка, мис, мо́ре, о́стрів, пік, хребе́т* тощо): *А́зія, Антаркти́да, Нова́ Зела́ндія, Балка́нський півострів, Володи́мир-Воли́нський, Кавка́зький хребе́т, пік Шевче́нка, гора́ Говерла, Азо́вське мо́ре, прото́ка Лаперу́за, Пана́мський переши́йок, Пе́рська зато́ка, о́зеро Сві́тязь, Півні́чний по́люс, Малоазіа́тське нагі́р'я, Євразійський степ.*

Примітка. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не є родовим найменуванням, то його пишемо з великої букви: *Бі́ла Це́рква* (місто), *Білове́зька Пу́ща* (заповідник), *Було́нський Ліс* (парк), *Золоти́й Ріг* (затока), *Єлисе́йські Поля́* (вулиця в Парижі), *Вогняна́ Земля́* (архіпелаг).

2. Так само з великої букви пишемо складники географічних назв, що називають титули, посади, фах тощо: *мис Капіта́на Дже́ральда, острови́ Корале́ви Шарло́тти, ву́лиця Акаде́міка Забало́тного.* З великої букви пишемо також назви зі словом *святий: острови́ Свято́ї Трі́йці, зато́ка Свято́го Лавре́нтія.*

Примітка. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі географічних назв пишемо з малої букви й відокремлюємо дефісом: *Була́нь-сюр-Мер, Порт-о-Пре́нс, Рі́о-де-Жане́йро, Фонте́н-сюр-Рон, Фра́нкфурт-на-Ма́йні, Па-де-Кале́.*

3. Службові слова, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишемо з великої букви і відокремлюємо дефісом: *Де-Брейне́, Ла-Ма́нш* (протоки), *Ле-Крезо́, Лос-А́нджелес* (міста), *Лос-Фра́йлес* (острови).

4. З великої букви пишемо також початкові частини *Сан-, Сен-, Сент-, Санкт-, Санта-* (що означають «святий»): *Сан-Франци́ско, Сен-Ло́, Сент-Джо́нс, Санкт-Петербу́рг, Са́нта-Ба́рбара* (міста).

Примітка. В іншомовних складних географічних назвах, у яких використовується дефіс, з великої букви пишемо й родові позначення: *Іссу́к-Куль* (куль — озеро), *Муюн-Кум* (кум — пісок), *Рі́о-Не́гро* (ріо — річка), *Ха́ра-Нур* (нур — озеро), але: *Алата́у, Амудар'я́, Дихта́у, Сирдар'я́.*

5. Якщо ж складник такої назви увійшов в українську мову як загальна родова назва, то її пишемо з малої букви: *Вара́нгер-фіо́рд, Бе́рклі-сквер.* Так само з малої букви пишемо й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: *Я́коб-Ка́йзер-плац* (плац — площа), *У́нтер-ден-Лі́нден-штра́се* (штрасе — вулиця), *Мічига́н-авеню́* (авеню — вулиця).

Примітка. Географічні назви, ужиті в переносному значенні, зберігають написання з великої букви: *Версаль* (у значенні «Версальський мир»), *Ка́нни* (у значенні «оточення та розгром»), *Мю́нхен* (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), *Парна́с* (у значенні «світ поезії»), *Седа́н* (у значенні «воєнний розгром»).

6. Назви держав пишемо з великої букви. Якщо назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишемо з великої букви: *Украї́на, Руму́нія, Угорщина, Ара́бська Респу́бліка Єги́пет, Королі́вство Бахре́йн, Кита́йська Наро́дна Респу́бліка, Респу́бліка Коре́я, Князі́вство Мона́ко, Респу́бліка Болга́рія, Соціалісти́чна Респу́бліка В'єтна́м, Сполу́чені Шта́ти Аме́рики, Францу́зька Респу́бліка.*

Примітка. У неофіційних і образних назвах держав, територій, областей, місцевостей, міст, рік тощо з великої букви пишемо перше (або єдине) слово, а також власні назви*: Піднебе́сна імпе́рія* або *Піднебе́сна* (імператорський Китай), *Тума́нний Альбіо́н* (А́нглія), *Золотове́рхий* (Київ), *Ві́чне мі́сто* (Рим), *Славу́тич* (Дніпро), *Закавка́ззя, Буковина́, Ві́нниччина, Наддніпря́нщина, Поку́ття, Поліссся, Приазо́в'я, Слобожа́нщина.*

7. У назвах груп або союзів держав усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Анта́нта, Балка́нські краї́ни, Скандина́вські краї́ни, Троїстий сою́з.*

8. У назвах адміністративно-територіальних одиниць (автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад тощо) з великої букви пишемо перше слово (або частини складного слова): *Гі́рсько-Бадахша́нська автоно́мна о́бласть, Баянго́л-Монго́льський автоно́мний о́круг, Ко́шицький край, Воли́нська о́бласть, Рожи́щенський райо́н, Новомли́нівська сільра́да.*

Це правило поширюється й на старі назви країн та одиниці старого адміністративно-територіального поділу: *Бі́рма, Пе́рсія, Бе́регівський о́круг, Ві́тебське воєво́дство, Ло́хвицький пові́т, Черка́ське старо́ство.*

9. У назвах адміністративно-територіальних одиниць зарубіжних держав з великої букви пишемо всі слова, крім тих, що позначають родові поняття: *департа́мент Аверо́н* (Франція), *штат Техас* (США), *о́бласть П'ємо́нт* (Італія), *префекту́ра Тоя́ма* (Японія), *земля́ Ни́жня Саксо́нія* (Німеччина).

10. Назви сторін світу: *за́хід, пі́вдень, пі́вніч, схід, норд-о́ст, півде́нний за́хід* — звичайно пишемо з малої букви. Якщо ці назви вживаються на означення країн, народів, регіонів, тоді їх пишемо з великої букви: *краї́ни За́ходу, Дале́кий Схід, За́хідна Украї́на, наро́ди Пі́вночі, Півде́нне Поле́сся, Пі́вні́чна Буковина.*

11. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), майданів (площ), парків, шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських) і т. ін. пишемо з великої букви, а їхні родові найменування — з малої: *Андрі́ївський узві́з, бульва́р Тара́са Шевче́нка, ву́лиця 295-ї Херсо́нської Диві́зії, Львівська пло́ща, майда́н Незале́жності, Музе́йний прову́лок, Жито́мирська автостра́да, Стри́йський парк, Пі́вні́чний морськи́й шлях, Придніпро́вська залізни́ця, течія́ Куросі́о.*

Примітка. Якщо найменування підрозділів залізниць складаються з двох слів, їх пишемо з великої букви: *Півде́нно-Кавка́зька залізни́ця.*

Якщо в назвах вулиць, проспектів тощо слова *брід, вал, воро́та, міст, шлях, яр* і т. ін. уже не сприймаються як родові позначення і стали частиною власної назви, то їх пишемо з великої букви: *Бо́ричів Тік, До́брий Шлях, Кози́ний Брід, Ярослáвів Вал.*

12. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин тощо пишемо з малої букви: *босто́н* (тканина), *йоркши́р* (порода свиней), *маде́ра* (сорт вина), *саяни* (напій), *сенберна́р* (порода собак), *симента́лка* (порода корів), *тока́й* (сорт вина) і т. ін.

13. У назвах вокзалів, залізничних станцій, портів, пристаней і т. ін. усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Приміськ̀ий вокз̀ал, ста́нція Усти́нівка, порт О̀львія, при́стань Ржи́щів* (на Дніпрі).

14. Назви аеропортів, станцій метро, зупинок наземного міського транспорту беремо в лапки. З великої букви пишемо перше (або єдине) слово таких назв, а також ті слова, які пишуться з великої букви у складі цих топонімів: аеропорти *«Бори́спіль», «Ки́їв»;* станції метро *«Академмісте́чко», «Університе́т», «Сире́ць», «Пошто́ва пло́ща», «Черво́ний Ху́тір»;* зупинки *«Карава́єві Да́чі», «Ву́лиця Обсерваторна», «Мотоцикле́тний завод», «Львівська пло́ща», «Шко́ла».*

§ 51. Астрономічні назви

У назвах небесних тіл, сузір'їв, галактик усі слова, крім родових найменувань *(зоря, сузір'я, планета, галактика* тощо) і порядкових позначень яскравості світил (*альфа, бета, гамма* тощо), пишемо з великої букви: *Марс, Сату́рн, Юпі́тер, зоря́ Альтаї́р, сузі́р'я Вели́кого Пса, гала́ктика Вели́ка Магелла́нова Хмара, а́льфа Мало́ї Ведме́диці, бе́та Терези́в.* Так само пишуться народні назви зоряних скупчень, сузір'їв і галактик: *Кво́чка, Вели́кий Віз, Па́сіка, Чума́цький Шлях* тощо.

Примітка. Слова *земля́, мі́сяць, со́нце* пишуться з великої букви тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем.* Але: *обробіток землі, схід сонця.*

§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів

1. У назвах історичних подій, епох, календарних періодів і свят з великої букви пишемо перше (або єдине) слово і власні назви: *Вели́ка францу́зька револю́ція, Коліївщина, Семирі́чна війна́, Львівське збро́йне повста́ння 1848 р., Пари́зька комуна́, Ренеса́нс, епо́ха Відро́дження, епо́ха Баро́ко, Нови́й рік, День учи́теля, День па́м'яті та приму́рення, Версальський ми́рний до́говір, Деклара́ція незале́жності США.*

2. Так само пишемо назви політичних, культурних, спортивних та ін. заходів міжнародного або загальнодержавного значення: *Олімпі́йські і́гри, Бі́ла олімпіа́да, Марш ми́ру, Всесві́тній конгре́с украї́нців, Всеукраї́нська педагогі́чна конфере́нція, Міжнаро́дний рік дити́ни, Ку́бок УЄФА* (футбол). Назви інших регулярних заходів, що не мають офіційного характеру, пишемо з малої букви: *день інформа́ції, санітарний день, суббо́тник, неді́льник.*

Примітка 1. У назвах свят *День Незале́жності Украї́ни, День Собо́рності Украї́ни, День Конституції Украї́ни* з великої букви пишемо всі слова.

Примітка 2. У назвах історичних подій із другим прикметником, що походить від географічної назви, де використовується дефіс, або походить від двох географічних назв, з великої букви пишемо обидві частини: *Бре́ттон-Ву́дська конфере́нція* (від *Бре́ттон-Вудс), Брест-Литóвський ми́рний дого́вір* (від *Брест-Литóвськ), Я́ссько-Кишині́вська опера́ція* (від *Я́сси* і *Кишині́в).*

Примітка 3. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишемо з малої букви: *гре́ко-пе́рські ві́йни, громадя́нська війна́, хресто́ві похо́ди, доба́ феодалі́зму, анти́чний світ, сере́дні віки́, середньові́ччя, неолі́т, палеолі́т, палеозо́йська ера, трипі́льська культу́ра.*

§ 53. Назви, пов'язані з релігією

1. З великої букви пишемо слова *Бог, Алла́х*, а також імена Бога: *Єгóва, Савао́ф, Адона́й, Елохі́м,* імена богів і богинь у різних народів: *Деме́тра, Ві́шну, Ге́ба, Бра́хма, Марс, Перу́н, Даждьбо́г.* Так само пишемо імена засновників релігій: *Бу́дда, Заратýстра, Магоме́т;* апостолів, пророків, святих у християнстві: *Іва́н Хрести́тель, Іва́н Богосло́в, Мико́ла Чудотво́рець, Андрі́й Первозва́ний.*

Примітка. Слово *бог* як найменування богів і богинь політеїстичних релігій пишемо з малої букви: *боги́ Стародáвнього Єги́пту, бог Посейдо́н, боги́ня Ге́ра, бог торгі́влі.*

2. З великої букви пишемо слова: *Трі́йця, Свята́ Трі́йця,* найменування осіб Святої Трійці *(Бог Оте́ць, Бог Син, Бог Дух Свято́й)* і слово *Богоро́диця*; інші найменування Бога *(Госпóдь, Спаси́тель, Всеви́шній, Твóрець)* і Богородиці *(Цари́ця Небе́сна, Мáти Божа, Пречи́ста Ді́ва);* прикметники, утворені від слова *Бог, Господь (сла́ва Бóжа, во́ля Госпóдня, Бóжий прóмисел).*

Примітка 1. Слова *апóстол, святи́й, преподóбний, му́ченик* та ін. пишемо з малої букви: *апóстол Матві́й, святи́й Пантелеймóн, свята́ великому́ченица Варва́ра, преподóбний Серафи́м Сарóвський, блаже́нна Феодóра.* Але *Пресвята́ Богоро́диця, Свята́ Трі́йця, собóр Святóго Петра́.*

Примітка 2. У церковних і релігійних текстах з великої букви пишемо займенники, що вживаються замість слів *Бог, Божий: Блажен муж, що боїться Господа, що заповіді Його любить!* (Біблія); *нехай святиться ім'я Твоє* (Біблія).

Примітка 3. В усталених словосполученнях, що використовуються в розмовній мові, де слова *Бог, Господь* та ін. не вживаються як їх найменування, їх пишемо з малої букви: *бог зна що* (невідомо що), *бог зна коли́* (невідомо коли), *госпóдь з тобóю (ва́ми)* (вживається як здивування, заперечення, докір), *бог з ним (з тобóю)* (вживається на знак згоди, примирення, прощення та ін.). З малої букви пишемо вигуки *бóже, гóсподи, їй-бóгу, гóсподи бóже мій, бóже збав,* крім випадків, коли слова *Боже, Господи* є звертанням до Бога.

3. З великої букви пишемо назви релігійних свят і постів, а також окремих днів, що стосуються цих періодів: *Благові́щення, Вели́кдень, Петра́*

й Павла́, Покро́ва, Різдво́, Вели́кий піст, Різдвя́ний піст, Петрі́вка, Пили́півка, Спа́сівка, Страсни́й ти́ждень, Страсна́ п'я́тниця.

4. З великої букви без лапок пишемо назви культових книг: *Бі́блія, Свя́те́ Письмо́, Єва́нгеліє, Стари́й Заві́т, Нови́й Заві́т, То́ра, Псалти́р, Кора́н.*

5. З великої букви пишемо перше слово назв церков: *Украї́нська правосла́вна це́рква, Украї́нська гре́ко-като́ли́цька це́рква, Украї́нська лютера́нська це́рква, Ри́мсько-католи́цька це́рква, Вірме́нська апо́стольська це́рква.*

6. Великі букви вживаємо в повних офіційних найменуваннях найвищих церковних посадових осіб: *Вселе́нський Патріа́рх, Па́па Ри́мський, Свято́йший Патріа́рх Ки́ївський і всієї Руси-Украї́ни, Католико́с-Патріа́рх усієї Гру́зії, Верхо́вний Архиєпи́скоп.*

Примітка. Найменування інших церковних звань і посад пишемо з малої букви: *митропол и́т Ві́нницький і Ба́рський, архимандри́т (архімандри́т), архиєпи́скоп (архієпи́скоп), па́стор, мулла́, імам́, ксьондз.*

7. З великої букви пишемо всі слова, крім родових найменувань, у назвах монастирів, церков, ікон: *Володи́мирський собо́р, Кири́лівська це́рква, Ки́єво-Пече́рська ла́вра, Миха́йлівський Золотове́рхий монасти́р, храм Христа́ Спаси́теля, ікона́ Ма́тері Бо́жої Теребовля́нської.*

8. З малої букви пишемо назви церковних служб та їхніх частин: *літургі́я, проскоми́дія, вечі́рня, у́треня, хре́сний хід, полієле́й, повечі́р'я.*

§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств

1. В офіційних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви), що входить до складу назви: *Міністе́рство осві́ти і нау́ки Украї́ни, Ра́да націона́льної безпе́ки та оборо́ни Украї́ни, Управлі́ння осві́ти Шевче́нківської в мі́сті Києві держа́вної адміністра́ції, Прокурату́ра мі́ста Ки́єва, Апеляці́йний суд Закарпа́тської о́бласті, Федера́ція незале́жних профспіло́к Украї́ни, Збройні си́ли Украї́ни, Міжнаро́дна асоціа́ція украї́ністів, Націона́льний банк Украї́ни, Товари́ство винахі́дників та раціоналіза́торів Украї́ни, Організа́ція економі́чного співробі́тництва і ро́звитку, Міжнаро́дний валю́тний фонд, Ра́да Євро́пи.*

Це стосується й назв державних установ минулого: *Директо́рія Украї́нської Наро́дної Респу́бліки, Держа́вна ду́ма, Зе́мський собо́р, Тимчасо́вий у́ряд.*

У назвах найвищих органів влади і державних установ України *Верхо́вна Ра́да Украї́ни, Кабіне́т Міні́стрів Украї́ни,*

Конституці́йний Суд Украї́ни, Верхо́вний Суд Украї́ни з великої букви пишемо всі слова.

2. У назвах політичних партій і рухів з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви): *Республіка́нська па́ртія США, Христия́нсько-демократи́чний сою́з Німе́ччини, Соціа́л-демократи́чна па́ртія Украї́ни.*

Назви, що не є офіційними найменуваннями, пишемо з малої букви: *ліберальна па́ртія, па́ртія консерва́торів, па́ртія ми́ру, па́ртія війни́.*

3. У назвах наукових і навчальних закладів, театрів, музеїв, колективів тощо перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *Націона́льна акаде́мія нау́к Украї́ни, Націона́льний університе́т «Остро́зька акаде́мія», Га́рвардський університе́т, Львівська сере́дня загальноосві́тня шко́ла № 51 і́мені Іва́на Франка́, Націона́льна бібліоте́ка Украї́ни і́мені В. І. Верна́дського, Ки́ївський академі́чний теа́тр ляль о́к, Музе́й мада́м Тюссо́, Меморіа́льний буди́нок-музе́й Дмитра́ Яворни́цького, Держа́вний ансамбль наро́дного та́нцю Гру́зії.*З великої букви пишемо перше (або єдине) слово неповної назви, яка вживається у функції повної: *Буди́нок учи́теля (Ки́ївський міський буди́нок учи́теля), Украї́нський музе́й (Націона́льний худо́жній музе́й Украї́ни), Літерату́рний музе́й (Оде́ський держа́вний літерату́рний музе́й).*

4. У назвах промислових і торгових підприємств, фінансових організацій, товариств, фірм, організаційно-правових форм тощо початкове слово, яке є складником назви, пишемо з великої букви. З великої букви пишемо також перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви та власні назви: *Ки́ївська фа́брика і́грашок, Ха́рківський тра́кторний заво́д, Виробни́че акціоне́рне товари́ство «Поліграфкни́га», Публі́чне акціоне́рне товари́ство «Ві́нницький універма́г», банк «Півде́нний», Центра́льний автовокза́л, компа́нія «Microsóft», конце́рн «Volkswágen», транснаціона́льна корпора́ція «Jysk», Комуна́льне підприє́мство «Київблагоу́стрій», Садо́ве товари́ство «Лісова́ поля́на», Об’є́днання співме́шканців багатоквартирних буди́нків «Наш дім».*

5. У назвах, що складаються із родового найменування і найменування в лапках, родове найменування пишемо з малої букви, у найменуванні в лапках з великої букви пишемо перше (або єдине слово) і власні назви: *видавни́цтво «Ра́нок», готель «Дніпро́», ресторан «Лі́бідь», кінотеа́тр «Ки́ївська Русь», заво́д «Фарма́к», конце́рн «Фольксва́ген», фі́рма «І́мідж», оркестр «Віртуо́зи Ки́єва», магази́н «Яросла́в», спорти́вний клуб «Со́кіл».*

Примітка 1. За традицією з великої букви пишемо всі слова в назвах *Європе́йський Сою́з, Організа́ція Об’є́днаних На́цій, Лі́га На́цій* тощо.

Примітка 2. У складених назвах інформаційних агентств усі слова, крім родового найменування, пишемо з великої букви й без лапок: *аге́нтство Украї́нські Націона́льні Нови́ни, аге́нтство Франс Пресс, аге́нтство Інтерфа́кс-Азербайджа́н.*

Примітка 3. З малої букви пишемо традиційні, неофіційні назви законодавчих, державних, представницьких органів, органів міжнародних організацій, які періодично

скликаються: *бундесра́т, джирга́, меджлі́с, конгре́с, ландта́г, націона́льні збо́ри, парла́мент, сейм, сена́т, сто́ртинг.*

Примітка 4. З малої букви пишемо назви закладів, організацій, органів влади і т. ін., що вживаються у множині: *міністе́рства Украї́ни, інститу́ти Націона́льної акаде́мії нау́к, коміте́ти Верхо́вної Ра́ди Украї́ни.*

6. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова *акти́в, збо́ри, з'їзд, конфере́нція, прези́дія, се́сія, симпо́зіум, ра́да* (інституту тощо) пишемо з малої букви: *ві́дділ зага́льного мовозна́ства Інститу́ту мовозна́вства ім. О. О. Потебні́ НАН Украї́ни, ка́федра істо́рії Украї́ни Терно́пільського націона́льного педагогі́чного університе́ту і́мені Володи́мира Гнатюка́, засі́дання прези́дії Украї́нського товари́ства охоро́ни па́м'яток істо́рії та культу́ри, вче́на ра́да філологі́чного факульте́ту, конгре́с Міжнаро́дної асоціа́ції украї́ністів, се́сія Хмельни́цької міськра́ди.*

7. Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви *(тві́тер, ґуґл*); назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках *(мережа «Фейсбу́к», енциклопе́дія «Вікіпе́дія»);* назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок *(РНБО ввела санкції проти Яндекса*).

§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо

1. У складених назвах найважливіших документів, нормативно-правових актів законів з великої букви пишемо перше слово, власні назви, перше слово після лапок: *Стату́т ООН, Потсда́мська уго́да, Версальський мир, Конституу́ція Украї́ни, Акт прого́лошення незале́жності Украї́ни, Кримінальний ко́декс Украї́ни, Зако́н Украї́ни «Про пенсійне забезпе́чення».*

2. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів, предметів і творів мистецтва тощо пишемо з великої букви: *Андрії́вська це́рква, Колізе́й, Почаївська ла́вра, Хоти́нський за́мок, Ісаа́кіївський собо́р, Е́йфелева ве́жа, Сиксти́нська капе́ла, Вене́ра Мілоська, Аполло́н Бельведе́рський, Дев'я́та симфо́нія Бетхо́вена, Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на Станко́вича.*

Примітка. Родові найменування в подібних назвах пишемо з малої букви: *собо́р Свято́го Петра́, собо́р Сан-Ма́рко, храм Васи́лія Блаже́нного, палац Пото́цьких, за́мок Іф, па́м'ятник Володи́миру Вели́кому, портре́т Му́соргського робо́ти Ре́піна, ре́квієм Мо́царта.*

3. Назви художніх, наукових праць, творів мистецтва, документів, газет, журналів тощо беремо в лапки, і в них перше (або єдине) слово пишемо з великої букви: *пое́ма «Енеї́да», рома́н «Сто ро́ків само́тності», о́пера «Травіа́та», бале́т «Лебе́дине о́зеро», пі́сня «Стої́ть гора́ висо́кая», підру́чник «Істо́рія Украї́ни», кінофі́льм «Бен Гур», карти́на «Запоро́жці*

пи́шуть листа́ туре́цькому султа́нові», скульпту́ра «Мисли́тель», газе́та «Літерату́рна Украї́на», журна́л «Все́світ», програ́ма «Партне́рство зара́ди ми́ру».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет тощо з великої букви пишемо також перше слово другої назви: *«Андрі́й Солове́йко, або Вче́ніє світ, а невче́ніє — тьма», «Глита́й, або ж Паву́к», «Де́йлі телегра́ф енд Мо́рнінг пост».*

Примітка 2. У назвах писемних історичних пам'яток з великої букви пишемо перше слово і власні назви: *Ре́ймське Єва́нгеліє, Лавре́нтіївський літо́пис, Літо́пис Самі́йла Вели́чка, «Сло́во о полку́ Ігоревім», «Ру́ська пра́вда».*

§ 56. Назви посад, звань, титулів

З великої букви пишемо перше слово офіційних назв найвищих державних посад та посад керівників міжнародних організацій: *Генера́льний прокуро́р Украї́ни, Генера́льний секрета́р ООН, Президе́нт Украї́ни, Голова́ Верхо́вної Ра́ди Украї́ни, Президе́нт Сполу́чених Шта́тів Аме́рики, Прем'є́р-мініс́тр Кана́ди*.

Примітка 1. Назви посад, звань, наукових ступенів тощо пишемо з малої букви: *президе́нт, ка́нцлер, прем'є́р-міні́стр, мер, голова́, дека́н, дире́ктор, міні́стр, ре́ктор, секрета́р; акаде́мік, генера́л-лейтена́нт, заслу́жений дія́ч мисте́цтв, наро́дний арти́ст Украї́ни, лауреа́т Держа́вної пре́мії Украї́ни в га́лузі архітекту́ри, член-кореспонде́нт, до́ктор нау́к.*

Примітка 2. З малої букви пишемо також назви титулів, рангів, чинів: *баро́н, ге́рцог, королева́, імпера́тор, князь, коле́зький асе́сор, коро́ль, принцеса, цар, шах.*

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можна писати з великої букви: *Міні́стр осві́ти і нау́ки Украї́ни, Посо́л Респу́бліки По́льща, П*

резиде́нт Націона́льної акаде́мії нау́к Украї́ни.

Примітка 4. Про написання назв церковних посад див. § 53, п. 6.

§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій

1. У назвах орденів, медалей, відзнак з великої букви (крім родових найменувань на зразок *о́рден, меда́ль, відзна́ка* тощо) пишемо перше слово і власні назви: *о́рден Держа́ви, о́рден Свобо́ди, о́рден кня́зя Яросла́ва Му́дрого, відзна́ка Прези́дента Украї́ни — Хрест Іва́на Мазе́пи, відзна́ка Міністе́рства вну́трішніх справ Украї́ни — нагрудний знак «За безпе́ку наро́ду».*

Якщо таку назву взято в лапки, то з великої букви пишемо:

1) перше слово та власну назву: *о́рден «Ма́ти-героїня», о́рден «За до́блесну ша́хтарську пра́цю», меда́ль «За врято́ване життя́», меда́ль «За військо́ву слу́жбу Украї́ні»;*

2) усі слова: *о́рден «Золота́ Зі́рка».*

2. Назви спортивних нагород пишемо з малої букви: *золота́ (сріб́на, бронзо́ва) меда́ль, олімпі́йська меда́ль*. Так само: *закінчити школу із золотою (срібною) медаллю.*

3. У назвах премій перше слово і власні назви в них пишемо з великої букви: *Но́белівська пре́мія, Націона́льна пре́мія Украї́ни і́мені Тара́са Шевче́нка, Держа́вна пре́мія Украї́ни в га́лузі нау́ки і те́хніки, Держа́вна пре́мія Украї́ни і́мені Олександ́ра Довже́нка.*

§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів

1. Торгові назви продуктових, парфумерних і т. ін. товарів, тютюнових виробів, вин, мінеральних вод та інших напоїв беремо в лапки і пишемо з великої букви: *цуке́рки «Асорті́», сир «Королі́вський», ковбаса́ «Кра́ківська», шокола́д «Сві́точ», цигарки́ «Украї́нські», вино́ «Перли́на сте́пу», конья́к «Та́врія», мінера́льна вода́ «Мо́ршинська», напі́й «Жи́вчик», духи́ «Лілея́», шампу́нь «Оли́вковий», кроси́вки «Найк», взуття́ «Крокс».*

2. Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: *автомобілі «Нісáн», «Во́льво», «Фольксва́ген»), літак «Бо́їнг 777», трáктор «Слобожáнець».*

Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: *«нісáн», «во́льво» «фольксва́ген»* (автомобілі), *«бо́їнг»* (літак). *«слобожáнець»* (трактор).

3. Власні назви кораблів, поїздів, літаків тощо беремо в лапки, і перше слово в назві (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *круї́зний ла́йнер «Гармо́нія морі́в», по́їзд «Чорномо́рець».*

4. Абревіатурні назви виробничих марок і виробів пишемо без лапок: *Ан-225, А-340, В-77, КрАЗ.*

§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин

1. Назви порід тварин пишемо з малої букви: *вівчáрка, спаніéль, доберма́н* (собаки), *го́нтер, муста́нг,* (коні), *кохінхі́н, плімутро́к* (кури), *мерино́с, лако́н* (вівці).

2. У неспеціальних текстах назви сортів рослин беремо в лапки і пишемо з малої букви (зокрема й власні назви): *пшени́ця «золотоколо́са», груша «парижа́нка», трояндá «гло́рія-дей», мали́на «гера́кл».*

3. У спеціальній літературі в назвах сортів рослин перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *смороди́на Софіївська, огіро́к Корольо́к, тюльпа́н Ре́мбранд̀та, карто́пля Серпа́нок, сли́ва Зарі́чна ра́ння.*

§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні

1. З великої букви пишемо такі найменування, як *Висо́кі Догові́рні́ Сто́рони, Надзвича́йний і Повнова́жний Посо́л* (в актах міжнародного значення, у дипломатичних документах), *А́втор, Видавни́цтво* (в авторському договорі), *Замо́вник, Викона́вець* (в угодах) і т. ін.

2. З великої букви пишемо займенники *Ви, Ваш* як форму ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах тощо: *Повідомляємо Вам…, Вітаємо Вас…, у відповідь на Ваш запит…*

3. З великої букви пишемо деякі загальні назви в контекстах, де наголошено на особливому змісті цих назв: *Ба́тьківщи́на, Вітчи́зна, Честь, Людина, Ма́ти.*

§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах

1. Скорочені назви (абревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, мають подвійне написання:

1) з великої букви, якщо ці слова вживаються на позначення установ, які є власними назвами: *Укрпрофра́да, Держтелера́діо, Укрзалізни́ця, Київене́рго;*

2) з малої букви, якщо такі слова є родовими назвами: *медуніверсите́т, міськдержадміністра́ція, сільра́да.*

2. Складноскорочені назви, утворені із початкових (ініціальних) букв, пишемо великими буквами: *ООН, ГЕС, ЮНЕСКО, МАГАТЕ, АТС, КНР.*

При відмінюванні звукових абревіатур на зразок *ЦУМ* закінчення пишемо малими буквами і приєднуємо до останньої букви абревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): *у ЦУМі, з ЦУМу, ТЮГу, ТЮГом.*

Суфіксальні утворення від звукових абревіатур пишемо малими буквами: *оо́нівський, тю́гівець.*

3. У префіксальних і складних словах, які пишемо разом або з дефісом, літерні та звукові абревіатури зберігають великі букви: *УВЧ-терапі́я, НВЧ-випромі́нювання.*

Примітка 1. Абревіатури, які складаються із двох самостійно вживаних ініціальних абревіатур, що є назвами різних організацій, пишемо окремо: *ІФ НАНУ (Інститут фізики Національної академії наук України), ДА МВСУ (Державний архів Міністерства внутрішніх справ України).*

Примітка 2. У складноскорочених словах мішаного типу, утворених з ініціальних абревіатур та усічених основ, ініціальну частину звичайно пишемо великими буквами, а усічену — малими: *КУпАП (Кодекс України про адміністративні правопорушення), НДІхіммаш (Науково-дослідний інститут хімічного машинобудування), БілАЗ (Білоруський автомобільний завод).* Складені назви, у яких поєднані ініціальна частина і нескорочене слово (слова) в непрямому відмінку, пишемо окремо: *НДІ тра́нспорту га́зу, НДІ електромеханічних при́ладів.*

Примітка 3. Сполучник **і** в звукових абревіатурах у складноскорочених словах передаємо малою буквою: *«КіЖ» («Культура і життя»). «СіЧ» («Сло́во і час»).*

Примітка 4. У назвах літаків, що складаються з двох перших букв прізвища конструктора і приєднаного до нього дефісом цифрового позначення, пишемо першу велику букву, другу — малу: *Ту-154, Ан-22, Іл-62.*

§ 62. Графічні скорочення

Від абревіатур потрібно відрізняти умовні графічні скорочення, які вимовляємо повністю й скорочуємо лише на письмі.

1. Після скорочення звичайно ставимо крапку. Слова скорочуємо, переважно, після приголосного, але зрідка й після голосного. Слова не скорочуємо на голосний, якщо він не початковий у слові, **і** на **ь.** Наприклад, слово *селя́нський* може бути скорочене: *сел., селян., селянськ.* При збігу двох однакових приголосних скорочення треба робити після першого приголосного: *настін. календар, ден. норма.* У разі збігу двох (і більше) різних приголосних скорочення можна робити як після першого, так і після останнього приголосного, залежно від структури слова: *власноруч.* або *власноручн. (власнору́чний),* але тільки *власт. (власти́вий).*

Поширені графічні скорочення:

авт. — автор; авторський
акад. — академік
арк. — аркуш
бібл. — біблійний; бібліографічний; бібліотечний
буд. — будинок
бульв. — бульвар
вид. — видання
вип. — випуск
вул. — вулиця
газ. — газета
гр. — громадянин
д. — доктор (наук)
див. — дивись
дияк. — диякон
дол. — долар
доц. — доцент
енцикл. — енциклопедія; енциклопедичний
єп. — єпископ
журн. — журнал
зб. — збірник
знач. — значення

ігум. — ігумен
іл. — ілюстрація; ілюстративний
ім. — імені
ін. — інші
і т. д. — і так далі
і т. ін. — і таке інше
і под. — і подібне
кв. — квартира
кн. — книга; княгиня; князь
коп. — копійка
м. — місто
мист. — мистецтво; мистецький
митр. — митрополит
напр. — наприклад
нар. — народний
наук. — науковий
нац. — національний
н. е. — нашої ери
до н. е. — до нашої ери
о. — острів, отець
обл. — область; обласний
оз. — озеро
п. — пан; параграф; пункт
патр. — патріарх
перев. — переважно
пл. — площа
поч. — початок
пор. — порівняй, порівняйте
пп. — пани, панове; параграфи; пункти
пресвіт. — пресвітер
пров. — провулок
прор. — пророк
проф. — професор
р. — рік; річка
ред. — редактор; редакція
рр. — роки
р. н. — рік народження
Р. Х. — Різдво Христове
с. — село; сторінка
св. — святий
смт. — селище міського типу
спец. — спеціальний

співавт. — співавтор
ст. — станція; стаття; століття
т. — том
та ін. — та інше (інші)
т-во — товариство
тис. — тисяча; тисячоліття
т. д. — так далі
т. зв. — так званий
т. ін. — таке інше
у т. ч. — у тому числі
укр. — український
худ. — художній
церк. — церковний
чв. — чверть
чл.-кор. — член-кореспондент

Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок:
Б — байт
Вт — ват
г — грам
га — гектар
кг — кілограм
км — кілометр
дм — дециметр
кБ — кілобайт
кВт — кіловат
кг — кілограм
л — літр
м — метр
мм — міліметр
см — сантиметр
т — тонна
ц — центнер

Так само пишемо скорочення *грн* (гривня), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд), *трлн* (трильйон).

2. У графічних скороченнях також використовуємо дефіс. Пропущену середню частину слова позначаємо дефісом: *гр-н* (громадянин), *вид-во* (видавництво), *ін-т* (інститут), *ун-т* (університет), *р-н* (район), *ф-ка* (фабрика). У таких скороченнях після першої частини слова крапки не ставимо.

3. Дефісом також приєднуємо перші букви частин складного слова: *с.-д. — соціал-демократ, соціал-демократичний, ст.-сл. — старослов'янський* , *с.-г.* (сільськогосподарський), *півн.-сх.* (північно-східний), *півд.-зах.* (південно-західний). У таких випадках після скорочених частин слів ставимо крапку.

4. Скісна риска використовується при скороченні словосполучень, рідше — складних слів: *п/в* (поштове відділення), *а/с* (абонентська скринька), *р/р* (розрахунковий рахунок), *м/хв* (метрів за хвилину), *км/год* (кілометрів за годину). У таких випадках після скорочених частин слів крапки не ставимо.

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

§ 63. Орфографічні правила переносу

Частини слів з одного рядка в другий переносимо за складами: *га́й-ка, зо́-шит, кни́ж-ка, ко-ло́-дязь, па́ль-ці, са-дів-ни́к, Ха́р-ків.*

Під час перенесення:

1. Одну літеру не залишаємо в попередньому рядку, не переносимо в наступний: *ака-де́-мія* (а не *а-каде́мія), Ма-рі́я* (а не *Марі́-я), олі-ве́ць* (а не *о-ліве́ць).* Так само не можна поділяти на частини для переносу такі двоскладові слова, як *або́, моя́, о́ко, ши́я* тощо.

2. Не можна розривати сполучення букв **дж**, **дз**, які позначають один звук. Отже, переносити можна лише так: *гу́-дзик, хо-джу́.* Якщо **дж**, **дз** не становлять одного звука (це буває, коли **д** належить до префікса, а **ж** або **з** — до кореня), то їх слід розривати: *над-звича́й-ний* (а не *на-дзвича́йний), під-жив-ля́ти* (а не *пі-дживля́ти*).

3. Не можна розривати сполучення букв **йо**, **ьо**. Наприклад: *па-йо́к,* (а не *пай-о́к), сльо-за́* (а не *сль-оза́).*

4. Апостроф, м'який знак, **й** при переносі не відокремлюємо від попередньої літери: *бур'-я́н* (а не *бур-'я́н), кіль-це́* (а не *кіл-ьце́), Лук'-я́н* (а не *Лук-'я́н), ни́з-ько* (а не *ни́з-ько), ба́й-ка* (а не *ба́-йка),стій-ки́й* (а не *сті-йки́й).*

5. Коли корінь починається на голосний, то перенос здійснюємо довільно: *ро-зора́ти, роз-ора́ти, ро-зо-ра́ти; бе-зупи́нно, без-упи́нно, безу-пи́нно*, але коли на приголосний, то від кореня його не відриваємо: *до-зрівати* (а не *доз-рівати), ви́-правдання* (а не *ви́п-равдання).*

6. При збігу однакових приголосних одну літеру залишаємо, а другу переносимо в наступний рядок: *за-ко́н-ний, розрі́с-ся*. В іменниках з подовженим приголосним можливий подвійний перенос: *знан-ня́* і *зна-ння́*; *жи-ття́* і *жит-тя́*.

7. Не розриваємо при переносі односкладові префікси перед приголосними: *над-мі́рний, най-бі́льший* (а не *на-дмі́рний, на-йбі́льший).*

Кількаскладові префікси при переносі можна розривати: *пе-ре-працюва́ти, пе-ред-гро́ззя*.

8. При переносі складних слів не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: *багато-ступі́нчастий* (а не *багатос-тупі́нчастий), восьми-гра́нний* (а не *восьмиг-ра́нний), далеко-схі́дний* (а не *далекос-хі́дний).*

9. Не можна розривати ініціальні абревіатури, а також комбіновані абревіатури, які складаються з ініціальних скорочень цифр: *АЕС, ЛАЗ-105, МАГАТЕ, МАУ, НТШ, УАПЦ.*

10. У решті випадків, які не підходять під викладені вище правила, можна довільно переносити слова за складами: *Дні-про́* й *Дніп-ро́, Олекса́ндра* й *Олек-са́ндра, се-стра́* й *сест-ра́*. Це правило поширюється й на суфікси: *бли-зьки́й* і *близь-ки́й, видавни́-цтво, видавни́ц-тво* й *видавни́цт-во, га́ли-цький* і *га́лиць-кий, росі́й-ський* і *росі́йсь-кий, убо́-зтво, убо́з-тво* й *убо́зт-во, суспі́льс-тво* й *суспі́льст-во.*

§ 64. Технічні правила переносу

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що належать до них: *Т. Г. Шевче́нко* (а не *Т. Г. // Шевче́нко), гр. Іване́нко* (а не *гр. // Іване́нко), акад. (доц., проф.) Гончаре́нко* (а не *акад. (доц., проф.) // Гончаре́нко), п. Гнатю́к* (а не *п. // Гнатю́к).*

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаємо повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: *Тара́с Григо́рович Шевче́нко* й *Тара́с // Григо́рович Шевче́нко, акаде́мік // Агата́нгел Кри́мський* і т. ін.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: *2008 р.* (а не *2008 // р.), 150 га* (а не *150 // га), 20 см³* або 20 *куб. см* (а не *20 // см³* або *20 // куб. см), 5 г* (а не *5 // г).*

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами дефісом, не можна відривати й переносити: *2-й* (а не *2- // й*), *4-го* (а не *4- // го), 10-му* (а не *10- // му)* й т. ін.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення на зразок *вид-во, і т. д., і т. ін., та ін., т-во* тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Знак наголосу (´)

§ 65. Знак наголосу ставимо на маловідомих словах (локалізмах і т. ін.), а також тоді, коли слово може вживатися з двома наголосами, змінюючи при цьому своє значення, пор.: *Ми схо́дили на гору* й *Ми сходи́ли на гору*

та повернулися додому ще завидна; Обра́зи (від дієслова *обража́ти), о́брази* (художні, літературні), *образи́* (ікони).

ІІ. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

ІМЕННИК

§ 66. Поділ на відміни

За належністю до роду та за відмінковими закінченнями іменники поділено на чотири відміни.

І відміна: іменники переважно жін. й деякі іменники чол. роду, а також спільного роду із закінченнями **-а, -я** в називному відмінку однини: *вага́, гу́ря, гри́вня, до́нька, дочка́, маши́на, організа́ція, пра́ця; воєво́да; бази́ка, зна́йда, листоно́ша, невда́ха, пла́кса, сирота́* та жіночі особові імена з відповідним закінченням: *Богда́на, Катери́на, Вале́рія, Зо́я* і чоловічі особові імена на **-а, -я**: *Мико́ла, Са́ва.*

ІІ відміна: а) іменники чол. роду з кінцевим приголосним основи та із закінченням **-о** в наз. відмінку (переважно назви осіб): *бік, ве́летень, заво́д, край, ма́йстер, това́риш; Андрі́й, Віта́лій, Заха́р, Ярослав; ба́тько, тату́ньо; Дніпро́, Марко́/Ма́рко, Петро́*;

б) іменники середн. роду із закінченнями **-о**, **-е**, **-я** (крім іменників із суфіксами **-ат-**, **-ят-**, **-ен-** у непрямих відмінках): *крило́, мі́сто; мо́ре, по́ле, прі́звище; весі́лля, життя́, уміння;* також іменники з суфіксами збільшувально-згрубілого значення **-ищ-**, **-иськ-,** утворювані від іменників усіх родів, які можуть зберігати й рід твірного, і набувати середнього роду: *вітри́ще (*від *ві́тер), діди́ще* (від *дід*), *коропи́ще* (від *ко́роп*), *морози́ще* (від *моро́з*), *паруби́ще* (від *па́рубок*) — чол. р., *ножи́ще* (від *нога́*) — середн. р., *ведмеди́ще* (від *ведмі́дь*) — чол. і середн. р.; *дуби́ська* (від *дуб*), *вовчи́ська* (від *вовк*), *їжачи́ська* (від *їжак*), *леви́ська* (від *лев*), *оми́ська* (від *ом*) — чол. р., *зайчи́ська* (від *за́єць*) — чол. і середн. р., *свекру́шиська* (від *свекру́ха*) — жін. і середн. р., *хлопчи́ська* (від *хлопець*) — чол. і середн. р.

ІІІ відміна: іменники жін. роду з кінцевим приголосним основи: *вагомі́сть, ві́сть, гі́дність, кров, любо́в, міць, незале́жність, ніч, піч, річ, ро́зкіш, сіль, самості́йність, собо́рність, тінь,* слово *ма́ти*, у відмінкових формах якого з'являється суфікс **-ер-**; а також деякі жіночі особові імена: *Аде́ль, Любо́в, Нико́ль*.

ІV відміна: іменники середн. роду:

а) із закінченнями **-а**, **-я,** що у формах родового, давального та місцевого відмінків набувають суфіксів **-ат-**, **-ят-** перед закінченням: *гуся́* (*гуся́ти, гуся́ті, (на) гуся́ті*), *дівча́* (*дівча́ти, дівча́ті, (на) дівча́ті*), *лоша́*

(*лоша́**ти**, лоша́**ті**, (на) лоша́**ті***), *теля́* (*теля́**ти**, теля́**ті**, (на) теля́**ті***);

б) із закінченням **-я**, які мають два зразки відмінювання: із суфіксом **-ен-** у формах родового, давального та місцевого відмінків і без такого суфікса: *ви́м'**я*** (*ви́м'**я**/ви́м**ені**, ви́м'**ю**/ви́м**ені**, ви́м'**ям**/ви́м**енем**, (на) ви́м'**ї**/ви́м**ені***), *ім'я́* (*ім'**я́**/і́м**ені** (і́м**ени**), ім'**ю́**/і́м**ені**, ім'**я́м**/і́м**енем**, (на) ім'**ї́**/і́м**ені**), пле́м'**я** (пле́м'**я**/пле́м**ені** (пле́м**ені**), пле́м'**ю**/пле́м**ені**, пле́м'**ям**/пле́м**енем**, (на) пле́м'**ї**/пле́м**ені**), ті́м'**я** (ті́м'**я**/ті́м**ені** (ті́м**ени**), ті́м'**ю**/ті́м**ені**, ті́м'**ям**/ті́м**енем**, (на́) ті́м'**ї**/ті́м**ені***).

§ 67. Поділ на групи

Іменники I та II відміни поділено на три групи: тверду, м'яку та мішану.

I відміна

1. Тверда група

До твердої групи належать іменники жін. роду із закінченням **-а** (крім тих, основа яких має закінчення на шиплячий приголосний): *жі́нк**а**, маши́н**а**, перемо́г**а**, сівб**а́**, фа́брик**а**, фі́рм**а***, а також іменники спільного роду (чол. і жін.) із таким закінченням: *базі́к**а**, бідах**а**, витріща́к**а**, заводія́к**а**, недорі́к**а**, сирот**а́*** та чол. роду (назви осіб): *джу́р**а**, Мики́т**а**, Са́в**а*** та ін.

2. М'яка група

До м'якої групи належать іменники жін. роду із закінченням **-я:** *бу́р**я**, відмі́нниц**я**, друка́рн**я**, земл**я́**, наді́**я**, пі́сн**я**, сім'**я́*** та чол. роду — назви осіб: *те́сл**я**;* іменники спільного роду із цим самим закінченням: *кровопи́вц**я**, уби́вц**я**, судд**я́*** тощо та іменник чол. роду *Ілл**я́***.

3. Мішана група

До мішаної групи належать іменники жін. роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *ве́ж**а**, гу́щ**а**, їж**а**, ка́ш**а**, кру́ч**а**, меж**а́**, пло́щ**а**, те́щ**а*** та чол. роду — назви осіб: *вельмо́ж**а**, паш**а́***, а також іменники спільного роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *листоно́ш**а**, міхоно́ш**а***.

II відміна

1. Тверда група

Чоловічий рід

До твердої групи належать іменники чол. роду з кінцевим твердим приголосним основи (крім шиплячих) і з закінченням **-о:** *дуб, о́дуд, пала́ц, темп, ужи́нок, у́спіх; ба́тьк**о**, Петр**о́**;* переважна більшість іменників на **-р:**

вир, ви́хор, відва́р, двір, жир, сир, сто́вбур, сто́ляр, щур, я́вір; сюди ж належать іменники *звір, кома́р, снігу́р,* які, проте, у називному відмінку множини мають закінчення м'якої групи: *звір**і**, комар**і́**, снігур**і́*** (іменник *щур* може мати і варіантне закінчення *-і*: *щур**і́***), а також усі іменники іншомовного походження на **-ер, -ор, -ур (-юр):** *інжене́р, колекціоне́р, ма́йстер, парфуме́р, фе́рмер, ши́фер, шофе́р; акто́р, дире́ктор, інспе́ктор, профе́сор, світлофо́р, семафо́р; абажу́р, гіпю́р, каламбу́р;* іменники з постійно наголошеними **-ар (-яр), -ир (-ір, -їр)**: *база́р, гекта́р, куліна́р, монтаньяр, му́ляр, футля́р, ювіля́р; каси́р, команди́р, пасажи́р, папі́р, сувені́р, конвоїр*; окремі іменники іншомовного походження на ***-ар, -ир*** із постійним наголосом на корені в однині та множині: *до́лар — до́лар**и**, па́нцир — па́нцир**и*** та ін.

Примітка. Іменник *маляр* залежно від наголосу належить або до твердої групи *ма́ляр* (наголос падає на корінь в усіх відмінках однини й множини: *ма́ляр — ма́ляр**а**, ма́ляр**ові**, ма́ляр**а**, ма́ляр**ом**, (на) ма́ляр**ові** — ма́ляр**и**, ма́ляр**ів**, ма́ляр**ам**, ма́ляр**ів**, ма́ляр**ами**, (на) ма́ляр**ах***), або до мішаної (наголос переходить на закінчення: *маля́р* **—** *маляр**а́**, маляр**е́ві**, маляр**а́**, маляр**е́м**, **(на)** маляр**і́** **—** маляр**і́** **—** маляр**і́в** **—** маляр**а́ми** **—** (на) маляр**а́х***).

Середній рід

До твердої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-о**: *боло́т**о**, ві́ял**о**, во́л**о**, залі́з**о**, зерн**о́**, зл**о**, крил**о́**, ко́л**о**, люстерк**о**, мавпеня́тк**о**, ма́йв**о**, мі́ст**о**, молоде́цтв**о**, сел**о́**, християнств**о*** та ін.

2. М' я к а г р у п а

Чоловічий рід

До м'якої групи належать іменники чол. роду з кінцевим м'яким приголосним основи: *боє́ць, ве́летень, звича́й, краді́й, край, мите́ць, тату́ньо, діду́ньо, удій, учи́тель, Анто́сьо, Бене́дьо, Іва́ньо;* сюди належить частина іменників на **-ар**, **-ир**, які в однині мають наголос на корені: *бо́ндар — бо́ндар**я**, ко́зир — ко́зир**я**, ку́хар — ку́хар**я**, лі́кар — лі́кар**я**, пи́сар — пи́сар**я***, а також іменники, у яких при відмінюванні наголос переходить із **-ар**, **-ир** на закінчення: *буквар — буквар**я́**, вівчар — вівчар**я́**, воротар — воротар**я́**, друкар — друкар**я́**, інвентар — інвентар**ю́*** (збірне)*, календар — календар**я́**, кобзар — кобзар**я́**, секретар — секретар**я́**, сухар — сухар**я́**, хабар — хабар**я́**, шахтар — шахтар**я́**; гузир — гузир**я́**, проводир — проводир**я́**, пухир — пухир**я́*** та ін. До м'якої групи належать також і деякі чоловічі особові імена: *І́гор — І́гор**я**, Ла́зар — Ла́зар**я*** та ін.

Примітка. У складних словах із *хабар* сполучним голосним є лише ***о***: *хабар**о**да́вець, хабар**о**мі́сткість, хабар**о**оде́ржувач*.

Середній рід

До м’якої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та **-я** (без суфіксів **-ен-, -ят-** у формах непрямих відмінків і переважно з подовженням кінцевого приголосного основи): *го́р**е**, мі́сц**е**, мо́р**е**, по́л**е**; житт**я́**, завда́нн**я**, збі́жж**я**, здоро́в’**я**, змага́нн**я**, знаря́дд**я**, ли́ст**я**, обли́ччя**, пі́р’**я**, по́лум’**я*** та ін.

3. Мішана група

Чоловічий рід

До мішаної групи належать іменники чол. роду з кінцевим шиплячим приголосним основи: *вантáж, дощ, стóрож, слухáч, ткач, товáриш; вітри́щ**е**, дідри́щ**е**, дуби́щ**е**;* також іменники на **-яр** (назви людей за видом їхньої діяльності), у відмінкових формах яких наголос переходить із суфікса на закінчення: *бджол**я́р** — бджолар**á**, весл**я́р** — весларá, вугл**я́р** — вугларá, газет**я́р** — газетярá, збро**я́р** — зброярá, каме**я́р** — каменярá, пісн**я́р** — піснярá, скл**яр** — склярá, смол**я́р** — смолярá, школ**я́р** — школярá* та ін.

Середній рід

До мішаної групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та основою на шиплячий приголосний: *ло́ж**е**, плеч**е́**, пр**і́**звищ**е**, я́вищ**е*** та ін.

§ 68. Зразки відмінювання іменників

Перша відміна

Іменники — загальні назви

	Тверда група	М'яка група	
		Однина	
Н.	*маши́н-**а***	*відмі́нниц-**я***	*наді́-**я***
Р.	*маши́н-**и***	*відмі́нниц-**і***	*наді́-**ї***
Д.	*маши́н-**і***	*відмі́нниц-**і***	*наді́-**ї***
Зн.	*маши́н-**у***	*відмі́нниц-**ю***	*наді́-**ю***
Ор.	*маши́н-**ою***	*відмі́нниц-**ею***	*наді́-**єю***
М.	*…маши́н-**і***	*…відмі́нниц-**і***	*…наді́-**ї***
Кл.	*маши́н-**о***	*відмі́нниц-**е***	*наді́-**є***
		Множина	
Н.	*маши́н-**и***	*відмі́нниц-**і***	*наді́-**ї***
Р.	*маши́н*	*відмі́нниць*	*наді́й*
Д.	*маши́н-**ам***	*відмі́нниц-**ям***	*наді́-**ям***
Зн.	*маши́н-**и***	*відмі́нниць*	*наді́-**ї***
Ор.	*маши́н-**ами***	*відмі́нниц-**ями***	*наді́-**ями***
М.	*…маши́н-**ах***	*…відмі́нниц-**ях***	*…наді́-**ях***
Кл.	*маши́н-**и***	*відмі́нниц-**і***	*наді́-**ї***

Мішана група

	Однина	Множина	Однина	Множина
Н.	*пло́щ-**а***	*пло́щ-**і***	*душ-**á***	*дýш-**і***
Р.	*пло́щ-**і***	*площ*	*душ-**і́***	*душ*
Д.	*пло́щ-**і***	*пло́щ-**ам***	*душ-**і́***	*дýш-**ам***
Зн.	*пло́щ-**у***	*пло́щ-**і***	*дýш-**у***	*дýш-**і***
Ор.	*пло́щ-**ею***	*пло́щ-**ами***	*душ-**éю***	*дýш-**ами***
М.	*…пло́щ-**і***	*…пло́щ-**ах***	*…душ-**і́***	*…дýш-**ах***
Кл.	*пло́щ-**е***	*пло́щ-**і***	*дýш-**е**, душ-**é***	*дýш-**і***

Іменники — власні назви

	Тверда група		**М'яка група**
		О д н и н а	
Н.	*Оксáн-**а***	*Марí-**я***	*Лéс-**я***
Р.	*Оксáн-**и***	*Марí-**ї***	*Лéс-**і***
Д.	*Оксáн-**і***	*Марí-**ї***	*Лéс-**і***
Зн.	*Оксáн-**у***	*Марí-**ю***	*Лéс-**ю***
Ор.	*Оксáн-**ою***	*Марí-**єю***	*Лéс-**ею***
М.	*...Оксáн-**і***	*...Марí-**ї***	*...Лéс-**і***
Кл.	*Оксáн-**о***	*Марí-**є***	*Лéс-**е***
		М н о ж и н а	
Н.	*Оксáн-**и***	*Марí-**ї***	*Лéс-**і***
Р.	*Оксáн*	*Марíй*	*Лесь*
Д.	*Оксáн-**ам***	*Марí-**ям***	*Лéс-**ям***
Зн.	*Оксáн*	*Марíй*	*Лесь*
Ор.	*Оксáн-**ами***	*Марí-**ями***	*Лéс-**ями***
М.	*...Оксáн-**ах***	*.....Марí-**ях***	*...Лéс-**ях***
Кл.	*Оксáн-**и***	*Марí-**ї***	*Лéс-**і***

	Тверда група		**М'яка група**
		О д н и н а	
Н.	*Полтáв-**а***	*Вíнниц-**я***	*Терéбл-**я***
Р.	*Полтáв-**и***	*Вíнниц-**і***	*Терéбл-**і***
Д.	*Полтáв-**і***	*Вíнниц-**і***	*Терéбл-**і***
Зн.	*Полтáв-**у***	*Вíнниц-**ю***	*Терéбл-**ю***
Ор.	*Полтáв-**ою***	*Вíнниц-**ею***	*Терéбл-**ею***
М.	*... Полтáв-**і***	*... Вíнниц-**і***	*... Терéбл-**і***
Кл.	*Полтáв-**о***	*Вíнниц-**е***	*Терéбл-е*

Друга відміна
Іменники чоловічого роду — загальні назви

Однина

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	*коза́к*	*ти́гр*	*мудре́ць*	*о́брій*	*меч*
Р.	*козак-**а́***	*ти́гр-**а***	*мудрец-**я́***	*о́брі-**ю***	*меч-**а́***
Д.	*козак-**о́ві (-у́)***	*ти́гр-**ові (-у)***	*мудрец-**е́ві (-ю)***	*о́брі-**єві (-ю)***	*меч-**е́ві (-у́)***
Зн.	*козак-**а́***	*ти́гр-**а***	*мудрец-**я́***	*о́брій*	*меч* і *меч-**а́***
Ор.	*козак-**о́м***	*ти́гр-**ом***	*мудрец-**е́м***	*о́брі-**єм***	*меч-**е́м***
М.	*…козак-**о́ві (-у́)***	*… ти́гр-**ові (-у , -і)***	*мудрец-**е́ві**, **(-ю́, -і́)***	*…о́брі-**ї (-ю)***	*… меч-**і (-е́ві)***
Кл.	*коза́ч-**е***	*ти́гр-**е***	*мудрец-**ю́***	*о́брі-**ю***	*ме́ч-**у***

Множина

Н.	*козак-**и́***	*ти́гр-**и***	*мудрец-**і́***	*о́брі-**ї***	*меч-**і́***
Р.	*козак-**і́в***	*ти́гр-**ів***	*мудрец-**і́в***	*о́брі-**їв***	*меч-**і́в***
Д.	*козак-**а́м***	*ти́гр-**ам***	*мудрец-**я́м***	*о́брі-**ям***	*меч-**а́м***
Зн.	*козак-**і́в***	*ти́гр-**ів***	*мудрец-**і́в***	*о́брі-**ї***	*меч-**і́***
Ор.	*козак-**а́ми***	*ти́гр-**ами***	*мудрец-**я́ми***	*о́брі-**ями***	*меч-**а́ми***
М.	*…козак-**а́х***	*…ти́гр-**ах***	*…мудрец-**я́х***	*..о́брі-**ях***	*…меч-**а́х***
Кл.	*козак-**и́***	*ти́гр-**и***	*мудрец-**і́***	*о́брі-**ї***	*меч-**і́***

Іменники середнього роду —
загальні назви

Однина

	Тверда група		М'яка група	Мішана група
Н.	*крил-**о́***	*по́л-**е***	*уми́нн-**я***	*плеч-**е́***
Р.	*крил-**а́***	*по́л-**я***	*уми́нн-**я***	*плеч-**а́***
Д.	*крил-**у́***	*по́л-**ю***	*уми́нн-**ю***	*плеч-**у́***
Зн.	*крил-**о́***	*по́л-**е***	*уми́нн-**я***	*плеч-**е́***
Ор.	*крил-**о́м***	*по́л-**ем***	*уми́нн-**ям***	*плеч-**е́м***
М.	*...крил-**і́***	*...по́л-**і, -ю***	*...уми́нн-**і***	*...плеч-**і́, -у́** і *плеч-е́в**і***
Кл.	*крил-**о́***	*по́л-**е***	*уми́нн-**я***	*плеч-**е́***

Множина

Н.	*кри́л-**а***	*пол-**я́***	*уми́нн-**я***	*пле́ч-**і***
Р.	*крил*	*пол-**і́в***	*уми́нь*	*плеч-**е́й**, пліч*
Д.	*кри́л-**ам***	*пол-**я́м***	*уми́нн-**ям***	*плеч-**а́м** і *пле́ч-**ам***
Зн.	*кри́л-**а***	*пол-**я́***	*уми́нн-**я***	*пле́ч-**і***
Ор.	*кри́л-**ами** і *кри́ль-**ми***	*пол-**я́ми***	*уми́нн-**ями***	*плеч-**и́ма***
М.	*...кри́л-**ах***	*...пол-**я́х***	*...уми́нн-**ях***	*...плеч-**а́х***
Кл.	*кри́л-**а***	*пол-**я́***	*уми́нн-**я***	*пле́ч-**і***

Іменники чоловічого роду — власні назви

Однина

	Тверда група	М'яка група		Мішана група	Тверда група
Н.	*Євге́н*	*Оле́сь*	*Ігор*	*Тимі́ш*	*Дністе́р*
Р.	*Євге́н-**а***	*Оле́с-**я***	*Ігор-**я***	*Тимо́ш-**а*** і *Тимош-**а́***	*Дністр-**а́***
Д.	*Євге́н-**ові*** (*-**у***)	*Оле́с-**еві*** (*-**ю***)	*Ігор-**еві,*** (*-**ю***)	*Тимо́ш-**еві*** (*-**у***) і *Тимош-**е́ві*** (*-**у́***)	*Дністр-**у́*** (*-**о́ві***)
Зн.	*Євге́н-**а***	*Оле́с-**я***	*Ігор-**я***	*Тимо́ш-**а*** і *Тимош-**а́***	*Дністе́р*
Ор.	*Євге́н-**ом***	*Оле́с-**ем***	*Ігор-**ем***	*Тимо́ш-**ем*** і *Тимош-**е́м***	*Дністр-**о́м***
М.	*...Євге́н-**ові*** (*-**у**, -**і***)	*...Оле́с-**еві*** (*-**ю**, -**і***)	*...Ігор-**еві*** (*-**ю**, -**і***)	*.Тимо́ш-**еві*** (*-**у**, -**і***) і *Тимош-е́**ві*** (*-**у́**, -**і́***)	*...Дністр-**у́*** (*-**о́ві, -і́***)
Кл.	*Євге́н-**е***	*Оле́с-**ю***	*Ігор-**ю***	*Тимо́ш-**е***	*Дні́стр-**е***

Множина

Н.	*Євге́н-**и***	*Оле́с-**і***	*Ігор-**і***	*Тимо́ш-**і*** і *Тимош-**і́***
Р.	*Євге́н-**ів***	*Оле́с-**ів***	*Ігор-**ів***	*Тимо́ш-**ів*** і *Тимош-**і́в***
Д.	*Євге́н-**ам***	*Оле́с-**ям***	*Ігор-**ям***	*Тимо́ш-**ам*** і *Тимош-**ám***
Зн.	*Євге́н-**ів***	*Оле́с-**ів***	*Ігор-**ів***	*Тимо́ш-**ів*** і *Тимош-**і́в***
Ор.	*Євге́н-**ами***	*Оле́с-**ями***	*Ігор-**ями***	*Тимо́ш-**ами*** і *Тимош-**ámи***
М.	*...Євге́н-**ах***	*...Оле́с-**ях***	*...Ігор-**ях***	*...Тимо́ш-**ах*** і *...Тимош-**áх***
Кл.	*Євге́н-**и***	*Оле́с-**і***	*Ігор-**і***	*Тимо́ш-**і*** і *Тимош-**і́***

Зразки відмінювання іменників чоловічого роду з основою на *-р*

О д н и н а

	Тверда група		**М'яка група**		**Мішана група**
Н.	*Пасажи́р*	*бульва́р*	*байка́р*	*ко́зир*	*ковзаня́р*
Р.	*пасажи́р-**а***	*бульва́р-**у***	*байкар-**я́***	*ко́зир-**я***	*ковзаняр-**а́***
Д.	*пасажи́р-**ові*** (-***у***)	*бульва́р-**у*** (-***ові***)	*байкар-**е́ві*** (-***ю́***)	*ко́зир-**ю*** (-***еві***)	*ковзаняр-**е́ві*** (-***у́***)
Зн.	*пасажи́р-**а***	*бульва́р*	*байкар-**я́***	*ко́зир* (-***я***)	*ковзаняр-**а́***
Ор.	*пасажи́р-**ом***	*бульва́р-**ом***	*байкар-**е́м***	*ко́зир-**ем***	*ковзаняр-**е́м***
М.	*…пасажи́р-**ові*** (-***у, -і***)	*…бульва́р-**і*** (-***ові, -у***)	*…байкар-**е́ві*** (-***ю́, -і́***)	*…ко́зир-**і*** (-***еві, -ю***)	*…ковзаняр-**е́ві*** (-***у́, -і́***)
Кл.	*пасажи́р-**е***	*бульва́р-**е***	*байка́р-**ю***	*ко́зир-**ю***	*ковзаня́р-**е***

М н о ж и н а

Н.	*пасажи́р-**и***	*бульва́р-**и***	*байкар-**і́***	*ко́зир-**і***	*ковзаняр-**і́***
Р.	*пасажи́р-**ів***	*бульва́р-**ів***	*байкар-**і́в***	*ко́зир-**ів***	*ковзаняр-**і́в***
Д.	*пасажи́р-**ам***	*бульва́р-**ам***	*байкар-**я́м***	*ко́зир-**ям***	*ковзаняр-**а́м***
Зн.	*пасажи́р-**ів***	*бульва́р-**и***	*байкар-**і́в***	*ко́зир-**і***	*ковзаняр-**і́в***
Ор.	*пасажи́р-**ами***	*бульва́р-**ами***	*байкар-**я́ми***	*ко́зир-**ями***	*ковзаняр-**а́ми***
М.	*…пасажи́р-**ах***	*…бульва́р-**ах***	*…байкар-**я́х***	*…ко́зир-**ях***	*…ковзаняр-**а́х***
Кл.	*пасажи́р-**и***	*бульва́р-**и***	*байкар-**і́***	*ко́зир-**і***	*ковзаняр-**і́***

Зразок відмінювання іменника *Госпо́дь*

Н.	*Госпо́дь*
Р.	*Го́спод-**а***
Д.	*Го́спод-**ові*** (*-**у***) і *Господ-**е́ві***
Зн.	*Го́спод-**а***
Ор.	*Го́спод-**ом***
М.	*…Го́спод-**ові*** (*-**у**, -**і***)
Кл.	*Го́спод-**и***

Відмінювання іменників на *-ище* (жін. і середн. р.)

О д н и н а	М н о ж и н а
Н. *баби́щ-**е***	*баби́щ-**а***
Р. *баби́щ-**і/-а***	*баби́щ*
Д. *баби́щ-**і/-у***	*баби́щ-**ам***
З. *баби́щ-**е/-у***	*баби́щ*
О. *баби́щ-**ею/-ем***	*баби́щ-**ами***
М. *…баби́щ-**і***	*баби́щ-**ах***
Кл. *баби́щ-**е***	*баби́щ-**а***

Примітка. Тип відмінювання іменників на ***-ище*** (*баби́ще* — жін. і середн. рід, *свекру́шище* — жін. і середн. рід і под.) при хитанні в морфологічному роді залежить від значення роду: якщо іменник має дві форми роду (*баби́ще* — жін. і середн. рід), то для форми жін. роду лише в називному, знахідному та кличному відмінках однини властиве закінчення ***-е***, типове для іменників другої відміни середнього роду, а в інших відмінках їхні закінчення збігаються із закінченнями іменників першої відміни (обидва варіанти наявні в знахідному відмінку), а для середн. роду — послідовність відмінювання за зразками відмінювання іменників другої відміни середн. роду.

Третя відміна

О д н и н а

Н.	*тінь*	*по́дорож*	*гі́дність*
Р.	*ті́н-**і***	*по́дорож-**і***	*гі́дност-**і**, гі́дност-**и***
Д.	*ті́н-**і***	*по́дорож-**і***	*гі́дност-**і***
Зн.	*тінь*	*по́дорож*	*гі́дність*
Ор.	*ті́нн-**ю***	*по́дорожж-**ю***	*гі́дніст-**ю***
М.	*... ті́н-**і***	*... по́дорож-**і***	*... гі́дност-**і***
Кл.	*ті́н-**е***	*по́дорож-**е***	*гі́дност-**е***

Множина

Н.	*ті́н-**і***	*по́дорож-**і***
Р.	*ті́н-**ей***	*по́дорож-**ей***
Д.	*ті́н-**ям***	*по́дорож-**ам***
Зн.	*ті́н-**і***	*по́дорож-**і***
Ор.	*ті́н-**ями***	*по́дорож-**ами***
М.	*... ті́н-**ях***	*... по́дорож-**ах***
Кл.	*ті́н-**і***	*по́дорож-**і***

Четверта відміна

Однина

Н.	*курч-**á***	*ім'-**я́***	*ті́м**'-я***
Р.	*курч-**а́т-и***	*і́м-**ен-і**, ім'-**я́***	*ті́м-**ен**-і, ті́м**'-я***
Д.	*курч-**а́т-і***	*і́м-**ен-і***	*ті́м-**ен**-і, ті́м**'-ю***
Зн.	*курч-**á***	*ім'-**я́***	*ті́м**'-я***
Ор.	*курч-**а́м***	*і́м-**ен-ем**, ім'-**я́м***	*ті́м-**ен-ем**, ті́м**'-ям***
М.	*... курч-**а́т-і***	*... і́м-**ен-і***	*... ті́м-**ен**-і, ті́м**'-ї**, але і по ті́м**'-ю***
Кл.	*курч-**á***	*ім'-**я́,** і́м-**ен**-е*	*ті́м**'-я***

Множина

Н.	*курч-**а́т-а***	*ім-**ен-а́***	*ті́м**'-я***
Р.	*курч-**а́т***	*ім-**е́н***	*ті́м**'-їв***
Д.	*курч-**а́т-ам***	*ім-**ен-а́м***	*ті́м**'-ям***
Зн.	*курч-**а́т(а)***	*ім-**ен-а́***	*ті́м**'-я***
Ор.	*курч-**а́т-ами***	*ім-**ен-а́ми***	*ті́м**'-ями***
М.	*... курч-**а́т-ах***	*... ім-**ен-а́х***	*ті́м**'-ях***

УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ВІДМІНКОВИХ ФОРМ

І відміна

А. Однина

§ 69. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-и, -і, -ї:**

1) **-и** набувають іменники твердої групи: *до́ньк**и**, дочк**и́**, кни́жк**и**, ма́м**и**, маши́н**и**, перемо́г**и**, роди́н**и**, фа́брик**и**;*

2) **-і** (після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї)** мають іменники першої відміни м'якої та мішаної груп: *бу́р**і**, гри́вн**і*** (від *гри́вня* — грошова одиниця)*, дуе́н**ьї**, мр**іїї**, над**іїї**, пра́ц**і**, відмі́нниц**і**, сім'**ї́**; кру́ч**і**, меж**і́**, пло́щ**і**, ти́ш**і**.*

Примітка. Однакові за написанням форми родового відмінка однини та називного множини окремих іменників нерідко мають різні наголоси, пор.: *дочк**и́** — до́чк**и**, земл**і́** — зе́мл**і**, кни́жк**и** — книжк**и́**, меж**і́** — ме́ж**і**, сестри́ — се́стр**и**, сім'**ї́** — сі́м'**ї**.*

§ 70. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і,** після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї:** *до́ньц**і**, дочц**і́**, кни́жц**і**, маши́н**і**, перемо́з**і**, фа́бриц**і**; бу́р**і**, гри́вн**і**, дуе́н**ьї**, над**іїї**, відмі́нниц**і**, сім'**ї**, статт**і́**, кру́ч**і**, меж**і́**, пло́щ**і**, ти́ш**і**.*

§ 71. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники першої відміни твердої та мішаної груп мають закінчення **-у,** м'якої — **-ю:** *до́ньк**у**, дочк**у́**, кни́жк**у**, маши́н**у**, перемо́г**у**, фа́брик**у**; кру́ч**у**, меж**у́**, пло́щ**у**, ти́ш**у**; бу́р**ю**, гри́вн**ю**, дуе́н**ью**, над**ію**, відмі́нниц**ю**, сім'**ю́**, статт**ю́**.*

§ 72. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-ою,** м'якої та мішаної груп — **-ею,** після голосного, м'якого знака та апострофа — **-єю:** *до́ньк**ою**, дочк**о́ю**, кни́жк**ою**, маши́н**ою**, перемо́г**ою**, фа́брик**ою**; бу́р**ею**, гри́вн**ею**, дуе́н**ьєю**, над**ією**, відмі́нниц**ею**, сім'**є́ю**, статт**е́ю**; кру́ч**ею**, меж**е́ю**, пло́щ**ею**, ти́ш**ею**.*

§ 73. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і,** після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї:** *на до́ньц**і**, на дочц**і́**, на кни́жц**і**, на маши́н**і**, на фа́бриц**і**, у бу́р**і**, у перемо́з**і**, по доро́з**і**, по сте́жц**і**, по руц**і́**; при до́ньц**і**, при дочц**і́**; на гри́вн**і**, на дуе́н**ьї**, у наді**ї**, у сім'**ї́**, у статт**і́**, при відмі́нниц**і**, при сім'**ї́**; на кру́ч**і**, на меж**і́**, на пло́щ**і**, у ти́ш**і**, у меж**і́**, по кру́ч**і**, по пло́щ**і**.*

Примітка. Перед закінченням **-і** в давальному та місцевому відмінках приголосні **г, к, х** переходять відповідно в **з, ц, с:** *нога́ — нозі́, рука́ — ру**ц**і́, му́**х**а — му́**с**і.*

§ 74. Кличний відмінок

У кличному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-о, -е, -є, -ю.**

1) **-о** властиве іменникам твердої групи: *до́нько**о**, до́чк**о**, дружи́н**о**, Га́нн**о** Миха́йлівн**о**, кни́жк**о**, перемо́г**о**, се́стр**о***;

2) **-е** набувають іменники м'якої та мішаної груп, **є** — іменники м'якої групи після голосного, м'якого знака та апострофа: *во́л**е**, відмі́нниц**е**, гри́вн**е**, ду́ш**е**, зе́мл**е**, Ка́тр**е**, кру́ч**е**, магара́дж**е**, ра́дж**е***; а також *І́лл**е**; дуе́нь**є**, Марі**є**, мрі**є**, Соломі**є***;

3) **-ю** мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *бабу́с**ю**, Га́л**ю**, до́н**ю**, Катру́с**ю**, Ле́сю, Мару́с**ю**, мату́с**ю**, тіту́с**ю**.*

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох особових імен — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: *Оксан**о** Іва́нівн**о**, Марі**є** Васи́лівн**о**.*

Примітка 2. У звертаннях до жінок, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка мають обидва іменники: *добро́дійк**о** Вариводо**о**, па́ні Гаркуше**,** поетк**о** Забашто**о**.*

Б. Множина

§ 75. Називний відмінок

1. У називному відмінку множини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-и,** м'якої та мішаної груп — **-і,** після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї:** *книжк**и́**, маши́н**и**, перемо́г**и**, фа́брик**и**; бу́р**і**, дуе́н**ьї**, наді**ї**, відмі́нниц**і**, статт**і́**, сім'**ї**; кру́ч**і**, ме́ж**і**, ми́ш**і**, пло́щ**і***; також іменники чол. роду: *джу́р**и**, ра́дж**і**, су́дд**і**.*

§ 76. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники першої відміни мають нульове закінчення або закінчення **-ей, -ів**:

1) нульове закінчення мають іменники твердої, м'якої та мішаної груп: *верст* (від *верста́* —давня одиниця вимірювання відстані), *верств* (від *верства́* — шар) і *верстов* (від *верства́* — давня одиниця вимірювання відстані), *ви́гід* (від *ви́года*) і *вигі́д* (від *вигода*), *губ* (і *губів*), *доріг, маши́н, назв, свобо́д, фа́брик, шкіл; бур, доло́нь, леге́нь* (і *леге́нів), надій, робітни́ць; круч, меж, площ*; в іменників іншомовного походження здебільшого наявне нульове закінчення: *арф, догм, пальм, шайб.*

2) невелика група іменників жін. роду мають закінчення **-ей:** *мише́й, свине́й*, або нульову основу на ***-ей***: *баде́й* (від *баддя́*), *сіме́й* (від *сім'я*), *статей* (від *стаття́*) та ін.;

3) закінчення **-ів** має невелика група іменників чол. роду: *гайдама́ків, су́дів, старостів* (від *старости́* (у весільному обряді)) і *ста́рост* (від *ста́рости* (керівна особа)), *те́слів*, окремі іменники жін. роду (див. вище п. а), а також прізвища*: Журбів, Чупри́нків* і т. ін.; для окремих іменників можливі варіанти із закінченням ***-ів*** і нульовим закінченням: *мами́ — мамів* і *ма́ми — мам, баби́ — бабів* і рідко *баб*; у прізвищах: *Ма́йбородів* і *Ма́йбород, Ста́ростів* і *Ста́рост*.

Примітка 1. В іменників, що мають у називному відмінку однини сполучення двох різних приголосних, у родовому відмінку множини між такими приголосними з'являються **о** або **е.**

О виникає в тих іменників, які мають після приголосного основи суфікс **-к:** *до́ок* (*до́чки*), *книжо́к,* (*книжки́*), *ку́льо́к* (*ку́льки́*), *мисо́к* (*миски́*) і т. ін., а також в іменників між двома приголосними: *гра* (мн. *і́гри), ку́хня, пове́рхня, со́сна́, су́кня, це́рква — і́гор, ку́хонь, пове́рхонь, со́сон* (і *со́сен*), *су́конь, церко́в*. У низці іменників з'являється відповідно **е (є):** *бо́єнь, во́єн (*і *війн), гри́вень, до́мен, дуе́ней, ескадри́лей, копа́лень, ла́зень, мі́тел, шабе́ль*, але *букв* (одн. *бу́ква*), *мавп* (одн. *ма́впа*), *шахт* (одн. *ша́хта*).

Примітка 2. В іменників іншомовного походження з подвоєними приголосними в родовому відмінку множини це подвоєння збережено*: бонн* (від *бо́нна*), *булл* (від *бу́лла*), *ванн* (від *ва́нна*), *вілл* (від *ві́лла*), *мадо́нн* (від *мадо́нна*), *панн* (від *па́нна*).

§ 77. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ам, -ям**:

1) закінчення **-ам** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжка́м, маши́нам, фа́брикам; кру́чам, ме́жам, пло́щам*.

2) закінчення **-ям** мають іменники м'якої групи: *бу́рям, дуе́ньям, гри́вням, ескадри́льям, надіям, відмі́нницям, сім'ям, статтям*.

§ 78. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з формою називного або родового відмінка множини, причому:

1) іменники — назви істот мають форму, однакову з формою родового відмінка множини: *ведме́ди́ць, вовчи́ць, листоно́ш, міхоно́ш, молоди́ць, відмі́нниць, украї́нок; дуе́ней, свине́й.*

Примітка. Іменники — назви окремих свійських тварин, комах мають також менш поширену форму, однакову з формою називного відмінка*: гна́ти ове́ць* (і *ві́вц***і**), *па́сти корі́в* (і *коро́в***и**), *годува́ти свине́***й** (і *сви́н***і**), *ловити мух* (і *му́х***и**);

2) іменники — назви неістот уживаються у формі, однаковій із формою називного відмінка: *книжк***и́**, *маши́н***и**, *фа́брик***и**; *ву́лиц***і**, *гри́вн***і**, *друка́рн***і**, *ескадри́ль***ї**, *мрі́***ї**, *сі́м'***ї**, *кру́ч***і**, *ме́ж***і**, *пло́щ***і.**

§ 79. Орудний відмінок

5. В орудному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**:

1) закінчення **-ами** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжк***а́ми**, *маши́н***ами**, *фа́брик***ами**, *кру́ч***ами**, *ме́ж***ами**, *пло́щ***ами;**

2) закінчення **-ями** властиве іменникам м'якої групи: *ву́лиц***ями**, *гри́вн***ями**, *друка́рн***ями**, *дуе́нь***ями**, *ескадри́ль***ями**, *мрі́***ями**, *відмі́нниц***ями**, *сі́м'***ями**, *статт***я́ми**;

3) варіантні закінчення **-ми** (поряд із формами на **-ами, -ями**) мають лише поодинокі іменники: *слізь***ми́** (і *сльоз***а́ми**), *свинь***ми́** (і *сви́н***ями**).

§ 80. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ах** для твердої та мішаної груп і **-ях** — для м'якої групи: *у книжк***а́х**, *на маши́н***ах**, *на кру́ч***ах**, *на ме́ж***ах**, *на гри́вн***ях**, *на дуе́нь***ях**, *на ескадри́ль***ях**, *у статт***я́х**, *у сі́м'***ях**; *по доро́гах, по рук***а́х**, *по стежк***а́х.**

§ 81. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з називним: *баб***ú**, *до́чк***и**, *жінк***ú**, *гри́вн***і**, *дуе́нь***ї**, *відмі́нниц***і.**

ІІ відміна

А. Однина

§ 82. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники другої відміни залежно від їхнього значення мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю.**

1. Іменники середн. роду в родовому відмінку однини закінчуються лише на **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка — у мішаній групі): *мі́ст**а**, сел**а́**, плеч**а́**, пріз́вищ**а**; умі́нн**я**, знаря́дд**я**, мо́р**я**, обли́ччя**,** узбі́ччя**,** по́л**я**.*

2. Іменники чол. роду із закінченням **-о** в родовому відмінку однини набувають закінчення лише **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі): *ба́тьк**а**, Дмитр**а́**, Дорошéнк**а**, Тесленк**а**, Франк**а́**, Шевчéнк**а**; Анто́ся, Бенéд**я**, Олексі́**я**.*

2.1. Іменники чол. роду в родовому відмінку однини з основою на приголосний набувають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю** залежно від значення істоти або значення неістоти, конкретного чи абстрактного значення та інших чинників.

2.1.1. Закінчення **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі) мають іменники чол. роду:

2.1.1.1. Назви істот у звичайній та зменшено-пестливій формі: *акаде́мік**а**, во́їн**а**, делега́т**а**, свяще́ник**а**, співак**а́**, теслярá**,** митц**я́**, незнайо́мц**я**, промо́вц**я**, татус**я́**, фено́мен**а** (людина), учи́тел**я**, у́чн**я**, фахівц**я́**; Богда́н**а**, Бори́с**а**, Олекса́ндр**а**, Тара́с**а**; Андрі́**я**, Василь**́**, Віта́лі**я**, Сергі́**я**, Ю́рі**я**; козаче́ньк**а**, хло́пчик**а**; во́вчик**а**, за́йчик**а**, соко́лик**а**;* та персоніфіковані предмети і явища: *Ві́тр**а**, Моро́з**а*** та ін.

2.1.1.2. Назви неістот у звичайній та зменшено-пестливій формі, що позначають конкретні предмети, зокрема:

а) назви дерев: *бе́рест**а**, ду́б**а**, кле́н**а**, я́вор**а**, я́сен**я**; дубк**а́**, яворо́ньк**а**, ясено́чк**а**;*

б) назви технічних реалій, машин і їх деталей: *вагó**н**а, електрока́р**а**, ескала́тор**а**, комп'ю́тер**а**, літак**а́**, моніто́р**а**, мото́р**а**, по́тяг**а**, тра́ктор**а**; автомобі́л**я**, ди́зел**я**, по́ршн**я**; вагóнчик**а**, літачк**а́**;*

в) терміни іншомовного походження, які позначають предмети, структурні елементи, геометричні тіла та їхні частини, математичні, лінгвістичні поняття: *а́том**а**, ве́ктор**а**, елеме́нт**а**, еліпсо́їд**а**, інтегра́л**а**, като́д**а**, ква́рк**а**, квадра́т**а**, коефіціє́нт**а**, ко́нус**а**, ко́синус**а**, цилíндр**а**; а́фікс**а**, інтерфі́кс**а**, локати́в**а**, пре́фікс**а**, су́фікс**а*** та ін., але *си́нтаксис**у**, фразеологі́зм**у*** (про інші категорії термінів див. п. 2);

г) українські за походженням безафіксні та суфіксальні іменники-терміни: *відмі́нк**а**, восьмику́тник**а**, дода́тк**а**, займе́нник**а**, знаме́нник**а**,*

*іме́нник**а**, прикме́тник**а**, присл і́вник**а**, трику́тник**а**, чисе́льник**а**, числ і́вник**а**, шк і́в**а**; про́мен**я**,* але *ви́д**у**, ро́д**у**, скла́д**у**, спо́соб**у*** (див. п. 2.1.2.1(г));

г) назви одиниць вимірювання довжини (*дю́йм**а**, ме́тр**а**, кіломе́тр**а***) або маси (*гра́м**а**, кілогра́м**а**, фу́нт**а**, фу́нтик**а**);*

д) назви відрізків часу, днів тижня і місяців: *дн**я**, вівто́рк**а**, понеді́лк**а**; листопа́д**а**, мі́сяц**я**, сі́чн**я**, ти́жн**я***; але *ві́к**у**, листопа́д**у*** (явище природи), *ро́к**у*** (сукупність місяців, тижнів і днів), *по́ясу* (смуга фізичних об'єктів, частина поверхні земної кулі) (див. 2.1.2(2), а також числові назви: *деся́тк**а**, мільйо́н**а**, мілья́рд**а***;

е) назви грошових знаків: *грош**а́**, до́лар**а**, карбо́ванц**я**, санти́м**а**, фра́нк**а**, це́нт**а**, черві́нц**я**, черві́нчик**а***;

є) назви органів і частин тіла: *живот**а́**, кишковик**а́**, м'я́з**а**, но́с**а**, ро́т**а**, скеле́т**а**, суглоб**а**, хребт**а́**, шлу́нк**а**, па́льц**я***; *живо́тик**а**, па́льчик**а***, але *стравохо́д**у*** та ін. (див. 2. 3);

ж) назви житлових приміщень, сільськогосподарських і технічних будівель і їхніх частин, архітектурних деталей: *бара́к**а**, ко́мин**а**, одві́рк**а**, піддашк**а**, причі́лк**а**, сво́лок**а**, флі́гел**я**, димар**я́**; вітряк**а́**, ву́лик**а**, голубник**а́**; акведу́к**а**, баге́т**а**, е́ркер**а**, карни́з**а**, балко́н**а**, па́ндус**а**, та́мбур**а**; балко́нчик**а***; але *підму́рк**у**, поко́**ю*** (див. 2.1.2(3));

з) назви предметів побуту: *ножа́**,** ча́йник**а**, черпак**а́**; дива́н**а**, ми́сник**а**, серва́нт**а***; *стільц**я́***; *сті́льчик**а***;

и) назви одягу і взуття: *дже́мпер**а**, жупа́н**а́**, кобеняк**а́**, костю́м**а**, ку́нту́ш**а**, піджак**а́**, плащ**а́**, по́яс**а*** (елемент одягу), *све́тр**а**, ке́д**а**, черевик**а**, чо́бот**а**; костю́мчик**а**, пла́щик**а**; черевичк**а***;

і) назви виробів із борошна: *бато́н**а**, бу́блик**а**, калач**а́**, рога́лик**а**; бу́личк**а**, кала́чик**а***;

ї) назви церковних реалій: *амво́н**а**, іконоста́с**а**, ві́втар**я́***; *іконоста́сик**а***;

к) назви населених пунктів із суфіксами **-ськ-, -цьк-, -ець-**, елементами **-бург-, -град- (-город-), -піль- (-поль-), -мир-, -слав-**: *Бердя́нськ**а**, Лу́цьк**а**, Бо́бринц**я**, Кре́менц**я**, Трускавц**я́**, Пі́ттсбург**а**, Ви́шгород**а**, Ми́ргород**а**, Ша́ргород**а**, Бори́сопол**я**, Терно́пол**я**, Я́мпол**я**, Жито́мир**а**, Ярослáв**а***, а також назви річок, населених пунктів і різних географічних назв із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності **-ів- (-їв-), -ев- (-єв-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач-, -ич-:** *Бик**а́**, Дніпр**а́**, Дністр**а́**, Збруч**а́**, Псл**а**, Те́терев**а**; Вільхівц**я́**, Дінц**я́**, Інгульц**я́**, Торц**я́**, Хустц**я́**; Оле́ськов**а**, Льво́в**а**, Ха́ркув**а**, Ки́єв**а**, Колгу́єв**а**, Ха́ркув**а**, Хо́дорув**а**, Бату́рин**а**, Пиря́тин**а**, Свято́шин**а**, Сня́тин**а***; *Ба́хмач**а**, Га́дяч**а**, Га́лич**а***, лише в окремих випадках з наголосом на корені іменника: *Бре́ч**а**, Во́вк**а**, До́вжик**а**, Мало́го Куя́льник**а**, Салгу́р**а**, Свіж**а**, Смо́трич**а***.

Примітка. Закінчення **-у, -ю** наявне у складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення **-у:** *Дави́дового Бро́д**у**, Зеле́ного Га́**ю**, Крово́го Ро́г**у**, Часово́го Я́р**у**, Широ́кого Ла́н**у*** та ін.;

л) назви сайтів і служб електронної пошти: *фейсбу́к**а**, ютю́б**а**, іме́йл**а***.

2.1.2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м’якій групі) мають:

1) абстрактні іменники чоловічого роду:

а) назви якостей і властивостей: *героїзм**у**, ліри́зм**у**, націоналі́зм**у**, патріоти́зм**у***;

б) назви почуттів, хвороб: *бо́л**ю**, гні́в**у**, жа́л**ю**, жа́х**у**, сн**у**, со́ром**у**, сти́д**у** (і *стид**á**), стра́х**у**, ро́зпач**у**; авітамінó**з**у, артро́**з**у, бронхі́т**у**, гаймори́т**у**, гри́п**у**, діабе́т**у**, коліт**у**, ко́р**у**, на́бряк**у**, о́пік**у**, о́пух**у**, оти́т**у**, ка́шл**ю**, правц**ю́**, ти́ф**у**, я́щур**у***;

в) назви процесів, станів, властивостей, явищ суспільного життя, загальних понять: *ана́ліз**у**, бі́г**у**, ви́бо**ю**, ви́куп**у**, ви́слов**у**, відбо́**ю**, ві́дгук**у**, заробі́тк**у**, зато́р**у**, за́пис**у**, зву́к**у** (але як термін *зву́к**а***), *ідеа́л**у**, і́мпульс**у**, кло́пот**у**, коло́квіум**у**, конфлі́кт**у**, кро́к**у**, ле́т**у** (*льо́т**у***), по́штовх**у**, прибу́тк**у**, приї́зд**у**, прогре́с**у**, ремо́нт**у**, ру́х**у**, си́нтез**у**, сто́гон**у**, су́мнів**у**, у́спіх**у**, хо́д**у**, шу́м**у**, але *ривк**á**, стрибк**á**, стусан**á**;*

г) назви філософських, літературознавчих та інших наукових понять: *абсолю́т**у**, абсу́рд**у**, агностици́зм**у**, антропоцентри́зм**у**, дисона́нс**у**, догмати́зм**у**, до́гмат**у**; авра́л**у**, а́кт**у**, доста́тк**у**, е́кспорт**у**, е́кскурс**у**, ідеа́л**у**, со́рт**у**, спо́соб**у**, хи́ст**у**, фено́мен**у** (явище), *фрейди́зм**у*** та ін., але як конкретні іменники-терміни: *ду́х**а*** і *Ду́х**а*** (у значенні *Свято́го Ду́х**а*** (третя іпостась єдиного Бога);

ґ) назви явищ природи: *ви́хор**у**, гра́д**у**, гро́м**у**, ві́тр**у**, вогн**ю́**, дощ**у́**, землетру́с**у**, моро́з**у**, сме́рч**у**, тума́н**у**, урага́н**у**, хо́лод**у**, цикло́н**у***; але *Ві́тр**а**, Моро́з**а*** як персоніфікованих явищ (див. п. 2.1.1.1);

2) іменники на позначення сукупності істот (*електора́т**у**, батальйо́н**у**, взво́д**у**, дивізіо́н**у**, ко́рпус**у** (військове з’єднання), о́рден**у** (чернеча громада), оркéстр**у**, по́лк**у**, ро́**ю**, хо́р**у***, але з наголосом на останньому складі *табун**á***) або неістот: а) дерев, кущів: *га́**ю**, лі́с**у**, са́д**у** (але *садк**á***), *чагарник**у́**;* б) трав’янистих рослин: *барві́нк**у**, бузк**у́**, буркун**у́**, горо́х**у**, звіробо́**ю**, кро́п**у**, молоча́**ю**, очере́т**у**, щавл**ю́**, ячме́н**ю*** (але *вівс**á***); в) предметів побуту: о́дяг**у**, реманéнт**у**, сувó**ю**, това́р**у**; г) сортів плодових дерев: *ране́т**у**, ренклó**д**у; кальві́л**ю*** та ін.; г) установ, закладів, організацій, об’єднань держав: *інститу́т**у**, ко́леж**у**, ліце́**ю**, ма́кет**у**, музе́**ю**, університе́т**у**; клу́б**у**, комітéт**у**, у́ряд**у**; сою́з**у**,* але *бло́к**а*** (механізм або камінь); ґ) спортивних ігор і танців: *альпініз**м**у, бадмінто́н**у**, баскетбо́л**у**, бейсбо́л**у**, біатло́н**у**, бо́кс**у**, бо́улінг**у**, волейбо́л**у**, гандбо́л**у**, го́льф**у**, да́йвінг**у**, се́рфінг**у**, футбо́л**у**; бобсле́**ю**, хоке́**ю**; ва́льс**у**, краков’я́к**у**, та́нк**у*** (але переважно з наголосом на закінченні *танк**á***); *та́нц**ю**,* але: *гопак**á**, козак**á*** (танець), *се́рфінг**а*** (спортивне знаряддя);

3) іменники — назви просторових понять та їхніх різновидів: *ва́л**у**, байра́к**у**, лима́н**у**, лу́г**у**, майда́н**у**, то́к**у**; всéсвіт**у**, ри́нг**у**, ро́в**у**, сві́т**у**, сте́п**у**,*

*ури́вк**у**, я́р**у**; кра́**ю**, небокра́**ю**, ручá**ю**,* але: *горб**á**, ху́тор**а***. До цієї групи належать також назви різних споруд і будинків, зокрема й військових, приміщень та їхніх частин, різних просторових комунікацій: *бастіо́н**у**, буди́нк**у**, вігва́м**у**, вокза́л**у**, гуртóжитк**у**, ґа́нк**у**, да́х**у**, завóд**у**, за́л**у**, за́мк**у**, інтерна́т**у**, кана́л**у**, коридóр**у**, мóл**у**, му́р**у**, пала́ц**у**, парапе́т**у**, підва́л**у**, плóт**у**, пóверх**у**, порта́л**у**, притýлк**у**, ти́н**у**, універма́г**у**, фаса́д**у**, фільва́рк**у**, чýм**у**, ши́нк**у**, шта́б**у**; сара́**ю**; метрополіте́н**у**;* але (переважно з наголосом на закінченні): *бліндаж**á**, гараж**á**, курень**я́**, млин**á**, саж**á**, хлів**á**;* обидва закінчення — **-а (-я)** та **-у (-ю)** — мають іменники: *мост**á*** (конкретний предмет) й *мóст**у*** (цілісність), подібно: *парка́н**а́*** й *парка́н**у***, *плот**а́*** й *плóт**у***, *стола́* й *стóл**у**.*

До просторових реалій належать і назви річок (крім зазначених у п. 2.1.1.2 л), озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін.: *Бýг**у**, Га́нг**у**, До́н**у**, Дуна́**ю**, Ні́л**у**, Ре́йн**у**, Се́йм**у**, Сти́р**у**, Стри́**ю**, Байка́л**у**; Свíтязь**ю**; Ельбру́с**у**, Памíр**у**, Ура́л**у**, Алта́**ю**; Кiпр**у**, Кри́т**у**, Ро́дос**у**; Алжи́р**у**, Афганіста́н**у**, Ватика́н**у**, Єгúпт**у**, Ірáн**у**, Ірáк**у**; Китá**ю**, Тайва́н**ю**; Гонко́нг**у**, Ельза́с**у**, Кавка́з**у**, Караба́х**у**, Кривба́с**у**, Мікело́н**у**, Сен-П'є́р**у**, Сибíр**у**.*

Примітка. Закінчення ***-а (-я)*** та ***-у (-ю)*** має розрізнювальну функцію в деяких іменників: *Алжи́р**а**, Ри́м**а**, Туні́с**а*** (місто) і *Алжи́р**у**, Ри́м**у**, Туні́с**у*** (країна), *Нью-Йо́рк**а*** (місто) — *Нью-Йо́рк**у*** (штат).

4) речовинні іменники: *азóт**у**, асфáльт**у**, бальза́м**у**, бóр**у**, брóм**у**, борщ**ý**, вóск**у**, гáс**у**, гíпс**у**, грані́т**у**, йóд**у**, квáс**у**, ки́сн**ю**, льóд**у**, мéд**у**, пiск**ý**, плазміноге́н**у**, пóрох**у**, спи́рт**у**, фібриноге́н**у**; алюмí**нію**, вóдн**ю**, вуглец**ю**, мáгні**ю**, рáді**ю**, тáлі**ю**, ту́лі**ю**,* але *білк**á**, хлíб**а*** (конкретний іменник);

5) більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водого́н**у**, вододíл**у**, газого́н**у**, живо́пис**у**, живоплóт**у**, манускри́пт**у**, родовóд**у**, рукóпис**у**, суходóл**у**,* але *електровóз**а**, пароплáв**а***;

6) назви населених пунктів (крім зазначених у п. 2.1.1.2 к): *Амстердáм**у**, Гóмел**ю**, Ліверпýл**ю**, Лóндон**у**, Мадри́д**у**, Парúж**у**, Чорнóбил**ю.***

Примітка. Ці іменники можуть мати варіантне закінчення —а(-я): *Амстердáма, Гóмеля, Ліверпýля, Лóндона, Мадри́да, Парúжа, Чорнóбиля*;

7) більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *ви́бо**ю**, ви́падк**у**, ви́слов**у**, відбо́**ю**, ві́дук**у**, заробíтк**у**, за́пис**у**, зато́р**у**, о́пік**у**, о́пух**у**, по́бут**у**, по́штовх**у**, прибýтк**у**, прикла́д**у**, про́вод**у** (дріт), сувó**ю**, ýсміх**у**, ýспіх**у***.

Примітка. У низці іменників зміна закінчення, що ґрунтована на протиставленні конкретних іменників та абстрактних іменників, а також на реалізації іменниками значення сукупності, відбиває значення слова: *алма́з**а*** (коштовний камінь) — *алма́з**у*** (мінерал), *а́кт**а*** (документ) — *а́кт**у*** (дія), *апара́т**а*** (прилад) — *апара́т**у*** (установа), *ба́л**а*** (одиниця виміру) − *ба́л**у*** (святковий вечір), *бло́к**а*** (частина споруди, машини) — *бло́к**у***

(об'єднання держав), *бо́р**а*** (свердло) — *бо́р**у*** (хімічний елемент), *бо́рт**а*** (край одягу, посуду) — *бо́рт**у*** (судно), *була́т**а*** (зброя) — *була́т**у*** (сталь), *ва́л**а*** (деталь машини) — *ва́л**у*** (насип), *дзво́н**а*** (інструмент) — *дзво́н**у*** (звук), *Ду́х**а**/ду́х**а*** (безплотна надприродна істота, безсмертна, нематеріальна основа істоти) — *ду́х**у*** (здібність, властивість, стан, зміст і напрям, процес), *елеме́нт**а*** (конкретне) — *елеме́нт**у*** (абстрактне), *зву́к**а*** (термін) — *зву́к**у*** (процес), *інструме́нт**а*** (одиничне) — *інструме́нт**у*** (збірне), *ка́мен**я*** (одиничне) — *ка́мен**ю*** (збірне), *кли́н**а*** (предмет) — *кли́н**у*** (просторове поняття), *ко́рпус**а*** (тулуб) — *ко́рпус**у*** (сукупне), *лист**а́*** (одиничне) — *ли́ст**у*** (збірне), *листопа́д**а*** (місяць) — *листопа́д**у*** (процес), *оригіна́л**а*** (особа) — *оригіна́л**у*** (документ), *о́ган**а*** (частина тіла) — *о́ган**у*** (установа), *папе́р**а*** (документ) — *папе́р**у*** (матеріал), *по́тяг**а*** (поїзд) — *по́тяг**у*** (почуття), *прида́тк**а*** (відросток) — *прида́тк**у*** (додаток), *по́яс**а*** (предмет) — *по́яс**у*** (просторове поняття), *раху́нк**а*** (документ) — *раху́нк**у*** (дія), *сирк**а́*** (сиркова маса) − *сирк**у́*** (зменш. до *сир*), *со́няшник**а*** (рослина) − *со́няшник**у*** (насіння), *ста́н**а*** (технічний термін) — *ста́н**у*** (музичний та ін. термін), *телефо́н**а*** (апарат) — *телефо́н**у*** (вид зв'язку); *те́рмін**а*** (слово) — *те́рмін**у*** (строк), *фа́ктор**а*** (маклер) — *фа́ктор**у*** (чинник), *фено́мен**а*** (особа) — *фено́мен**у*** (явище), *шабло́н**а*** (пристрій; кресленик) — *шабло́н**у*** (зразок), *шлу́нк**а*** (орган травлення) — *шлу́нк**у*** (страва, фізіологічна потреба в їжі) і т. ін.

§ 83. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові, -еві (-єві), -у (-ю).**

1. Закінчення **-ові** (у твердій групі), **-еві** (у мішаній групі та в м'якій після приголосного), **-єві** (у м'якій групі після голосного та апострофа) мають іменники чол. роду (за винятком зазначених у п. 2 б): *ба́тьк**ові**, ве́летн**еві**, дире́ктор**ові**, ді́д**ові**, добро́ді**єві**, журавл**е́ві**, ма́йстр**ові**, Петр**о́ві**, побрати́м**ові**, працівник**о́ві**, секретар**е́ві**, Сергі**єві**, си́н**ові**, солов'**є́ві**, та́т**ові**, това́риш**еві**, шахтар**е́ві**; буди́нк**ові**, бу́к**ові**, дро́т**ові**, запа́с**ові**, ки́лим**ові**, набо́р**ові**, пала́ц**ові**; га́**єві**, ка́мен**еві**, кра́**єві**, пн**е́ві**; дощ**е́ві**, пла́ч**е́ві**, плащ**е́ві*** та ін. Ці ж іменники набувають і закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі): *дире́ктор**у**, ма́йстр**у**, Петр**ý**, ве́летн**ю**, Вітáлі**ю**, журавл**ю́**, солов'**ю́**; буди́нк**у**, бу́к**у**, дро́т**у**, запа́с**у**, ки́лим**у**, пала́ц**у**; га́**ю**, ка́мен**ю**, кра́**ю**.*

Примітка. Коли в тексті уживано поряд декілька іменників чол. роду у формі давального відмінка однини, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень потрібно спочатку використовувати закінчення **-ові, -еві (-єві),** а тоді — **-у (-ю):** *Симоне́нк**ові** Оле́с**ю** Андрі́йовичу, Леоні́д**ові** Миколáйовичу Куце́нку, добро́ді**єві** бригади́ру, па́н**ові** капіта́ну.*

Варіантні закінчення **-ові** та **-у** мають іменники середн. роду із суфіксом **-к-,** що означають недорослих істот: *дитя́тк**ові** — дитя́тк**у**, лоша́тк**ові** — лоша́тк**у**, немовля́тк**ові** — немовля́тк**у**, порося́тк**ові** — порося́тк**у**, теля́тк**ові** — теля́тк**у**, ягня́тк**ові** — ягня́тк**у*** і под.

2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) іменники середн. роду: *мі́ст**у**, сел**ý**, свя́т**у**; пріз́вищ**у**, уми́нню, знаря́дд**ю**, обли́чч**ю**, піддáшш**ю**, роздорі́жж**ю**; се́рц**ю**, со́нц**ю**.*

У деяких іменниках середн. роду можливі варіантні закінчення **-у, -ю** та **-ові, -еві:** *лі́ху — лі́хові, мі́сту — мі́стові, о́зеру — о́зерові, се́рцю — се́рцеві*;

2) іменники чол. роду на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин:** *Ки́їв — Ки́єву, Колгу́єв — Колгу́єву, Ма́монтов — Ма́монтову, Львів — Льво́ву, о́стрів — о́строву, рів — ро́ву, Ха́рків — Ха́ркову, Батури́н — Батури́ну, Лебеди́н — Лебедину́.*

Примітка. У прізвищах на зразок *Василю́шин, Воло́шин, Семени́шин, Яковичшин, Ільїн* можливі варіантні закінчення *-у* та *-ові*: *Василю́шину — Василю́шинові, Воло́шину — Воло́шинові, Михайлю́шину — Михайлю́шинові, Семени́шину — Семени́шинові, Степани́шину — Степани́шинові, Яковичшину — Яковичшинові, Ільїну́ — Ільїно́ві* та ін.

§ 84. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники другої відміни мають форму, однакову з формою родового або називного відмінка.

1. Омонімічну з формою родового відмінка мають усі іменники чол. роду — назви істот, а також найменування персоніфікованих явищ: *будівника́, доповідача́, коня́, хло́пця, Ві́тра, Моро́за.*

2. Усі іменники — назви неістот чол. роду, а також іменники середн. роду в знахідному відмінку мають ту саму форму, що й у називному: *буди́нок, декре́т, інститу́т, колекти́в, міст, наро́д, полк, сон, стиль, стіл, ячмі́нь; корі́ння, мі́сто, мі́сце, мо́ре, село́.*

Примітка. Деякі конкретні іменники чол. роду, переважно назви побутових предметів, дерев, документів та ін., можуть мати варіантні форми, спільні з формами або родового, або називного відмінків: (зрізав) *дуб* і *ду́ба*, (вивчив) *вірш* і *ві́рша*, (написав) *лист* і *листа́*, (узяв) *ніж* і *ножа́*, (поклав) *олівець* і *олівця́*, (поставив) *плуг* і *плу́га*, (розгорнув) *дові́дник* і *дові́дника*; (подарував) *пе́рстень* і *пе́рня*, (уклав) *акт* і *а́кта*.

§ 85. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ом, -ем (-єм)** і **-ям, -им.**

1. Закінчення **-ом** мають усі іменники чол. та середн. роду твердої групи, **-ем** (після голосного та апострофа **-єм**) — іменники чол. та середн. роду мішаної та м'якої груп (крім іменників середн. роду з кінцевим **-я**): *ма́йстром, мі́стом, працівнико́м, село́м; бійце́м, кобзаре́м, коне́м, кущем, мі́сцем, мо́ре́м, ноже́м, плече́м, прізвище́м, секретаре́м, слухаче́м, пиріє́м, ро́єм, солов'є́м, урожа́єм; Багріє́м, Кубліє́м, Червоніє́м.*

2. Закінчення **-ям** мають усі іменники середн. роду на **-я:** *ворожі́ння́м, життя́м, змага́ння́м, уміння́м, знаря́дд'я́м, кі́ля́м, лі́стям, лу́б'ям, обли́ччя́м, підда́шшя́м, пір'я́м, роздорі́жжя́м, ща́стя́м.*

3. Закінчення **-им** мають в орудному відмінку:

1) іменники — прізвища чол. роду твердої групи на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн):** *Виногра́дов**им**, Зве́гінцев**им**, Ільїни́м, Ковале́в**им*** (від

Ковалі́в), Ле́сином. Неслов'янські прізвища, які закінчуються на **-ов, -ин, -ін,** мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом:** *Бю́лово**м**, Да́рвіно**м**, Ке́львіно**м**, Ча́пліно**м**.*

Примітка. Прізвища на **-ин** (**-анин, -янин**), які походять від назв осіб за етнічною належністю або місцем проживання, в орудному відмінку однини набувають закінчення **-ом**: *Воло́шино**м**, Лучка́нино**м**, Ру́сино**м**, Ту́рчино**м**, Туря́нино**м*** і т. ін.;

2) Іменники — географічні назви середнього роду із суфіксами присвійності **-ов-, -ев- (-єв-), -ин- (-їн-),** що відмінюються як прикметники: *Горо́шине — Горо́шино**м**, Грані́тне — Грані́тно**м**, Кам'яне́ — Кам'яно**м**, Котеле́ве — Котеле́во**м**, Сва́тове — Сва́тово**м**.*

Іменники — географічні назви чоловічого та середнього роду із суфіксами **-ов-, -ев- (-єв-), -ів- (-їв-), -ин-, -ін- (-їн-),** що не відмінювані як прикметники, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом:** *Ки́єво**м**, Козя́тино**м**, Лебедино́**м**, Пиря́тино**м**, Свято́шино**м**, Ха́рково**м**, Яготино́**м**.*

§ 86. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-і (-ї), -ові, -еві (-єві), -у (-ю).**

1. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа — **-ї**) мають:

1) іменники чол. роду (переважно безсуфіксні) — назви неістот: *в а́кті, в ду́сі, у комп'ю́тері, у байра́ці, у бе́резі, у ґру́нті, у декре́ті, у телефо́ні, на ду́бі, на мі́сяці, на по́версі, на поро́зі, на столі́, на язиці́, по асфа́льті, по фунда́менті, при дні, при столі́, при хара́ктері*;

Примітка 1. Деякі іменники цього зразка можуть мати варіантні закінчення **-і (-ї)** та **-у (-ю),** що залежить від місця наголосу в слові: *у га́ї — у гаю́, у кра́ї — у краю́, у лі́сі — у лісу́, на льо́ді — на льоду́, на ро́ді — на роду́, у са́ді — у саду́, на ста́ві — на ставу́, на то́рзі — на торгу́*;

2) іменники середн. роду твердої групи (без суфікса **-к-**), а також мішаної та м'якої груп: *у го́рі, у навча́нні, в о́зері, у сло́ві, у мі́сті, у селі́, у прі́звищі; на письмі́, на обли́ччі, на підда́шші, на плечі́, на роздоріжжі, по заве́ршенні, при зга́рищі, при мо́рі, при узбі́ччі.*

2. Закінчення **-у** (після голосного — **-ю**) мають:

1) іменники чол. та середн. роду твердої групи із суфіксами **-к-, -ак-, -ик-, -ок-, -к(о)** — назви неістот: *у ставку́; у горще́чку, у місте́чку; у буди́нку, у гурт ку́; у війську; на держаку́, на літаку́, на мішку́; на до́щику, на ліжку, на я́єчку; по гори́щу, по узбіччю; при ба́теньку, при підраху́нку.* Наявні також і варіантні форми з **-ові:** *на/по/при/у буди́нкові, на/по/при/у держако́ві, на/по/при/у літако́ві, на/по/при/у ліжкові* та ін.;

2) іменники чол. роду односкладових основ із закінченням **-у (-ю)** в родовому відмінку, якщо наголос у місцевому відмінку переходить з основи

на закінчення: *у гаю́, у соку́, у степу́, у яру́, у бою́, на льоду́, на снігу́, на шляху́, по даху́.*

Примітка 1. Із прийменниками **по** деякі іменники набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї):** *по ду́бу — по ду́бі, по Дніпру́ — по Дніпрі́, по мі́сту — по мі́сті, по обли́ччю — по обли́ччі, по о́зеру — по о́зері, по по́лю — по по́лі, по селу́ — по селі́, по навча́нню — по навча́нні;* на позначення часу вживається переважно закінчення **-і (-ї):** *по заки́ченні, по обі́ді*; зрідка — **-у(-ю):** *по ве́чорі* і *по ве́чору, по дося́гненні* і *по дося́гненню, по заве́ршенні* і *по заве́ршенню, по заки́ченні* і *по заки́ченню, по здійсненні* і *по здійсненню*.

Примітка 2. Із прийменниками **в (у)** деякі іменники також набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї):** *у по́тязі — у по́тязі.*

3. Закінчення **-ові** у твердій групі, **-еві** (після голосного та апострофа — **-єві**) у м'якій та мішаній групах мають:

1) іменники чол. роду — переважно назви істот: *на/при ба́тькові, на/при лісни́кові, на/при водії́єві, на/при вчи́телеві, на/при коне́ві, на/при това́ришеві*;

2) іменники середн. роду твердої групи із суфіксом **-к-** (назви істот): *на дитя́ткові, на левеня́ткові, на немовля́ткові, на теля́ткові, на хлоп'я́ткові, на яструб'я́ткові.*

Примітка 1. Іменники чол. роду твердої групи з основою на *-г, -к, -х*, безсуфіксні та із закінченням *-о* — назви осіб, а також іменники середн. роду із суфіксами зі значенням пестливості − назви істот, ужиті з прийменниками *на, у (в), по, при,* поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** мають і варіантні закінчення **-у (-ю):** *на ба́тькові — на ба́тьку, при співробі́тникові — на співробі́тнику, на чумако́ві — на чумаку́, на дитя́ткові — на дитя́тку, на теля́ткові — по теля́тку.*

Іменники чол. роду — назви істот (не осіб) мають поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** й закінчення **-і (-ї):** *на звірові — на звірі*; *на кито́ві — на кити́, на осло́ві — на осли́, на ти́грові — на ти́грі; на бугає́ві — на бугаї́, на коне́ві — на кони́, на ло́севі — на ло́сі; на вуже́ві — на вужі́*; **-ові** та **-у** − переважно в іменників з основою на **-к**: *на борсуко́ві* і *на борсуку́; на віслюко́ві* і *на віслюку́; на во́вкові* і *на во́вку*; *на вояко́ві* і *на вояку́*.

Примітка 2. Із прийменником *по* іменники набувають варіантних закінчень **-ові, -еві (-єві)** та **-у (-ю)**: *по ле́вові* і *по ле́ву, по во́вкові* і *по во́вку; по бугає́ві* і *по бугаю́, по за́йцеві* і *по за́йцю; по вуже́ві* і *по вужу́*.

Примітка 3. Окремі іменники — назви осіб чол. роду, вжиті з прийменниками *на, у (в), по, при*, мають три варіанти закінчень: **-ові / -у (-ю) / -і (-ї)** — у твердій групі, а в м'якій і мішаній групах − **-еві (-єві), -ю, -і (-ї)**: *на, у (в), по, при капіта́нові, капіта́ну, капіта́ні; на, у (в), по, при прем'є́р-міні́строві, прем'є́р-міні́стру, прем'є́р-міні́стрі; на, у (в), по, при профе́сорові, профе́сору, профе́сорі; на, у (в), по, при студе́нтові, студе́нту, студе́нті; на, у (в), по, при учи́телеві, учи́телю, учи́телі; на, у (в), по, при носієві, носію́, носії́; на, у (в), по, при не́божеві, не́божу, не́божі; на, у (в), по, при това́ришеві, това́ришу, това́ріші; на, у (в), по, при читаче́ві, читачу́, читачі́.*

§ 87. Кличний відмінок

Іменники другої відміни в кличному відмінку закінчуються на **-у (-ю), -е.**

1. Закінчення **-у** мають іменники твердої групи (зокрема із суфіксами

-ик, -ок, -к(о)), іншомовні імена з основою на **г, к, х** і деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий приголосний (крім **ж**): *Пе́трик**у**, Іва́нк**у**, Оле́ж**е** (*й *Оле́г**у**), ба́тьк**у**, си́нк**у**, погóничу, слуха́ч**у**, това́ришу, робітник**ý** (*і *робітни́ч**е**), Джéк**у**, Жáк**у**, Лю́двіг**у**, Фрі́дріх**у***; а також іменники *ді́д**у**, си́н**у**, та́т**у**.*

2. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи*: Вітáлі**ю**, вчи́тел**ю**, Гри́ц**ю**, кра́**ю**, лíкар**ю**, мíсяц**ю**, розма́**ю**, я́сен**ю**.*

3. Закінчення **-е** мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом **-ець** і деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на **ж, ч, ш, дж** і загальні назви з основою на **р, ж:** *Богда́н**е**, Бóж**е**, гóлуб**е**, дру́ж**е**, коза́ч**е**, мóст**е**, óрл**е**, па́н**е**, Пе́тр**е**, пóсл**е**, сóкол**е**, Степа́н**е**, чума́ч**е**; же́нч**е*** (від *жнець), кра́вч**е**, моло́дч**е**, хло́пч**е**, ше́вч**е*** (переважно: *бійц**ю́**, украї́нц**ю**, умільц**ю́*** та ін.)*; гусля́р**е**, До́вбуш**е**, ма́ля́р**е**, сто́рож**е**, тесля́р**е**, школя́р**е**.* В окремих випадках можливі варіанти: *повста́нц-**ю*** і *повста́нч-**е**, уми́льц-**ю*** і *уми́льч-**е**.*

4. Закінчення **-е** мають прізвища прикметникового походження на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн),** такі, як *Рома́нов**е**, Чугу́єв**е**, Королéв**е**, Щóголев**е**, Гліб**о**в**е**, Гуля́єв**е**, Романи́шин**е**, Степани́шин**е*** та ін. і варіантні форми, спільні з називним відмінком: *Рома́нів, Чугу́їв, Королі́в, Щóголів, Гліб**о**в, Гуля́єв, Романи́шин, Степани́шин*.

Географічні назви, до складу яких входять зазначені суфікси, мають у кличному відмінку закінчення **-е:** *Ки́єв**е**, Лебеди́н**е**, Львóв**е**.*

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова: *добро́ді**ю** бригади́р**е**, па́н**е** лейтена́нт**е**.*

Примітка 2. У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *бра́т**е** Пе́тр**е**, дру́ж**е** Гри́ц**ю**, коле́г**о** Степа́н**е**, лíкар**ю** Íгор**ю**, па́н**е** Вітáлі**ю**, побрати́м**е** Іва́н**е**.*

Примітка 3. У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *дру́ж**е** Макси́менк**у**; коле́г**о** Євгенищук**ý**, па́н**е** Кова́л**ю***; можливі також поєднання форми кличного відмінка іменника загальної назви та форми кличного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка: *дру́ж**е** Макси́менк**о**; коле́г**о** Євгенищу́к, па́н**е** Кова́ль*.

Примітка 4. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка*: Володи́мир**е** Хомич**ý**, Пе́тр**е** Кузьмич**ý**, Яросла́в**е** Андрíйович**у**.*

Примітка 5. Іменники *сер, сір, гер* мають форму, омонімічну з називним відмінком: *сер, сір, гер*.

Примітка 6. Іменник *Госпóдь* у кличному відмінку має форму *Гóспод**и**;* іменник *Христóс* може мати варіантні форми кличного відмінка: *Хри́ст**е**, Христ**é**,* рідко *Христóс**е**.*

Б. Множина

§ 88. Називний відмінок

У називному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-и, -і (-ї), -а (-я).**

1. Закінчення **-и** мають усі іменники чол. роду твердої групи: *батьк**и́**, берег**и́**, горо́д**и**, директор**и́**, заво́д**и**, кла́с**и**, ліс**и́**, працівник**и́**, футля́р**и**,* але *дру́з**і**.*

Примітка. Іменники чол. роду із суфіксами **-анин (-янин), -ин, -їн** у множині втрачають **-ин (-н):** *болга́р**и**, громадя́н**и**, кия́н**и**, львів'я́н**и**, селя́н**и**, тата́р**и**, хазя**ї́** (хазяї́н**и́**),* але: *грузи́н**и**, осети́н**и**, руси́н**и**.*

2. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа **-ї**) мають іменники чол. роду м'якої та мішаної груп, а також деякі іменники середн. роду: *ве́летн**і**, геро́**ї**, коваль**́**, о́бр**ії**, купц**́**, лікар**́**, пазур**́** (і *на́зур**и***), секретар**́**, солов'**ї́**, теслар**́**, школяр**́**; ножі́, слухач**́**, товариш**́**; о́ч**і*** (зрідка *ві́ч**і***), *пле́ч**і**.*.

Примітка 1. Іменники чол. роду з числівниками **два, три, чотири** мають закінчення **—и, -і (-ї)**: *два хло́пц**і**, три робітник**и́**, чотири слухач**і́**.*

Примітка 2. В урочистому мовленні замість форми множини слова *брат — брати́* вживають форму збірності *бра́ття* (зрідка — *брато́ве*).

3. Закінчення **-а** (у твердій і мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка мішаній, групі) мають усі іменники середн. роду: *де́н**а*** (від *дн**о***), *міст**а́**, пе́р**а**, стреме́н**а**; при́звищ**а**, у́рвищ**а**; уми́нн**я**, мор**я́**, обли́ччя, підда́шш**я**, пол**я́**, прислі́в'**я**, роздорі́жж**я**.*

Декілька іменників чол. роду другої відміни мають у називному відмінку множини варіантні закінчення **-и** та **-а:** *ву́с**и** — ву́с**а**, ґрунт**и́** — заст. ґрунт**а́*** (збірне), *рукав**и́** — рука́в**а**, хліб**и́** — хліб**а́*** (збірне), але тільки *ві́вс**а**.*

Примітка. Іменник *Госпо́дь* форм множини не має.

§ 89. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ів (-їв),** нульове закінчення та **-ей.**

1. Закінчення **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**) мають іменники чол. роду та іменники середн. роду на **-е, -я:** *батьк**і́в**, берег**і́в**, ва́т**ів**, во́льт**ів**, геро́**їв**, гра́м**ів**, дру́з**ів**, дощ**і́в**, захисник**і́в**, о́бр**їв**, ме́тр**ів**, о́м**ів**, пі́дпис**ів**, робітник**і́в**, солда́т**ів**, солов'**їв**, степ**і́в**, тат**і́в*** (множина *тат**и́***) і *та́т**ів*** (множина *та́т**и***), *школяр**і́в**; верхі́в'**їв**, відкритт**і́в**, життт**і́в**, міжгі́р'**їв**, мор**і́в**, подві́р'**їв**, пол**і́в**, покритт**і́в**, почутт**і́в**, прислі́в'**їв**.*

Примітка. Невелика група іменників чол. роду мають і нульове закінчення (основу): *ва́т**ів** (ват), кілова́т**ів** (кілова́т), чо́бот**ів** (чобі́т),* а також у сполученні з числівниками:

сто раз (і *раз**і́в**),* але *дн**ів** сім, раз**і́в** сто; чолові́к сім* і *сім чолові́к,* тобто "сім осіб", але *сім чоловік**і́в** — "сім осіб чоловічої статі", чолові́к із дві́сті,* а також ті іменники, що втрачають у множині суфікси **-ин, -їн:** *болга́р, громадя́н, селя́н, тата́р,* але: *вірме́н**ів**, грузи́н**ів**, осети́н**ів**.*

2. Нульове закінчення мають усі іменники середн. роду на **-о, -е** та більшість на **-я** (переважно з попереднім м'яким подовженим приголосним **н**): *бажа́нь, болі́т, вага́нь, верхові́ть, весі́ль, ві́дер, ві́кон, доліт, завда́нь, засі́дань, умінь, кіл, кіле́ць, коліс, місць, озе́р, облич, пальт, пита́нь, піддаш, покликань, поло́тен, прізвищ, роздоріж, серде́ць* (і *серць*), *сіл, слів, сприйня́ть, ху́тер, яєць,* але*: мор**і́в**, пол**і́в*** (рідко *піль*) та ін.

Примітка. У разі збігу двох приголосних у кінці основи з нульовим закінченням між ними часто з'являються голосні **о** або **е:** *ві́к**о**н, па́с**о**м, су́к**о**н; болі́т**е**ць, ві́д**е**р, вікó**не**ць, га́с**е**л, д**е**н* (від *дно), кі́л**е**ць, озе́р**е**ць* (*озер**е́**ць*), *ре́б**е**р.*

3. Закінчення **-ей** мають деякі іменники чол. роду: *го́ст**е́й**, ко́н**ей*** і середн. роду: *оч**е́й*** (і *віч*), *плеч**е́й*** (і *пліч*), заст. *уш**е́й*** (*у́ш**і***), перев. *вух.*

§ 90. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини другої відміни іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ам** (у твердій і мішаній групах) і **-ям** (у м'якій групі): *батьк**а́м**, працівник**а́м**, слухач**а́м**, тракторі**а́м**, коліна**м**, міст**а́м**, прізвищ**ам**, се́л**ам**; о́бр**іям**, лікар**я́м**, шахтар**я́м**, мор**я́м**, пол**я́м**;* а також *дру́з**ям**, місц**я́м**, мор**я́м**, обли́ччям, бажа́нням, пита́нням, піддашшям, роздорі́жжям, узви́шшям.*

§ 91. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники другої відміни мають омонімічну форму або з називним, або з родовим відмінком множини, причому:

1. Іменники — назви істот мають закінчення, омонімічне з родовим відмінком множини: *вчител**і́в**, геро́**їв**, кравц**і́в**, лікар**і́в**, о́лен**ів**, працівник**і́в**, хрущ**і́в*** (але: *пітú в гвардійц**і**, перейтú в робітник**ú**).*

Примітка. Назви деяких свійських тварин мають переважно форму, однакову з родовим відмінком: *вол**і́в*** (і *вол**ú***), *ко́н**ей*** (і *ко́н**і***), *порося́ток* (і *порося́тк**а***).

2. Усі іменники — назви неістот мають форму, омонімічну з називним відмінком множини: *берег**ú**, трактор**и́**; вантаж**і́**, олівц**і́**; міст**á**, се́лищ**а**; мор**я́**, обли́ччя, пол**я́**, узви́шшя.*

§ 92. Орудний відмінок

В орудному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми.**

1. Закінчення **-ами** (у твердій та мішаній групах), **-ями** (у м'якій, зрідка в мішаній, групі) мають іменники чол. і середн. роду: *берег**а́ми**, працівник**а́ми**, товариш**а́ми**, трактор**а́ми**; ву́х**ами**, міст**а́ми**, пр**і́**звищ**ами**, се́л**ами**, я́вищ**ами**; коваля́**ми**, лікаря́**ми**, шахтаря́**ми**; знаря́дд**ями**, місця́**ми**, обли́ччя**ми**, поля́**ми**, роздор**і́**жжя**ми**, узви́шшя**ми**.*

2. Закінчення **-ми** (паралельно з формами на **-ами, -ями**) мають іменники чол. і середн. роду: *го́стя́**ми** (*й *г**і́**стьми)*, *кі́нь**ми*** (й *ко́н**ями***), *чобіть**ми́*** (й *чобо́т**ями**, чо́бот**ами***); *кол**і́**нь**ми*** (й *кол**і́**н**ами***), *колє́с**ами*** (й *кол**і́**сьми)*, *кри́л**ами*** (й *крильми́*).

Примітка. Іменники середи. роду *о́ко, плече́* мають в орудному відмінку множини закінчення **-има:** *оч**и́ма**, плеч**и́ма**.*

§ 93. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ах** (у твердій та мішаній групах), **-ях** (у м'якій групі): *на дуб**а́х**, на працівник**а́х**, у горизо́нт**ах**, в озе́р**ах**, у календар**я́х**, по ліс**а́х**, при берег**а́х**, при стол**а́х**, у се́лищ**ах**; на учител**я́х**, на шахтар**я́х**, на чо́бот**ах** (чобо́т**ях**), на місц**я́х**, на обли́ччя**х**, на роздор**і́**жжя**х**, на узви́шшя**х**, по буди́нк**ах**, по га**я́х**, по о́бр**іях**, по міст**а́х**, по се́л**ах**.*

§ 94. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники другої відміни мають форму, омонімічну з називним: *брат**и́**, працівник**и́**; діяч**і́**, товариш**і́**; о́бр**ії**, учител**і́**, лікар**і́**; моря́, поля́, се́л**а**;* у поетичному та урочистому мовленні використовують форми на зразок *брат**о́ве**, сват**о́ве**.*

III відміна

§ 95. Однина

1. У родовому та давальному відмінках однини іменники третьої відміни мають закінчення **-*і***: *Бе́ршаді*, *вані́лі, га́лузі, гера́ні, гі́дності, кро́ві, любо́ві, мо́ці, незале́жності, не́хворощі, но́чі, Оболо́ні, о́сені, о́сі, по́дорожі, при́язні, ре́чі, Ру́сі́, со́лі, ста́лі, су́міші, ті́ні, У́мані, фа́льші, флане́лі, хоро́бості.*

Іменники на -ть після приголосного, а також слова *кров, любо́в, о́сінь, сіль, Русь, Білору́сь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення -и: *гі́дности, незале́жности, ра́дости, сме́рти, че́сти, хоро́брости; кро́ви, любо́ви, о́сени, со́ли, Ру́сі́, Білору́си.*

Примітка. Форми непрямих відмінків від іменників, що означають абстрактні поняття простору: *височі́нь, глибочі́нь, далечі́нь, широчі́нь*, крім знахідного та орудного, зрідка вживані; їх замінюють відповідні словоформи із суфіксом - **ин(а)**: *височина́, глибочина́, широчина́*.

2. У знахідному відмінку однини іменники цієї відміни мають форму, однакову з називним відмінком.

3. В орудному відмінку однини іменники цієї відміни набувають закінчення **-ю**, причому:

1) Якщо основа іменника закінчується одним приголосним (крім губного та **р**), то після голосного перед закінченням **-ю** цей приголосний подовжується (на письмі подвоюється): *Бе́ршаддю, вані́ллю, височі́нню, ві́ссю, га́луззю, гера́нню, мі́ддю, мі́ццю, ні́ччю, Оболо́нню, по́дорожжю, Ру́ссю, сі́ллю, су́мішшю, тінню, У́манню*.

2) Якщо основа іменника закінчується сполученням приголосних або на губний (**б**, **п**, **в**, **м**, **ф**), а також на **р**, **щ**, то подовження не відбувається: *ве́рф'ю, гі́дністю, жо́вчю, кі́новар'ю, кро́в'ю, любо́в'ю, ма́тір'ю, незале́жністю, не́хворощю, О́б'ю, при́язню, ра́дістю, я́кістю*.

4. У місцевому відмінку однини вживається закінчення **-і**: *у Бе́ршаді, при свідо́мості, у га́лузі, у до́повіді, на о́сі, у по́дорожі, на Оболо́ні, у ра́дості, у со́лі, на Ру́сі́, у ті́ні, в У́мані*.

5. У кличному відмінку, що вживається переважно в поезії, іменники цієї відміни мають закінчення **-е**: *любо́ве, но́че, ра́досте, смерте, У́мане*.

§ 96. Множина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках множини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *ві́дповіді, ві́сті, о́сі, ті́ні; но́чі, по́дорожі, су́міші*.

2. У родовому відмінку множини вживаємо закінчення **-ей**: *відо́мостей, ві́дповідей, вісте́й, га́лузей, гера́ней, до́повідей, областе́й, осе́й, ті́ней; ноче́й, по́дорожей, су́мішей.*

3. У давальному відмінку множини вживаємо закінчення **-ям** (після шиплячого — **-ам**): *ві́дповідям, ві́стям, гера́ням, о́сям, ті́ням; ночам́, по́дорожам, су́мішам*.

4. В орудному відмінку множини вживаємо закінчення **-ями** (після шиплячого — **-ами**): *ві́дповідями, ві́стями, гера́нями, костями́ (*рідко *кістьми́), о́сями; ночам́и, по́дорожами, су́мішами*.

5. У місцевому відмінку множини вживаємо закінчення **-ях** (після шиплячого — **-ах**): *у ві́дповідях, у ві́стях, на гера́нях, на о́сях, у ті́нях; по ночах́, у по́дорожах, у су́мішах*.

§ 97. Відмінювання слова МА́ТИ

	ОДНИНА	МНОЖИНА
Н.	*ма́т-**и** (рідко — **ір**)*	*ма́т-мат-**ер-і́***
Р.	*ма́т-**ер-і***	*мат-**ер-і́в***
Д.	*ма́т-**ер-і***	*мат-**ер-я́м***
Зн.	*ма́т-**ір***	*мат-**ер-і́в***
Ор.	*ма́т-**ір'-ю***	*мат-**ер-я́ми***
М.	*... ма́т-**ер-і***	*... мат-**ер-я́х***
Кл.	*ма́т-**и***	*мат-**ер-і́***

IV відміна

§ 98. Однина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках однини іменники четвертої відміни мають закінчення **-я** (після шиплячого — **-а**): *галченя́, голуб'я́, гуся́, дитя́, козеня́; коліща́, курча́, лоша́; ім'я́, пле́м'я; ви́м'я, сі́м'я, ті́м'я.*

2. У родовому відмінку однини вживаємо форми на **-ят-и** (після шиплячого — **-ат-и**) та **-ен-і**: *галченя́ти, голуб'я́ти, гуся́ти, дитя́ти, козеня́ти; курча́ти, лоша́ти, коліща́ти; і́мені (ім'я́), пле́мені* (*пле́м'я*); *ви́мені* (*ви́м'я*), *сі́мені* (*сі́м'я*), *ті́мені* (*ті́м'я*).

3. У давальному відмінку однини вживаємо форми на **-ят-і** (після шиплячого **-ат-і**) та **-ен-і**: *галченя́ті, гуся́ті, дитя́ті, козеня́ті; курча́ті, лоша́ті; і́мені, пле́мені; ви́мені (ви́м'ю), сі́мені (сі́м'ю), ті́мені (ті́м'ю).*

4. В орудному відмінку однини вживається форма (без суфікса **-ят**, **-ат**) на **-ям** (після шиплячого — **-ам**), а іменники із суфіксом **-ен-** мають варіантні форми на **-ен, -ем** і **-ям**: *галченя́м, гуся́м; дитя́м, козеня́м; курча́м, лоша́м*; *і́менем* (*ім'я́м*), *пле́менем* (*пле́м'ям*), *ви́менем* (*ви́м'ям*), *сі́менем* (*сі́м'ям*), *ті́менем* (*ті́м'ям*).

5. У місцевому відмінку однини вживаються форми на **-ят-і** (після шиплячого — **-ат-і**) та **-ен-і**: *на галченя́ті; на курча́ті; в і́мені, у пле́мені;* іменники *ви́м'я сі́м'я, ті́м'я* мають варіантні форми: *на ви́мені (ви́м'ї), на ті́мені (ті́м'ї), на сі́мені (сі́м'ї)*; *по ви́мені (ви́м'ю), по сі́мені (сі́м'ю), ті́мені (ті́м'ю).*

6. У кличному відмінку деякі іменники мають закінчення -е: *і́мене, пле́мене.*

§ 99. Множина

1. У називному та кличному відмінках множини іменники четвертої відміни мають форму на **-ят-а** (після шиплячого — **-ат-а**) та **-ен-а**: *гуся́та, теля́та; курча́та, лоша́та; імена́, племена́*, але *ви́м'я, сі́м'я, ті́м'я* (ці іменники в множині відмінюємо як іменники другої відміни).

2. У родовому відмінку множини іменники четвертої відміни мають нульове закінчення на **-ят** (після шиплячого — **-ат**) і **-ен**: *гуся́т, теля́т; курча́т, лоша́т; імен́, племен́*, але: *ви́м'їв, сі́м'їв, ті́м'їв.*

3. У давальному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ам** (після шиплячого — **-ат-ам**) і **-ен-ам**: *гуся́там, теля́там; курча́там, лоша́там; імена́м, племенам,* але: *ви́м'ям, сі́м'ям, ті́м'ям.*

4. У знахідному відмінку множини іменники четвертої відміни мають форму, однакову з називним відмінком: *коліща́та; імена́, племена́; ви́м'я, ті́м'я, сі́м'я;* з родовим відмінком (для назв людей): *дівча́т, хлоп'я́т*; або обидві форми (для назв тварин): *гуся́т* і *гуся́та; курча́т* і *курча́та*, *ягня́т* і *ягня́та.*

5. В орудному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ами** (після шиплячого — **-ат-ами**) та **-ен-ами**: *гуся́тами, ягня́тами; курча́тами, лоша́тами; імена́ми, племена́ми, але: ви́м'ями, ті́м'ями, сі́м'ями.*

6. У місцевому відмінку множини вживаємо форму на **-ят-ах** (після шиплячого — **-ат-ах**) і **-ен-ах**: *на гуся́тах, на ягня́тах; на курча́тах, на лоша́тах; в імена́х, у племена́х, але: у ви́м'ях, у сі́м'ях, на ті́м'ях.*

§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини

1. У називному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-и**: *в'я́зи, гу́си, ді́ти, джи́нси, збо́їни, кані́кули, кроси́вки, ку́ри, лю́ди, но́чви, окуля́ри, са́ни, сі́ни, Су́ми, схо́ди, фіна́нси, Чернівці́, штани́.*

Примітка. Деякі іменники, зокрема *гу́си, ді́ти, ку́ри, лю́ди*, мають форму однини, але від інших основ: *гу́ска, дити́на, ку́рка, люди́на;*

2) закінчення **-і** (після голосного — **-ї**): *го́рдощі, граблі́, две́рі, дрі́жджі, коно́плі, но́жиці, помі́ї, ра́дощі, хи́трощі*;

3) закінчення **-а** (зрідка — **-я**): *ви́ла, воро́та, дро́ва, я́сла, я́сна, ві́нця*.

2. У родовому відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ей**: *гро́ше́й, гусе́й, двере́й, куре́й, люде́й, сане́й, сіне́й*;

2) закінчення **-ів**: *в'я́зів, граблі́в* (і *грабе́ль*), *джи́нсів, дрі́жджів, кліщі́в, окуля́рів, схо́дів, фіна́нсів, хи́трощів, Чернівці́в*;

3) нульове закінчення: *вил, воріт, дров, збо́їн, кані́кул, конопе́ль, леща́т, но́жиць, ночо́в (ночв), Сум, я́се́л, я́сен*.

3. У давальному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ам** після твердого приголосного, коли в називному відмінку іменники мають закінчення **-и**, **-а** або **-і** (після шиплячого): *весе́лощам, ви́лам, воро́там* (і *воро́тям*), *в'я́зам, но́чвам, ра́дощам, Су́мам, схо́дам, фіна́нсам, штана́м* (і *шта́ням*), *я́слам.*

Винятки: *гу́сям, ді́тям, лю́дям, ку́рям, са́ням, сі́ням;*

2) закінчення **-ям** після голосного та після м'якого приголосного, коли в називному відмінку іменники закінчуються на **-і**, **-ї**, **-я**: *ві́нцям, грабля́м, две́рям, но́жицям, помі́ям, Чернівця́м.*

4. У знахідному відмінку вживаємо форми:

1) однакові з називним відмінком: *ви́ла, ві́нця, граблі́, коно́плі, окуля́ри, са́ни, фіна́нси, я́сла;*

2) однакові з родовим відмінком (для назв людей): *діте́й, люде́й;*

3) обидві форми (для назв деяких свійських тварин): *гусе́й* і *гу́си*, *куре́й* і *ку́ри*.

5. В орудному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ами** в іменниках, які в називному відмінку мають закінчення **-и**, **-а** або **-і** (після шиплячого): *ви́лами, но́чвами, Су́мами, схо́дами, фіна́нсами; весе́лощами, ра́дощами;*

2) закінчення **-ями** в іменниках, які в називному відмінку закінчуються на **-і**, **-ї**, **-я**: *ві́нцями, грабля́ми, коно́плями, но́жицями, помі́ями, Чернівця́ми;*

3) закінчення **-ми**: *ворі́тьми́* (і *воро́тами*), *гро́шми* (і *гроші́ма*), *гусьми́*, *двермі́* (і *двері́ма*), *ді́тьми, курми́, людьми́, саньми́* (і *саня́ми*), *сі́ньми, штаньмі́* (і *штана́ми,* рідше — *шта́нями*).

6. У місцевому відмінку залежно від попереднього приголосного вживаємо закінчення **-ах**, **-ях**: *на ви́лах, у джи́нсах, на воро́тах* (рідше — *воро́тях*), *на кані́кулах, на но́жицях, у но́чвах, у Су́мах, на фіна́нсах, на штана́х* (рідше — *на шта́нях*), *у я́слах; на граблях, у две́рях, у поми́ях, у Чернівця́х*.

ПРИКМЕТНИК

За характером кінцевого приголосного основи та відмінкових закінчень прикметники поділено на дві групи — тверду й м'яку.

§ 101. Тверда група прикметників

До твердої групи належать:

1) якісні та відносні прикметники, що мають основу на твердий приголосний і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ий**: *бо́сий, бурхли́вий, вели́чний, весе́лий, весня́ни́й, відва́жний, відпові́дний, гірки́й, глухи́й, дові́чний, жито́мирський, замо́жний, за́хідний, кни́жний, майсте́рний, мо́дний, молоди́й, навча́льний, незале́жний, наго́рний, наро́дний, нови́й, пито́мий, попере́чний, пото́чний, постмоде́рний, працьови́тий, прода́жний, рі́дний, сві́жий, семирі́чний, си́зий, сі́рий, сліпи́й, ста́рший, схі́дний, тво́рчий, теля́чий, тогобі́чний, тото́жний, туги́й, тяму́щий, хоро́брий, чи́стий, чотирику́тний, чудо́вий, шляхе́тний, щасли́вий;*

2) присвійні прикметники із суфіксами **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**), **-ин** (після голосного та апострофа **-їн**), які в називному відмінку однини чол. роду після цих суфіксів мають нульове закінчення: *Андрі́їв, ба́тьків, Га́лин, ді́дів, доччи́н, І́горів, Марі́їн, не́нин, ня́ньчин, шевці́в;*

3) усі короткі форми прикметників: *варт, ви́нен, го́ден, згóден, гото́в, жив, здоро́в, зе́лен, ла́ден, пе́вен, по́вен, повги́нен, прав, рад, я́сен*.

§ 102. М'яка група прикметників

До м'якої групи належать:

1) відносні прикметники, що мають основу на м'який приголосний **-н-** і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ій** (після голосного — **-їй**): *бу́дній, ве́рхній, вечі́рній, всесві́тній (кругосві́тній), горо́дній, да́вній (неда́вній), доро́жній (подоро́жній), досві́тній, доста́тній, дру́жній* (але *дру́жний* — з іншим значенням), *жи́тній, за́дній, заміжня,*

кра́йній, ку́тній, лі́тній (повноліт́ній), майбу́тній, могу́тній, му́жній, незабу́тній, нові́тній, обі́дній (пообі́дній), освіт́ній, осі́нній, оста́нній, пере́дній, пі́зній, поро́жній, прису́тній (відсу́тній, посу́тній), пу́тній, ра́нній, самобу́тній, само́тній (але *самі́тний*), *сере́дній (посере́дній), спі́дній, сторо́нній, сусі́дній, ха́тній, худо́жній* тощо;

2) усі прикметники на **-жній**, **-шній**, що походять від прислівників: *бли́жній, вну́трішній, вчора́шній, да́вні́шній, дома́шній, за́втрашній, зо́вні́шній, коли́шній, ни́нішній, поздо́вжній, ра́нішній, спра́вжній, сьогодні́шній, тепе́рішній, торі́шній* (але *цьогорі́чний*), *туте́шній* та ін.; також *прийде́шній, сіне́шній* тощо;

3) відносні прикметники з основою на **-й**: *безкра́їй, довгові́їй, короткоши́їй;* відносні прикметники з відтінком присвійності: *бра́тній, о́рлій,* а також якісний прикметник *си́ній.*

§ 103. Зразки відмінювання прикметників

Однина

Тверда група

	Чоловічий рід	**Середній рід**	**Жіночий рід**
Н.	*га́рн-**ий***	*га́рн-**е***	*га́рн-**а***
Р.	*га́рн-**ого***	*га́рн-**ого***	*га́рн-**ої***
Д.	*га́рн-**ому***	*га́рн-**ому***	*га́рн-**ій***
Зн.	*= Н. або Р.*	*га́рн-**е***	*га́рн-**у***
Ор.	*га́рн-**им***	*га́рн-**им***	*га́рн-**ою***
М.	*... га́рн-**ому(-ім)***	*... га́рн-**ому(-ім)***	*... га́рн-**ій***

Н.	*бра́тів*	*бра́тов-**е***	*бра́тов-**а***
Р.	*бра́тов-**ого***	*бра́тов-**ого***	*бра́тов-**ої***
Д.	*бра́тов-**ому***	*бра́тов-**ому***	*бра́тов-**ій***
Зн.	*= Н. або Р.*	*бра́тов-**е***	*бра́тов-**у***
Ор.	*бра́тов-**им***	*бра́тов-**им***	*бра́тов-**ою***
М.	*... бра́тов-**ому (-ім)***	*... бра́тов-**ому (-ім)***	*... бра́тов-**ій***

М’яка група

	Чоловічий рід	**Середній рід**	**Жіночий рід**
Н.	*си́н-**ій***	*си́н-**є***	*си́н-**я***
Р.	*си́нь-**ого***	*си́нь-**ого***	*си́нь-**ої***
Д.	*си́нь-**ому***	*си́нь-**ому***	*си́н-**ій***
Зн.	*= Н. або Р.*	*си́н-**є***	*си́н-**ю***
Ор.	*си́н-**ім***	*си́н-**ім***	*си́нь-**ою***
М.	*... си́нь-**ому** (си́н-**ім**)*	*... си́нь-**ому** (си́н-**ім**)*	*... си́н-**ій***

Н.	*безкра́-**їй***	*безкра́-**є***	*безкра́-**я***
Р.	*безкра́й-**ого***	*безкра́й-**ого***	*безкра́й-**ої***
Д.	*безкра́й-**ому***	*безкра́й-**ому***	*безкра́-**їй***
Зн.	*= Н. або Р.*	*безкра́-**є***	*безкра́-**ю***
Ор.	*безкра́-**їм***	*безкра́-**їм***	*безкра́й-**ою***
М.	*... безкра́й-**ому** (безкра́-**їм**)*	*... безкра́й-**ому** (безкра́-**їм**)*	*... безкра́-**їй***

Множина

	Тверда група		М'яка група	
Н.	*га́рн-**і***	*бра́тов-**і***	*си́н-**і***	*безкра́-**ї***
Р.	*га́рн-**их***	*бра́тов-**их***	*си́н-**іх***	*безкра́-**їх***
Д.	*га́рн-**им***	*бра́тов-**им***	*си́н-**ім***	*безкра́-**їм***
Зн.	*= Н. або Р.*	*= Н. або Р.*	*= Н. або Р.*	*= Н. або Р.*
Ор.	*га́рн-**ими***	*бра́тов-**ими***	*си́н-**іми***	*безкра́-**їми***
М.	*... га́рн-**их***	*бра́тов-**их***	*... си́н-**іх***	*... безкра́-**їх***

Примітка 1. Іменники прикметникового походження *будівни́чий, лю́тий* (місяць), *подоро́жній* і подібні відмінюємо як прикметники: *до будівни́чого, будівни́чі, з будівни́чими; лю́того, у лю́тому.* Пор.: Сьогодні *п'яте лю́того* й *П'ятого лю́того 2018 ро́ку.*

Примітка 2. Прикметники, складені з **-лиций**: *білоли́ций, блідоли́ций, круглоли́ций, повноли́ций* тощо відмінюємо так:

Однина

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	*білоли́ц-**ий***	*білоли́ц-**е***	*білоли́ц-**я***
Р.	*білоли́ць-**ого***	*білоли́ць-**ого***	*білоли́ць-**ої***
Д.	*білоли́ць-**ому***	*білоли́ць-**ому***	*білоли́ц-**ій***
Зн.	*= Н. або Р.*	*білоли́ц-**е***	*білоли́ц-**ю***
Ор.	*білоли́ц-**им***	*білоли́ц-**им***	*білоли́ць-**ою***
М.	*... білоли́ць-**ому** (білоли́ц-**ім**)*	*... білоли́ць-**ому** (білоли́ц-**ім**)*	*... білоли́ц-**ій***

Множина

Н.	*білоли́ц-**і***	*Зн.*	*= Н. або Р.*
Р.	*білоли́ц-**их***	*Ор.*	*білоли́ц-**ими***
Д.	*білоли́ц-**им***	*М.*	*... білоли́ц-**их***

§ 104. Ступенювання прикметників

Вищий ступінь прикметників

1. Вищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) суфікса **-іш-** або **-ш-** до основи чи до кореня звичайної форми якісного прикметника: *нов-**і́ш**-ий, повн-**і́ш**-ий, син-**і́ш**-ий, дешéв-**ш**-ий, солóд-**ш**-ий*;

2) слів **більш**, **менш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *більш вдáлий, більш глибóкий, менш вередли́вий.*

Найвищий ступінь прикметників

2. Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) префікса **най-** до форми вищого ступеня: *найбі́льший, найкра́ща, наймéнше*;

2) слів **найбільш**, **найменш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *найбі́льш зручни́й, найбі́льш стійка́, наймéнш приéмне.*

Для посилення ознаки вживаємо при формах найвищого ступеня прикметників частки **що** і **як**; пишемо їх із прикметниками разом: *щонайсильні́ший, якнайбі́льший, якнайшви́дший*.

ЧИСЛІВНИК

КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 105. Відмінювання кількісних числівників

1. Числівник *оди́н, одне́ (одно́), одна́* відмінюємо так:

	Однина		Множина
	Чол. і середн. рід	**Жіночий рід**	
Н.	*оди́н, одне́ (рідше –одно́)*	*одна́*	*одні́*
Р.	*одного́*	*однієї́ (рідше –одно́ї)*	*одни́х*
Д.	*одному́*	*одні́й*	*одни́м*
Зн.	*= Н. або Р. одне́ (одно́)*	*одну́*	*= Н. або Р.*
Ор.	*одни́м*	*однією́ (рідше – одно́ю)*	*одни́ми*
М.	*... одно́му (одні́м)*	*... одні́й*	*... одни́х*

Примітка. У займенниках *оди́н до о́дного, оди́н о́дному, оди́н з о́дним* і под. наголос у слові *о́дного, о́дному, о́дній* і т. ін. — на першому складі.

2. Інші кількісні числівники відмінюємо так:

Н.	*два* *дві*	*три*	*чоти́ри*	
Р.	*двох*	*трьох*	*чотирьо́х*	
Д.	*двом*	*трьом*	*чотирьо́м*	
Зн.	*= Н. або Р.*	*= Н. або Р.*	*= Н. або Р.*	
Ор.	*двома́*	*трьома́*	*чотирма́*	
М.	*... двох*	*... трьох*	*... чотирьо́х*	
Н.	*п'ять*	*шість*	*сім*	*ві́сім*
Р.	*п'яти́, п'ятьо́х*	*шести́, шістьо́х*	*семи́, сімо́х*	*восьми́, вісьмо́х*
Д.	*п'яти́, п'ятьо́м*	*шести́, шістьо́м*	*семи́, сімо́м*	*восьми́, вісьмо́м,*
Зн.	*п'ять або п'ятьо́х*	*шість або шістьо́х*	*сім або сімо́х*	*ві́сім або вісьмо́х*
Ор.	*п'ятьма́, п'ятьома́*	*шістьма́, шістьома́*	*сьома́, сімома́*	*вісьма́, вісьмома́*
М.	*... п'яти́, п'ятьо́х*	*... шести́, шістьо́х*	*... семи́, сімо́х*	*... восьми́, вісьмох*

3. Як *п'ять* або *шість* відмінюємо числівники *де́в'ять, де́сять, одина́дцять, двана́дцять, трина́дцять, чотирна́дцять, п'ятна́дцять, шістна́дцять, сімна́дцять, вісімна́дцять, дев'ятна́дцять, два́дцять, три́дцять.*

4. Складні числівники *п'ятдеся́т, шістдеся́т, сімдеся́т, вісімдеся́т* відмінюємо за таким зразком:

Н. *п’ятдеся́т*
Р. *п’ятдесяти́, п’ятдесятьо́х*
Д. *п’ятдесяти́, п’ятдесятьо́м*
Зн. *п’ятдеся́т* або *п’ятдесятьо́х*
Ор. *п’ятдесятьма́, п’ятдесятьома́*
М. *... п’ятдесяти́, ... п’ятдесятьо́х*

5. Складні числівники *дві́сті, три́ста, чоти́риста, п’ятсо́т, шістсо́т, сімсо́т, вісімсо́т, дев’ятсо́т* відмінюємо за такими зразками:

Н.	*дві́сті*	*п’ятсо́т*
Р.	*двохсо́т*	*п’ятисо́т*
Д.	*двомста́м*	*п’ятиста́м*
Зн.	*дві́сті*	*п’ятсо́т*
Ор.	*двомаста́ми*	*п’ятьмаста́ми, п’ятьомаста́ми*
М.	*... двохста́х*	*... п’ятиста́х*

6. У складених кількісних числівниках відмінюємо всі частини: *з чотирьохсо́т сімдесяти́ восьми́ ти́сяч шестисо́т п’ятдесяти́ дев’яти́* (гривень).

7. Числівники *со́рок, дев’яно́сто, сто* в родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках мають закінчення **-а**: *сорока́, дев’яно́ста, ста*.

8. Збірні числівники *дво́є, обо́є, тро́є* в непрямих відмінках мають форми від *два, оба́* (давня форма), *три: двох, двом..., обо́х, обо́м..., трьох, трьом...*

9. Збірний числівник *оби́два (оби́дві)* має в непрямих відмінках такі форми: *обо́х, обо́м, обома́, на обо́х*.

10. Збірні числівники *че́тверо, п’я́теро, ше́стеро, се́меро, во́сьмеро, де́в’ятеро, де́сятеро, одина́дцятеро* в непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників: *чотирьо́х, чотирьо́м..., п’ятьо́х, п’ятьо́м..., шістьо́х, шістьо́м...* і т. д.

11. Числові назви *ти́сяча, мільйо́н, мілья́рд* відмінюємо як іменники відповідних відмін.

12. Неозначено-кількісні числівники *кількана́дцять, кількадеся́т* відмінюємо як числівник *п’ять: кільканадцяти́* й *кільканадцятьо́х, кількадесятьма́* й *кількадесятьома́*.

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 106. Відмінювання порядкових числівників

1. Числівники, що мають закінчення **-ий**, відмінюємо як прикметники твердої групи: *пе́рший (пе́рша, пе́рше), дру́гий, четве́ртий, п'я́тий, шо́стий, сьо́мий, во́сьмий, дев'я́тий, деся́тий, одина́дцятий, двана́дцятий..., двадця́тий, тридця́тий, сороко́вий, п'ятдеся́тий, шістдеся́тий, сімдеся́тий, вісімдеся́тий, дев'яно́стий, со́тий, двохсо́тий, трьохсо́тий, чотирьохсо́тий, п'ятисо́тий..., ти́сячний, двохти́сячний, трьохти́сячний, чотирьохти́сячний, п'ятити́сячний..., мільйо́нний, двохмільйо́нний, трьохмільйо́нний, чотирьохмільйо́нний, п'ятимільйонний…;* числівник *тре́тій (тре́тя, тре́тє)* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

2. У складених порядкових числівниках відмінювана остання частина: *вісімдеся́т во́сьмий, вісімдеся́т во́сьмого, ти́сяча дев'ятсо́т дев'яно́сто пе́ршого (року), у ти́сяча сімсо́т вісімдесят дев'я́тому (році), у дві ти́сячі вісімна́дцятому (році)*.

Порядкові числівники на письмі передаємо переважно словами: *шо́стий по́верх, пе́рше бе́резня*. Якщо порядковий числівник передано цифрою, то після неї кінцеву частину порядкового слова пишемо з дефісом, напр.: *5-й по́верх, на 36-му кіломе́трі, після 7-ї годи́ни* (але при позначенні дат, сторінок видання, а також після римських цифр закінчення не пишемо: *1 січня 2000 року, 120 сторінка, І тисячоліття, XXI століття*).

ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 107. Відмінювання дробових числівників

1. Дробові числівники читаємо так: ½ — *одна́ дру́га*, ⅓ — *одна́ тре́тя*, ¼ — *одна́ четве́рта*, ⅖ — *п'ять других*, ⅔ — *дві тре́тіх*, ¾ — *три четве́ртих*, ⅘ — *чоти́ри тре́тіх*, ⅗ — *три п'я́тих*, ⅖ — *дві сьо́мих*, ⁹⁄₁₀ — *де́в'ять деся́тих.*

Відмінюємо їх як звичайні числівники: *двом тре́тім, трьома́ п'я́тими; діли́ти на одну́ двадця́ту.*

Полови́на (½), *третина́* (⅓), *чверть* (¼) відмінюються як іменники.

2. Числівники *півтора́ (відра́, кілогра́ма, кіломе́тра), півтори́ (ти́сячі, гри́вні), півтора́ста* невідмінювані.

ЗАЙМЕННИК

§ 108. Особові займенники

Відмінювання особових займенників

	Однина		Множина	
Н.	*я*	*ти*	*ми*	*ви*
Р.	*мене́ (до ме́не)*	*тебе́ (до те́бе)*	*нас*	*вас*
Д.	*мені́*	*тобі́*	*нам*	*вам*
Зн.	*мене́ (на ме́не)*	*тебе́ (на те́бе)*	*нас*	*вас*
Ор.	*мно́ю*	*тобо́ю*	*на́ми*	*ва́ми*
М.	*... мені́*	*... тобі́*	*... нас*	*... вас*

	Однина		Множина
Н.	*він воно́*	*вона́*	*вони́*
Р.	*його́ (до нього́)*	*її́ (до не́ї)*	*їх (до них)*
Д.	*йому́*	*їй*	*їм*
Зн.	*його́ (на нього́)*	*її́ (на не́ї)*	*їх (на них)*
Ор.	*ним*	*нею*	*ни́ми*
М.	*... ньо́му (нім)*	*... ній*	*... них*

Форми займенника третьої особи *(він, вона́, воно́, вони́)* після прийменників уживаємо з приставним **н**: *до нього́, на не́ї, з них.* Орудний відмінок має форму з **н** і без прийменника: *ним, не́ю, ни́ми.*

§ 109. Зворотний займенник

Відмінювання зворотного займенника

Н.	—	З.	*себе́ (на се́бе)*
Р.	*себе́ (до се́бе)*	О.	*собо́ю*
Д.	*собі́*	М.	*... собі́*

§ 110. Присвійні займенники

Відмінювання присвійних займенників

ОДНИНА МНОЖИНА

	Чол. і середн.рід	Жіночий рід	
Н.	*мій моє́*	*моя́*	*мої́*
Р.	*мого́*	*моє́ї*	*мої́х*
Д.	*моє́му*	*мої́й*	*мої́м*
Зн.	*= Н. або Р. моє́*	*мою́*	*мої́х*
Ор.	*мої́м*	*моє́ю*	*мої́ми*
М.	*... моє́му (мої́й)*	*... мої́й*	*... мої́х*

Так само відмінюємо займенники *твій, свій.*
Займенники *наш, ваш* відмінюємо як прикметники твердої групи.
Займенник *їхній* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

§ 111. Вказівні займенники

Відмінювання вказівних займенників

	Однина		Множина
	Чол. і середн.рід	**Жіночий рід**	
Н.	*той те*	*та*	*ті*
Р.	*того́*	*тієї́ (рідко — то́ї)*	*тих*
Д.	*тому́*	*тій*	*тим*
Зн.	*= Н. або Р. те*	*ту*	*= Н. або Р.*
Ор.	*тим*	*тією́ (рідко — то́ю)*	*ти́ми*
М.	*... то́му (тім)*	*... тій*	*... тих*

Так само відмінюємо займенник *ото́й.*

Н.	*цей це*	*ця*	*ці*
Р.	*цього́*	*цієї́*	*цих*
Д.	*цьому́*	*цій*	*цим*
Зн.	*= Н. або Р. це*	*цю*	*= Н. або Р.*
Ор.	*цим*	*цією́*	*ци́ми*
М.	*... цьо́му (цім)*	*... цій*	*... цих*

Так само відмінюємо *оце́й* та рідковживаний варіант *сей*.

§ 112. Питальні займенники

Відмінювання питальних займенників

Н.	*хто*	*що*
Р.	*кого́*	*чого́*
Д.	*кому́*	*чому́*
Зн.	*кого́*	*що*
Ор.	*ким*	*чим*
М.	*... ко́му (кім)*	*... чо́му (чім)*

	ОДНИНА		МНОЖИНА
	Чол. і середн. рід	**Жіночий рід**	
Н.	*чий чиє́*	*чия́*	*чиї́*
Р.	*чийо́го*	*чиє́ї*	*чиї́х*
Д.	*чийо́му (чиє́му)*	*чиї́й*	*чиї́м*
Зн.	*= Н. або Р. чиє́*	*чию́*	*= Н. або Р.*
Ор.	*чиї́м*	*чиє́ю*	*чиї́ми*
М.	*... чийо́му (чиє́му, чиї́м)*	*... чиї́й*	*... чиї́х*

Займенники *яки́й*, *котри́й* відмінюємо як прикметники твердої групи.

§ 113. Означальні займенники

Відмінювання означальних займенників

	ОДНИНА		МНОЖИНА
	Чол. і середн. рід	**Жіночий рід**	
Н.	*весь (увéсь, ввесь) все (усе́)*	*вся (уся́)*	*всі (усі́)*
Р.	*всього́ (усього́)*	*всієї́ (усієї́)*	*всіх (усі́х)*
Д.	*всьому́ (усьому́)*	*всій (усі́й)*	*всім (усі́м)*
Зн.	*= Н. або Р. все (усе́)*	*всю (усю́)*	*= Н. або Р.*
Ор.	*всім (усі́м)*	*всією́ (усією́)*	*всіма́ (усіма́)*
М.	*... всьо́му (всім) ... усьо́му (усі́м)*	*... всій (усі́й)*	*... всіх (усі́х)*

Примітка 1. У всіх відмінках **у** й **в** чергуються за загальним правилом (див. § 23).

Займенники *ко́жен (ко́жний), вся́кий, всіля́кий, сами́й* і *са́мий* (напр.: *сами́й хліб,* але *той са́мий*), *сам (сама́, самі́)* відмінюємо як прикметники твердої групи.

Примітка 2. Після прийменників наголос переходить з останнього складу на передостанній у таких займенникових формах, як: *до ме́не, до те́бе, на се́бе, з нь*о́*го, у не́ї, бі́ля ко́го (ко́гось), від то́го, від чо́го (чо́гось), у цьо́го, з усьо́го, на то́му, при цьо́му, в чо́му (чо́мусь), в усьо́му.*

Але коли прийменник поєднується не з займенником, а з іншою частиною мови, від якої цей займенник залежить, то наголос не змінюється: *до йо́го ха́ти, до її до́му*.

§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні)

Відмінювання складних займенників

Займенники, до складу яких входять частки **аби-, де-, ні-, -ся, -небудь,** відмінюємо так:

Аби́хто, аби́кого, аби́ в ко́го, аби́кому, аби́ким, аби́ з ким, аби́ на ко́му (і аби́ на кім).

Аби́який, аби́якого, аби́якому, аби́яким, аби́ з яки́м, аби́ на яко́му (і аби́ на яки́м).

Де́хто, де́кого, де́кому, де́ з ким, де́ на ко́му (і *де́ на кім*), *на де́кому*.

Де́який, де́якого, де́яким, на де́яких (і *де́ на яки́х*).

Котри́йсь, котро́гось, котро́мусь, котри́мсь, на котро́мусь.

Ніхто́, нікого́, нікому́, нікими́, ні з ки́м, ні на ко́му (і ні на кі́м).

Ніяки́й, ніяко́го, ніяко́му, ніяки́м, ні на я́кому (і *ні на я́кім*).

Хто-не́будь, кого́-не́будь, кому́-не́будь, ким-не́будь, на ко́му-не́будь.

Хтось, кого́сь, кому́сь, кимсь (і *ки́мось*), *у ко́мусь*.

Чийсь, чийо́гось, чийо́мусь (і чие́мусь), чиї́мсь (і *чиї́мось*), *на чийо́мусь (і на чие́мусь, чиїмсь, чиїмось).*

Що-бу́дь, чого́-бу́дь, чому́-бу́дь, чим-бу́дь, на чо́му-бу́дь (і на чім-бу́дь).

Що-не́будь, чого́-не́будь, чому́-не́будь, чим-не́будь, на чо́му-не́будь (і на чім-не́будь).

Щось, чого́сь, чому́сь, чимсь (і *чи́мось*), *на чо́мусь (і на чімсь, чі́мось)*.

Примітка. Числові займенники *де́кілька, кі́лька, скі́льки, сті́льки* відмінюємо як числівник *два: де́кількох, де́кількома́; бага́то* відмінюємо так: *бага́то, багатьо́х, багатьо́м, багатьма́* й *багатьома́.*

ДІЄСЛОВО

§ 115. Дійсний спосіб

Теперішній час

1. Зразки дієвідмінювання в теперішньому часі:

І ДІЄВІДМІНА

	Однина	**Множина**
1 ос.	*ід-**у́** кол-**ю́** чу́-**ю***	*ід-**емо́** ко́л-**емо** чу́-**ємо***
2 ос.	*ід-**е́ш** ко́л-**еш** чу́-**єш***	*ід-**ете́** ко́л-**ете** чу́-**єте***
3 ос.	*ід-**е́** ко́л-**е** чу́-**є***	*ід-**у́ть** ко́л-**ють** чу́-**ють***

ІІ ДІЄВІДМІНА

	Однина	**Множина**
1 ос.	*робл-**ю́** ба́ч-**у** го́-**ю***	*ро́б-**имо** ба́ч-**имо** го́-**їмо***
2 ос.	*ро́б-**иш** ба́ч-**иш** го́-**їш***	*ро́б-**ите** ба́ч-**ите** го́-**їте***
3 ос.	*ро́б-**ить** ба́ч-**ить** го́-**їть***	*ро́бл-**ять** ба́ч-**ать** го́-**ять***

За такими зразками відмінюємо й дієслова доконаного виду в майбутньому часі.

Поділ дієслів на дієвідміни

2. За характером особових закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) дієслова поділено на дві дієвідміни: **першу** й **другу**. Лише чотири дієслова (див. нижче п. 7) становлять окрему групу.

До **першої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: **-у (-ю)**, **-еш (-єш)**, **-е (-є)**, **-емо (-ємо)**, **-ете (-єте)**, **-уть (-ють)**.

До **другої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: **-у (-ю)**, **-иш (-їш)**, **-ить (-їть)**, **-имо (-їмо)**, **-ите (-їте)**, **-ать (-ять)**.

3. Визначаючи особові закінчення дієслів, потрібно враховувати те, що:

1) дієслова, які мають в інфінітиві основу на **-и**, **-і (-ї)** або на **-а** (після **ж**, **ч**, **ш**) і в першій особі однини та в третій особі множини теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) ці голосні втрачають, належать до **другої** дієвідміни:

*ба́ч**и**-ти ба́ч-**у** ба́ч-**ать***

*вар**и́**-ти вар-**ю́** ва́р-**ять***

дої́-ти *до-**ю*** *до́-**ять***

леті́-ти *леч-**у́*** *лет-**я́ть***

сиді́-ти *сидж-**у́*** *сид-**я́ть***

кричá-ти *крич-**у́*** *крич-**áть***

До цієї дієвідміни належать усі дієслова на **-отіти**: *булькоті́ти, бурмоті́ти, муркоті́ти, цокоті́ти,* а також такі дієслова, як *боя́-тися, стоя́-ти* (з основою на **-я**), *спá-ти* (з основою на **-а** не після шиплячого), *бі́г-ти* (з основою на приголосний);

2) усі інші дієслова належать до **першої** дієвідміни, а саме:

а) дієслова з односкладовою інфінітивною основою на голосні **-и-**, **-у-**, які зберігаються в дієвідмінюваних формах, а також похідні від них:

ви́-ти (док. *зави́ти)*	*ви́-**ю***	*ви́-**ють***
жи́-ти	*жив-**у́***	*жив-**у́ть***
кри́-ти	*кри́-**ю***	*кри́-**ють***
ми́-ти	*ми́-**ю***	*ми́-**ють***
ни́-ти	*ни́-**ю***	*ни́-**ють***
ши́-ти	*ши́-**ю***	*ши́-**ють***
чу́-ти	*чу́-**ю***	*чу́-**ють***

В особових формах дієслів *би́ти, ви́ти* (док. *зви́ти*), *ли́ти, пи́ти* кореневий голосний **и** не зберігається: *б'ю — б'ють, в'ю — в'ють, ллю — ллють, п'ю — п'ють;*

б)дієслова з основою інфінітива на **-і-**, що зберігається при дієвідмінюванні:

білі́-ти	*білі́-**ю***	*білі́-**ють***
жовті́-ти	*жовті́-**ю***	*жовті́-**ють***
сині́-ти	*сині́-**ю***	*сині́-**ють***

в) дієслова з основою інфінітива на **-а-** не після шиплячого приголосного або після шиплячого, коли це **-а-** в дієвідмінюваних формах зберігається; також дієслова з основою інфінітива на **-я-**:

гна́-ти	*жен-**у́***	*жен-**у́ть***
закиса́-ти	*закиса́-**ю***	*закиса́-**ють***
міша́-ти	*міша́-**ю***	*міша́-**ють***
писа́-ти	*пиш-**у́***	*пи́ш-**уть***
сія́-ти	*сі́-**ю***	*сі́-**ють***

г) дієслова з основою інфінітива на **-ува-** (**-ювá-**), які у формах теперішнього та майбутнього часу дієслів доконаного виду втрачають компонент **-ва-**:

*буд-**увá**-ти*	*буд-**ý**-**ю***	*буд-**ý**-**ють***
*гор-**ювá**-ти*	*гор-**ю́**-**ю***	*гор-**ю́**-**ють***
*намал-**ювá**-ти*	*намал-**ю́**-**ю***	*намал-**ю́**-**ють***

Примітка. Від суфікса **-ува-** (**-ювá-**) слід відрізняти суфікс **-ва-**, що зберігається в особових формах: *бу-вá-ти — бу-вá-ю, бу-вá-ють; відчу-вá-ти — відчу-вá-ю, відчу-вá-ють.* Але: *ку-вá-ти — ку-ю́, пізна-вá-ти — пізна-ю́, ста-вá-ти — ста-ю́.*

ґ) дієслова з основою інфінітива на **-оло-, -оро-**:

*поло́**-ти***	*пол-**ю́***	*по́л-**ють***
*поборо́**-ти***	*побор-**ю́***	*побо́р-**ють***

д) дієслова з основою інфінітива на **-ну-**:

*гля́**ну**-ти*	*гля́н-**у***	*гля́н-**уть***
*ки́**ну**-ти*	*ки́н-**у***	*ки́н-**уть***

е) дієслова з основою інфінітива на приголосний:

*не**с**-ти́*	*нес-**ý***	*нес-**ýть***
*па́**с**-ти*	*пас-**ý***	*пас-**ýть***
*те́**р**-ти*	*тр-**у***	*тр-**уть***

є) дієслова з основою на **-ота-**:

*бульк-**отá**-ти*	*булькоч-**ý***	*булько́ч-**уть***
*мурк-**отá**-ти*	*муркоч-**ý***	*мурко́ч-**уть***

ж) окремі дієслова:

жа́-ти	*жн-**у***	*жн-**уть***
іржа́-ти	*ірж-**ý***	*ірж-**ýть***
реві́-ти (і ревти́)	*рев-**ý***	*рев-**ýть***
сла́-ти (= посила́ти)	*шл-**ю́***	*шл-**ють***
сла́-ти (= стели́ти)	*стел-**ю́***	*сте́л-**ють***
хоті́-ти	*хо́ч-**у***	*хо́ч-**уть***

Примітка. Дієслова, у яких в інфінітиві перед кінцевим **р** основи наявний **е**, втрачають його і в особових формах, і у формах наказового способу: *завмер-ти — замр-*

у, замр-уть, замр-и; те́р-ти — тр-у, тр-уть, тр-и; упе́р-ти — упр-у́, упр-у́ть, упр-и́.
Але: *де́р-ти — дер-у́, дер-у́ть, дер-и́; же́р-ти — жер-у́, жер-у́ть, жер-и́.*

Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках

4. У дієсловах першої дієвідміни відбувається зміна приголосних: **г** на **ж**, **к** на **ч**, **х** на **ш**, **з** на **ж**, **с** на **ш**, **т** на **ч**, **ст** на **щ**, **ск** на **щ** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду), якщо така зміна є в першій особі однини: *могти́ — мо́жу, мо́жеш; пекти́ — печу́, пече́ш; колиха́ти — колишу́, коли́шеш; в'яза́ти — в'яжу́, в'я́жеш; чеса́ти — чешу́, че́шеш; хоті́ти — хо́чу, хо́чеш; свиста́ти — свищу́, сви́щеш; полоска́ти — полощу́, поло́щеш.*

5. У дієсловах другої дієвідміни в першій особі однини приголосні **д, т, з, с** змінюються на **дж, ч, ж, ш**, а **зд, ст** — на **ждж, щ**: *води́ти — воджу́, верті́ти — верчу́, вози́ти — вожу́, носи́ти — ношу́; ї́здити — ї́жджу, ви́мостити — ви́мощу.*

Примітка. У дієслові *бі́гти* й похідних від нього *забі́гти, прибі́гти* та ін., що належать до другої дієвідміни, **г** змінюється на **ж** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду): *бі́гти — біжу́, біжи́ш.*

6. Приголосні **г, з** змінюються на **ж**; **к, т** — на **ч**; **с** — на **ш**; **д, дз** — на **дж**; **ст, ск** — на **щ**:

1) у дієприкметниках перед суфіксом **-ен(ий)**: *перемо́жений, во́жений, пе́чений, кру́чений, но́шений, збу́джений, ви́їжджений, ви́мощений, пу́щений;*

2) у похідних дієсловах із суфіксами **-ува-** та **-а**: *заморо́жувати, вико́чувати, вино́шувати, розку́шувати, прина́джувати, ви́їжджувати, вимо́щувати; походжа́ти, саджа́ти,* але *заважа́ти,* хоч *зава́дити, зава́джу;*

3) у віддієслівних іменниках перед суфіксом **-енн(я)**: *відно́шення, розхо́дження, розгні́ження, спро́щення,* але перед **-інн(я)** ці приголосні зберігаються: *води́ння, вози́ння, гніздіння, крути́ння, носі́ння.*

Примітка 1. У дієсловах другої дієвідміни після губних перед **я, ю** з'являється **л**: *ку́плять, ло́влять, ло́млять, лю́блять; куплю́, ловлю́, ломлю́, люблю́.* **Л** з'являється також після губних:

1) у дієприкметниках на **-ен(ий)**: *зро́блений, ку́плений, розгра́флений;*

2) у дієприслівниках на **-ячи**: *гу́блячи, лю́блячи, ро́блячи;*

3) у віддієслівних іменниках перед **-енн(я)**: *здеше́влення, погли́блення.*

Примітка 2. Постфікс **-ся** (**-сь**) у дієсловах пишемо разом, причому в третій особі однини перед **-ся** з'являється **-ть**: *б'є́ться, ллє́ться, смію́ся, смієшся, сміється.*

Відмінювання дієслів ДА́ ТИ, ЇСТИ,

ВІДПОВІ́СТИ́ (та ін. з компонентом –ВІСТИ), БУ́ ТИ

7. Дієслова *да́ти, їсти, відпові́сти́, розпові́сти́* та інші з частиною -*вісти*, а також *бу́ти* з усіма похідними від них становлять відповідно до закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного вину) окрему групу.

Однина

1 ос. *дам*	*їм*	*відпові́м*
2 ос. *даси́*	*їси́*	*відповіси́*
3 ос. *дасть*	*їсть*	*відпові́сть*

Множина

1 ос. *дамо́*	*їмо́*	*відповімо́*
2 ос. *дасте́*	*їсте́*	*відповісте́*
3 ос. *даду́ть*	*їдя́ть*	але: *дадуть відповідь*

Від дієслова *бу́ти* вживаємо тільки форму *є* (інколи в поетичній мові для першої та третьої особи однини — *єсть*), що заступає всі інші форми; зрідка вживані ще архаїчні форми: для другої особи однини — *єси́*, а для третьої особи множини — *суть*.

Майбутній час

8.

1) Майбутній час дієслів недоконаного виду вживається в таких формах:

а) особові форми допоміжного дієслова *бу́ти* — *бу́ду, бу́деш, бу́де, бу́демо* (зрідка *бу́дем*), *бу́дете, бу́дуть* + інфінітив: *бу́ду писа́ти, бу́дете ходи́ти*;

б) інфінітив + скорочені особові форми колишнього дієслова *я́ти* (*иму́*...) — **-му**, **-меш**, **-ме**, **-мемо** (зрідка **-мем**), **-мете**, **-муть**, що стали дієслівними закінченнями, злившись з інфінітивом: *пекти́му, пекти́меш, пекти́ме, пекти́мемо* (зрідка *пекти́мем*), *пекти́мете, пекти́муть*.

2) Майбутній час дієслів доконаного виду вживається в таких формах:

а) префікс + теперішній час: *зроблю́, напишу́*;

б) деякі безпрефіксні дієслова доконаного виду із закінченням теперішнього часу (найчастіше зі значенням одноразової дії): *гри́мну, ля́жу, пущу́, сту́кну.*

Минулий і давноминулий час

9. Дієслова минулого часу особових закінчень не мають. Історично форми минулого часу утворилися від дієприкметників, і тому в них зберігаються афікси на позначення роду: **-в** або нульове закінчення в чол. роді, **-ла** — в жін. роді, **-ло** в середн. роді однини, **-ли** — у множині всіх родів: *брав, ніс, пік; бра́ла, несла́, пекла́; бра́ло, несло́, пекло́; бра́ли, несли́, пекли́.*

Давноминулий час дієслова складається з форм минулого часу цього дієслова та відповідних форм минулого часу допоміжного дієслова **бу́ти**: *ходи́в був, ходи́ла була́, ходи́ли були́.*

Примітка 1. Про чергування **о**, **е** з **і** в дієсловах *віз, ніс* та ін. див. § 9, п. 1, 7). За аналогією до форм *віз, ніс, стері́г* та ін., у яких **о**, **е** чергуються з **і**, утворилися такі форми, як *запрі́г* (від *запрягти́*), *ліг* (від *лягти́*), де маємо **і** замість **я**.

Примітка 2. У ряді дієслів, що мають у формах теперішнього (майбутнього) часу суфіксальне **н** з особовими закінченнями, відповідний суфікс **-ну-** у формах інфінітива й минулого часу може випадати. Це буває переважно тоді, коли суфікс **-ну-** ненаголошений і дієслово не має значення одноразовості. Проте повної послідовності в уживанні інфінітива й минулого часу із суфіксом **-ну-** або без нього немає: *збліднути — зблі́д, зблі́дла; посо́хнути — посо́хти — посо́хнув, посо́х, посо́хнула, посо́хла; сла́бнути — засла́бти — засла́б, засла́бла*; *тягну́ти — тягти́ — тягну́в, тягну́ла — потя́г, тягла́.*

Примітка 3. Постфікс **-ся** після суфікса інфінітива, закінчень усіх форм минулого часу та закінчень 1 ос. однини, множини й 2 ос. множини майбутнього часу доконаного й недоконаного (синтетична форма) виду може змінюватися на **-сь** *в* усному мовленні та художньому стилі: *узя́тись, узя́всь, узяла́сь, узяло́сь, узяли́сь; візьму́сь, ві́зьмемось, ві́зьметесь; бра́тимусь, бра́тимемось, бра́тиметесь.* У формі однини чол. роду минулого часу це буває тільки після приголосного **в**: *знайшо́всь, одягну́всь, усміхну́всь* (але: *стері́гся, обпі́кся* тощо).

§ 116. Наказовий спосіб

Наказовий спосіб має лише форми другої особи однини й першої та другої особи множини з такими закінченнями:

2 ос. *однини* ***-и*** *= Ø (нульове закінчення)*

1 ос. *множини* ***--імо(-ім), -мо***

2 ос. *множини* ***-іть, -те***

1. Закінчення **-и**, **-імо(-ім), -іть** звичайно бувають:

1) під наголосом: *бери́, бері́м(о), бері́ть; живи́, живі́м(о), живі́ть; іди́, іді́м(о), іді́ть; печи́, печі́м(о), печі́ть; припусти́, припусті́м(о), припусті́ть*;

2) у дієсловах із наголошеним префіксом **ви-**: *ви́бери, ви́берім(о), ви́беріть; ви́жени, ви́женім(о), ви́женіть* тощо, які без префікса мають кінцевий наголос: *бери́, бері́м(о), бері́ть; жени́, жені́м(о), жені́ть*;

3) у дієсловах із суфіксом **-ну-** в інфінітиві після приголосного: *кивни́, кивні́м(о), кивні́ть; кри́кни, кри́кнім(о), кри́кніть; моргни́, моргні́м(о), моргні́ть; сту́кни, сту́кнім(о), сту́кніть*;

4) у дієсловах з основою на **л** або **р** після приголосного: *підкре́сли, підкре́слім(о), підкре́сліть; прові́три, прові́трім(о), прові́тріть.*

2. В інших дієсловах ненаголошений голосний у закінченнях наказового способу відсутній:

1) після голосних: *грай, гра́ймо, гра́йте; купу́й, купу́ймо, купу́йте; стій, сті́ймо, сті́йте; ший, ши́ймо, ши́йте*;

2) після приголосних **б, п, в, м, ж, ч, ш, щ, р**: *не го́рб(ся), не го́рбте(сь); сип, си́пмо, си́пте; став, ста́вмо, ста́вте;ознайо́м,ознайо́мте; ріж, рі́жмо, рі́жте; покли́ч, покли́чмо, покли́чте; руш, ру́шмо, ру́ште; морщ, мо́рщмо, мо́рщте; повір, пові́рмо, пові́рте*;

3) після приголосних **д, т, з, с, л, н** ненаголошений голосний у закінченнях теж зникає, причому ці приголосні пом'якшуються: *сядь, ся́дьмо, ся́дьте; трать, тра́тьмо, тра́тьте; чисть, чи́стьмо, чи́стьте; злазь, зла́зьмо, зла́зьте; повісь, пові́сьмо, пові́сьте; ви́зволь, ви́звольмо, ви́звольте; стань, ста́ньмо, ста́ньте.*

Примітка 1. Від дієслова *їсти* утворюються такі форми наказового способу: *їж, їжмо, їжте;* від дієслів *доповісти́, розповісти́* звичайно вживаються форми: *доповіда́й* (від *доповіда́ти*), *розповіда́й* (від *розповіда́ти)*.

Примітка 2. Приголосні **г**, **к** у наказовому способі переходять у **ж**, **ч**: *бігти — біжи́, біжі́м(о), біжі́ть; лягти́ — ляж, ля́жмо, ля́жте; пекти́ — печи́, печі́м(о), печі́ть* (пор. теперішній або майбутній час: *біжу́, ля́жу, печу́*).

Приголосні **з, с, х** у словах на зразок *каза́ти, писа́ти, бреха́ти* в наказовому способі відповідно переходять у **ж, ш**: *каза́ти — кажи́, кажі́м(о), кажі́ть; писа́ти — пиши́, пиші́м(о), пиші́ть; бреха́ти — (не) бреши́, (не) брешіть;* пор. теперішній час: *кажу́, пишу́, (не) брешу́.*

Примітка 3. Усі дієслова із суфіксом **-ува-** (**-юва-**) мають перед закінченням наказового способу голосний **у** (орфографічно **ю**): *вимі́рюй, просмо́люй, розка́зуй.*

§ 117. Умовний спосіб

Частки **б, би** в умовному способі пишемо окремо: **б** пишемо після слів, що закінчуються на голосний: *я хоті́ла* **б**; *вона* **б** *сказа́ла; ра́да* **б** *узя́ти*; *я* **б** *про це розпові́в;* **би** — після слів, що закінчуються на приголосний: *я хотів* **би**; *він* **би** *сказа́в; я міг* **би** *взя́ти; він* **би** *це давно́ був зроби́в.*

§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив)

Неозначена форма дієслова закінчується на **-ти**: *гли́бшати, годува́ти, годува́тися (годува́тись), жи́ти, ки́нути, лі́зти, мандрува́ти, нести́, пекти́, пекти́ся (пекти́сь), ревти́, розуміти́, стоя́ти, ходи́ти, хоті́ти*.

Примітка 1. В усному мовленні, а часом і в художньому стилі вживають також і форму інфінітива на ***-ть***, коли основа дієслова закінчується на голосний: *брать, каза́ть, ки́нуть, терпі́ть, ходи́ть.*

Примітка 2. Про форми із суфіксом **-ну-** й без нього див. § 115, п. 9, прим. 2; там же в прим. 3 див. про постфікс **-ся** (**-сь**).

§ 119. Дієприкметник

В українській мові розмежовують:

1. Дієприкметники активного стану:

1) теперішнього часу на **-чий (-а, -е)** (вживані переважно в значенні прикметників та іменників): *квітучий, живучий, лежачий, стоячий;* зрідка: *викону́ючий, зроста́ючий, працю́ючий*;

2) минулого часу на **-лий (-а, -е)**: *зжо́вклий, нави́слий, осі́лий, почорні́лий.*

2. Дієприкметники пасивного стану минулого часу:

1) на **-ний, -а, -е (-аний, -яний, -ений, -єний), -ований, -йований, -ьований, -уваний, -ю́ваний**: *(зі́)гнаний, (по)сія́ний, (с)тво́рений, окри́лений, (за)го́єний, (з)будо́ваний, скопійо́ваний, сформульо́ваний, зне́хтуваний, очо́люваний*;

2) на **-тий (-а, -е)**: *би́тий, взу́тий, узя́тий, жа́тий, закри́тий, ми́тий, поча́тий, те́ртий, ужи́тий.*

Примітка.

1. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо від дієслів із суфіксом **-н-** (**-ну-**): *верну́ти — ве́рнутий* і *ве́рнений, замкну́ти — за́мкнутий* і *за́мкнений, кинути — ки́нутий* і *ки́нений, усу́нути — усу́нутий* і *усу́нений, розви́нути — розви́нутий* і *розви́нений*.

2. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо й від дієслів з основою інфінітива на **-оло-, -оро-**: *коло́ти — ко́лотий* і *ко́лений* ; *поро́ти — по́ротий* і *по́рений.*

Від дієслова *моло́ти* варіантні форми — *мо́лотий* і рідше *ме́лений*.

§ 120. Дієприслівник

1. Дієприслівники теперішнього часу утворюємо від основи дієслова теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи (-ючи), -ачи (-ячи)**.

Суфікс **-учи (-ючи)** вживаємо в дієприслівниках, утворених від дієслів першої дієвідміни, а суфікс **-ачи (-ячи)** — у дієприслівниках, утворених від дієслів другої дієвідміни: *беру́ть — беручи́, виробля́ють — виробля́ючи, іду́ть — ідучи́, ка́жуть — ка́жучи; ба́чать — ба́чачи, летя́ть — летячи́, сидя́ть — си́дячи, спля́ть — сплячи́.*

2. Дієприслівники минулого часу утворюємо від основи дієслова минулого часу чоловічого роду за допомогою суфікса **-ши** (після основи на приголосний) і **-вши** (після основи на голосний): *брав — бра́вши, купува́в — купува́вши, купи́в — купи́вши, налети́в — налети́вши; прині́с — прині́сши, спік — спі́кши, став — ста́вши.*

Примітка. Дієприслівники, утворені від зворотних дієслів, мають постфікс **-сь**: *сміючи́сь, узя́вшись*; рідше — **ся**: *сміючи́ся, узя́вшися*.

ІІІ. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ[1]

Приголосні звуки і букви на позначення приголосних

§ 121. Звук [l]

1. Звук [**l**] у словах іншомовного походження передаємо твердим або м'яким **л** — залежно від того, як узвичаєне те чи те слово в українській мові:

1) твердим **л (л, ла, ло, лу)** у словах: *арсена́л, бал, вулка́н, інтегра́л, капіта́л, футбо́л, халва́; аеропла́н, бала́нс, гала́нтний, глазу́р, клас, моле́кула, нове́ла, план, при́мула, фо́рмула; блок, велосипе́д, коло́нія, со́ло, соціоло́гія, флот; блу́за, лупа, металу́ргія; Алба́нія, Атланти́чний океа́н, Гренла́ндія, Ла-Ма́нш, Ло́ндон, О́сло, Тулу́за; Вела́скес, Лама́рк, Флобе́р* та ін. У новітніх запозиченнях з англійської мови звук [**l**] передається твердим **л** (*ланч, сейл, таблóїд, файл* та ін.);

2) м'яким **л (ль, ля, льо, лю)** у словах: *автомобі́ль, асфа́льт, бульдо́г, гі́льза, гольф, магістра́ль, педа́ль, та́бель; вакуо́ля, пілю́ля, пляж, поля́рний, регуля́тор; туберкульоз; алюмі́ній, блю́мінг, революція; Аля́ска, Ба́зель, Лю́бек, О́льстер, Фінля́ндія, Ві́льсон, Лі́нкольн, Золя́, Кро́мвель, Лю́тер, Міше́ль, Рафае́ль* та ін.

2. Звукосполучення [**le**] передаємо через ле*: еле́ктрика, желе́, легéнда, ле́кція, плеєр, пле́нум, телеграф, кі́лер*; *Валéнсія, Каледо́нія, Пале́рмо, Толе́до; Ле́ссінг, Ле́ннон, Пелé* та ін.

§ 122. Звуки [g], [h]

1. Звук [**g**] та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою **г**: *авангáрд, агітáція, агрéсор, блóгер, гвáрдія, генерáл, гламýр, графік, грог, ембáрго, маркéтинг, міграція; лінгвíстика, негативний, сéрфінг, синагóга, Вахтáнг, Гарсія, Гайнетдíн, Ердоган, Гвінéя, Гольфстрúм, Гренлáндія, Грýзія, Гéте, Геóрг, Гурамішвíлі, Люксембýрг, Магомéт, Фольксвáген, Чикáго*.

2. Буквою **ґ** передаємо звук [**g**] у давнозапозичених загальних назвах, таких як *ґáнок, ґатунок, ґвалт, ґрáти, ґрунт* і под. (див. § 6) (див.§ 5-8) та в похідних від них: *ґáнковий, ґратчáстий, ґрунтóвний* і т. ін.

3. У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [**g**] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови — буквою **г** (*Вергíлій, Гарсія, Гéгель, Геóрг, Гéте, Грегуáр, Гуллівéр*) і шляхом

[1] Правопис іншомовних власних назв, що походять зі слов'янських мов, подано в IV розділі «Правопис власнх назв» (§ 151–164).

імітації іншомовного [**g**] — буквою **ґ** (*Верґі́лій, Ґарсі́я, Ге́ґель, Ґео́рґ, Ґе́те, Ґреґуа́р, Ґулліве́р* і т. ін.).

4. Звук [**h**] переважно передаємо буквою **г**: *гандбо́л, герба́рій, гі́нді, гіпо́теза, горизо́нт, го́спіс, го́спіталь, гу́мус; Га́рвард, Ге́льсінкі, Гіндуста́н, Ганнібе́л, Ге́йне, Гора́цій, Люфтга́нза*. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов [**h**], і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою **х**: *хо́бі, хоке́й, хол, хо́лдинг, брахма́н, джиха́д, моджахе́д, хану́м, харакі́рі, хіджа́б, шахі́д, Алла́х, Ахме́д, Муха́ммед, Сухро́б, Хакі́м, Хаммура́пі* і т. ін.

§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження

Буквосполучення **th** у словах грецького походження передаємо звичайно буквою **т**: *антоло́гія, антрополо́гія, апте́ка, а́стма, бібліоте́ка, католи́цький, теа́тр, тео́рія, ортодо́кс, ортопе́дія, Амальте́я, Промете́й, Те́кля, Таї́сія, Теодо́р*. У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, допускається орфографічна варіантність на зразок: *ана́фема* і *ана́тема*, *дифіра́мб* і *дитира́мб*, *ефі́р* і *ете́р*, *ка́федра* і *кате́дра*, *логари́фм* і *логари́тм*, *міф, міфоло́гія* і *міт, мітоло́гія*, *Агата́нгел* і *Агафа́нгел*, *Афі́ни* і *Ате́ни*, *Борисфе́н* і *Бористе́н*, *Демосфе́н* і *Демосте́н*, *Ма́рфа* і *Ма́рта*, *Фесса́лія* і *Тесса́лія* та ін.

§ 124. Букви w, th у словах англійського походження

Англійське **w** на позначення звука [w] передаємо звичайно через **в**: *вікє́нд, Вашингто́н, Ве́бстер, Веллінгто́н, Ві́льсон, Вінніпе́г* та ін.; у деяких словах за традицією через **у**: *Уе́льс, уайт-спірит* та ін.

Англійське **th** на позначення звука [θ] передаємо звичайно через **т**: *три́лер, Ага́та, Арту́р, Бле́ксміт, Во́рдсворт, Ме́редіт,* на позначення звука [ð] — звичайно через **з**: *Ре́зерфорд, Ве́зербі, Са́зерленд*, рідше через **т**: *Со́тбі, Са́уті* або **с**: *Голсуо́рсі*.

§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження

Французькі буквосполучення **ll** та і**ll** після голосних, у кінці слів та перед голосними відповідно до французької вимови передаємо через **й**: *макія́ж, Війо́н, Шантії́*. У деяких загальних і власних назвах буквосполучення **-aille, -ille, -eille** за традицією передаємо як **-аль, -іль**: *вані́ль, Верса́ль, Марсе́ль*.

§ 126. Звук [j]

Звук [**j**] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою **й**, а в складі звукосполучень **[je], [ji], [ju], [ja]** буквами **є, ї, ю**, **я**: *бу́єр, конве́єр, пле́єр, фла́єр,круїз, мозаїка, лояльний, паранóя, плеяда, роя́ль, саквояж, секвóя, фаянс, феєрве́рк, ін'єкція, проєкт, проєкція, суб'єкт, траєкторія, фоє, єті, Гаїті, Гоя, Єйтс, Савоя, Феєрба́х, Ма́єр, Каєнна, Іса́я, Йога́нн, Рамбує́, Соєр, Хаям, Хеєрда́л, Юнóна.*

§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr

Кінцеве **-tr** передаємо через **-тр**, кінцеве **-dr** — через **-др**: *баро́метр, діа́метр, семе́стр, теа́тр, термо́метр, центр, циліндр.*

§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних

1. У загальних назвах іншомовного походження букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо: *аба́т, акумуля́тор, баро́ко, беладóна, белетри́стика, браві́симо, ват, гру́па, гун (гу́ни), ідилі́чний, інтелектуа́льний, інтерме́цо, колекти́в, комі́сія, лібре́то, піані́симо, піцика́то, стака́то, су́ма, фін (фі́ни), шасі́* та ін.

За традицією з подвоєнням пишемо загальні назви: *анна́ли, бóнна, білль, бру́тто, бу́лла, ва́нна, ві́лла, дóнна, мадóнна, ма́нна, мулла́, панно́, пе́нні, тóнна, ду́рра, мі́рра* та слово *Алла́х.*

2. У разі збігу в загальних назвах однакових приголосних префікса й кореня подвоєння звичайно зберігаємо, зокрема в тих випадках, коли в українській мові вживається непрефіксальне слово з тим самим коренем: *іммігра́ція* (пор. *мігра́ція*), *інновáція* (пор. *новáція*), *ірраціона́льний* (пор. *раціона́льний*), *ірреа́льний* (пор. *реа́льний*), *контрреволю́ція* (пор. *революція*), *контрреформа́ція (*пор. *реформа́ція), сюрреалі́зм* (пор. *реалі́зм*).

Примітка. Букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо в тих випадках, коли семантичний зв'язок між префіксальним словом і словом без префікса втрачений або суттєво ослаблений: *анота́ція, конота́ція* (пор. *нота́ція*), *кореляція* (пор. *реляція*), *кореспонде́нт* (пор. *респонде́нт*) і т. ін.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних переважно зберігаємо у власних назвах: *Андóрра, Бессеме́р, Білл, Боттічéллі, Гарóнна, Голла́ндія, Ллойд, Марóкко, Міссу́рі, Ні́цца, Я́ффа; Бе́тті, Джóнні, Мю́ллер, Руссó, Те́ннессі, Смóллетт, Кі́рконнелл* та в загальних назвах, які від них утворені за допомогою афіксів: *андоррець, бессеме́рівський, голла́ндський, марокка́нець* і т. ін. У загальних назвах, які утворені від власних назв без

додавання афіксів, букви на позначення приголосних не подвоюємо: *ват* (пор. *Ватт*), *бекере́ль* (пор. *Беккере́ль*), *гаус* (пор. *Гаусс*).

Примітка. За усталеною традицією в деяких власних назвах подвоєння не зберігаємо (*Пенсільва́нія*) або зберігаємо частково (*Міссісі́пі*).

4. Буквосполучення **ck**, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [**k**], відтворюємо українською буквою **к**: *Ді́кенс, Ді́кінсон*, *Дже́ксон*, *Те́керей, Бе́кі, Бу́кінгем, Бі́смарк*, *Брю́кнер, Бро́кес, Лама́рк, Што́кманн, Стокго́льм, Ру́дбек, Ше́рлок.*

Примітка. Подвоєння **кк** зберігаємо у власних назвах кельтського походження, де формант **Мас, Мс** поєднується з основою, що починається на **[k]**, в тих випадках, коли за традицією їх пишемо як одне слово: *Макка́ртні*, *Макке́нзі, Макке́нна, Маккінлі*, а також у загальних назвах, що утворені від власних назв такого типу: *маккартизм* і т. ін.

Голосні звуки і букви на позначення голосних

§ 129. Голосний [і]

Залежно від позиції в слові, особливостей вимови і мовної традиції букви на позначення звука [**і**], зокрема **і, у** (ігрек), **е**, буквосполучення **еа, ее, іе** і т. ін. передаємо українськими буквами **і, ї** та **и**.

І. **І** пишемо:

1. На початку слова: *іде́я, інстру́кція, інтернаціона́льний; І́бсен, І́ден, Ізабе́лла*, *Іліа́да, І́ндія, І́тон.*

2. Після приголосного перед голосним та буквами **є, ї, й**: *артеріа́льний, геніа́льний, діа́лектика, індустріалізáція, матеріа́л, діа́гноз, чіабáта, ціані́д, соціалі́зм, фіа́лка; аудіє́нція, гіє́на, рієлтор, клієнт, пієте́т, тампліє́р; копіїст, аксіо́ма, раціо́н, революціоне́р, соціоло́гія, фіоле́товий; ра́діус, тріу́мф; партійний, ра́дій; Біарри́ц, Фіу́ме; Віардо́, Іглесіас, Марціа́л, Лієпа*, *Оссіа́н, Сіа́м, Шантії.*

У кінці слова іншомовне **-іа** передаємо звичайно через **-ія**: *арте́рія, матéрія, індýстрія, Іта́лія, Гарсі́я, Га́ллія.*

3. В іменах і прізвищах після приголосного перед наступним приголосним і в кінці слова: *Беатріче, Овідій, Річард, Дідро́, Ді́зель, Грімм, Ме́дічі, Россі́ні, Анрі́;*

Власні назви, що перейшли в категорію загальних назв, пишемо за правилами правопису загальних назв іншомовного походження: *ди́зель* (від прізвища *Рудольфа Ді́зеля), силуе́т* (від прізвища *Етьєна де Сілуе́тта*).

4. У географічних назвах після приголосних, крім **дж, ж, ч, ш, щ**, **ц** і **р** перед наступним приголосним, крім [j], і в кінці слова, а також у похідних прикметниках: *Канзас-Сі́ті, Лісабо́н, Міссісі́пі, Монтевідео́, Ніл, Севі́лья, Сі́дней, Замбе́зі, Ка́прі, Сомалі́, лісабонський, сомалійський.*

5. Після приголосних у кінці слова: *візаві́, віскі, журі́, коліб́рі, мерсі́, парі́, попурі́, су́ші, таксі́, харакірі, шасі.*

6. У всіх інших випадках після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступним приголосним: *бі́знес, пілот, вібра́ція, акаде́мік, фіна́нси, гра́фік, гіпотам, логі́чний, гі́мн, кібу́ц, кілогра́м, кіно́, архі́в, хі́мія, хіру́рг, літерату́ра, респу́бліка, ні́ша, піані́симо.*

За усталеною традицією в ряді слів іншомовного походження, що давно засвоєні українською мовою, після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** пишемо **и**: *башки́р, ви́мпел, єхи́дна, імби́р, калми́к, кипари́с, кисе́т, лима́н, ми́ля, мирт, ни́рка, спирт, химе́ра* та ін.

За традицією з **и** пишемо також слова грецького походження, що усталилися в церковному вжитку: *дия́кон, єпи́скоп, єпити́мія́, єпитрахи́ль, ми́ро, ми́тра, митрополи́т, християнство* тощо.

II. **Ї** пишемо після голосного: *альтруї́ст, егої́ст, кофеї́н, маї́с, моза́їка, наївний, руїна, стої́к, теї́н; Аделаї́да, Аї́да, Каїр, Саїд, Таїр, Хаїм, Хусаїнов.*

Примітка. У складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини пишемо **і**: *неоімперіалізм, псевдоісторичний,* так само в позиції після префікса, що закінчується на голосний; *воістину, доісторичний, поінформувати; неіндуктивний* і т. ін.

III. **И** пишемо:

1. У загальних назвах після приголосних **д, т, з (дз), с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним (крім **й**): *дизель, динамо, диплом, директор, методика; інститут, математика, стимул, тип; позиція, фізичний; таксист, родзинка, силует, система; цистерна, цифра; режим, джигіт, джинси, джип; чичероне; шифрма, шифр; бригада, риф, фабрика.*

2. У географічних назвах з кінцевими **-ида, -ика**: *Антарктида, Атлантида, Флорида; Адріатика, Америка, Антарктика, Арктика, Атлантика, Африка, Балтика, Корсика, Мексика.*

3. У географічних назвах після приголосних **дж, ж, ч, ш, щ** і **ц** перед приголосним: *Алжир, Вашингтон, Вірджинія, Гемпшир, Жиронда, Йоркшир, Лейпциг, Цинциндато, Чикаго, Чилі* та в похідних від них: *алжирець, йоркширський, чилійський* та ін. Перед голосним і в кінці слова пишемо **і**: *Віші, Шіофок.*

4. У географічних назвах після **р** перед приголосним (крім [**j**]): *Британія, Крит, Мавританія, Магриб, Мадрид, Рив'єра, Рига* та ін. та в похідних від них: *британський, мавританський, різький* та ін.

Примітка 1. У компоненті власних назв **-стріт** пишемо **і**: *Бейкер-стрі́т, Волл-стрі́т, Ридженг-стрі́т, Фліт-стрі́т.*

Примітка 2. У географічних назвах після **р** перед [**j**] та в похідних від них пишемо **і**, наприклад, *Трієст, Брієнн, Ер-Ріяд, трієстський, ер-ріядський.*

5. За традицією в ряді географічних назва після приголосних **д, т** перед наступним приголосним, крім [j]: *Ватика́н, Единбу́рг, Кордильє́ри, Меди́на, Палести́на, Сарди́нія, Скандина́вія, Тибе́т* та в похідних від них: *ватиканський, единбу́рзький, скандина́вський* та ін.

Примітка. Після приголосних **д, т** перед голосним і [**j**] пишемо **і**: *Гала́тія, Індія*.

6. У ряді інших географічних назв за традицією: *Бразі́лія, Вифлее́м, Єрусали́м, Кита́й, Пакиста́н, Сиракузи, Сі́рія, Сици́лія,* та в похідних від них: *єги́петський, сирі́єць* та ін.

§ 130. Голосні [е], [и]

1. Голосний [**е**] звичайно передаємо буквою **е**: *ене́ргія, е́ра, Есхі́л, Етна, філе́*, шардоне́, шевроле́, а в сполученні з попереднім [**j**] — буквою **є**: *Єллоусто́ун, Є́мен, Є́ль.*

За традицією **є** пишемо в низці слів релігійної тематики (грецького походження): *єпи́скоп, єпи́тимія, єпитрахи́ль, Єва́нгеліє, євхари́стія, е́ресь* та ін.

Після букв на позначення голосних**, ь** і апострофа в загальних і власних назвах звичайно вживається буква **є**: *конве́єр, реє́стр, феєрве́рк, ка́рієс, кліє́нт, діє́з, дієреза, діє́та, ріє́лтор, абітуріє́нт, паціє́нт, сіє́ста, го́мо са́пієнс, траєкторія, Вандріє́с, Дієго, Даніе́ль, Аріе́ль, Маріе́тта, Маріє́нбург, Трієст, Рамбуе́, досье́, портье́, фое́, Сьє́рра-Лео́не, Лавуазье́, круп'е́, П'є́тро*. Якщо префікс у слові або перша частина складного слова закінчується на голосний, то після неї пишемо **е**: *діеле́ктрик, діети́л, поліе́др, квазіетні́чний, мініескала́тор, псевдоефект, поета́пний, геоекономіка, агроеколо́гія, ультраеро́зія, мегаефе́кт, євроелі́та, металоема́ль.*

2. У словах, запозичених із французької мови, після шиплячих **ж, ш** пишемо українське **у**: *брошу́ра, журі́, парашу́т.*

§ 131. Буквосполучення au, ou

Буквосполучення **au, ou** на позначення звукосполучень **[au] [ou]** передаємо через **ау, оу**: *аутса́йдер, гауптва́хта, ма́узер*; *Ка́унас; Кла́ус, Кра́узе, Па́уль, Фа́уст.*

У словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення **au** звичайно передається через **ав**: *автенти́чний, автобіогра́фія, автомобі́ль, а́втор, авторите́т, автохто́н, ла́вра, Авро́ра,*

Мавритáнія, Павлó. У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення au шляхом транслітерації як **ау**, допускаються орфографічні варіанти: *аудієнція* і *авдієнція, аудитóрія* і *авдитóрія, лауреáт* і *лавреáт, пáуза* і *пáвза*, *фáуна* і *фáвна*.

§ 132. Букви та буквосполучення ö, ø, eu, oe

Голосні, яким на письмі відповідають букви й буквосполучення **ö, ø, oe, eu,** у німецькій, данській, іспанській, норвезькій, турецькій, французькій, шведській та деяких інших мовах, і фонетично подібні до них голосні передаємо українською буквою **е**: *Гéте, Б'єрнсон, Кéльн, Пастéр, Рентгéн, Мáльме, Вільнéв*, *Éнчепінг*, а після звука [**j**] буквою **є**: *Рішельє́, Б'єрнсон*.

§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження

Англійські дифтонги **[au], [ei], [ou]** звичайно передаємо, імітуючи їхнє звучання в мові оригіналу, через **ау, ей, оу**: *брáунінг, брáузер, Джорджтáун, гейм, дисплéй, Джéймс, снóуборд, шóу, Снóу, Бéллоу, Сíллітоу, Пáуелл*. Окремі слова з дифтонгами **[ei]** і **[ou]** ввійшли в українську мову в адаптованому вигляді з голосними **е, о**: *бебібум, брек, лéді, гол, готéль, дóпінг, смóкінг, Бéкон, Чéмберлен, Шекспíр*, *Айвéнго, Гладстóн*, *Дефó*, *Джерóм, Марлó*, *Óлдос, По, Лонгфéлло*.

§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження

Англійський звук **[æ]**, якому на письмі відповідає англійська буква **а**, звичайно передаємо українською буквою **а**: *макінтóш, спáм, чáт, хáкер, Áлекс*, *Áдамс, Áдлер, Гáррісон, Ланкáстер, Манчéстер, Канáверал, Чáплін*; у багатьох словах за традицією цей звук передаємо через **е**: *бізнесмéн*, *менеджер, Блéквуд, Кéмерон, Лéмберт, Пéлл-Мéлл, Сéлінджер, Сем*, *Тéтчер* і т. ін.

§ 135. Звук [ə:] у словах англійського походження

Англійський звук [**ə**:], якому найчастіше відповідають англійські буквосполучення **er, ir, or, ur, yr, ear**, не має в українській мові фонетичного аналога і відтворюється здебільшого українським буквосполученням **ер**: *сéрфінг*, *Бéрд, Бéртон, Бéркшир*, *Вéртінг, Ернéст, Ерл, Мéрфі, Чéрчилль, Шéрлі* тощо. Деякі слова, засвоєні українською мовою в транслітерованому вигляді, передають графічну форму відповідних англійських буквосполучень: *гáмбургер, курсóр, Вóрдсворт, Íрвінг, Урбáна* та ін.

§ 136. Буквосполучення ei, eu у словах німецького походження. Буквосполучення ij та буква y в словах нідерландського походження

1. Німецьке буквосполучення **ei** відповідно до вимови передаємо українською мовою через **ай (яй)**: *Айзена́х, Ва́йнрайх, Віттгенштáйн, Ва́йзенборн, Ка́йзер, Ма́йнгоф, Нортга́йм, Бляйбтрой, Кляйн, Кляйнерт, Фляйшер*; буквосполучення **eu** — через **ой**: *фро́йляйн, Нойбра́нденбург, Нойба́уер.* За традицією в давніших запозиченнях німецьке буквосполучення **ei** передаємо в транслітерованому вигляді через **ей**: *кре́йда, кре́йцер, маркше́йдер, капельме́йстер, гросме́йстер, штрейкбре́хер, Ге́йне, Ле́йпциг, Рейн, Швейца́рія.*

2. У запозиченнях з нідерландської мови буквосполучення **ij** та букву **y** передаємо через **ей**: *ге́йзер, дрейф.*

§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних

Подвоєння букв на позначення голосних в іншомовних власних назвах, передаємо подвоєнням відповідних українських букв: *А́арне, Аа́хен, Авраа́м, Заа́ле, Кааба́, Ку́усінен, Саарбрю́кен, То́омінг, Ванзе́е.*

§ 138. Апостроф

1. Апостроф у словах іншомовного походження та похідних пишемо перед **я, ю, є, ї**, які позначають сполучення звука [**j**] з наступним голосним:

1) після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**: *б’єф, комп’ю́тер, п’єдеста́л, інтерв’ю́, прем’є́р, кар’є́ра; П’ємо́нт, П’ячéнца, Рив’є́ра, Ак’я́б, Іх’я́мас, Як’я́; Барб’є́, Б’ю́кенен, Донаг’ю, Женев’є́ва, Ф’є́золе, Монтеск’є́, Руж’є́, Фур’є;*

2) після кінцевого приголосного в префіксах: *ад’ю́нкт, ад’юта́нт, ін’є́кція, кон’ю́нктура, диз’ю́нкція.*

2. Апостроф не пишемо:

1) перед **йо**: *курйо́з, серйозний;*

2) коли **я, ю** позначають пом’якшення попереднього приголосного перед **а, у**: *бязь; бюджéт, бюро́, кювéт, мюрúд, пюпíтр, пюре́, фюзеля́ж, кювéт, рюкза́к, рюш; Барбю́с, Бюффо́н, Вю́ртемберг, Мю́ллер, Гюго́.*

§ 139. М’який знак (ь)

1. М’який знак (**ь**) у словах іншомовного походження пишемо після приголосних **д, т, з, с, л, н**:

1) перед **я, ю, є, ї, йо**: *кондотьє́р, конферансьє́, ательє́, марсельє́за, мілья́рд, бульйо́н, сеньйо́р, дуе́нья, віньє́тка, каньйо́н; В'єнтья́н, Кордильє́ри, Севі́лья; Готьє́, Лавуазьє́, Мольє́р, Ньюто́н, Реньє́, Віньї́;*

2) у низці слів після **л** перед приголосним та в кінці деяких слів за традицією або відповідно до вимови: *альбатро́с, джо́уль, ко́льт, магістра́ль, фільм; Альбе́рта, Ба́зель, Було́нь, Де́льфи, Кро́мвель, Не́льсон, Рафае́ль, Ча́рльз, Шампа́нь* і т. ін.

ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

§ 140. Іменники іншомовного походження звичайно відмінюємо як відповідні українські іменники:

І відміна: *ка́псула — ка́псули, ка́псулі; фі́зика — фі́зики, фі́зиці; вакуо́ля — вакуо́лі, вакуо́лею; ескадри́лья — ескадри́льї, ескадри́льєю, род. мн. ескадри́лей; Бу́дда — Бу́дди, Бу́ддою; Вене́ція — Вене́ції, Вене́цією; Го́я — Го́ї, Го́єю.*

ІІ відміна: *арсена́л — арсена́лу, арсена́лом, в арсена́лі; блок — бло́ка (і бло́ку), бло́ком, на бло́ці; автомобі́ль — автомобі́ля, автомобі́лем; Рафае́ль — Рафае́ля, Рафае́лем; Бю́лов — Бю́лова, Бю́ловом; Да́рвін — Да́рвіна, Да́рвіном.*

ІІІ відміна: *магістра́ль — магістра́лі, магістра́ллю; верф — ве́рфі, ве́рф'ю.*

Невідмінювані іменники іншомовного походження

Деякі іменники іншомовного походження не відмінюємо, а саме:

- іменники на **-а** з попереднім голосним: *амплуа́, боа́, буржуа́; Бенуа́, Валуа́, Джо́шуа, Жоффруа́, Нікара́гуа, Па́пуа;*
- односкладові слова на **-а, -я** : *бра, па, спа, фа, ля*;
- іменники на **-е, -є**: *ательє́, валіде́, ду́че, желе́, кабаре́, каберне́, кафе́, кашне́, негліже́, пенсне́, піке́, суфле́, турне́, шале́, шосе́, сомельє́; Беранже́, Ге́йне, Ге́те, Да́нте, Туапсе́; Барб'є́, Готьє́, Ле Корбюзьє́, Лавуазьє́, Рамбує́;*
- іменники на **-і, -и, -ї**: *ві́скі, ефе́нді, коліб́рі, мерсі́, парі́, по́ні, таксі́; Анрі́, Гальва́ні, Россі́ні, Тбілі́сі, Фірдоусі́, Ше́ллі; Алмати́, Амангельди́; Віньї́, Шантії́;*
- іменники на **-о**: *бюро́, депо́, жабо́, є́вро, казино́, какао́, кре́до, кіно́, лото́, маестро, метро́, ра́діо, ре́тро, кімоно́, кауди́льйо, Анто́ніо, Базіліо, Во́льво, Ву́дро, Пежо́, Рено́, Арно́, Буало́, Вано́, Віардо́, Дідро́, Джо,*

Макáо, Мáріо, Лáо, Лонгфéлло, Пікáссó, По, Торквáто Тáссо; за традицією відмінюємо *винó, пальтó, ситрó*;

– іменники на **-у, -ю**: *какадý, рагý, рандевý, фráу, шóу, Бакý, Снóу, Катмандý, Палáу; інтерв'ю́, інженю́, меню́, парвеню́, Кюсю́, Сю;*
– топоніми з компонентами **-лейн, ривер, роуд, -сквер, -стріт**: *на Друрі-лейн, біля Пáрк-лейн, біля Фолл-ри́вер, на Éббі-роуд, на Монтріóл-рóуд, на Тáймс-сквер, на Áдам-стрíт, біля Ри́джент-стрíт, на Сент-Джéймс-стрíт;*
– етикетні означення жінки, що закінчуються на приголосний*: міс, місис, мадáм, мадемуазéль, фрéкен, фройляйн, ханýм*;
– жіночі особові імена, що закінчуються на **-й** і на твердий приголосний (крім губних): *Беатрíс, Долóрес, Гюльчатáй, Елмáс, Енн, Жаннéт, Ірéн, Кáрмéн, Кім, Клодíн, Ленóр, Мáргарет, Мерсéдес, Монíк, Тріш, Фарáх* і т. ін.

Примітка. Жіночі імена, що закінчуються на губний або м'який приголосний, відмінюємо: *Ізабéль — Ізабéлі, Етéль — Етéлі, Жізéль — Жізéлі, Мішéль — Мішéлі, Нікóль — Нікóлі, Сесíль — Сесíлі, Зейнáб — Зейнáбі, Руф — Рýфі*.

Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження

1. У дво- і полікомпонентних іменах і прізвищах відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *Жáна-Жáка, Марíї-Антуанéтти, Марí-Сесілí, Áртура Кóнана Дóйла, Кáрла Гýстава Емíля Маннергéйма*; *Хуáна Кáрлоса Альфóнсо Віктóра Марíї де Бурбóна*; *Клóда Жозéфа Ружé де Лíля.*

2. У чоловічих формах арабських, перських, тюркських імен з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін., відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *з Ахмéдом Гасáном-оглú, у Мамеда-задé, до Мехмеда-бéя, з Кемалем-пашею, у Мірзи-хáна*.

Примітка. Не відмінюємо особові імена в складі жіночої форми азербайджанських імен по батькові з компонентом ***кизú***: *до Зульфії Мурáд-кизú, з Фатімóю Гасáн-кизú* і т. ін.

IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ

§ 141. Українські прізвища та імена

Українські прізвища передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Березівський, Біловерхий, Ведмедів, Заєць, Кривоніс, Миколаєнко, Олексієнко, Олександрович, Швець.*

§ 142. Відмінювання прізвищ

1. Українські та інші слов'янські прізвища, що мають закінчення іменників I відміни, відмінюємо як відповідні загальні назви I відміни, а прізвища із закінченнями іменників II відміни відмінюємо за зразками відмінювання відповідних загальних назв II відміни:

Майборода — Майбороди, Майбороді, Майбороду й т. д.;
Гмиря — Гмирі, Гмирі, Гмирю, Гмирею й т. д.;
Гнатюк — Гнатюка, Гнатюкові (Гнатюку) й т. д.;
Заєць — Зайця, Зайцеві (Зайцю) й т. д.;
Іваньо — Іваня, Іваневі (Іваньові, Іваню) й т. д.;
Кривоніс — Кривоноса, Кривоносові (Кривоносу) й т. д.;
Лебідь — Лебедя, Лебедеві (Лебедю) й т. д.;
Мамалига — Мамалиги, Мамализі й т. д.;
Журавель — Журавля, Журавлеві (Журавлю) й т. д.;
Соловей — Солов'я, Солов'єві (Солов'ю) й т. д.;
Бусел — Бусла, Буслові (Буслу) й т. д.;
Свекор — Свекра, Свекрові (Свекру) й т. д.;
Моток — Мотка, Моткові (Мотку) й т. д.
Панібудьласка — Панібудьласки, Панібудьласці й т. д.;
Снігир — Снігиря, Снигиреві (Снігирю) й т. д.;
Снігур — Снігура, Снігурові (Снігуру) й т. д.;
Симоненко — Симоненка, Симоненкові (Симоненку) й т. д.

Але без чергування нуля звука з голосним і навпаки: *Швець — Швеця, Швецеві (Швецю)* й т. д.; *Жнець — Жнеця, Жнецеві (Жнецю)* й т. д.; *Врубель — Врубеля, Врубелеві (Врубелю)* й т. д.; *Чернець — Чернеця, Чернецеві (Чернецю*) й т. д.

Примітка 1. Прізвища на зразок *Дідуньо́, Іваньо́* в давальному й місцевому відмінках мають варіанти закінчень **-ев-і (-ьов-і, -ю)**: *Дідуне́ві (-ьо́в-і, -ю́), Іване́ві (-ьо́в-і, -ю́).*

Примітка 2. Усі чоловічі прізвища ІІ відміни в родовому відмінку мають закінчення **-а (-я)** на відміну від деяких співвідносних загальних назв: пор. прізвища *Моро́з — Моро́з-**а**, Кулíш — Кулíш-**á**, Коровáй — Коровá-**я**, Чорнотíнь — Чорнотíн-**я**, Рись — Ри́с-**я*** і загальні назви *моро́з — моро́з-**у**, кулíш — кулеш-**у́**, коровáй — коровá-**ю**, тíнь — тíн-**і**, рись — ри́с-**і**.*

Примітка 3. За відповідними відмінами відмінюємо неслов'янські змінювані прізвища: *Окуджáва — Окуджáви, Окуджáві* й т. д., *Шекспíр — Шекспíра, Шекспíрові (Шекспíру)* й т. д., *Стендáль — Стендáля, Стендáлеві (Стендáлю)* й т. д., *Дíтель — Дíтеля, Дíтелеві (Дíтелю)* й т. д. (див. § 140).

2. Прізвища прикметникового типу на **-ий (-ій)** відмінюємо як відповідні прикметники чоловічого та жіночого роду (твердої чи м'якої групи):

Авдíє́вський — Авдíє́вського, Авдíє́вському й т. д.;

Кобиля́нська — Кобиля́нської, Кобиля́нській і т. д.

3. Чоловічі прізвища прикметникового типу на **-ов**, **-ев (-єв)**, **-ів (-їв)**, **-ин**, **-ін (-їн)** відмінюємо за такими зразками:

Однина

Н.	*Пáвлов*	*Ковалíв*	*Прóкопів*
Р.	*Пáвлов-**а***	*Ковалéв-**а** (-лíв-**а**)*	*Прóкопов-**а** (-пів-**а**)*
Д.	*Пáвлов-**у***	*Ковалéв-**у** (-лíв-**у**)*	*Прóкопов-**у** (-пів-**у**)*
Зн.	*Пáвлов-**а***	*Ковалéв-**а** (-лíв-**а**)*	*Прóкопов-**а** (-пів-**а**)*
Ор.	*Пáвлов-**им***	*Ковалéв-**им** (-лíв-**им**)*	*Прóкопов-**им** (-пів-**им**)*
М.	*...Пáвлов-**і** (-**у**)*	*...Ковалéв-**і** (-**у**) (-лíв-**і**, -**у**)*	*...Прóкопов-**і** (-**у**) (-пів-**і**, -**у**)*
Кл.	*Пáвлов-**е***	*Ковалéв-**е** (-лíв-**е**)*	*Прóкопов-**е** (-пів-**е**)*

Н. *Кирчíв*

Р. *Кирчéв-**а** (-чíв-**а**)*

Д. *Кирчéв-**у** (-чíв-**у**)*

Зн. *Кирчéв-**а** (-чíв-**а**)*

Ор. *Кирчéв-**им** (-чíв-**им**)*

М. …*Кирчéв-**і** (-**у**) (-чíв-**і, -у**)*

Кл. *Кирчéв-**е** (-чíв-**е**)*

Множина

Н.	*Пáвлов-**и***	*Ковалéв-**и** (-лíв-**и**)*	*Прóкопов-**и** (-пів-**и**)*
Р.	*Пáвлов-**их***	*Ковалéв-**их** (-лíв-**их**)*	*Прóкопов-их (-пів-**их**)*
Д-	*Пáвлов-**им***	*Ковалéв-**им** (-лíв-**им**)*	*Прóкопов-**им** (-пів-им)*
Зн.	*Пáвлов-**их***	*Ковалéв-**их** (-лíв-**их**)*	*Прóкопов-**их** (-пів-**их**)*
Ор.	*Пáвлов-**ими***	*Ковалéв-**ими** (-лíв-**ими**)*	*Прóкопов-**ими** (-пів-**ими**)*
М.	*...Пáвлов-**их***	*...Ковалéв-**их** (-лíв-**их**)*	*...Прóкопов-**их** (-пів-**их**)*
Кл.	*Пáвлов-**и***	*Ковалéв-**и** (-лíв-**и**)*	*Прóкопов-**и** (-пів-**и**)*

Н. *Кирчéв-**и** (-чíв-**и**)*

Р. *Кирчéв-**их** (-чíв-**их**)*

Д. *Кирчéв-**им** (-чíв-**им**)*

Зн. *Кирчéв-**их** (-чíв-**их**)*

Ор. *Кирчéв-**ими** (-чíв-**ими**)*

М. …*Кирчéв-**их** (-чíв-**их**)*

Кл. *Кирчéв-**и** (-чíв-**и**)*

Однина

Н.	*Га́ршин*	*Романи́шин*
Р.	*Га́ршин-**а***	*Романи́шин-**а***
Д.	*Га́ршин-**ові (-у)***	*Романи́шин-**ові (-у)***
Зн.	*Га́ршин-**а***	*Романи́шин-**а***
Ор.	*Га́ршин-**им***	*Романи́шин-**им***
М.	*...Га́ршин-**і (-у)***	*...Романи́шин-**і (-у)***
Кл.	*Га́ршин-**е***	*Романи́шин-**е***

Множина

Н.	*Га́ршин-**и***	*Романи́шин-**и***
Р.	*Га́ршин-**их***	*Романи́шин-**их***
Д.	*Га́ршин-**им***	*Романи́шин-**им***
Зн.	*Га́ршин-**их***	*Романи́шин-**их***
Ор.	*Га́ршин-**ими***	*Романи́шин-**ими***
М.	*...Га́ршин-**их***	*...Романи́шин-**их***
Кл.	*Га́ршин-**и***	*Романи́шин-**и***

Примітка 1. У відмінкових формах чеських, словацьких і польських прізвищ на **-ек** суфіксальний **-е-** зберігаємо: *Га́шек — Га́шека, Га́шекові..., Ло́кетек — Ло́кетека, Ло́кетекові...* Так само зберігаємо **-е-** при відмінюванні прізвищ з кінцевими **-ер, -ел:** *Пе́тер — Пе́тера…, Па́вел — Па́вела…*, але в іменах він випадає: *Пе́тер — Пе́тра…, Па́вел (Па́вол) — Па́вла*. При відмінюванні прізвищ слов'янського походження на **-ець** суфіксальний **-е-** випадає: *Ка́ролець — Ка́рольця, Ка́рольцеві…, Ма́лець — Ма́льця, Ма́льцеві…, Мора́вець — Мора́вця, Мора́вцеві…, О́равець — О́равця, О́равцеві…*

Примітка 2. Жіночі прізвища на приголосний та **-о** не відмінюємо: *Марії Се́ник, Наді́ї Бали́й, з Лі́ною Косте́нко, без Ні́ни Ба́йко.* Аналогічні чоловічі прізвища відмінюємо

як відповідні іменники: *Василя́ Се́ника, Миха́йлові Балі́єві, з Іва́ном Косте́нком, без Андрія Ба́йка.*

Примітка 3. Від прізвищ прикметникового типу на зразок *Романи́шин* формою орудного відмінка відрізняється відмінювання прізвищ іменникового типу на зразок *Ру́си́н*: пор. *Романи́шиним,* але *Ру́си́ном.*

Примітка 4. Про відмінювання неслов'янських прізвищ див. § 140.

§ 143. Відмінювання імен

Українські імена передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Богда́н, Васи́ль, Іноке́нтій, Мико́ла, Петро́, Семе́н, Яросла́в, Га́нна, І́нна, Надія, Окса́на, Світла́на* та ін.

1. Українські чоловічі та жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на **-а, -я**, відмінюємо як відповідні іменники І відміни:

Однина

Тверда група

	чол. р.	*жін. р.*
Н.	*Мико́л-**а***	*Га́нн-**а***
Р.	*Мико́л-**и***	*Га́нн-**и***
Д.	*Мико́л-**і***	*Га́нн-**і***
Зн.	*Мико́л-**у***	*Га́нн-**у***
Ор.	*Мико́л-**ою***	*Га́нн-**ою***
М.	*Мико́л-**і***	*Га́нн-**і***
Кл.	*Мико́л-**о***	*Га́нн-**о***

М'яка група

	чол. р.		*жін. р.*	
Н.	*Ілл-**я́***	*Соломі́-**я***	*Мо́тр-**я***	*Ната́л-**я***
Р.	*Ілл-**і́***	*Соломі́-**ї***	*Мо́тр-**і***	*Ната́л-**і***
Д.	*Ілл-**і́***	*Соломі́-**ї***	*Мо́тр-**і***	*Ната́л-**і***
Зн.	*Ілл-**ю́***	*Соломі́-**ю***	*Мо́тр-**ю***	*Ната́л-**ю***
Ор.	*Ілл-**е́ю***	*Соломі́-**єю***	*Мо́тр-**ею***	*Ната́л-**ею***
М.	*Ілл-**і́***	*Соломі́-**ї***	*Мо́тр-**і***	*Ната́л-**і***
Кл.	*І́лл-**е***	*Соломі́-**є***	*Мо́тр-**е***	*Ната́л-**ю***

Множина

Тверда група

	чол. р.	*жін. р.*
Н.	*Мико́л-**и***	*Га́нн-**и***
Р.	*Мико́л*	*Га́нн*
Д.	*Мико́л-**ам***	*Га́нн-**ам***
Зн.	*Мико́л*	*Га́нн*
Ор.	*Мико́л-**ами***	*Га́нн-**ами***
М.	*Мико́л-**ах***	*Га́нн-**ах***
Кл.	*Мико́л-**и***	*Га́нн-**и***

М'яка група

	чол. р.		*жін. р.*	
Н.	*Ілл-**і***	*Соломі́-**ї***	*Мо́тр-**і***	*Натáл-**і***
Р.	*Ілл-**ів***	*Соломíй*	*Мотр*	*Натáль*
Д.	*Ілл-**я́м***	*Соломі́-**ям***	*Мо́тр-**ям***	*Натáл-**ям***
Зн.	*Ілл-**ів***	*Соломíй*	*Мотр*	*Натáль*
Ор.	*Ілл-**я́ми***	*Соломі́-**ями***	*Мо́тр-**ями***	*Натáл-**ями***
М.	*Ілл-**я́х***	*Соломі́-**ях***	*Мо́тр-**ях***	*Натáл-**ях***
Кл.	*Ілл-**і***	*Соломі́-**ї***	*Мо́тр-**і***	*Натáл-**і***

Примітка 1. Кінцеві приголосні основи **г**, **к**, **х** у жіночих іменах у давальному та місцевому відмінках однини перед закінченням змінюємо на **з**, **ц**, **с**: *О́льга — О́льзі, Пала́жка — Пала́жці, Соло́ха — Соло́сі.*

Примітка 2. У жіночих іменах на зразок *Ода́рка, Пара́ска* в родовому відмінку множини в кінці основи між приголосними з'являється звук **о**: *Ода́рок, Пара́сок.*

2. Українські чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний та **-о**, відмінюємо як відповідні іменники II відміни:

Однина

Тверда група

Н.	*Оле́г*	*Анті́н*	*Дмитр-**о́***
Р.	*Оле́г-**а***	*Анто́н-**а***	*Дмитр-**а́***
Д.	*Оле́г-**ові (-у)***	*Анто́н-**ові (-у)***	*Дмитр-**о́ві (-у)***
Зн.	*Оле́г-**а***	*Анто́н-**а***	*Дмитр-**а́***
Ор.	*Оле́г-**ом***	*Анто́н-**ом***	*Дмитр-**о́м***
М.	*Оле́г-**ові (-у)***	*Анто́н-**ові (-у)***	*Дмитр-**о́ві (-у)***
Кл.	*Оле́ж-**е** (Олег-**у**)*	*Анто́н-**е***	*Дми́тр-**е***

		М'яка група		*Мішана група*
Н.	*Сергі́-**й***	*І́гор*	*Тере́нь*	*Тимі́ш*
Р.	*Сергі́-**я***	*І́гор-я*	*Тере́н-**я***	*Тимо́ш-**а** і Тимош-**á**)*
Д.	*Сергі́-**єві (-ю)***	*І́гор-**еві (-ю)***	*Тере́н-**еві (-ю)***	*Тимо́ш-**еві (-у)** і Тимош-**éві (-у)***
Зн.	*Сергі́-**я***	*І́гор-**я***	*Тере́н-**я***	*Тимо́ш-**а** і Тимош-**á***
Ор.	*Сергі́-**єм***	*І́гор-**ем***	*Тере́н-**ем***	*Тимо́ш-**ем** і Тимош-**éм***
М.	*Сергі́-**єві (-ю)***	*І́гор-**еві (-ю)***	*Тере́н-**еві (-ю)***	*Тимо́ш-**еві (-у, і)** і Тимош-**éві (-ý, -і́)***
Кл.	*Сергі́-**ю***	*І́гор-**ю***	*Тере́н-**ю***	*Тимо́ш-**е***

Множина

Тверда група

Н.	*Оле́г-**и***	*Анто́н-**и***	*Дмитр-**и́***
Р.	*Оле́г-**ів***	*Анто́н-**ів***	*Дмитр-**ів***
Д.	*Оле́г-**ам***	*Анто́н-**ам***	*Дмитр-**а́м***
Зн.	*Оле́г-**ів***	*Анто́н-**ів***	*Дмитр-**ів***
Ор.	*Оле́г-**ами***	*Анто́н-**ами***	*Дмитр-**а́ми***
М.	*Оле́г-**ах***	*Анто́н-**ах***	*Дмитр-**а́х***
Кл.	*Оле́г-**и***	*Анто́н-**и***	*Дмитр-**и́***

	М'яка група			*Мішана група*
Н.	*Сергі́-**ї***	*І́гор-**і***	*Терéн-**і***	*Тимош-**і́***
Р.	*Сергі́-**їв***	*І́гор-**ів***	*Терéн-**ів***	*Тимош-**ів***
Д.	*Сергі́-**ям***	*І́гор-**ям***	*Терéн-**ям***	*Тимош-**а́м***
Зн.	*Сергі́-**їв***	*І́гор-**ів***	*Терéн-**ів***	*Тимош-**ів***
Ор.	*Сергі́-**ями***	*І́гор-**ями***	*Терéн-**ями***	*Тимош-**а́ми***
М.	*Сергі́-**ях***	*І́гор-**ях***	*Терéн-**ях***	*Тимош-**а́х***
Кл.	*Сергі́-**ї***	*І́гор-**і***	*Терéн-**і***	*Тимош-**і́***

Примітка 1. В іменах на зразок *Антíн, Нéстір, Ничúпір, Прóкіп, Сúдір, Тимíш, Фéдір* **і** вживаємо в називному відмінку (в закритому складі), у непрямих відмінках — **о**: *Антóна, Антóнові* й т. д., *Нéстора, Нéсторові* й т. д., але *Авенíр — Авенíра, Лаврíн — Лаврíна, Олефíр — Олефíра.*

Примітка 2. Імена, що закінчуються в називному відмінку на **-р**, у родовому мають закінчення **-а**: *Вíктор — Вíктора, Макáр — Макáра, Світозáр — Світозáра,* але імена з історично м'яким **р** мають закінчення **-я**: *Íгор — Íгоря, Лáзар — Лáзаря.*

Примітка 3. Ім'я *Лев* має паралельні відмінкові форми: *Лéва* й *Львá, Лéвові* й *Львóві* та ін., але в кличному відмінку тільки *Лéве.*

3. Українські жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний, відмінюємо як відповідні іменники ІІІ відміни:

Однина

Н.	*Любо́в*	*Аде́ль*
Р.	*Любо́в-**і***	*Аде́л-**і***
Д.	*Любо́в-**і***	*Аде́л-**і***
Зн.	*Любо́в*	*Аде́ль*
Ор.	*Любо́в’-**ю***	*Аде́лл-**ю***
М.	*…Любо́в-**і***	*…Аде́л-**і***
Кл.	*Любо́в-**е***	*Аде́л-**е***

Примітка. Форми множини від таких імен рідковживані.

Зразок відмінювання чоловічого імені та по батькові

Н. Яросла́в Васи́льович (Олексі́йович, Ігорьович)

Р. Яросла́в-**а** Васи́льович-**а** (Олексі́йович-**а**, Ігорьович-**а**)

Д. Яросла́в-**ові (-у)** Васи́льович-**у** (Олексі́йович-**у**, Ігорьович-**у**)

Зн. Яросла́в-**а** Васи́льович-**а** (Олексі́йович-**а**, Ігорьович-**а**)

Ор. Яросла́в-**ом** Васи́льович-**ем** (Олексі́йович-**ем**, Ігорьович-**ем**)

М. …Яросла́в-**ові (-у, -і)** Васи́льович-**у** (Олексі́йович-**у**, Ігорьович-**у**)

Кл. Яросла́в-**е** Васи́льович-**у** (Олексі́йович-**у**, Ігорьович-**у**)

Зразок відмінювання жіночого імені та по батькові

Н. Марі́-**я** Васи́лівн-**а** (Андрі́ївн-**а**, Іллі́вн-**а**)

Р. Марі́-**ї** Васи́лівн-**и** (Андрі́ївн-**и**, Іллі́вн-**и**)

Д. Марí-**ї** Васи́лівн-**і** (Андрíївн-**і**, Іллíвн-**і**)

Зн. Марí-**ю** Васи́лівн-**у** (Андрíївн-**у**, Іллíвн-**у**)

Ор. Марí-**єю** Васи́лівн-**ою** (Андрíївн-**ою**, Іллíвн-**ою**)

М. …Марí-**ї** Васи́лівн-**і** (Андрíївн-**і**, Іллíвн-**і**)

Кл. Марí-**є** Васи́лівн-**о** (Андрíївн-**о**, Іллíвн-**о**)

§ 144. Слов'янські прізвища та імена

Основні правила правопису прізвищ та імен інших слов'янських народів такі:

1. Білоруські та російські імена за традицією не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками: *Артéм, Микóла, Олексáндр, Семéн, Вíра, Катери́на, Світлáна*; винятки тут становлять тільки узвичаєні імена деяких білоруських письменників та діячів культури — такі, як *Алéсь Адамóвич, Пятру́сь Бро́вка, Ри́гор Бородýлін* та ін.

Е, ІЕ, Ĕ

2. Російську літеру **е**, польські **ie**, болгарську і сербську **е**, чеські **е**, **ě** після приголосних передаємо літерою **е**: *Александро́в, Бестýжев, Вельго́рський, Вéнгеров, Веселóвський, Держáвін, Кузнецóв, Лéрмонтов, Óзеров, Петро́в, Степáнов, Турге́нєв, Фéдін, Шмельóв; Бéлич, Броне́вський, Вéслав, Залéський, Мечислáв, Міцкéвич, Мíчатек, Нéдич, Сéдлачек, Сенкéвич, Сераковський, Цéнкий, Чáпек.*

3. Російську літеру **е** передаємо літерою **є** в таких позиціях:

1) на початку слів: *Євдоки́мов, Євтуше́вський, Єго́р, Єлáнський, Єлизáров, Єршóв, Єфíмов;*

2) у середині слів після голосного й при роздільній вимові після приголосного (після **ь** та апострофа): *Бердя́єв, Буєрáков, Вересáєв, Гуля́єв, Достоє́вський, Ісáєнков; Аля́б'єв, Афанáсьєв, Григо́р'єв, Євге́ньєва, Зино́в'єв;*

3) після приголосних (за винятком шиплячих, **р** і **ц,** задньоязикових і гортанного **г**) у суфіксі **-єв** та в сполученні морфем **-єєв** російських прізвищ: *Ло́мтєв, Медве́дєв, М'я́тлєв; Алексе́єв, Веденє́єв, Гордє́єв, Матве́єв, Менделе́єв;* але: *Му́ромцев, Нехоро́шев, Пи́сарев, Подья́чев, Усвя́тцев; Андре́єв, Аракче́єв, Маце́єв, Плеще́єв,* а також у болгарських: *Бо́тев, Дру́мев* та ін.;

4) коли російському **е** кореня відповідає в аналогічних українських коренях **і** (тобто на місці колишнього **ѣ**): *Бєлíнський, Звє́рев, Лєско́в, Мєсте́чкін, Насе́дкін, Пєшко́вський, Рє́пін, Столе́тов, Твердохлє́бов*; до цього

переліку належить і прізвище *Нарє́жний*, запозичене російською мовою з української, де нормативним є *Нарі́жний.*

Ё

4. Російську літеру **ё** передаємо:

1) сполученням літер **йо** на початку слова, у середині після голосних, а також після губних **б**, **п**, **в**, **м**, **ф**, коли **ё** позначає звукосполучення **й** + **о**: *Йо́лкін; Бугайо́в, Воробйо́ва, Окайо́мов, Соловйо́в;*

2) через **ьо** в середині слова після приголосних, коли **ё** позначає сполучення м'якого приголосного з **о**: *Алфьо́ров, Верьо́вкін, Дьо́рнов, Корольо́в, Новосьо́лов, Семьо́ркін, Тьо́ркін.* Але в прізвищах, утворених від спільних для української та російської мов імен, пишемо **е**: *Арте́мов, Семе́нов, Фе́доров* і т. ін.;

3) через **о** під наголосом після **ч**, **щ**: *Грачо́в, Лихачо́в, Пугачо́в, Щипачо́в, Хрущо́в.*

5. Польське сполучення літер **іо** передаємо:

1) сполученням літер **йо** після **б**, **п**, **в**, **м**, **ф**: *Голембйо́вський, Мйодо́вич, Пйотро́вський;*

2) через **ьо** після м'яких приголосних: *Аньо́лек, Генсьо́рський, Козьоле́цький.*

И (І)

6. **И (І)** передаємо через **и** в прізвищах та іменах, належних до південнослов'янських мов, у яких немає розрізнення **и — і** (болгарська, сербська та ін.): *Вели́чков, Жи́вков, Хри́стов; Бе́лич, Кара́джич, Миле́тич, Ра́дич, Я́гич, Симео́н, Ми́лач, Филип;* але через **ї** після голосного: *Ра́їч, Сто́їч* та через **і** — на початку слова: *Іконо́мов, Іліє́в; І́вич, Ігнато́вич, І́во.*

У польських, чеських і словацьких прізвищах та іменах **і** передаємо:

1) через **і** на початку слова та після приголосного: *Івашке́вич, Зволі́нський, Лі́нда, Міцке́вич, Ілóна; Є́длічка, Мічатек;*

2) через **и** після шиплячих і **ц** та в суфіксах **-ик**, **-ицьк-**, **-ич (-евич**, **-ович)**: *Бжозо́вич, Кози́цький, Копе́рник, Сенке́вич, Ши́мчак; Га́влик, Жи́жка, Міклóшич, Фу́чик*, а також у прикметникових суфіксах (див. п. 9), але в кінці слова — через **і**: *Є́жі, Є́нсі, Їржі.*

7. Російську літеру **и** передаємо:

1) літерою **і** на початку слова та після приголосних (крім шиплячих і **ц**): *Ігна́тов, Іса́єв; Багі́ров, Гага́рін, Мічу́рін, Пу́шкін, Дуби́нін, Мали́нін;*

2) літерою **ї** після голосного й за роздільної вимови після приголосних (після **ь** та апострофа): *Во́їнов, Гу́р'їн, Ізмаї́лов, Ільї́н;*

3) літерою **и**:

а) після **дж**, **ж**, **ч**, **ш**, **щ** і **ц** перед приголосним: *Га́ршин, Гу́щин, Доро́жин, Лу́чин, Цеци́лін, Чи́чиков, Ши́шкін, Щигло́в;* це стосується й прізвищ інших народів: *Абаши́дзе, Вашингто́н, Джигарханя́н, Жильєро́н, Тажиба́єв, Цицеро́н, Чикова́ні* тощо; також *Чингісха́н;* але перед голосним пишемо **і**: *Жіоно́, Тиціа́н, Ціолко́вський;*

б) у прізвищах, утворених від імен і загальних назв, спільних для української, російської та інших слов'янських мов: *Бори́сов, Ботви́нник, Вавило́вський, Виногра́дов, Гли́нка, Дани́лов, Мали́нін, Казими́рський, Кантеми́р, Кири́лов, Кисельо́в, Миро́нов, Митрофа́нов, Ми́шкін, Ники́форов, Одинцо́в, Пивова́ров, Пиля́єв, Пи́сарев, Смирно́в, Тимофе́єв, Тито́в, Тихоми́ров;* але: *Нікі́тін, Ніколаєв* тощо, твірними для яких є імена, відмінні від українських;

в) у префіксі **при-**: *Прибы́лкін, Прива́лов, При́швін;*

г) у суфіксах **-ик-**, **-ич-**, **-иц-**, **-ищ-**: *Бе́ликов, Го́лик, Коте́льников, Кру́тиков, Но́виков; Гні́дич, Кули́нич, Станюко́вич; Голи́цин, Пали́цин, Солжени́цин; Ради́щев, Тати́щев.*

Ы

8. Російську й білоруську літеру **ы** (польську, чеську, словацьку **у**) передаємо літерою **и**: *Крути́х, Мали́цин, Рибако́в, Скори́на, Циганко́в, Чернишо́в; Виспя́нський, Пташи́нський; Маса́рик.*

Ą, Ę

9. Польські носові **ą**, **ę** передаємо:

1) сполученнями літер **ом**, **ем** перед губними приголосними: *Домбро́вський, Заре́мба, Ке́мпа;*

2) сполученнями літер **он**, **ен** перед іншими приголосними: *Зайо́нчек, Па́йонк, Пйо́нтек, Свьо́нтек; Венгжино́вич, Єнджихо́вський, Свенци́цький.*

Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями

10. Суфікси слов'янських прізвищ **-ск(ий)**, **-цк(ий)**, **-ск(і)**, **-цк(і)**, **-sk(i)**, **-ck(i)**, **-dzk(i)**, **-sk(ý)**, **-ck(ý)** передаємо відповідно через **-ськ(ий), -цьк(ий), -дзьк(ий):** *Броне́вський, Даргоми́жський, Маяко́вський, Му́соргський, Остро́вський; Гомули́цький, Городе́цький; Гру́дзький, Зава́дзький;* так само з **ь** пишемо російські прізвища на **-ск(ой)**, **-цк(ой)**: *Луговськи́й (Луговська́), Трубецьки́й (Трубецька́).*

11. Прикметникові закінчення російських прізвищ передаємо так: **-ый** через **-ий; -ий** після твердого приголосного — через **-ий**, після м'якого приголосного — через **-ій; -ая, -яя** — через **-а, -я:** *Бе́лий, Остро́вський,*

Кра́йній; Бе́ла, Остро́вська, Кра́йня. Закінчення **-ой** передаємо через **-ий:** *Донськи́й, Крути́й, Луговськи́й, Полеви́й, Соловйо́в-Сєди́й, Босий́, Трубецьки́й*, але *Толсто́й (Толста́)*.

Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы,** чеських та словацьких **-ý,** польських **-у,** болгарських, македонських і сербських **-и,** хорватських **-і** передаємо через **—ий:** *Бя́лий, Га́ртний, Не́врлий, Но́вотний, Па́лацький, Смирне́нський, Коне́ський, Куку́левич-Сакци́нський,* але *Гуля́шки* (невідмінюване).

М'якість польських приголосних **ń**, **ś**, **ć (dź)** у прізвищах перед суфіксами **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)** і м'якими приголосними не позначаємо м'яким знаком, хоч в українській вимові в цих позиціях **н**, **с**, **ц (дз)** пом'якшуються: *Виспя́нський, Яблóнський; Свя́дек, Цвік.* В усіх інших випадках м'якість попередніх приголосних передаємо літерами **і**, **ю**, **я** та **ь** (у кінці слова): *Дзісь, Дзюра́вець, Сяткóвський.*

Апостроф

12. Апостроф пишемо після губних, задньоязикових і **р** перед **я**, **ю**, **є**, **ї**: *Аля́б'єв, Аре́ф'єв, Водоп'я́нов, Григо́р'єв, Заха́р'їн, Луб'я́нцев, Лук'я́нов, Пом'ялóвський, Прокóф'єв, Рум'я́нцев, Ю́р'єв, В'ю́жин;* перед **йо** апостроф не пишемо: *Воробйóв, Соловйóв.*

Примітка. Коли **я**, **ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а**, **у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Бядýля, Пясе́цький, Рю́мін.*

М'який знак (ь)

13. М'який знак **(ь)** пишемо в прізвищах після літер на позначення м'яких приголосних:

1) у прізвищах після м'яких приголосних **д**, **т**, **з**, **с**, **ц**, **л**, **н**:

а) при роздільній вимові перед **я**, **ю**, **є**, **ї**: *Дья́конов, Панкра́тьєв, Третьяко́в, Пола́зьєв, Сала́сьєв, Фатья́нов, Ільюшин, Ана́ньїн;*

б) перед приголосними: *Во́льнов, Конько́в;*

в) у кінці слова: *Лось, Со́боль.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а**, **у**, то перед ними **ь** не пишемо: *Дя́гилєв, Зя́брев, Ляпуно́в, Цявло́вський, Тюме́нєв;*

2) **у** прізвищах із суфіксом **-ець:** *Глухóвець, Скита́лець.*

Примітка 1. М'якість польських приголосних **n, s, c, dz** позначаємо в українській мові літерою **ь** лише в кінці слова: *Ку́ронь, Дзісь, Ци́рліць, Не́дзведзь,* але *Урба́нчик, Кусне́вич, Свя́дек, Свідзи́нський*.

Примітка 2. На м’якість приголосного **ц** у кінці основи слов’янських прізвищ І відміни вказує закінчення **-я** (*Кустýриця*, а не *Кустýрица*). У неслов’янських прізвищах кінцеве **ц** тверде: *Клáузевіц, Лíфшиц, Мóріц.*

§ 145. Неслов’янські прізвища та імена

Про правопис неслов’янських прізвищ та імен див. ІІІ розділ «Правопис слів іншомовного походження» (§ 121—140).

СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ

§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)

Імена та прізвища (також прізвиська) людей, що складаються з двох чи трьох компонентів або до складу яких входять прийменники, частки, артиклі тощо, пишемо окремо, разом і з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) прізвиська й псевдоніми (українські та перекладені іншомовні), що складаються з імені та прикметника, узгодженого з ним чи з наступним іменником: *Івáн Волóве Óко, Єлéна Прекрáсна, Рíчард Лéвове Сéрце, Степáн Тúгряча Смерть, Слугá з Добрóмиля;* до цього переліку належать і власні назви американських індіанців: *Малéнький Вовк, Тупúй Ніж* і т. ін.;

2) псевдоніми, що побудовані як поєднання імені та прізвища: *Джек Лóндон, Жорж Санд, Лéся Украї́нка, Мáркó Вовчóк, Панáс Мúрний;*

3) повні давньоримські особові назви, у яких перше слово означає особове ім’я, друге — родове ім’я, третє — прізвище: *Гай Ю́лій Цéзар, Марк Пóрцій Катóн;*

4) артиклі, прийменники та інші службові слова (**ван**, **да**, **де**, **ді**, **дю**, **дер**, **ед**, **ель**, **ла**, **ле**, **фон** і т. ін.) в питомих (неофіційних) та іншомовних особових назвах: *Лю́двіг ван Бетхóвен, да Вíнчі, де ла Куéва, ді Віттóріо, дю Гар, Нур ед Дін, ле Шапельє́, фон дер Гольц.*

Примітка 1. Скорочену частку **д** та ірландську частку **о** пишемо з власними іменами через апостроф: *Д’Аламбéр, д’Артанья́н, д’Обіньє́; О’Кéйсі, О’Кóннор* (але *О. Гéнрі* — псевдонім письменника); частки **Мак-**, **Сан-**, **Сен-**, які передують прізвищам і водночас становлять їхню невід’ємну частину, пишемо з дефісом: *Мак-Магóн, Мак-Клю́р, Сан-Мартíн, Сен-Сімóн.*

Примітка 2. У ряді випадків частки пишемо разом із прізвищами, бо в такій формі засвоїла їх українська мова: *Декандóль, Делíль, Дерібáс, Лагáрп, Ламетрí, Лафонтéн, Лесáж, Фонвíзін;*

5) слово **дон** («пан») перед особовим ім'ям як форма ввічливого звертання: *дон Базíліо, дон Пéдро, дон Хосé.* У власних назвах відомих літературних героїв це слово пишемо з великої літери: *Дон Жуáн, Дон Кіхóт.*

Примітка. У загальному значенні слово *донжуáн* пишемо разом і з малої літери;

6) складники китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назв: *Ван Мен, Пак Чівóн, Хо Ші Мін, Нгуєн Конг Хоáн, У Ну Мунг.*

Примітка. У складених китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назвах відмінюємо лише останню частину, яка закінчується на приголосні: *Кім Ир Сен — Кім Ир Сéна…, Хо Ші Мін — Хо Ші Мíна…, Ден Сяопíн — Ден Сяопíна…*, але *Го Можó, Чан Кайшí* й т. ін. (незмінювані).

2. Разом пишемо:

1) українські прізвища, що складаються з дієслова в наказовій формі та іменника: *Гори́цвіт, Непи́йвода, Уби́йвóвк;*

2) українські прізвища, що виникли на основі словосполучень, до складу яких входять як повнозначні, так і службові слова: *Добрийвéчір, Нетудихáта, Панібудьлáска;*

3) українські прізвища, утворені з прикметника та іменника за допомогою сполучного звука: *Довгопóл, Кривоніс, Скорохóд;*

4) слов'янські особові імена, утворені від двох основ: *Владислáв, Володи́мир, Мечислáв, Яропóлк;*

5) складні китайські імена, які завжди стоять після прізвища: *Го Можó, Ден Сяопíн, Тáо Юаньмíнь, Сунь Ятсéн.*

Примітка. Якщо китайське ім'я становить одне слово, то обидві частини особової назви (прізвище та ім'я) пишемо окремо: *Дін Лінь, Лу Сінь, Цюй Юáнь, Чан Кайшí.*

3. З дефісом пишемо:

1) складні особові імена: *Васи́ль-Костянти́н, Жан-Жáк, Зинóвій-Богдáн, Марíя-Антуанéтта, Фрíдріх-Вільгéльм;*

2) складні прізвища: *Альтамíра-і-Кревéа, Гулáк-Артемóвський, Жоліó-Кюрí, Квíтка-Основ'яненко, Нечýй-Левúцький, Нóвиков-Прибóй, Рúмський-Кóрсаков, Сент-Бéв;*

3) імена з кваліфікаційними прикладками: *Івáн-царéнко, Кúрик-мужичóк.* Але якщо прикладка розгорнута, то між нею та іменем ставимо тире: *Івáн — мужúчий син,* рідше — кома: *Івáн, селянський син;*

4) арабські, перські, тюркські імена з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін.: *Гасан-оглú, Мамед-задé, Фікрет-кизú, Мехмед-бéй, Кемаль-пашá, Мірза-хáн,* (але за традицією *Чингісхáн*). Арабське **Ібн** пишемо окремо: *Ібн Рýсте, Ібн Сíна, Ібн Фадлáн*.

Примітка: прізвища, до складу яких входять ці компоненти, звичайно пишемо разом: *Багірзаде́, Турсунзаде́, Кероглы́;*

5) вірменські прізвища з початковим компонентом **Тер-**, наприклад: *Тер-Казаря́н, Тер-Ованеся́н, Тер-Петрося́н*.

4. Складні прізвища у формі одного слова відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників: *Сивокі́нь — Сивоко́ня, Сивоко́неві (Сивоко́ню)…*; *Підкуйму́ха — Підкуйму́хи, Підкуйму́сі…*; *Перекотипо́ле — Перекотипо́ля, Перекотипо́лю…*; *Білоцерківський — Білоцерківського, Білоцерківському…* У складних прізвищах, компоненти яких пишемо з дефісом, відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників обидва змінювані компоненти: *Кві́тка-Основ'я́ненко — Кві́тки-Основ'я́ненка, Кві́тці-Основ'я́ненкові (Кві́тці-Основ'я́ненку)…*; *Нечу́й-Леви́цький — Нечуя́-Леви́цького, Нечуєві-Леви́цькому (Нечую-Леви́цькому)…*, але *Кос-Анато́льський — Кос-Анато́льського, Кос-Анато́льському…, Драй-Хма́ра — Драй-Хма́ри, Драй-Хма́рі…*

5. Складені прізвища, псевдоніми або прізвиська з компонентами в називному відмінку відмінюємо в усіх частинах за зразками відмінювання відповідних іменників або прикметників: *Рі́чард Ле́вове Се́рце — Рі́чарда Ле́вового Се́рця, Рі́чардові (Рі́чарду) Ле́вовому Се́рцю…*; *Степа́н Ти́гряча Смерть — Степа́на Ти́грячої Сме́рті, Степа́нові (Степа́ну) Ти́грячій Сме́рті…*, але *Слуга́ з Добро́миля — Слуги́ з Добро́миля, Слузі́ з Добро́миля…*

§ 147. Похідні прикметники

1. Прикметники від складних особових імен, які пишемо з дефісом, зберігають це написання: *Жан-Жа́к — жан-жа́ківський.*

2. Прикметники від китайських, корейських, в'єтнамських та індонезійських особових назв пишемо разом: *Ма́о Цзеду́н — маоцзеду́нівський, Кім Ір Се́н — кімірсе́нівський.*

3. Прикметники від прізвищ на зразок *ван Бетхо́вен, фон Бісмарк* утворюються тільки від іменника: *бетхо́венський, бісмарківський.* Якщо прикметник утворено від прізвища з прийменником, часткою, артиклем тощо, то його пишемо разом: *де Ґолль — деґо́ллівський, Нур ед Ди́н — нуреддінівський.* Прикметники від прізвищ на зразок *Д'Аламбе́р* зберігають апостроф після частки: *д'аламбе́рівський.*

4. Не утворюємо прикметники:

1) від складних прізвищ, прізвиськ і псевдонімів на зразок *Гула́к-Артемо́вський, Ма́рко Вовчо́к, Рі́чард Ле́вове Се́рце.*

Примітка. Прикметник, утворений від імені та прізвища, пишемо з дефісом: *Ва́льтер Скотт — ва́льтер-ско́ттівський, Жуль Верн — жуль-ве́рнівський, Марк Твен — марк-тве́нівський;*

2) від тюркських, вірменських, арабських та ін. особових назв на зразок *Кероглу́, Осма́н-паша́* тощо;

3) від невідмінюваних іншомовних прізвищ на зразок *ді Віттóріо, Ламетрі́, Д'Обіньє́.*

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

§ 148. Українські географічні назви

Українські географічні назви на письмі передаємо відповідно до вимови за нормами українського правопису: *Верхньодніпро́вськ, Ві́нниця, Гребі́нка, Доне́цьк, Ду́бно, Жито́мир, Запоріжжя, Кам'яне́ць-Поді́льський, Ки́їв, Козя́тин, Кременчу́к, Криви́й Ріг, Львів, Микола́їв, Но́вгород-Сіверський, Оде́са, Охти́рка, Рівне, Трипі́лля, Ха́рків, Чернівці́, Черні́гів, Шепетівка, Я́мпіль; Десна́, Дніпро́, Дністе́р, За́хідний Буг, Ірпі́нь, Прип'ять, Рось, Стохі́д, Сян, Те́терів, Ти́са, Трубіж.*

Примітка. У назвах українських населених пунктів треба розрізняти **-поль** у словах грецького походження (грецьке **πόλις** «місто»): *Маріу́поль, Мелітóполь, Нікополь, Севастóполь, Сімферóполь* — і **-піль** (з українського «поле»): *Бори́спіль, Крижóпіль, Ольгóпіль, Тернóпіль* та ін.

§ 149. Географічні назви інших країн

Географічні назви інших країн передаємо в українській мові відповідно до вимог практичної транскрипції.

Е, Ĕ , ІЕ, Ё, Э, И

1. Літери слов'янських алфавітів **е, ĕ** та сполуку **іе** передаємо через **е**: *Бе́здна, Воро́неж, За́греб, Зеленодóльськ, Нове́ Ме́сто, Опóле, Ветлу́га, Ле́на, Пе́нза, Ще́цин.*

Але в деяких позиціях літеру **е** слов'янських мов із кириличним алфавітом передаємо через **є**:

1) на початку слова, після голосного й при роздільній вимові після приголосного: *Єйськ, Єле́ць, Єнісе́й, Єго́р'євськ, Колгу́єв, Ско́п'є;*

2) після приголосних (крім шиплячих, **р** і **ц**) у суфіксі **-єв** та в сполученні цього суфікса з антропонімним **-єй (-єєв)** російських назв,

похідних переважно від прізвищ: *мо́ре Ла́птєвих, Ле́жнєво, Матве́єва зато́ка*, але *Плещє́єво, Ржев, мис Рум'я́нцева;*

3) коли російському **е** відповідає в аналогічних українських основах **і**: *Бе́жецьк, Бе́лгород, Бєло́во, Бе́лорє́цьк, Благовє́щенськ, Желєзново́дськ, Орє́хово-Зу́єво.*

Але в географічних назвах, що мають у російській мові форму, спільну з відповідною українською, таке **е** передаємо через **і**: *Бі́ла,* оз. *Бі́ле, Ві́тка, Лісна́, Негорі́ле, Піща́не, мис Сі́рий* та ін. Це стосується й польського **ia**: *Бі́ла Підля́ська, Білосто́к* тощо.

Білоруське **е** передаємо через **і** (у назвах, засвоєних українською мовою) або через **е**: *Біловє́зька Пу́ща, Білору́сь*, але *Ре́чиця*.

Примітка. Польське, чеське й словацьке закінчення **-е**, що наявне в географічних назвах із суфіксами **-ц-, -іц-, -иц-** (лат. **-c-, -ic-**) і виражає значення множини, в українській мові передаємо закінченням **-і** з відповідним граматичним значенням: *Ке́льці, Ко́шиці, Лі́диці, Па́рдубиці.* Ці географічні назви відмінюємо: *Ко́шиці — Ко́шиць, Ко́шицям…* Назви на зразок *Закопа́не* мають форму прикметника середнього роду (однина) й, отже, їх відмінюємо за зразком: *Закопа́не, Закопа́ного, Закопа́ному* і т. ін.

2. Російську літеру **ё** передаємо:

1) через **йо** на початку та в середині слова, коли воно означає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкіно, Соловйо́во;*

2) через **ьо** в середині слова, коли воно означає сполучення м'якого приголосного з **о**: *мис Дежньо́ва,* р. *Оленьо́к,* але в назвах, утворених від спільних для української та російської мов слів, пишемо **е:** р. *Бере́зова, Оре́л*, *Семе́ново*.

3) через **о** під наголосом після **ч**, **щ**: *Рогачо́во, Що́кіно.*

3. Російську літеру **э** передаємо через **е**: *Ельбру́с, Ельто́н, Еліста́.*

4. Літеру **и** передаємо:

1) через **і**:

а) на початку географічних назв: *Іга́рка, Ірку́тськ,* оз. *Ільме́нь, Індигі́рка, Іртиш;*

б) у кінці незмінюваних назв або слів у формі множини: *Бро́нниці, Жигулі́, Митищі;*

в) усередині слова після приголосного — перед голосним, приголосним **й** або іншими приголосними (крім випадків, передбачених нижче): *Челя́бінськ, Двіна́, Кінешма,* оз. *Селігер, Бородіно́, Рієка.*

2) через **ї** після голосного й при роздільній вимові після приголосного: *Тро́їцьк, Ана́ньїно, Ма́р'їно.*

Примітка. У географічних назвах, утворених від загальних назв та імен, спільних за походженням для української та російської мов, звичайно пишемо **и** в суфіксах **-ин-**, **-инськ-**: *Березина́, Гуси́не О́зеро, Дуди́нка, Жа́бинка, Карпи́нськ, Крути́нське, Пра́вдинськ* (докладніше про правопис **и** див. нижче);

3) через **и**:

а) після **ж**, **ч**, **ш**, **щ** і **ц** перед приголосним: *Жига́лово, Жи́здра, А́чинськ, На́льчик, Єго́ршино, Іши́м, Ками́шин, Ту́шино, Щигри́, Цимля́нськ* та ін.;

б) у географічних назвах, утворених від імен, спільних для української та інших слов'янських мов, які в українській мові пишемо з **и**: *Гаври́лово, Дани́лов, Дми́тров, Миха́йловське*, але *Ніколаєвськ-на-Аму́рі* та ін. (тобто від імен, що в українській мові мають форму, виразно відмінну від форми цього ж імені, вживаної в інших мовах);

в) у коренях спільних для української та російської мов географічних назв, якщо ці корені пишемо з **и**: *Виногра́дово, Кисловóдськ, Клин, Кри́чев, Кури́льські острови́, Ли́пецьк, Лихосла́вль, Тихоре́цьк;*

г) у складних географічних назвах, де **и** виконує функцію сполучного звука: *Владивосто́к, П'ятигóрськ, Семипала́тинськ;*

ґ) у префіксі **при-**: *Привóлжя, Примóр'я, Прику́мськ;*

д) у суфіксах **-ик-**, **-ич-**, **-иц-**, **-ищ-**: *Зимóвники, Тупи́к; Боровичí, Котéльнич, Осипóвичі, У́глич; Бронниці, Гливи́ці,* оз. *Колви́цьке, Лухови́ці; Мити́щі, Рти́щево;*

е) у закінченнях географічних назв, уживаних у формі множини, якщо в російській мові тверда основа: *Березники́, Валу́йки, Го́рки.*

Ы, Y

5. Літеру **ы** (в латиноалфавітних мовах **y**) передаємо через **и**: *Ви́кса, Ви́тегра, Ірти́ш, Си́зрань, Сиктивка́р, Чебокса́ри, Ша́хти.*

Ą, Ę

6. Польські носові **ą**, **ę** передаємо, як і в прізвищах, (див. § 144, п. 9) сполученнями літер **ом**, **ем** перед губними приголосними: *Домбро́ва, Демби́ця;* перед іншими приголосними — сполученнями літер **он**, **ен**: *Конт, Ченстохóва.*

§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями

1.

1) прикметникові закінчення слов'янських географічних назв передаємо так само, як у прізвищах, але у формі всіх трьох граматичних родів та однини й множини: у чоловічому роді — через **-ий** після твердого приголосного, через **-ій** — після м'якого приголосного; у жіночому роді — через **-а**, **-я**; у середньому роді — через **-е**, **-о, -є;** у множині — через **-і**:

Становúй (хребет); *Велúкий Ýстюг, Новúй Сад, Олéній* (острів); *Лихá* (річка), *Нúжня Тунгýска, Бáнська Бúстриця, Зелéна Гýра; Благодáрне, Бологé* (рос. *Бологóе*), *Велúко-Тúрново, Покрóвське; Кáрлові Вáри.*

Примітка. Російські географічні назви, похідні від прізвищ на **-ой** без суфіксів **-ск-**, **-цк-**, зберігають закінчення **-оє**: *Толстоє;*

2) слов'янські назви з кінцевими **-ово**, **-ево** та **-ино** передаємо через **-ово**, **-єво** та **-іно (-їно)**, після шиплячих — **-ино** зі збереженням закінчення **-о** (на відміну від аналогічних українських назв на **-е**): *Внýково, Гáброво, Кóсово, Орéхово-Зýєво, Сарáєво; Бородінó, Мáр'їно, Пýшкіно; Єгóршино, Рóщино.* Закінчення **-о** зберігається і в назвах на зразок *Радóмсько*, що за походженням є відносними прикметниками, які в сучасній українській мові, на відміну від попередніх географічних назв, не відмінюємо;

3) польське **ó**, наявне в суфіксі **-ów** у польських географічних назвах, передаємо через **-у** або за традицією через **-і:** *Жирáрдув, Жéшув, Томáшув-Мазовéцький* і т. ін., але традиційно: *Грýбешів, Крáків* та ін. Літеру **-о** в суфіксі **-óv** у чеських і словацьких назвах передаємо через **-о**, але в назвах змішаних поселень з етнічними словаками та українцями за традицією — через **—і:** *Крнов, Óрлов, Прóстейов, Пршéров,* але *Бардíїв, Вóронів, Пряшів.*

§ 151. Апостроф, м'який знак

1. Апостроф, м'який знак у слов'янських географічних назвах ставимо в тих самих випадках, що й у прізвищах (див. § 144), а в назвах неслов'янського походження на території слов'янських країн, крім того, — після деяких інших приголосних: *Скóп'є, Ак'я́р, Амудар'я́;* перед **йо** апостроф не пишемо: *Муравйóво.*

Примітка. Коли **я**, **ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а**, **у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Вя́зьма, Вя́тка, Кя́хта, Крю́ково, Рязáнь, Хя́рма.*

2.

1) твердий кінцевий приголосний основи **ц** пом'якшуємо в усіх слов'янських географічних назвах, зокрема в суфіксах **-ець**, **-аць**, **-иц(я)**: *Олóнець, Повенéць, Череповéць, Крáгуєваць, Стóлаць; Дембúця, Лóмниця, Рéчиця, Óломоуць.*

2) суфікси географічних назв **-ск**, **-цк** передаємо відповідно українськими суфіксами **-ськ**, **-цьк**: *Брянськ, Гданськ, Курськ; Кузнéцьк, Трóїцьк.*

Географічні назви, не вживані без номенклатурних слів, перекладаємо: *Аравíйське мóре, мис Дóброї Надíї, Пéрська затóка, Північний Льодовúтий океáн.*

Звичайно перекладаємо і прикметники на означення розмірів, взаємного розміщення та сторін світу в складі географічних назв: *Вели́кий каньйо́н, Ни́жній Но́вгород, Півде́нна Аме́рика, Півні́чний по́люс.*

§ 152. Відмінювання географічних назв

1. Українські, а також іншомовні географічні назви з іменниковими закінченнями відмінюємо переважно як звичайні іменники I, II, III відмін:

I відміна: *А́фрика — А́фрики, в А́фриці; Во́лга — Во́лги, на Во́лзі; Ло́хвиця — Ло́хвиці, Ло́хвицею, у Ло́хвиці; Махачкала́ — Махачкали́, у Махачкалі́; Москва́ — Москви́, Москво́ю, у Москві́; Оде́са — Оде́си, в Оде́сі; О́львія — О́львії, О́львією, в О́львії; Полта́ва — Полта́ви, у Полта́ві; Пра́га — Пра́ги, у Пра́зі; Ре́чиця — Ре́чиці, у Ре́чиці; Шепетівка — Шепетівки, у Шепетівці.*

II відміна: *Буг — Бу́гу, Бу́гом, на Бу́зі* (й *по Бу́гу*); *Владивосто́к — Владивосто́ка, Владивосто́ком, у Владивосто́ці (у Владивосто́ку); Га́йсин — Га́йсина, Га́йсином, у Га́йсині; Ду́бно — Ду́бна, Ду́бном, у Ду́бні; Ки́їв — Ки́єва, Ки́євом, у Ки́єві; Луга́нськ — Луга́нська, Луга́нським, у Луга́нську; Львів — Льво́ва, Льво́вом, у Льво́ві; Оре́л — Орла́, Орло́м, в Орлі́; Псков — Пско́ва, Пско́вом, у Пско́ві; Сві́тязь — Сві́тязю, Сві́тязем, на Сві́тязі; Терно́піль — Терно́поля, Терно́полем, у Терно́полі; Теруе́ль — Теруе́ля, Теруе́лем, у Теруе́лі; Токма́к — Токмака́, Токмако́м, у Токмаці́ (у Токмаку́); У́жгород — У́жгорода, У́жгородом, в У́жгороді.*

III відміна: *Бретáнь — Бретáні, Бретáнню, у Бретáні; Керч — Ке́рчі, Ке́рчю, у Ке́рчі; Об — О́бі, О́б'ю, на О́бі; Свір — Свíрі, Свíр'ю, на Свíрі; Си́зрань — Си́зрані, Си́зранню, у Си́зрані.*

2. Географічні назви, що мають форму множини, відмінюємо як відповідні загальні іменники: *Березники́ — Березників, Березника́м, у Березника́х; Го́рки — Го́рок, Го́ркам, у Го́рках; Єсентуки́ — Єсентуків, Єсентука́м, у Єсентука́х; Жигулі́ — Жигулі́в, Жигуля́м, у Жигуля́х; Ков'я́ги — Ков'я́г, Ков'я́гам, у Ков'я́гах; Лубни́ — Лубе́н, Лубна́м, у Лубна́х; Пли́ски — Пли́сок, Пли́скам, у Пли́сках; Прилу́ки — Прилу́к, Прилу́кам, у Прилу́ках; Ромни́ — Ромéн, Ромна́м, у Ромна́х; Сало́ніки — Сало́нік, Сало́нікам, у Сало́ніках; Філіппíни — Філіппíн, Філіппíнам, у (на) Філіппíнах; Чебокса́ри — Чебокса́р, Чебокса́рам, у Чебокса́рах; Чернівці́ — Чернівців, Чернівця́м, у Чернівця́х.*

3. Географічні назви з прикметниковими закінченнями відмінюємо як звичайні прикметники: *Борове́ — Борово́го, Борово́му, у Борово́му;*

Жукóвський — Жукóвського, Жукóвському, у Жукóвському; Лозовáˊ — Лозовóї, Лозовíй, у Лозовíй; Рíвне — Рíвного, Рíвному, у Рíвному; Чусовáˊ — Чусовóї, Чусовíй, у Чусовíй.

Примітка. Від відприкметникових українських назв населених пунктів з кінцевим **-е** на зразок *Свáтове, Синéльникове, Гаркýшине, Рíвне*, що відмінюються за зразком прикметників у формі середнього роду, слід відрізняти подібні за оформленням назви з кінцевим **-о** (рідковживані в українській мові, але поширені в інших слов'янських мовах) на зразок *Бородінó, Кóсово, Сарáєво, Шереме́тьєво, Гнéзно, Молодéчно*, що відмінюються як іменники середнього роду II відміни (див. у п. 1 *Дýбно*).

4. Географічні назви, що складаються з прикметника та іменника чи, навпаки, іменника та прикметника, відмінюємо в обох частинах:

1) *Гóла Прúстань — Гóлої Прúстані …; Кривúй Ріг — Кривóго Рóгу…; Велúкі Лýки — Велúких Лук…; Єлисéйські Поля́ — Єлисéйських Полíв…; Мінерáльні Вóди — Мінерáльних Вод…;*

2) *Кам'янéць-Подíльський — Кам'янця́-Подíльського, Кам'янцéві-Подíльському…; Нóвгород-Сíверський — Нóвгорода-Сíверського, Нóвгороду-Сíверському…; Новогрáд-Волúнський — Новогрáда-Волúнського, Новогрáдові-Волúнському…; Рáва-Рýська — Рáви-Рýської, Рáві-Рýській…; Аскáнія-Нóва — Аскáнії-Нóвої, Аскáнії-Нóвій…*

5. Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника та присвійного прикметника, відмінюємо лише в другій частині: *Бáден-Бáден — Бáден-Бáдена, у Бáден-Бáдені; Орéхово-Зýєво — Орéхово-Зýєва, в Орéхово-Зýєві; Івáно-Франкíвськ — Івáно-Франкíвська, в Івáно-Франкíвську, Михáйло-Коцюбúнське — Михáйло-Коцюбúнського, у Михáйло-Коцюбúнському,* але *Кóнча-Зáспа — Кóнчі-Зáспи, у Кóнчі-Зáспі; Пýща-Водúця — Пýщі-Водúці, у Пýщі-Водúці.*

6. Географічні назви, що складаються з двох іменників та прийменника між ними, відмінюємо в першій частині: *Ростóв-на-Дону́ — Ростóва-на-Дону́, у Ростóві-на-Дону́…; Фрáнкфурт-на-Мáйні — Фрáнкфурта-на-Мáйні, у Фрáнкфурті-на-Мáйні...*

§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів

Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ)

1. У суфіксах **-инськ(ий)**, **-інськ(ий)** прикметників, утворених від географічних назв і від назв народів, що мають у своїй основі суфікси **-ин**, **-ін**, **-инськ**, **-інськ**, зберігаємо той самий голосний (**и** або **і**), що й в основній

назві: *Ками́шин — ками́шинський, Ні́жин — ні́жинський, Тульчи́н — тульчи́нський, Ту́шино — ту́шинський, Цюру́пинськ — цюру́пинський, Чигири́н — чигири́нський; Бо́лдіно — бо́лдінський, Філіппі́ни — філіппі́нський; Гру́зія — грузи́н — грузи́нський; осетин — осетинський.*

У прикметниках, утворених від географічних назв, що не мають суфіксів **-ин-**, **-ін-**, пишемо завжди **и**: *Аля́ска — аля́скинський, Баку́ — баки́нський, Кабарда́ — кабарди́нський, Караганда́ — карагандинський, По́ті — по́тинський, Со́чі — со́чинський, Чита́ — читинський, Ша́хти — ша́хтинський*, але *Амудар'я́ — амудар'їнський.*

Суфікси -ОВСЬК(ИЙ) [-ЬОВСЬК(ИЙ)], -ЕВСЬК(ИЙ) [-ЄВСЬК(ИЙ)], -ІВСЬК(ИЙ) [-ЇВСЬК(ИЙ)]

2. У суфіксах **-овськ(ий) [-ьовськ(ий)]**, **-евськ(ий) [-євськ(ий)]**, **-івськ(ий) [-ївськ(ий)]** прикметників, утворених від географічних назв, що мають у своїй основі **-ов (-ьов)**, **-ев (-єв)**, **-ів (-їв)**, зберігаємо ту саму букву (**о**, **е**, **є**, **і**, **ї**), що й в основній назві: *Скадо́вськ — скадо́вський, Тамбо́в — тамбо́вський; Кара́чев — кара́чевський, Колгу́єв — колгу́євський; Кишині́в — кишині́вський, Львів — льві́вський, Те́терів — те́терівський, Черні́гів — черні́гівський.* Якщо при творенні таких прикметникових форм від українських географічних назв відкритий склад з **о**, **е** стає закритим, діє правило про чергування **о**, **е** з **і**: *Лозова́ — лозівський́, Сва́тове — сва́тівський, Хме́леве — хмелівський́.*

У прикметниках, утворених від географічних назв, що закінчуються на групу приголосних або із суфіксальним **к**, перед яким є інший приголосний, пишемо **-івський (-ївський)**: *Бі́ла Це́рква — білоцерківський, Ва́лки — ва́лківський, Гребі́нка — гребі́нківський, Каза́нка — каза́нківський, Златоу́ст — златоу́стівський*, але *Оре́л — орло́вський* та ін.

У прикметниках, утворених за допомогою суфікса **-ськ(ий)** від географічних назв і від назв народів, основа яких закінчується на приголосний, відбуваються такі фонетичні зміни:

1) **г**, **ж**, **з (дз) + -ськ(ий) → -зьк(ий) [-дзьк(ий)]**: *Буг — бу́зький, Ветлу́га — ветлу́зький, Ви́борг — ви́борзький, Во́лга — во́лзький, Гаа́га — гаа́зький, Га́мбург — га́мбурзький, Калу́га — калу́зький, Ла́дога — ла́дозький, Люксембу́рг — люксембу́рзький, Ле́йпциг — ле́йпцизький, Остро́г — остро́зький, Пра́га — пра́зький, Ри́га — ри́зький, Стра́сбург — стра́сбурзький; Воро́неж — воро́незький* (пор. назву українського селища — *Воро́ніж — воро́нізький*), *Запорі́жжя — запорізький, Пари́ж — пари́зький; Абха́зія — абха́зький, Кавка́з — кавка́зький, Лодзь — ло́дзький, Сиракузи — сиракузький, францу́з — францу́зький;*

2) **к**, **ц**, **ч + -ськ(ий) → -цьк(ий)**: *Баскунча́к — баскунча́цький, Вели́кі Лу́ки — великолу́цький, Ви́шній Волочо́к — вишньоволо́цький, Владивосто́к — владивосто́цький, грек — гре́цький, Кагарли́к — кагарли́цький, Казбе́к —*

казбе́цький, калми́к — калми́цький, Кобеля́ки — кобеля́цький, коря́к — коря́цький, Кременчу́к — кременчу́цький, Прилу́ки — прилу́цький, слова́к — слова́цький, таджи́к — таджи́цький, ту́рок — туре́цький, узбе́к — узбе́цький; Ні́цца — ні́ццький, Суе́ц — суе́цький, Черепове́ць — черепове́цький; Ба́хмач — ба́хмацький, Га́лич — га́лицький, Гри́нвіч — гри́нвіцький, О́вруч — О́вруцький, але *Дама́ск — дама́ський, Ме́кка — ме́ккський, тю́рки — тю́ркський;*

3) **с, х, ш + -ськ(ий) → -ськ(ий)**: *Арзама́с — арзама́ський, Оде́са — оде́ський, Тбілі́сі — тбілі́ський, тунгу́с — тунгу́ський, Черка́си — черка́ський, черке́с — черке́ський, во́лох — воло́ський, Караба́х — караба́ський, Лепети́ха — лепети́ський, чех — че́ський; Золотоно́ша — золотоні́ський, Кандала́кша — кандала́кський, лати́ш — лати́ський, Сива́ш — сива́ський, чува́ш — чува́ський, Русь — ру́ський.*

Примітка 1. Для збереження звукового складу твірних основ (переважно іншомовних) у деяких прикметниках зазначені приголосні перед суфіксом **-ськ-** не чергуються і передаються відповідно на письмі: *Небі́т-Да́г — небі́т-да́гський, Клуж — клу́жський, Бангко́к — бангко́кський, ба́ски — ба́скський, каза́х — каза́хський, Печ — Пе́чський, Пере́мишль — пере́мишльський, Ра́домишль — ра́домишльський* та ін.

§ 154. Правопис складних і складених географічних назв

1. Окремо пишемо:

1) географічні назви, що складаються з прикметника та іменника: *Бі́ла Це́рква, Вели́кий У́стюг, Ве́рхня Сіле́зія, Ви́шній Волочо́к, Го́ла При́стань, Голуби́й Ні́л, Дави́дів Брі́д, Холо́дний Яр, За́хідна Євро́па, Зеле́на Гу́ра, Нове́ Мі́сто, Нови́й Сад, Пова́жська Би́стриця, Сомко́ва Доли́на, Стара́ Плани́на, Широ́кий Яр;*

2) географічні назви й номенклатурні терміни при них: *Кавка́зький хребе́т, Кандала́кська зато́ка, Скандина́вський півострі́в, Фі́нська зато́ка, Чо́рне мо́ре;*

3) географічні назви, що становлять сполучення іменника з порядковим числівником, який може стояти як перед іменником, так і після нього: *Гі́льча Дру́га, Залі́сся Пе́рше, Кра́сне Дру́ге, Пе́рше Садове́;*

4) географічні назви, що становлять сполучення імені та прізвища або імені й по батькові: *село́ Іва́на Франка́*; але *місто Іва́но-Франкі́вськ, село́ Миха́йло-Коцюби́нське* (бо тут маємо сполучний голосний **о** й словотвірну чи морфологічну модифікацію прізвища), а також назва села *Дмитро́-Варва́рівка,* що складається з основ двох імен.

2. Разом пишемо:

1) географічні назви-іменники, утворені від прикметника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також прикметники, що походять від них:

Білопі́лля, Верхньодніпро́вськ, Гостролу́ччя, Дорогобу́ж, Красново́дськ, Малояросла́вець, Нижньокили́мськ, Нововоли́нськ, Новосибі́рськ, Старокостянти́нів, Чистово́дне, Ясногоро́дка; білопі́льський, верхньодніпро́вський, гостролуча́нський, дорогобу́зький, чистово́днівський та ін.;

Примітка. Це правило поширюється й на складні прикметники, утворені з двох прикметникових основ, які означають назви морів, лісів, низин, областей, залізниць тощо й мають при собі номенклатурні терміни на зразок *мо́ре, гора́, хребе́т, ліс, о́зеро, низовина́, о́стрів* та ін.: *Нижньодуна́йська низовина́, Новосибі́рські острови́, Малоазі́йське нагі́р'я* тощо.

2) географічні назви, що складаються з основ числівника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також похідні від них прикметники: *Дворі́ччя, П'ятиго́рськ, П'ятиха́тки, Семиго́ри, Семипі́лки, Сорокоду́би, Трипі́лля; дворіча́нський, п'ятиха́тський, семигі́рський, семипі́лківський, сорокоду́бський* та ін.;

3) географічні назви з першою дієслівною частиною у формі наказового способу та похідні від них прикметники: *Верни́городок, Гуляйпо́ле, Копа́йгород, Печи́води; вернигородо́цький, гуляйпі́льський, копа́йгородський, печиво́дський;*

4) географічні назви, утворені від двох іменників, з'єднаних сполучним звуком, та похідні від них прикметники: *Верболо́зи, Індокита́й, Страхолі́сся; верболо́зівський, індокита́йський, страхолі́ський*, але *А́встро-Уго́рщина, Азо́во-Чорномо́р'я* та деякі інші;

5) географічні назви з другою частиною **-град**, **-город**, **-піль**, **-поль**; **-абад**, **-акан**, **-бург**, **-ленд**, **-пілс**, **-таун**, **-шир**, **-штадт** і похідні від них прикметники: *Белгра́д, Волгогра́д; Кита́йгород, Но́вгород, Кня́жпіль, Ольго́піль, Адріано́поль, Севасто́поль; Ашгаба́т, Бра́нденбург, Камберле́нд, Да́угавпілс, Ке́йптаун, Йо́ркшир, Ру́дольштадт; волгогра́дський, но́вгоро́дський, ольго́пільський, севасто́польський, бранденбу́рзький, да́угавпілський, рудольшта́дтський;*

6) прикметникові форми й назви жителів від географічних назв, що складаються з якісного прикметника та іменника або відносного прикметника [без суфіксів **-зьк(ий)**, **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)** і суфіксів присвійності] та іменника: *біломо́рський, біломо́рці* (від *Бі́ле мо́ре*), *білоцерківський, білоцерківці* (від *Бі́ла Це́рква*), *гостромогильський, гостромогильці* (від *Го́стра Могила́*), *новомі́ський, новоміща́ни* (від *Нове́ Мі́сто*), *яснополя́нський, яснополя́нці* (від *Я́сна Поля́на); житньогірський, житньогірці* (від *Жи́тні Го́ри*), *західноєвропе́йський, західноєвропе́йці* (від *За́хідна Євро́па*), *кам'янобалківський, кам'янобалківці* (від *Кам'яна́ Ба́лка*), *липоводоли́нський, липоводоли́нці* (від *Ли́пова Доли́на*).

3. З дефісом пишемо:

1) географічні назви, що складаються з двох іменників (без сполучного звука) або з іменника й наступного прикметника, а також прикметники, що походять від них: *Ба́ня-Лу́ка — ба́ня-лу́цький, Гвіне́я-Бісау́ — гвіне́я-бісау́ський, Ельза́с-Лотари́нгія — ельза́с-лотари́нзький, Ко́ло-Миха́йлівка — ко́ло-миха́йлівський, Оре́хово-Зу́єво — оре́хово-зу́євський, Пу́ща-Води́ця — пу́ща-води́цький; Берізки-Бе́ршадські — берізки-бе́ршадський, Ві́та-Пошто́ва — ві́та-пошто́вий, Кам'яне́ць-Поді́льський — кам'яне́ць-поді́льський, Ра́ва-Ру́ська — ра́ва-ру́ський, Ха́рків-Това́рний — ха́рків-това́рний, А́встро-Уго́рщина — а́встро-уго́рський;*

2) географічні назви, що становлять поєднання двох імен або імені та прізвища (чи прізвиська) за допомогою сполучного звука (зрідка — без нього) й зі зміною форми другого компонента, а також похідні від них прикметники: *Андрі́єво-Іва́нівка — андрі́єво-іва́нівський, Дмитро́-Варва́рівка — дмитро́-варва́рівський, Іва́но-Франкі́вськ — іва́но-франкі́вський, Миха́йло-Коцюби́нське — миха́йло-коцюби́нський, Олекса́ндро-Па́щенкове — олекса́ндро-па́щенківський*, але *Петропа́влівка;*

3) географічні назви, що складаються з іншомовних елементів — повнозначних слів, а також похідні від них прикметники: *Буе́нос-А́йрес, Ду́мбартон-Окс, Іссу́к-Куль, Кизи́л-Орда́, Нар'ян-Ма́р, Ріо-Не́гро, Ула́н-Уде́; буе́нос-а́йреський* та ін., але назви з другим компонентом **-даг, -дар'я, -дау** тощо пишемо разом: *Аюда́г, Алата́у, Амудар'я́, Сирдар'я́; амудар'ї́нський, приамудар'ї́нський* тощо;

4) географічні назви (переважно населених пунктів) з першими складовими частинами **соль-**, **спас-**, **усть-** та іншомовними **вест-**, **іст-**, **нью-**, **сан-**, **санкт-**, **сант-**, **санта-**, **сен-**, **сент-** та ін., а також із кінцевими назвотворчими частинами **-ривер**, **-сіті**, **-сквер**, **-стріт**, **-фіорд** і похідні від них прикметники: *Соль-Іле́цьк, Спас-Кле́пики, Усть-Каменого́рськ; Вест-І́ндія, Іст-Ло́ндон, Нью-Йо́рк, Сан-Сальвадо́р, Санкт-Га́ллен, Са́нта-Кла́ра, Сен-Гота́рд, Сент-Лу́їс; Фолл-Ри́вер, Атла́нтік-Сі́ті, Со́хо-сквер, Бо́кна-фіо́рд; соль-іле́цький, усть-каменого́рський; нью-йо́ркський; фолл-ри́верський, атла́нтік-сі́тинський* та ін.;

5) географічні назви, що складаються з іменників, які поєднуються українськими або іншомовними прийменниками, сполучниками чи мають при собі частку, артикль, а також утворені від них прикметники: *Новосі́лки-на-Дніпрі́, Росто́в-на-Дону́, Фра́нкфурт-на-Ма́йні, Яр-під-За́йчиком; Було́нь-сюр-Ме́р, Бург-ель-Ара́б, Ла-Ма́нш, Ла-Пла́та, Лас-Ве́гас, Лос-А́нджелес, Па-де-Кале́, Ріо-де-Жане́йро*; *новосі́лківський-на-Дніпрі́, росто́вський-на-Дону́, фра́нкфуртський-на-Ма́йні, я́рський-під-за́йчиком; було́нь-сюр-ме́рський, бург-ель-ара́бський, ла-ма́ншський, ла-пла́тський* і т. ін.;

6) прикметники, утворені від географічних назв, до складу яких входять прикметники із суфіксами **-ів (-їв)**, **-ов**, **-ев (-єв)**, **-ин (-їн)**, **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)**, **-зьк(ий)**: *дави́дово-бри́дський* (від *Дави́дів Брід*), *оли́йниково-слобідськи́й* (від *Оли́йникова Слобода́*), *мишу́рино-ри́зький* (від *Мишу́рин Ріг*),

вільша́нсько-новосе́лицький (від *Вільша́нська Новосе́лиця*), *ві́нницько-ста́вськи́й* (від *Ві́нницькі Стави́*).

Примітка 1. Назви жителів у формі іменників, що утворені від назв населених пунктів, частини яких поєднані дефісом, пишемо разом: *Іва́но-Франкі́вськ — іва́но-франкі́вський*, але *іванофранкі́вці, Нью-Йо́рк — нью-йо́рківський*, але *ньюйо́рківці.*

Примітка 2. Префіксальні прикметники та іменники, утворені від географічних назв із написанням з дефісом, пишемо разом: *Іссу́к-Куль — приіссиккуль́ський, приіссиккуль́ці.*

V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

В українській пунктуації використовуємо такі основні розділові знаки: крапка, знак питання, знак оклику, кома (може вживатися і як один парний знак), крапка з комою, двокрапка, тире (може вживатися і як парний знак), три крапки (крапки), дужки (парний знак — з кількома різновидами), лапки (парний знак — з різновидами), дефіс (як розділовий, а не власне орфографічний знак дефіс уживається в тих випадках, де він слугує знаком поділу між компонентами не слів, а синтаксичних сполучень, — у сполученнях прикладки з означуваним іменником: *учитель-біолог, учитель-історик, учитель-фізик* та ін., у сполученнях слів на позначення приблизної кількості: *два-три дні*, у сполученнях повнозначних слів з частками на зразок *дай-но, іди-но* та ін.: див. § 37), а також різні комбінації цих знаків (див. § 166) та подвійне й потрійне вживання окремих із них (знака питання і знака оклику). Крім них, уживається також скісна риска (/).

§ 155. КРАПКА (.)

Крапку ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення — розповідного або спонукального, якщо останнє вимовлене без окличної інтонації: *Весь народ піднімається до мене. Йдуть з усієї України, та й ще йтимуть. Посилав універсали з Січі, тепер хочу скласти універсал із Чигирина* (П. Загребельний);

Як паросць виноградної лози
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян (М. Рильський).

У називних реченнях: *Зима. Холоднеча. Засніжений ліс* (М. Стельмах); між прізвищем автора, назвою його твору, назвою міста: *Олесь Гончар. Собор. Київ*, 1968; у реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Дванадцятирічна шкільна освіта. Це добре чи погано*? (заголовок газетної публікації);

Сибір. І соловецькі келії,
і глупа облягає ніч
пекельний край і крик пекельний (В. Стус).

Після речення, що вводить у дальший розгорнений виклад, опис тощо: *А діло було таке. Студенти з царського садка пішли в гості до знайомого купця, котрий жив далеко, аж на Ординському. Той купець мав багацько дочок, і не дуже гарних. Він закликав до себе усяких студентів, годував, поїв їх і чимало дочок повидавав уже заміж за світських і духовних. Студенти часто гуляли там до півночі й цілою юрбою перелазили потім через стіну Братського монастиря* (І. Нечуй-Левицький).

Для надання фрагментам висловлення за допомогою інтонаційного виділення більшої самостійності та змістової ваги крапку ставимо також у тих випадках, де звичайно вживаємо коми, — наприклад, у висловленнях, які могли б бути простими реченнями, ускладненими наявністю однорідних, повторюваних, відокремлених членів: *Випав сніг. І в селі, і в полі, і в лісі* (В. Бабляк); *А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток. З кутка в куток* (М. Коцюбинський), у висловленнях, що могли б бути частинами складних речень (див. § 158, II, п. 2, прим. 1 і п. 3, прим. 1).

Примітка 1. Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вивісках, печатках і штампах, на титульних аркушах книжок, журналів тощо — після імені та прізвища автора, назви твору, назв видавництва і місця видання і т. ін.

Примітка 2. Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подається в рядок, крапку ставимо після дужок. Крапку після таких дужок ставимо в самому кінці речення й тоді, коли після цитати перед дужками вже стоять такі розділові знаки, як знак питання, знак оклику, три крапки. Якщо ж указівку на автора (джерело) наводимо нижче (у дужках чи частіше без них), зокрема в епіграфах, після цитати ставимо крапку, а після такої вказівки її не ставимо. Наприклад, епіграф до роману О. Гончара «Твоя зоря»:

Твоя зоря — твоя судьба.

З народних уст

Примітка 3. Про вживання крапки в кінці вставлених речень у дужках див. § 163, I, п. 2, прим.

Примітка 4. Про вживання крапки після зауважень у дужках у межах певної цитати на зразок «… (примітка наша. — *Ред.*) …» див. § 167, II, п. 3.

2. В умовних графічних скороченнях (див. § 62) *п*. (пан; пані), *гр*. (громадянин; громадянка), *проф*. (професор), *а*. *а*. (авторський аркуш), *ст*. (століття), *рр*. (роки) та ін.

Примітка. Крапку не ставимо:

1) в ініціальних (звукових, літерних і літерно-звукових) абревіатурах (див. **§** 61) між літерами на позначення їхніх складових частин: *НАН* (Національна академія наук) України, *НЕП* і *неп* (нова економічна політика), *НТКУ* (Національна телевізійна компанія України) і под.;

2) у графічних скороченнях (див. § 62)**;**

а) у скороченнях назв метричних мір та інших одиниць виміру: *м* (метр), *мм* (міліметр), *г* (грам), *кг* (кілограм), *т* (тонна), *ц* (центнер), *л* (літр) і под.; *В* (вольт), *кВ* (кіловольт), *кгс* (кілограм-секунда), *лм* (люмен), *Мкс* (максвел), *Р* (рентген), *год* (година), *с* (секунда), *хв* (хвилина);

б) в інших графічних скороченнях, утворених стягненням звукового складу слова: *грн* (гривня), *крб* (карбованець), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд) і под., на відміну від скорочень, утворених усіченням складу слова, де крапку ставимо: *дол*. (долар), *коп*. (копійка), *тис*. (тисяча) і под. (згідно з нормами чинного державного стандарту України «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила» (ДСТУ 3582:2013). К.: Мінекономрозвитку України, 2014).

§ 156. ЗНАК ПИТАННЯ (?)

Знак питання ставимо в таких позиціях.

1. У кінці питального речення: *За кожною з цих пам'яток — люди: майстри, митці. Хто знає про них? Хто назве їх імена?* (Р. Федорів);

Чи совам зборкати орла?
Чи правду кривді подолати? (М. Рильський).

Примітка 1. Знак питання не ставимо в кінці складнопідрядного речення з непрямим питанням (хоч інтонація в таких випадках часто мало відрізняється від інтонації власне питальних речень): — Що ж він тобі говорив? — Питав мене, чого зайшла, чом невесела… (Марко Вовчок).

Якщо ж головна частина речення є питальною, тоді в кінці складнопідрядного речення з непрямим питанням знак питання ставимо:

Чи знаєте, хлопці, як високо сокіл
Під небом літає у теплії дні? (Л. Глібов);
Пам'ятаєте, який у мене веселий дід був? (Ю. Яновський).

Примітка 2. Підвищену проти звичайної питальну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками питання:

Кляті! кляті!
Де ж слава ваша?? На словах! (Т. Шевченко).

Примітка 3. Складну інтонацію питання / оклику передаємо на письмі двома відповідними знаками ?!:

Се ти, мій чарівниченьку?! (Леся Українка);
— Для чого ж тоді на Ельбі
поклали ви круглі голови?! —
Кричить нам у вічі земля (Б. Олійник).

Примітка 4. У питальних реченнях (переважно з однорідними членами) у художній літературі знак питання ставимо після кожного слова (сполучення слів) для їх повнішого увиразнення:

Хіба ж живуть вони? І знають,
Як ви сказали, благодать,
Любов?.. (Т. Шевченко);
Далі старий до парубка: як? що? чи все гаразд? який заробіток? (Марко Вовчок).

Примітка 5. Щодо написання після знака питання слів з малої літери, напр.: *Що його турбувало? погода? далека дорога?*; *Раптом він чує над собою: Остапе! Остапе! се ти? живий*? (М. Коцюбинський) — див. зауваження в § 157, п. 1, прим. 4 (про практику такого ж написання після знака оклику).

2. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (словосполучення), вимовленого з питальною інтонацією: — *А я замурував був у хижі дочку від Германії* [Німеччини]*, то в управі так шмагали, що — вірите? — шкура на мені полопалася* (О. Гончар).

3. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків для вираження сумніву щодо наведеного матеріалу, критичного ставлення до його автора (тільки знак питання або знак питання в поєднанні з якими-небудь словами): *Упорядники статистичних даних відзначають у*

передмові, що «переважна більшість (скільки це? — *Рец.*) *населення з недовірою* (!) *ставиться до заявлених реформ», що «певна* (?) *частина опитаних узагалі не вірить в успіх реформ»* (!!!) *і, нарешті, що «час уже перевірити* (?!) *стан виконання попередніх обіцянок нашого керівництва»* (З рецензії).

4. У відтворенні реплік діалогу цей знак може передавати не вимовлене одним із співрозмовників «німе запитання» (вираження нерозуміння, здивування, сумніву тощо): — *Навіщо вам треба було це робити?! — ???.*

§ 157. ЗНАК ОКЛИКУ (!)

Знак оклику ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення, що вимовляється з окличною інтонацією (часто це спонукальні речення):

Гетьте, думи, ви хмари осінні!
Тож тепера весна золота! (Леся Українка);
Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю! (П. Тичина).

У кінці окличного називного речення, зокрема в конструкціях з називним відмінком теми (уявлення): *Рідний край! На світі немає нічого дорожчого за нього, за землю, яка породила тебе й виростила* (І. Цюпа).

Примітка 1. Знак оклику звичайно ставимо в кінці речень, що починаються словами:

а) **як**, **який, що (то) за, до чого ж, скільки** і под. (у реченнях, що не є підрядними): *Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проєктів!* (М. Коцюбинський); *Він звів до Сагайди сіре змучене обличчя з великими сумними очима. Що то були за очі!* (О. Гончар); *До чого ж гарно й весело було в нашому городі*! (О. Довженко). Іноді (у поетичній мові) такі слова можуть бути всередині речення: *На небокраї яка краса огнів сія!* (В. Сосюра);

б) **слава**, **хвала**, **ганьба**, **геть** і под., зворотом **Хай живе**…

Примітка 2. Підвищену проти звичайної окличну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками оклику:

О мій велетню Самсоне,
Пута розривай!! (О. Олесь);
— *Пустіть нас!!! — закричав Синичка* (О. Довженко).

Примітка 3. Складну інтонацію оклику / питання передаємо на письмі двома відповідними знаками !?:

І де та правда!? Горе! Горе! (Т. Шевченко).

Примітка 4. В українській художній і публіцистичній літературі після слів зі знаком оклику досить звичайним було написання наступного слова з малої літери (якщо, на думку автора, це все було в межах одного висловлення), часто в конструкціях з інтонаційно розчленованими однорідними або повторюваними членами: *Кляті! кляті!* (Т. Шевченко); [Голос:] *Гов, Лукашу, гов! го-го-го-го! А де ти*? (Леся Українка). У сучасній правописній практиці в подібних випадках слід віддавати перевагу написанню з великої літери (лишаючи, звичайно, більшу свободу вибору для художньої літератури).

2. Після звертань (непоширених або поширених), що вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Україно! Ти в славній борні не одна (М. Рильський);
Ти, прекрасна вечірняя зоре! (Леся Українка);
Народе мій! Твоє буття затяте
В моїй крові затято клекотить!.. (І. Драч).

3. Після вигуків, а також після слів **так** і **ні**, коли вони стоять на початку речення й вимовляються з виразною окличною інтонацією: *Ай! як тут гарно!* (М. Коцюбинський);

Ой! Що се за сопілка? Чари! Чари! (Леся Українка);
— Гей! Піднімайтесь, хто сильний та дужий! (О. Довженко); [Мавка (спалахнула):] *Так! Хто не зріс між вами, не зрозуміє вас!* (Леся Українка); *— Ні! Недобре зробив батько, — глухо якось, з протягом, почав Чіпка* (Панас Мирний).

4. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (сполучення слів), вимовлених з окличною інтонацією (відповідні слова й речення в таких випадках звичайно виділяються з обох боків тире):

Крізь ночі і віки сіяють нам
Сліпучим — ні! — животворящим сяйвом
Озера милі! (М. Рильський);

Потім один крикнув щось і скачки — ой горенько ж! — у гречку влетів (А. Головко); *Директор знав — та й як добре знав! — неспокійну натуру свого головного інженера* (П. Загребельний).

5. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків, до яких автор хоче привернути особливу увагу, для вираження емоційного ставлення (обурення, здивування, іронії тощо або ж, навпаки, повного схвалення) до наведеного матеріалу (див. ілюстрацію в § 157, п. 3**).**

§ 158. КОМА (,)

І. Кома в простому реченні

У простому реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Між однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками: *Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії* (І. Нечуй-Левицький); *Тут, на цих вуличках, дозрівала його класова свідомість, тут він переймався недолею голодних, безправних, безробітних* (Р. Федорів); *Це ж могло наступити нині, завтра, позавтра...* (О. Кобилянська); *Світло сяйною хвилею хлюпнуло по верхівках дерев, замиготіло, застрибало по кущах* (Є. Гуцало).

Примітка 1. Не слід розглядати як однорідні й відокремлювати комами:

а) дві однакові граматичні форми дієслова, що означають дію та її мету: *піду подивлюся*, *сядьмо поміркуймо* тощо;

б) два однакові або близькі значенням спільнокореневі слова, друге з яких ужите із запереченням **не**, якщо таке сполучення становить одне граматичне ціле (*жду не діждуся*, *дивишся не надивишся*, *вовк не вовк* і под.): *Дивиться вона не надивиться на свого сина: втішається не навтішається своїм Івасем!* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка 2. Прикметники-означення є однорідними:

а) коли вони характеризують предмет з одного боку (у переліку його властивостей, якостей, особливостей) або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки: *Немає матусі! У глухій, темній могилі вона* (А. Тесленко); *Дивом див було, що те пискляве, рожеве, безпомічне — то і є людина* (О. Гончар); *Його очі замиготіли зимним, неприязним блиском* (О. Кобилянська);

б) коли друге й наступні означення підсилюють, уточнюють, пояснюють перше: *Якось раз над містечком стояла тиха, місячна, літня ніч* (І. Нечуй-Левицький); *Твердо упираючись ногами в нову, не панцизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки* (М. Коцюбинський).

Якщо ж прикметники-означення характеризують предмет з різних боків, вони є неоднорідними й коми між ними не ставимо: *Вода шуміла й билась між камінням білими кипучими хвилями* (І. Нечуй-Левицький); *Ми їхали порожньою рудуватою дорогою* (Валерій Шевчук); *В ранковому березневому затуманеному повітрі пахли вишневі садки* (Б. Харчук).

Неоднорідні означення частіше стоять перед іменником, зрідка (найчастіше в складених термінологічних назвах) — після нього: *Усе застеляла мла вечірня пахучая* (Марко Вовчок); *На чорній зритій землі по краях поплуталась огудина суха гарбузова* (А. Головко); *батарея анодна суха*; *пшениця м'яка яра*.

Примітка 3. Прикладки є однорідними, коли вони, як і звичайні означення, характеризують предмет з якогось одного боку або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки, напр.: *Поет, прозаїк-оповідач, драматург, перекладач, історик і теоретик літератури, критик, фольклорист, громадський діяч — він* [І. Франко] *в усьому був однаково сміливий, самобутній і сильний* (М. Рильський) — це сфери діяльності І. Франка; *доктор філологічних наук, професор І. Петренко* (науковий ступінь і вчене звання); *Герой України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки України Г. Ткачук* (почесні звання й відзнаки). Якщо ж вони характеризують предмет цілком очевидно з різних боків, вони не є однорідними й між ними не ставимо коми: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук І. Петренко* (посада й науковий ступінь); *чемпіонка України з художньої гімнастики студентка М. Заруба*. У разі поєднання в одному ряду однорідних і неоднорідних прикладок відповідно розставляються й розділові знаки: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук, професор І. Петренко*; *професор, член-кореспондент Національної академії медичних наук України полковник медичної служби М. Іваницький.*

Але прикладки, що стоять після означуваного іменника, відокремлюються комами незалежно від їхнього змістового навантаження: *І. Петренко, завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор.*

2. Між однорідними членами речення, поєднаними двома або більше єднальними і розділовими повторюваними сполучниками: **і... і (й... й)**, **ні... ні (ані... ані)**, **то... то (не то... не то)**, **або... або**, **чи.... чи (чи то... чи то)**:

А тим часом місяць пливе оглядать
І небо, і зорі, і землю, і море (Т. Шевченко);

Він не знав ні батька, ні матері, ні брата, ні сестри (Панас Мирний); *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок); *Хлопці, щоб не заважати в хаті, вчились або в клуні, або в садку чи деінде* (М. Коцюбинський); *Доля — наче примхлива дівчина: то пригріє, то знов остудить* (Василь Шевчук); *Чи то садок видніє, чи город, чи поле?* (Панас Мирний).

Примітка 1. Коли сполучники **і (й)**, **та (=і), або, чи** між однорідними членами не повторюються, коми перед ними не ставимо: *Було як заговорить або засміється — і старому веселіше стане* (Марко Вовчок); *Картина була надзвичайна, неначе сон чи казка* (О. Довженко).

Примітка 2. Якщо одні однорідні члени поєднані безсполучниковим зв'язком, а інші — повторюваними сполучниками **і (й)**, **та (=і)**, кому ставимо між усіма однорідними членами, у тому числі й між першими двома (перед першим сполучником): *Червоне полум'я багаття світило на ту групу, облило червоним кольором білу дідову сорочку, сиву бороду, й його темне, похмуре лице, і сиві, низько навислі над очима брови* (І. Нечуй-Левицький);

Я пам'ятаю вчительку мою,
просту, і скромну, і завжди спокійну (В. Сосюра).

Примітка 3. Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками **і (й)**, **та** (=**і**) в пари, то перед сполучниками коми не ставляться, а пари відокремлюються комами: *Життя — це ріка, в якій попутно й навально тече минувшина й теперішність, добро й зло, правда і кривда* (Р. Федорів).

Примітка 4. Коли два слова, перед кожним з яких стоять сполучники **і** або **ні**, становлять єдиний усталений вислів, то коми між ними не ставимо: *і так і сяк, і туди і сюди, і вдень і вночі, і хочеться і колеться; ні туди ні сюди, ні сяк ні так, ні се ні те, ні вдень ні вночі, ні риба ні м'ясо* тощо.

Коми не ставимо також між двома однорідними членами речення, що поєднуються повторюваним сполучником і утворюють тісну змістову єдність (такі однорідні члени звичайно не мають при собі залежних слів):

Попідтинню сіромаха
І днює й ночує (Т. Шевченко).

Примітка 5. Якщо ряд однорідних членів речення з повторюваним сполучником **і** (**й**) завершується зворотами **і таке інше** (або скорочено **і т. ін.**), **і так далі** (**і т. д.**), **і подібне** (**і под.**), такі звороти не відокремлюються комою, оскільки їх не можна розглядати як звичайні однорідні члени речення: *Її думки все коло Гриця. Як він до них прибуде, як пришле дедалі старостів, як мати справить весілля, як вони заживуть, яке їх жде щастя і добро і таке інше* (О. Кобилянська).

3. Між однорідними членами речення, поєднаними протиставними сполучниками **а**, **але**, **та (=але)**, **однак**, **проте** (**а проте**), **зате**, **так**, **хоч (хоча)** та ін.:

Не слів мені, а стріл крилатих, вогняних! (О. Олесь);

Задер голову Баглай, стежить, як поволі, але вперто підіймаються голуби над собором (О. Гончар);

Тече вода в синє море,
Та не витікає (Т. Шевченко);

З виду дід був древній, столітній, хоч ще кремезний (Панас Мирний).

4. Між однорідними членами речення, пов'язаними приєднувальними сполучниками **і, та, та й, ще й, та ще (й), а також, а то й** та ін., коли до вже сказаного додається ще один елемент (або більше), який ніби пізніше виникає у свідомості мовця:

Запахла осінь в'ялим тютюном,
Та яблуками, та тонким туманом (М. Рильський);

Ходімо ж чаю пити, та і в школу підемо (Панас Мирний);

Зазеленіли луги, ще й дібровонька (народна пісня).

Примітка 1. Слід відрізняти приєднувальні сполучники від тих самих сполучників з єднальними значеннями (див. п. 2), перед якими коми не ставимо, пор.: *Жили, жили та й розлетілись…* (Л. Глібов).

Примітка 2. Комою відокремлюємо також друге, повторюване слово в приєднувальних конструкціях: *Говорити правду, і тільки правду;*

За що, не знаю, а караюсь,
І тяжко караюсь! (Т. Шевченко).

5. Між однорідними членами речення перед другим компонентом парних сполучників **не тільки... а й (не тільки... але й, не тільки... а ще й, не тільки... але також і), як... так і, не так... як, хоч... але (та), не стільки... скільки, якщо не… то** та ін.: *Як би це добре було, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи* (М. Коцюбинський); *Як російська, так і європейська критика все частіше звертає своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги* (М. Коцюбинський);

Не так тії вороги,
Як добрії люди —
І окрадуть, жалкуючи,
Плачучи, осудять (Т. Шевченко);
Якщо не по-козацьки, то, гадаю,
Хоч по-рибальськи (М. Рильський).

6. У реченнях з однорідними членами перед пояснювальними сполучниками **як, як-от, а саме** і под., ужитими після узагальнювальних слів: *Нічого специфічного, врочистого, як-от гранітних та мармурових пам'ятників, на нашому кладовищі не було* (О. Довженко); *Весільний обряд складається з трьох частин, а саме: заручин, сватання й весілля* (з наукової літератури).

7. У разі повторення слова для позначення великої кількості предметів, тривалості або інтенсивності дії, для увиразнення ознаки предмета або дії,

для підкреслення згоди або заперечення тощо: *Все, все згадала вона в ту хвилину!* (О. Довженко);

Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте (Т. Шевченко);
Здається, часу і не гаю,
а не встигаю, не встигаю! (Л. Костенко).

Примітка. У разі повторного вживання того самого прийменника у сполученнях означення (прикладки) і означуваного слова (у фольклорі та в стилізаціях під фольклор, а також у синтаксисі розмовної мови) коми між ними звичайно не ставимо:

На бистрому на озері
Геть плавала качка (народна пісня);
За річкою за голубою
Дві чайки у хмару зліта (А. Малишко);
Із города із Глухова
Полки виступали (Т. Шевченко).

Проте за умови постпозиції означення таке відокремлення можливе:

Як за лісом, за пралісом
Ясне сонце сходить.
Як за морем, за далеким
Десь воно заходить (Л. Глібов).

8. Для виділення звертань і залежних від них слів (про вживання знака оклику при звертаннях див. § 157, п. 2):

Де ж ти дівся, в яр глибокий
Протоптаний шляху? (Т. Шевченко);
Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має! (С. Воробкевич);
Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте! (І. Франко);
Народе мій, ясна любове,
Ти волю лиш яви свою —
Поклич <…>! (Д. Павличко).

Примітка. В усталених вигукових зворотах на зразок **боронь боже**, **дай боже**, **боже поможи**, **ой боже**, **господи помилуй**, де звертання вже мало відчувається, воно не виділяється комою.

9. Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні, і інтонаційно досить тісно пов’язані з реченням у цілому (пор. у § 157, п. 3 про вживання після вигуків знака оклику):

Гей, на коні, всі у путь! (П. Тичина);
О, як люблю я рідну землю... (П. Воронько);

— *Ой, пустіть мене, пустіть*! (Марко Вовчок).

Примітка 1. Слова **о, ой, ох**, **ах**, коли вони інтонаційно тісно пов'язані з дальшим звертанням (тобто якщо після них у вимові немає паузи) і вживаються у значенні підсилювальних часток, комою не відокремлюються:

О болю мій, я бачу в залі
Одне обличчя, друге, третє! (Л. Костенко);
Ой волохи, волохи,
Вас осталося трохи (Т. Шевченко);
— *Ох і чудний ти, Давиде…* (М. Стельмах); *Ах так*?!*; Ах ось де він*!

Так само не ставимо коми після слова **ну**, ужитого для підсилення:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюються вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання:

Ой ти, дівчино,
З горіха зерня,
Чом твоє серденько —
Колюче терня? (І. Франко);
Гей ти, поле колоскове,
молодість моя! (В. Сосюра).

10. Після ствердувальних часток **так**, **еге (еге ж)**, **авжеж, аякже, гаразд** та ін., заперечення **ні,** запитання **що (а що)**, а також підсилювального **що ж,** коли безпосередньо за цими словами йде речення, яке розкриває їхній конкретний зміст:

Так, це була вона, його земля,
Про неї він співав і нею марив (Д. Павличко);
Еге, я правду вам казав (Є. Гребінка);
— *Земляка свого бачили? — Аякже, бачив* (А. Головко);
Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні (Леся Українка);
— Що, титаря вбили? (Т. Шевченко);
А що, коли не буде того дня? (В. Стус);
Що ж, отак і проходить вечір,
По-лисячому тихо, без стуку (Б. Олійник).

Примітка. Слід відрізняти ствердувальні частки **так, гаразд** від прислівників **так, гаразд,** після яких коми не ставимо:

Так ніхто ще не вірив у мене! (Г. Чубач);
— *І що б він не зробив, то все гаразд, усе до ладу* <…> (Панас Мирний).

Так само слід відрізняти заперечну частку **ні** від повторюваного сполучника **ні** (див. п. 2).

11. Для виділення вставних слів, сполучень слів і речень (про вживання тире або дужок у подібних конструкціях див. § 161, п. 10 і § 163, I, п. 2):

Треба хліба людині й металу,
Треба музики і п'єдесталу,
Та, мабуть, над усе до загину
Треба віри людині в людину (В. Забаштанський);
І, можливо, моє серце-проміння
Зловить в свої долоні дитина
І всміхнеться (Р. Братунь);
А в хлібороба, звісна річ, роботи — як води, від снігу до снігу (Р. Федорів);
З Копачів я, бачте, родом (Д. Білоус);
Погане, я чував, життя собаче,
Недобре ж і Вовкам (Л. Глібов).

Примітка 1. Вставні слова і конструкції найчастіше:

а) виражають оцінку ступеня реальності, вірогідності повідомлюваного: *безперечно, без сумніву (безсумнівно), безумовно, відома річ, звичайно, звісно, зрозуміло, немає сумніву, певна річ, природно, справді, ясна річ* і т. ін.; *видно, думаю, здається* (*здавалося б*), *либонь, мабуть, може, можливо, очевидно, певно, скоріше за все, слід гадати* і т. ін.; указують на ступінь звичайності повідомлюваного: *було* (*бувало)*, *буває* (*буває*), *як відомо, як завжди, як звичайно* і т. ін.;

б) виражають емоційну оцінку повідомлюваного: *на біду*, *на жаль, на щастя, грішним ділом, чого доброго, як на гріх* і т. ін.;

в) указують на зв'язок думок, послідовність викладу: *по-перше*, *по-друге* і т. д.; *з одного боку, з другого боку*; *наприклад, так, відповідно, отже, таким чином, словом, виходить, значить, зрештою, нарешті; до речі, зокрема* (*Він, зокрема, сказав, що*…), *крім того*, *навпаки* та ін., а також *проте* й *однак* (усередині, а не на початку речення, де ці слова є сполучниками); *повторюю, підкреслюю* і т. ін.;

г) характеризують ставлення до способу висловлення думки: *власне* (*власне кажучи*), *інакше кажучи* (*іншими словами*), *коротко кажучи, можна сказати, попросту кажучи, сказати б, так би мовити, що називається, якщо можна так висловитися, як* [*то*] *кажуть* та ін.; *головне*, *між іншим, правда (щоправда), точніше* та ін.;

ґ) підкреслюють експресивний характер висловлення: *далебі, з дозволу сказати*, *між нами кажучи, по правді кажучи, чесно кажучи, сказати по правді* та ін.;

д) указують на джерело повідомлення: *кажуть*, *за повідомленням NN*, *за словами NN*, *як сказав NN*, *на думку NN*, *на мій погляд, на нашу думку, по-моєму, по-твоєму і т. д., як на мене* і т. д.; *мов, мовляв; чую, бачу, пам'ятаю* та ін.;

е) звернені до співрозмовника або до читача з метою привернути його увагу: *бач (бачте), бачиш (бачите), віриш (вірите), даруй (даруйте), дозволь (дозвольте),знаєш (знаєте), пам'ятаєш (пам'ятаєте), погодься (погодьтеся), пробач (пробачте)* [*на слові*], *розумієш (розумієте), слухай (послухай), уяви (уявіть)* та ін.

Слід відрізняти вставні слова та їх сполучення від омонімічних слів та їх сполучень, які є членами речення (найчастіше обставинами) або, рідше, сполучниками і тому комами не виділяються, пор.: *У нижчеподаній статті я,* ***звичайно,*** *не охоплюю всіх проблем розвитку української мови* (М. Рильський), але: *Концерт звичайно закінчується о 10 годині; Ці слова,* ***до речі****, викликають сумнів,* але: *Ці слова сказані до речі.*

Примітка 2. Якщо сполучники **а**, рідше **і** стосуються саме вставного слова (наприклад: **а власне, а втім, а значить, а може, а отже** та деякі ін.), вони комою не відокремлюються: *Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, а власне,*

про способи записування народних пісень? (Леся Українка); *Як і кожному авторові, а значить, і мені <…>, хотілось, щоб переклади вийшли найкращими* (М. Коцюбинський); *І справді, незабаром наші прогнози здійснилися*.

Але, наприклад: *Чисте небо не налягало на гори, а, навпаки, своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх* (О. Гончар).

Примітка 3. Вставні слова не виділяємо комами, якщо вони входять до складу відокремлених членів речення: *Дмитро, очевидно поспішаючи, не поснідав*; *Надвечір, мабуть годині о шостій, почався дощ.*

12. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться сполучниками **як (як і), мов, мовби, наче, немов, неначе, ніби, буцімто** і т. ін., **ніж**: *Із степу, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою* (О. Гончар);

Це місто [Київ] *прекрасне, як усмішка долі* (Л. Костенко);
Припадаю вустами до слова,
Мов до стиглого грона калини (Н. Кащук);
Зникло лихоліття,
Наче уві сні (Р. Братунь);

В цей час у порту завжди, ніби граючись у хрещика, сновигали матроси всіх націй (П. Панч); *Мій старший хлопець ще дужче, ніж Олекса, зніяковів, уздрівши мене* (І. Муратов).

Примітка 1. Виділяємо комами звороти зі сполучником **як** уточнювального або узагальнювального характеру на зразок **як завжди**, **як звичайно, як колись**, **як навмисно**, **як правило**, **як виняток** та ін.: *Дума — це віршований твір, виконуваний* (*як правило, соло*) *речитативом* (М. Рильський), за винятком тих, що входять до складу групи присудка або головного члена односкладного речення: *Заморозки ще восени тут бувають як правило*; *Це було допущено як виняток*; *Він це зробив як навмисно*.

Примітка 2. У реченнях з уточнювальними зворотами зі сполучником **як** і вказівними словами **такий** (**такий самий**), **так** (**так само**) можливі два варіанти їх побудови з відповідним розставленням розділових знаків: а) з комою між ними, коли ці вказівні слова є членами речення: *Він такий, як усі*; *Зробити так само, як усі*; *Про це писали такі письменники, як Шевченко, Панас Мирний*; б) без коми, коли ці вказівні слова стоять у постпозиції до пояснюваного слова безпосередньо перед **як** і не є членами речення (тут **такі як**, **так само як** є складеними сполучниками): *Про це писали видатні українські письменники, такі як Шевченко, Панас Мирний; Не можна одночасно поєднувати різні дієти, так само як зіставляти непорівнянні речі.*

Примітка 3. Коми перед порівняльними сполучниками не ставимо:

а) в усталених широковживаних порівняльних зворотах, напр.: *Голодний як вовк*; *Здоровий як бик*; *Мокрий як хлющ*; *Битися як риба об лід*; *Звалитися як сніг на голову*; *Змерзнути як собака*; *Крутитися як муха в окропі* (*як білка в колесі*); *Летіти як стріла*; *Ллє як з відра*; *Мовчати як риба*; *Почервоніти як рак; Почуватися як риба в воді; Працювати як віл; Стати як укопаний* і под.;

б) у разі наявності перед порівняльним зворотом слів зі значенням ступеня вияву інтенсивності ознаки **майже**, **зовсім** (**цілком**), **просто**, **точно** (**точнісінько**), **достоту**, **буквально** і под. або заперечення **не**: *Сонце вже припікає майже як улітку*; *У спогадах*

син з'являвся матері зовсім як живий; *Усе в них не як у людей* (пор.: *Усе в них не так, як у людей*); *Обставини складалися по-іншому, не як завжди*;

в) якщо такий зворот є іменною частиною складеного присудка: *Спомин був як блискавка* (М. Рильський); *Голова була неначе здорова квочка, що сиділа в обичайці* (І. Нечуй-Левицький); *Вона була для нього наче сонце* (Леся Українка); *Руки зробилися мов лід*.

Перед **як** у конструкціях з присудком, що є повторенням підмета: *День як день*; *Люди як люди*;

г) перед **як** у конструкціях з повторенням присудка: *Зробив як зробив*;

ґ) якщо порівняльний зворот конкретизує семантично недостатній простий (дієслівний) присудок: *Почувати себе як удома*;

д) перед зворотами, що вводяться в речення за допомогою сполучника **як** і мають значення «у ролі кого, у функції чого»: *Про масштаби Довженка як письменника можна судити з його найбільшої літературної праці* — «*Зачарованої Десни*» (Л. Новиченко); *Розглядаємо вашу відповідь як згоду*;

е) перед **як, ніж** у зворотах **(не) більше (більш) ніж (як), (не) менше (менш) ніж (як), (не) раніше (раніш) ніж (як), (не) довше ніж (як)** і т. ін.: *Сидів не більше як пів години*; *Роботи вистачило не довше ніж на два дні.*

Про особливості пунктуації в реченнях з нерозкладними синтаксичними зворотами, подібними за будовою до складнопідрядних речень, на зразок *Робити як слід*, *Відбувалося невідомо що* і под. див. § 158, II, п. 3, прим. 4.

Примітка 4. Порівняльні сполучники слід відрізняти від часток зі значенням непевності, сумніву тощо **буцімто**, **мов**, **мовбито**, **наче**, **немов**, **неначе**, **ніби**, **нібито** та ін., перед якими коми не ставимо: *Під байдаркою ламається крига й наче тоне в глибині моря* (М. Трублаїні);

Баштан жовтіє понад яром,
Курінь безверхий ніби спить (М. Рильський).

13. Для виділення відокремлених означень:

1) узгоджених означень, виражених:

а) дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі залежні слова й стоять після означуваного іменника: *У квітнику, заглушеному бур'яном, розцвілася якась жовтогаряча квітка* (І. Волошин); *Розгойдане море, вже брудне й темне, наскакувало на берег і покривало скелі* (М. Коцюбинський);

б) дієприкметниками та прикметниками, що не мають залежних слів, але стоять після означуваного іменника, особливо в тих випадках, коли вони утворюють ряд з двох або більше однорідних членів речення або перед іменником уже є означення: *Високо, трохи не серед неба, стояв місяць, ясний, блискучий, повний* (І. Нечуй-Левицький);

Живе життя і силу ще таїть
Оця гора, зелена і дрімлива (М. Зеров);

в) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стоять перед іменником і, виступаючи у функції означення до іменника, мають ще й обставинний відтінок: *Дезорганізований раптовістю нічної атаки* («який» / «чому»), *ворог не встиг учинити скільки-будь*

сильного опору (О. Гончар); *У червонім намисті, зав'язана великою хусткою* («яка» / «як» або «чому»)*, Марта була б дуже гарною молодицею* (І. Нечуй-Левицький); *Розгублений, хлопець не зміг нічого сказати*;

г) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стосуються особових займенників: *Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися* (І. Котляревський); *Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов куріпка на межі* (О. Гончар); *Тремтячий, блідий, він привітався до доктора, попрохав його сісти* (М. Коцюбинський); *Дивився* [Юрко] *на батька, і йому стало жаль його, завчасно постарілого, спрацьованого* (Б. Харчук).

Примітка. Одиничні прикметники при особових займенниках у певних випадках можемо не відокремлювати, зокрема в окличних реченнях або за наявності протиставлення: *О я нещасний!; Я колишній і я теперішній — це вже ніби зовсім різні особи*;

ґ) прикметниками та дієприкметниками, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

Не рано встане:
Навіки, праведний, заснув (Т. Шевченко);

д) прикметниками та дієприкметниками (як одиничними, так і з залежними словами), що виступають як уточнення до попереднього означення: *Між своїми, ковалівськими, тут стояли підводи і з сусідніх сіл* (В. Кучер); *Степанко чув, нібито буває в лелек такий день, коли вони судять своїх родичів за якісь, одним їм відомі, злочини* (Ю. Збанацький); *У тексті було багато маловідомих, зокрема іншомовних, слів*;

2) неузгоджених означень, виражених іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками або без них) для надання їм більшої змістової ваги порівняно з невідокремленими членами речення: *Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона* [Мотря] *була ніби намальована на білій стіні* (І. Нечуй-Левицький); *До неї наближалась мати <…> Іллевського, невисока, досить повна жінка, з кошиком у руці* (О. Гончар).

Примітка 1. Не виділяємо інтонаційно й не відокремлюємо комами означення (із залежними словами або без них), коли вони за змістом тісно пов'язані з означуваними іменниками:

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав <…> (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюємо означення, якщо за змістом вони стосуються не стільки підмета, скільки присудка: *Тільки один Варчук стояв біля вікна спокійний, зосереджений* (М. Стельмах).

14. Для виділення відокремлених прикладок (як поширених, так і непоширених):

1) прикладок у постпозиції до означуваного іменника:

Я син простого лісоруба,
Гуцула із Карпатських гір (Д. Павличко);

зокрема, прикладок — загальних назв у позиції після власних назв: *Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душної низенької хати* (М. Коцюбинський);

2) прикладок, що стосуються особових займенників (незалежно від позиції щодо означуваного іменника): *Досвідчений педагог, він знав шлях до серця дітей*; *Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають!* (народна пісня);

3) поширених прикладок перед означуваним іменником, якщо вони мають додатковий відтінок значення обставини (причини, умови, допустовості): *Хоробрі воїни, козаки ставали героями народних пісень і дум* (з підручника)*;*

4) прикладок — власних назв, які мають уточнювальне значення щодо означуваних загальних назв: *Обабіч Свирида сиділи Мурий і ще один муляр, Тимко* (О. Копиленко);

5) прикладок, що вводяться сполучниками **як, тобто, себто (цебто), або (= тобто)** та деякими ін.: *Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості* (М. Рильський); *Тайга, тобто смуга диких важкопрохідних хвойних лісів, займає величезні простори на Півночі* (з наукової літератури); *Вальдшнеп, або лісовий кулик, — благородна птиця* (Остап Вишня), зворотами **на ім'я (прізвище), родом, за національністю** і под., а також **так званий**: *У журбі отакій і подружився Давид з одним австріяком, на імення Стах* (А. Головко); *Мати її, родом туркменка, зовсім не була схожа на казашок Приуралля* (З. Тулуб); *Частина її* [старої галицької інтелігенції], *так звані москвофіли, орієнтувалась на монархічну Росію* (М. Рильський).

Примітка. Прикладки зі сполучником **як** виділяємо комами тільки тоді, коли вони виразно відокремлюються інтонаційно й мають додатковий змістовий відтінок причиновості. В інших випадках коми не ставимо: *Шевченко як поет відомий усьому світові* (див. також вище п. 12, прим. 3д);

6) прикладок, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

<…> Та й заплакав, сіромаха,
Степом ідучи (Т. Шевченко).

Примітка. Про вживання дефіса при прикладках див. § 37, а про вживання тире – § 161, п. 6б.

15. Для виділення відокремлених обставин, виражених:

1) дієприслівниковими зворотами: *Маруся, вийшовши з кімнати, засоромилась* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Почали люди серпи гострити,*

лаштуючись до жнив (М. Коцюбинський); *Забившись у дровітню, я плакав, коли Мальва залишала наше подвір'я* (В. Земляк).

Примітка. Дієприслівниковий зворот, який стоїть після сполучників або сполучних слів, звичайно виділяємо комами з обох боків: *Прислухались і, не вірячи самі собі, одхиляли сінешні двері* (М. Коцюбинський). Але сполучник **а** залежно від логіко-інтонаційного членування висловлення може входити до складу дієприслівникового звороту (*Хо знає, що тільки одиниці зважуються на це, а зважившись, знаходять силу розбити кайдани*. —М. Коцюбинський) або ж не входити, відділяючись від нього комою (звичайно за наявності в реченні протиставлення з заперечною часткою **не**), пор.: *З виконанням плану слід не зволікати, а накресливши його, виконувати негайно* і *З виконанням плану слід не зволікати, а, накресливши його, виконувати негайно*;

2) одиничними дієприслівниками, коли вони означають час, причину, умову дії (а не її спосіб): *Повечерявши, полягали спати* (Панас Мирний); *Прощаючись, Багіров відкликає Ясногорську вбік* (О. Гончар); *Не повіривши, Чабанчук кинувся в канцелярію* (О. Донченко); *Попрацювавши, можна й відпочити.*

Примітка. Одиничні дієприслівники та дієприслівникові звороти не відокремлюємо комами:

а) якщо одиничні дієприслівники, тісно прилягаючи до дієслова-присудка (звичайно в постпозиції до нього), уживаються не у власне дієслівному значенні («що роблячи»), а в значенні прислівника (у функції обставини способу дії: «як»): *Не розмірковуючи він кинувся на допомогу*; *Вона сиділа замисливши* (Ю. Яновський); *Читати лежачи*;

Ідуть дівчата в поле жати
Та, знай, співають ідучи (Т. Шевченко);
Із вирію летять курличучи ключі (М. Зеров);

б) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот перебувають у складі стійкого звороту (фразеологізмів, складених прийменників і сполучників тощо): *Працювати не покладаючи рук*; *Слухати затамувавши подих*; *Зважаючи на обставини вирішили діяти відразу*;

в) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот уживаємо серед однорідних членів речення поряд з іншими частинами мови у функції обставин способу дії: *Діяти впевнено й ні на кого не зважаючи*;

г) якщо дієприслівниковий зворот, утворений дієприслівником і сполучним словом **який**, уживаємо в складі підрядної означальної частини складнопідрядного речення: *Перед мандрівниками стояли гори, перейшовши які вони зможуть вийти до моря*;

ґ) якщо перед дієприслівниковим зворотом стоїть підсилювальна частка **і (й)**: *Вони бралися до роботи й не знаючи повністю її обсягу*;

3) сполученням іменників з прийменниками, прислівниками — для виділення уточнювальних обставин (перед ними можна поставити сполучник

а саме): *Там, за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч* (М. Коцюбинський); *По той бік шляху, десь далеко в степу, за садками, тремтить червона заграва...* (Григорій Тютюнник); *А вечорами, по роботі, він не раз до пізньої ночі ходив у важкій задумі по болотистих улицях Бориславa* (І. Франко); *Сьогодні вранці, під час перерви, побачивши, що Кажан пішов у сад, Олег кинувся нагору, до його кімнатки* (О. Донченко).

Якщо такі обставини не є уточненням до попередніх обставин у реченні, можливість їх змістового й, відповідно, інтонаційного виділення обмежується й, отже, відокремлення стає менш обов'язковим, пор., наприклад: *Погода, всупереч сподіванням, різко погіршилася* і *Погода всупереч сподіванням різко погіршилася.* Це стосується обставин, виражених сполученням іменників з прийменниками **відповідно до**, **завдяки**, **залежно від**, **згідно з**, **на відміну від**, **поза** (*поза його бажанням*), **понад** (*понад усі зусилля*), **попри** (= **всупереч**), **у зв'язку з**, **унаслідок** і т. ін.

Звороти з прийменниками **незважаючи** (**невважаючи**) **на** переважно відокремлюємо, крім випадків їхнього тісного змістового зв'язку з дієсловом, причому в постпозиції до нього, пор.: *Пані чогось тихо, але нерозважно плакала, невважаючи на всі ласки Марії Дмитрівни* (Дніпрова Чайка) і *Діяти незважаючи на обставини*.

16. Для виділення відокремлених додатків — зворотів зі значенням обмеження, включення, заступлення, що вводяться в речення прийменниками **крім (окрім), опріч, за винятком, поряд з, замість** (також з інфінітивом) та ін.: *Було про що думати цієї ночі, та він примусив себе не думати зараз ні про що, крім бою* (О. Сизоненко); *За винятком баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив* (Панас Мирний); *У роботі фабрики, поряд з успіхами, були й невдачі* (з газетної замітки)*; А тепер, замість крила парусника, Тоня й Віталій бачать вдалині темну, непорушну гору якусь* (О. Гончар). Це факультативно можливе змістове й, відповідно, інтонаційне виділення додатків, яке залежить також від ступеня їхньої поширеності, місця в реченні (так, додатки з прийменником **замість** уживаються переважно як невідокремлені).

17. Узагалі для виділення зворотів зі значенням:

а) уточнення, пояснення, другої назви, що вводяться словами **тобто**, **а саме**, **(а) точніше**, **або**, **інакше**, **по-місцевому** і под.: *Чернишеві під час артпідготовки випало бути старшим,* ***тобто*** *командувати з'єднаним вогнем усіх трьох мінрот* (О. Гончар);

Вони, кажу вам, прозябають.
Або, по-вашому, ростуть,
Як та капуста на городі (Т. Шевченко);

б) додаткового повідомлення, приєднання, що вводимо словами **навіть**, **особливо**, **переважно**, **у тому числі**, **зокрема**, **наприклад**, **причому**, **(і) притому**, **і (й)** (= **навіть** або **притому**), **(і) взагалі (та й узагалі)** та ін.: *Б'є вся артилерія, навіть зенітна* (І. Нехода); *Без гарячої любові до природи*

людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем, особливо зараз, коли треба перебудувати майже все (О. Довженко); — *Мені прикро, — передала їй зошит учителька. — За змістом усе гаразд, але зверни увагу на синтаксис, зокрема на складносурядні речення. Губиш коми* (Г. Усач); — *Бувають такі дні, коли ви працюєте менше, наприклад зимою, отоді беріть у руки книжки і читайте* (Григорій Тютюнник); *Мотрона гостинно припрошувала Остапа їсти, пити, причім пити до дна* (К. Гордієнко); — *Що се в тебе за думки такі, сестро! — почав мене вговоряти та вмовляти, й жінку привів* (Марко Вовчок); *Треба діяти, і не зволікаючи* (О. Довженко); [Орест:] *Недарма люди завжди старались заселити порожні ліси і води німфами, русалками, взагалі чимсь живим, хоч би й фантастичним* (Леся Українка).

Примітка. Див. також про відокремлення уточнювальних означень: п. 13, 1д, 2, прикладок: п. 14, 5, обставин: п. 15, 3, додатків: п. 16.

18. Для виділення іменника (іменникового словосполучення) у конструкціях з називним відмінком теми (уявлення) та в інших подібних конструкціях: *Ріка Супій, і що там тої річечки*? (Л. Костенко); — *Діти, вони завжди були окрасою життя* (М. Чабанівський).

Примітка. Підсилювальний зворот **і той** (**і та, і те, і ті**), що ставимо після іменника, комою не виділяємо: *Навіть батько і той якось трохи злякався* (О. Довженко);

Боже небо голубеє
І те помарніло (Т. Шевченко).

Див. про частотніші випадки виділення конструкцій з називним теми за допомогою крапки, знака оклику, тире і трьох крапок: § 155, п. 1; § 157, п. 1; § 161, І, п. 8; § 162, п. 1.

ІІ. Кома у складному реченні

У складному реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Для відокремлення частин безсполучникового складного речення зі значенням переліку: *В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку* (М. Коцюбинський);

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє (Т. Шевченко).

2. Для відокремлення частин складносурядного речення:

Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий (І. Франко);

Вузький, глибокий Прут блиснув врешті з-за прибережних верб, а попід горами зазеленів розкішний килим виноградників (М. Коцюбинський);

Усе іде, але не все минає
Над берегами вічної ріки (Л. Костенко);
Непокривлену душу хотіли зламати,
Та ламалися тільки болючі кії (Д. Павличко).

З повторюваними єднальними та розділовими сполучниками **і... і, ні... ні, або... або, то... то, чи... чи, не то… не то, чи то… чи то** та ін.:

І розсвіте, і вийдуть смілі люди,
І порохом пропахне сніг і дим,
І розсвіте, і всесвіт видно буде,
Весь світ, всю долю видно стане їм (М. Бажан);

Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (Леся Українка);

Чи то праця задавила молодую силу,
Чи то нудьга невсипуща його з ніг звалила (Т. Шевченко).

З приєднувальними і пояснювальними сполучниками: *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товаришів, ба й учителі гляділи на нього як на головну оздобу закладу* (І. Франко);

Довго слухав і Бертольдо,
Далі мовив на відході:
«Що за дивна сила слова!
Ворожбит якийсь, та й годі!» (Леся Українка);

—Махнути б на неї [тару] *рукою, та тільки й діла!* (О. Гончар); *Вмент маленький візок виповняється тілами вздовж і впоперек, причім мужчини викидають ноги за полудрабки* (М. Коцюбинський); <…> *Треба вам сказати, що я іноді хворію на ностальгію, цебто у мене з'вляється нудьга за батьківщиною* (Ю. Яновський).

Примітка 1. Для надання більшої самостійності фрагментам висловлення, які могли б бути складовими частинами складносурядного речення, перед сполучниками сурядності **і (й), а, але, та, однак** та ін. замість коми можемо ставити крапку:

Ми якось дуже звикли, що він [Ойстрах] *є.*
А от нема. І струни його стихли (Л. Костенко);

Острів, як спрут, занурив у море шершаві лаби [лапи]*, приссався до нього, наче хоче спинитись. Але не може* (М. Коцюбинський).

Примітка 2. Коми між двома частинами складносурядного речення не ставимо перед одиничними (не повторюваними) єднальними **і (й)**, **та (= і)**, а в першому з поданих нижче випадків також розділовими сполучниками **або**, **чи**, якщо а) в реченні є спільний для обох його частин другорядний член або члени, у тому числі спільний відокремлений член, а також спільне вставне слово, б) ці частини являють собою питальні, спонукальні, а також окличні речення, об'єднані між собою відповідною інтонацією, в) ці частини являють собою односкладні номінативні або безособові речення (в останньому випадку головні члени цих речень мають бути цілком однорідні за значенням):

а) *На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні* (Л. Смілянський); *Часом на цій вересневій сині вилитими дзвіночками колихалися грона жолудів або виділявся обрис пташини* (М. Стельмах); *За винятком двох-трьох школярів, учні класу регулярно відвідували заняття і ніхто не пропускав їх без поважних причин; На щастя, буря скінчилася швидко й люди не постраждали*;

б) *А де ж вони роблять цей електромобіль і чим ти допомагаєш, Кіро?* (О. Копиленко); *Хай завжди буде мир і хай завжди лунає дитячий сміх!; Як навколо все розквітло і як стало по-весняному гарно!*;

в) *Теля десь за двором ревнуло. Тиша і бур'яни* (А. Головко); *Сутінки огорнули світлицю. Порожньо і сумно* (А. Хижняк).

3. Для відокремлення частин складнопідрядного речення (підрядну частину відокремлюємо комою з одного боку або, якщо вона розташована всередині головної частини, з обох боків):

І той любов'ю повниться до світу,
Хто рідну землю має під собою... (М. Вінграновський);

Ось чутно, як несе вітер якусь новину з далекого лісу, що синіє за горбочком (М. Коцюбинський);

Весь край слов'янський чує крок дружин,
Які спішать на збір у Дрогичин (М. Бажан);

Він жив на самому кінці села, там, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином (І. Нечуй-Левицький);

Так тихо сходить місяця підкова,
Що аж завмерли гори та ліси... (С. Пушик);
Душа летить в дитинство, як у вирій,
бо їй на світі тепло тільки там (Л. Костенко);
Дай мені, Вітчизно, та для пісні сили,
щоб тебе в цій пісні славить і любить,
щоб для тебе серцем вічно зеленіти (В. Сосюра);
Рідний дім залишається в серці,
Як далеко від нього не йди (Г. Чубач).

Примітка 1. Для надання підрядним частинам складнопідрядних речень більшої змістової ваги та самостійності перед підрядними сполучниками і сполучними словами замість коми можемо ставити крапку:

Спочатку так: терзати, розпинати.
Щоб знав. Щоб знов. Щоб слухався. Щоб звик (Л. Костенко).

Примітка 2. Коми не ставимо між двома однорідними підрядними частинами, з'єднаними одиничними єднальними **і (й)**, **та (= і)** та розділовими сполучниками **або**, **чи**, оскільки в реченні є спільна для них обох головна частина: *Він... розказував, яку в їх селі рибу ловлять і яка в їх* [них] *ріка рибна, що усяка риба ведеться* (Марко Вовчок);

І знов моя до тебе думка лине,
Далекий краю ранньої зорі,
Де тигрів слід веде до Уссурі
І спіє виноград між віт ялини (Борис Тен).

Примітка 3. Між однорідними підрядними частинами, з'єднаними повторюваними єднальними та розділовими сполучниками, кому ставимо, але тільки перед другим із цих сполучників: *Буря вщухала або коли затихав вітер, або коли він починав дути з іншого боку.*

Примітка 4. Коми перед підрядним сполучником або сполучним словом не ставимо в синтаксично нерозкладних конструкціях, подібних за будовою до складнопідрядних речень і похідних від них (колишні підрядні частини виконують тут

функцію членів речення): *робити як слід* (*як треба*, *як годиться*, *як належить*, *як має бути*), *дивлячись хто* (*що*, *який*, *куди, скільки*), *невідомо* (*не знати*, *невідь*, *хтозна*) *хто* (*що, куди, звідки, скільки*), *хто як не він це знає* (*кому як не йому це відомо*), *кричати що є сили* (*духу*), *говорити все що попало* (*завгодно*, *доведеться*, *здумається*), *роби що хочеш*, *будь що буде*, *іди куди хочеш*; *Нам є ще над чим працювати*; *І Остапові стало жалко Соломію, страх як жалко* (М. Коцюбинський); [Сава:] <…> *Я піду відсіль, піду куди очі дивляться* (М. Костомаров).

Кому ставимо перед **як** у зворотах **не хто інший, як...; не що інше, як...**: *Те, що її зацікавило, було не що інше, як троє осідланих коней під ґанком вілли* (М. Коцюбинський).

Коми не ставимо в конструкціях на зразок **не інакше як**, **не те що**, **не те щоб**, **тільки й розмов що**, **тільки й того що** і под.: *Його витвори всі називали не інакше як шедеврами* (С. Андрухович); [Костомаров:] *Тільки й було розмови в нього що про вас* (П. Тичина); *Увесь час у Львові було дуже погано надворі: холодно, вогко, дощ, навіть щось так ніби сніг* (Леся Українка); *Нюра таке як замисливсь, бо перестав ворушити пальцями й дивився повз них у підлогу* (Григір Тютюнник).

Примітка 5. Підрядну частину не відділяємо від головної комою, якщо перед нею є частка **не,** сполучник **і**: *Мене цікавить не як це сталося, а які можливі наслідки цього факту* (пор.: *Мене цікавить не те, як це сталося, а які можливі наслідки цього факту)*; *Треба бути уважним і коли обставини цьому не сприяють* (пор.: *Треба бути уважним і тоді, коли обставини цьому не сприяють*).

Примітка 6. Не відокремлюємо комою одиничні відносні займенники та прислівники в кінці речення: *Черниш теж кричав, не пам'ятаючи що* (О. Гончар); *Бачив хлопця й не сказав якого*; *Заснула, незчувшись коли* (О. Гончар).

Але якщо до відносного слова в таких конструкціях прилягає інше слово, кому ставимо: *Я б хотів знати, хто саме*.

Примітка 7. Якщо перед підрядним сполучником або сполучним словом є слова (прислівники, сполучники, частки) з уточнювальним, підсилювальним, обмежувальним, приєднувальним значеннями **а саме**, **особливо**, **зокрема**, **якраз**, **лише**, **тільки**, **а також** та ін., кому ставимо перед ними: *Восени в лісі рясно ростуть гриби, особливо коли пройде дощ; Скоро всі однокласники роз'їдуться, але тільки як закінчать школу; Друзі зустрілися, щоб обговорити новини, а також щоб накреслити плани на майбутнє*.

Примітка 8. Складені підрядні сполучники **тому що, через те що, завдяки тому що, для того щоб, незважаючи на те що, попри те що, дарма що, після того як, унаслідок того що, замість того щоб, тоді як, тимчасом як, у міру того як** і т. ін., усередині яких коми не ставимо, слід відрізняти від можливих омонімічних сполучень указівних слів у головній частині, якими виступають займенник **те** в різних відмінках (з прийменниками, рідше також з іменниками) та деякі прислівники (**тому**, **тоді** та ін.) і сполучника або сполучного слова підрядної частини (змістова відмінність між першими і другими конструкціями виражається різним логічним виділенням їхніх компонентів і, відповідно, інтонацією), пор.: *Надворі стало темно, через те що небо заволокло чорною хмарою* і *Надворі стало темно через те, що небо заволокло чорною хмарою.*

Примітка 9. У разі збігу двох сполучників (сполучних слів) перед другим із них коми не ставимо, якщо в наступній (головній) частині складнопідрядного речення є співвідносні слова **то, так:**

І якщо пісня вийде в люди,
То пломінь серця не згашу (А. Малишко).

Пор. без таких співвідносних слів: *Але коли Ви такі добрі, що не одмовились би перекласти щось із рукопису, то я позволю собі скористуватися з сього і, якщо зможу, пришлю Вам рукопис* (М. Коцюбинський).

Якщо перший сполучник при цьому є протиставним (**а, але, однак** і т. ін.), коми після нього взагалі не ставимо: *Він прокинувся увечері, <…> довго пив чай, а коли зовсім стемніло, став збиратися у свою п'яту вилазку* (Л. Первомайський).

4. Для відокремлення частин, що входять до складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю і підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком):

Марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про сонячні дні,
і в мріях ввижалась їм казка ясна,
де квіти не в'януть, де вічна весна (О. Олесь);
Синіють води, зеленіє яр,
І стеляться сліпучі краєвиди (М. Зеров).

Примітка. У складних синтаксичних конструкціях з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком коми між двома частинами, поєднаними сурядним зв'язком, не ставимо перед одиничними єднальними сполучниками **і (й)**, **та (=і)**, якщо в конструкції наявна спільна пояснювальна частина: *Туристам треба було поспішати: навігація закінчувалася й останній теплохід от-от мав уже відпливати.*

У конструкціях із сурядністю й підрядністю дві частини, поєднані сурядним зв'язком за допомогою цих сполучників, не відокремлюємо комою, якщо для них є спільна підрядна частина: *У хаті вже було повно людей і тютюновий дим ходив над головою хвилями, коли Юхим переступив через поріг* (А. Головко).

§ 159. КРАПКА З КОМОЮ (;)

І. Крапка з комою у простому реченні

Крапку з комою у простому реченні (або в одній з предикативних частин складного речення) можемо ставити між досить поширеними однорідними членами речення — особливо тоді, коли всередині хоч би одного з них уже є коми: *Чого тільки немає у Даниловому лантусі: тут і ніж, і ложка, і шматок дроту, і казанок; пшоно і сало, цибуля й борошно, картопля й сіль, хліб і сухарі; а ще великі садівницькі ножиці, пилка, сокира, терпуг; а ще гачки, важки та поплавці до вудок; ще коробочок десять сірників <…>* (Григір Тютюнник); *На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу щось подібне до людей, коней, вовків, гадюк, святих; щось схоже на війну, пожар, бійку чи потоп* (О. Довженко).

ІІ. Крапка з комою у складному реченні

Крапку з комою у складному реченні ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення — особливо тоді, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки: *Дитинство дивується; молодість обурюється; тільки літа дають нам рівновагу* (О. Довженко);

Усміх пославши в останнім промінні,
Згинуло радісне літо;
Дощик уїдливий, дощик осінній
Сіється, наче крізь сито (Г. Чупринка).

2. Між частинами складносурядного речення, пов'язаними переважно протиставними (**а, але, проте, однак** та ін.), зіставним (**а**), рідше єднальними (**і, та**) сполучниками, якщо ці речення досить поширені або всередині них уже є коми:

Осінній вітер в лузі свище,
Вербу хитаючи тонку;
А я схиляюся ще нижче
Себе побачити в струмку (Т. Осьмачка);

Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Леся Українка).

3. Між досить поширеними однорідними підрядними частинами складнопідрядного речення, підпорядкованими тій самій головній частині, якщо між ними немає єднальних сполучників, — особливо тоді, коли всередині таких підрядних уже є розділові знаки: *Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вшир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське <…>; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно високе, бездонно-глибоке шатро <…>?* (Панас Мирний);

І тепла радість душу обняла,
І сам не знаєш у задумі світлій,
Що краще — вечір цей чи ночі мла;
Що краще — біля тебе сад розквітлий
І серць квітучих трепет молодий
Чи над тобою зоряні сади (Борис Тен).

4. Між частинами складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю й підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком) — для увиразнення їх розмежування (на противагу розмежуванню інших частин усередині них за допомогою інших розділових знаків): *Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишні <…>, шовковиця сиплеться, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниці, то жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лазять поруч з дітьми по садках...* (О. Гончар); *Було, мабуть, гарно: вночі випав сніг, і*

сліпучо-біла вулиця леліла сріблом; крізь просвічені скісним заполудневим сонцем шибки вікон зеленіло <…> ялинкове гілля; з крутосхилу Ботанічної злітали верхи на ґринджолятах хлопчаки (В. Дрозд).

Примітка 1. Уживання крапки з комою в усіх цих випадках як у простому, так і в складному реченні, крім безсполучникових складних речень і речень з безсполучниковим зв'язком у межах складних синтаксичних конструкцій, є факультативним, і замість цього знака можемо вживати кому.

Примітка 2. Про вживання крапки з комою в кінці рубрик переліку див. § 168.

§ 160. ДВОКРАПКА (:)

І. У простому реченні

У простому реченні двокрапку ставимо перед однорідними членами після узагальнювальних слів — займенників та займенникових прислівників (**всі**, **все**, **ніхто**, **ніщо**, **скрізь**, **усюди**, **ніде** та ін.), слів (словосполучень), що є назвами родового поняття або чогось цілого щодо однорідних членів як назв видових понять або частин цілого (з можливою наявністю перед переліком також пояснювальних сполучників **наприклад**, **як-от**, **а саме** і под.): *У густій мряці, білій як молоко, **все** пропадало: небо, гори, ліси, пастухи* (М. Коцюбинський);

Несуть пани есаули
***Козацькую збрую**:*
Литий панцир порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали... (Т. Шевченко);

*Заснув <…>, і снилися **красиві коні**: сірі, гніді, вороні* (В. Симоненко).

Двокрапку перед однорідними членами речення можна ставити й за відсутності узагальнювального слова, якщо тільки перед переліком робиться попереджувальна пауза, а однорідні члени вимовляються з перелічувальною інтонацією:

Та в цю хвилю двері розчинились
і ввійшли: якийсь рудобородий
в довгому старім плащі подертім;
з лірою ж за ним дідок кошлатий,
що все кашляв та все очі мружив;
ще й третій, що безруко щулився,
лиш рукав сорочки теліпався (П. Тичина).

Таке вживання двокрапки характерне переважно для стилів книжної мови (офіційно-ділового, наукового, публіцистичного), наприклад: *На засіданні присутні: начальник цеху, майстри, інженери і робітники*.

II. У складному реченні

У складному реченні двокрапку ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення або складної синтаксичної конструкції, якщо друга (наступна) його частина:

а) розкриває зміст першої (попередньої) частини (в цілому або одного з її членів): *Ліс іще дрімає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів* (М. Коцюбинський);

Вірю: до скону віків не порушиться слово богинь! (Леся Українка).

У заголовках, назвах рубрик і т. ін.: *Український правопис: так і ні* (К., 1997) — назва книжки; *Друга світова війна: причини поразок і перемог*;

б) указує на причину або рідше, навпаки, на наслідок того, про що йдеться в першій (попередній) частині: *Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився на Мелашку* (І. Нечуй-Левицький);

Як мала у тебе сила,
То з гуртом єднайся ти:
Вкупі більше зробиш діла,
Швидше дійдеш до мети (Б. Грінченко);

Як і вони, я був щасливим:
Із теплих уст ловив слова,
Що казкою ставали, дивом,
В якому всесвіт ожива (О. Ющенко);

Віхола розпочалася з самісінького ранку: вийти з хати просто неможливо (О. Кобилянська).

2. У реченнях з прямою мовою після слів автора (див. § 167, I, пп. 3, 4**).**

3. У складних реченнях, проміжних між складним безсполучниковим і складнопідрядним, коли зміст їхньої другої частини пояснює, уточнює зміст першої частини, а в складі другої частини є підрядні сполучники і сполучні слова: *Вирішили зробити таким чином: щоб щепленням проти грипу одночасно охопити школи всього району*;

Ідуть дівчата в поле жати
Та, знай, співають ідучи:
Як проводжала сина мати,
Як бився татарин уночі (Т. Шевченко).

§ 161. ТИРЕ (—)

I. У простому реченні

У простому реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між підметом і іменною частиною складеного присудка (як непоширеною, так і поширеною), вираженою іменником або кількісним числівником у називному відмінку, за наявності між ними нульової дієслівної зв'язки: *Кит — ссавець; І один у полі — воїн* (Ю. Дольд-Михайлик); *П'ять і п'ять — десять*; *Київ — столиця України;*

Пісня і праця — великі дві сили,
Їм я бажаю до скону служить (І. Франко).

Потреба в такому тире посилюється за наявності в реченні зіставлення: *Мій брат — лікар, а сестра — учителька*.

Примітка 1. Якщо в таких реченнях логічно й, відповідно, інтонаційно виділяється переважно присудок, тире перед ним можемо не ставити: *Мій батько інженер*; *Його ім'я Іван*.

За відсутності спеціального акцентування тире звичайно не ставимо, якщо підмет виражений субстантивованим займенником **це**: *Це наша хата*; якщо іменній частині присудка передує якийсь другорядний член речення: *Таке життя другому б рай…* (Л. Глібов), *Діти завжди діти*; якщо присудок стоїть перед підметом: *Хороша-таки штука життя* (А. Головко).

Примітка 2. Перед присудком, вираженим іменником із заперечною часткою **не,** тире звичайно не ставимо: *Серце не камінь* (прислів'я). Але в разі сильнішого логіко-інтонаційного наголошування на запереченні, а особливо за наявності в реченні протиставлення **не**… **а** потреба в такому тире увиразнюється: *Мій батько — не інженер, а майстер на фабриці*;

Мої літа — не монотонні дублі:
Я змінююсь, як світанковий пруг (Д. Павличко).

Примітка 3. Перед присудком, вираженим порівняльним зворотом зі сполучниками **як**, **мов**, **наче**, **що** та ін., тире звичайно не ставимо: *Життя як казка; Микола для мене як брат*. Але в разі спеціального наголошування на ньому тире можливе: *Вода — як скло* (Л. Глібов); *Душа — мов ніч…* (О. Пахльовська).

Примітка 4. Перед присудком, вираженим кількісним числівником (одиничним або в поєднанні з іменником), у спеціальній літературі коми звичайно не ставимо: *Гарантійний термін використання приладу 2 роки*.

Примітка 5. Якщо підмет у таких реченнях виражений особовим займенником, тире звичайно не ставимо: *Я син простого лісоруба* (Д. Павличко). Але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, та інтонаційного виділення його зв'язку з підметом, особливо в разі протиставлення, тире можемо ставити: *Він — публіцист, він — прозаїк, він — драматург, от тільки віршів він не писав, хоча безмірно любив поезію* (Ю. Смолич: про О. Довженка); *Вона для мене — все*!;

О пісне! Ти — плескіт рік,
ти — переливи мідні… (М. Рильський);

Я — письменник, а не журналіст.

Примітка 6. Якщо між підметом і присудком є вставне слово, тире не ставимо: — *Пан, напевно, син шановного <…> Казимира Зборовського*? (М. Старицький).

Примітка 7. При інших способах вираження іменної частини складеного присудка тире між присудком і підметом звичайно не ставимо, але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, воно можливе, наприклад: *Його поведінка — дитяча*; *В однім Дунаї скупані слов'яни, і воля в них — одна*! (М. Рильський); *Вода в річці — надзвичайної свіжості; Усі зошити — в клітинку*.

2. Між підметом і присудком, коли один або обидва з цих членів речення виражені інфінітивом: *Життя прожити — не поле перейти* (прислів'я);

Говорити — річ нудна.
Працювати слід до дна (М. Рильський).

3. Перед словами **це (це є), оце, то, ото, ось, (це) значить**, які передують присудкові, вираженому іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова:

Поезія — це завжди неповторність,
Якийсь безсмертний дотик до душі (Л. Костенко);

Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну — це найперше захистити її надійно від усіх ворогів (О. Лупій);

Сміле слово — то наші гармати,
Світлі вчинки — то наші мечі (П. Грабовський);

Гармонійне злиття ідеї з художньою формою, в яку вона вбрана, — ось формула ідеального твору мистецтва (В. Дрозд);

Жити мені без праці — значить не жити (Д. Павличко).

4. На місці випущеного члена речення (це переважно присудок): *Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними — квітник* (М. Коцюбинський); *На одній ниві пшениця, на другій — жито* (О. Гончар); *Останні дні — знову в Парижі* (М. Рильський). У реченнях, що функціонують переважно як заголовки публікацій, назви рубрик, гасла і т. ін.: *Книга — поштою; Ми — за мир; Мир — народам!; Нашим дітям — світле майбутнє!; Ні — війні!;*

Молоді ж — дорогу!
Молоді — усе! (В. Чумак).

Проте якщо немає потреби в увиразненні паузи, тире можемо не ставити, напр.: *Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею* (І. Нечуй-Левицький). У реченнях з відсутнім дієсловом-присудком зі значенням перебування, наявності і т. ін. та обставинами місця і часу (переважно на початку) тире між ними і підметом також ставимо в разі наявності в інтонації відповідної паузи, пор.: *Праворуч комора дерев'яна, рублена. Між коморою та будиночком ворота і хвіртка. Біля воріт дві тополі* (О. Довженко) і *Удовина хата — край села* (А. Головко).

5. У реченнях з однорідними членами:

а) перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення: *День, вечір, ніч, ранок — все біле, все тьмяне* (Леся Українка);

Ні спека дня, ні бурі, ні морози —
Ніщо не вб'є любов мою живу (В. Сосюра);

б) після узагальнювального слова і однорідних членів речення, якщо такий перелік не закінчує речення: *Деякі речі його* [Тараса Шевченка], *як-от: «Утоптала стежечку», «Якби мені, мамо, намисто», «Ой крикнули сірі гуси», «Ой пішла я в яр за водою» і чимало інших — од першого до останнього рядка витримані в характері народної лірики* (М. Рильський);

в) між узагальнювальним словом і однорідними членами речення (замість частіше вживаної в подібних випадках двокрапки (див**.** §160, І): *Всі службовці збіглися на бучу — і поштові, і з ощадкаси* (О. Гончар);

г) між двома однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками, що виражають різке протиставлення: *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок);

Не для слави — для вас, мої браття,
Я свій скарб найдорожчий ховав (Леся Українка);

ґ) між однорідними дієслівними присудками, другий (останній) з яких виражає причину або наслідок, мету дії, вираженої попереднім із них, або швидку зміну подій: *Сидять — пережидають дощ* (Панас Мирний); *У вікні показалася чоловіча постать <…>, виткнулась, глянула — і сховалася* (Панас Мирний).

Тире можна ставити перед єднальними сполучниками **і (й)**, **та** або зрідка після них між двома однорідними дієслівними присудками, якщо другий з них виражає щось несподіване або різко протилежне щодо попереднього: *Земля на прощання усміхнулася — і потемніла* (Панас Мирний); *Мигне тільки рябенька спинка або гострий шпичастий хвостик — і зникне* (М. Коцюбинський); *Я тоді швидко підводжусь і — зирк через комин* (О. Довженко).

6. Для відокремлення другорядних членів речення (порівняно з відокремленням членів речення за допомогою коми, (див. § 158, І, пп. 13–16) це відбувається в разі виразнішого логіко-інтонаційного наголошування на таких компонентах висловлення й робиться частіше тоді, коли вони, по-перше, є поширеними або в їхньому складі є кілька однорідних членів, по-друге, в кінцевій позиції речення):

а) означень — як поширених або однорідних, так і, рідше, одиничних: *І ще раз схиляється Хо перед силою — вищою і сильнішою від сили страху* (М. Коцюбинський); *Тепер інша доля — холодна і хмура — заступила матір* (Панас Мирний); *У цій роботі він убачав усе своє життя — не тільки теперішнє, а й майбутнє*; для відокремлення неузгоджених означень: *У нього була одна звичка — записувати все побачене*;

б) прикладок зі значенням уточнення або пояснення (перед ними можна поставити сполучник **а саме**): *Дочки — Ольга й Олена — визбирували*

на городі картоплю (В. Козаченко); *У своїм невеличкім гурточку він завів новину — гуртову працю* (М. Коцюбинський).

Примітка. Якщо після відокремленої прикладки за умовами контексту має бути кома, ставимо лише одне тире — перед нею: *Автомобіль — наш дім на колесах, довго набираючи швидкість, нарешті розігнався*;

в) обставин: *Річка Біла нешироka. Он через неї перекинулися кладочки, позв'язувані де вірьовкою, де перевеслом, а де й так — просто жмутом трави* (Г. Хоткевич); *Їсти хочу — жах як*!; *Людей зібралося небагато — усього душ десять*; зокрема обставин мети, виражених інфінітивом: *Увечері кличуть: «Іди до панночки —розбирати»* (Марко Вовчок); *Багато люду в цей час подалося з села — подивитися, зустрітися* (В. Стефаник).

7. Для виділення повторюваних з певним поширенням слів: *Ми побачили актора вже в новій ролі — у ролі гетьмана*; *Хотілося жити — жити повнокровним життям, а не просто існувати*.

8. Для виділення конструкцій з називним відмінком теми (уявлення): *А Дике поле, Дике поле! — по груди коням деревій* (Л. Костенко).

9. Для підкреслення в розповіді несподіваності перебігу подій (замість частіше вживаних у таких випадках трьох крапок (див. § 162, п. 1):

Послухали Лисичку
І Щуку кинули — у річку (Л. Глібов).

10. Для виразнішого, порівняно з уживанням ком, змістово-інтонаційного виділення всередині речення вставних і вставлених словосполучень та речень, рідше — вставлених слів (вставлені слова та конструкції подають додаткові відомості, зауваження, пояснення і т. ін. до основного висловлення):

Душа моя — послухай! —
як яблуня в цвіту… (П. Тичина);
І хоч не раз — призна́юся — ставати
Я на котурни моднії любив,
Але тепер… (М. Рильський);

<…> *Топольський — молодий чоловік, але — на думку пана посла — незвичайно талановитий і солідний* (О. Маковей);

Опукою згори — аж вітром зашуміло —
Орел ушкварив на Ягня (Є. Гребінка);

А тоді зопалу — не встигло радіо попередити! — вернулися морози (В. Яворівський); *Скільки всього — жах! — довелося натерпітися*!

Примітка 1. Про вживання ком і дужок при подібних конструкціях див. § 158, п. 11; § 163, I, п. 2

Примітка 2. Коли після тире перед відокремленим зворотом або вставленою конструкцією стоять слова, що мають бути виділені комами (наприклад, вставні слова), то їх виділяємо тільки з другого боку: *Не знать звідки взялись* [орендарі], *наїхали й*

позабирали панські землі під оренду — звісно, за ту ціну, яку самі призначили (Панас Мирний).

11. Узагалі для спеціального виділення за допомогою паузи різного змістового та стилістичного призначення тих чи інших фрагментів тексту: *Правда, я сам думав, що я вже зледащів, захолонув в неволі. Аж бачу — ні* (Т. Шевченко);

Сьогодні —
майбутнього далину я оком прозираю (П. Тичина);
На прю ми стали проти царства тьми,
Що оскверняє море й суходоли,
І віримо, що переможем — ми,
І знаємо, що не вмремо ніколи! (М. Рильський).

12. Між двома або рідше кількома власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон (замість словосполучень зі сполучником **і**): *закон Бойля — Маріотта*; *гіпотеза Сепіра — Ворфа.*

13. Між двома або рідше кількома іменниками, сполучення яких позначає певний зв'язок когось або чогось з кимось або чимось іншим (замість словосполучень з прийменником **між**): *відношення товар — гроші — товар*; *система людина — машина; зв'язок «автор — читач»; шаховий турнір Карпов — Фішер*; *матч команд «Динамо» — «Шахтар»*; *судно класу «ріка — море».*

14. Між двома або рідше кількома словами на позначення просторових, часових, кількісних меж (замість словосполучень з прийменниками **від ... до**): *автотраса Київ — Львів; велоперегони Суми — Київ — Ужгород; Навчання на курсах триватиме протягом січня — квітня; вантаж вагою вісім — десять тонн*; на позначення динаміки розвитку чого-небудь з двох або більше етапів: *Задум — реалізація — втілення в життя*; *Іншими словами, родословна* [родовід] *приблизно така: Лютер — Кромвель — Робесп'єр <…>* (М. Хвильовий: про розвиток революційних ідей у Європі).

Примітка. Між цифрами в таких випадках тире ставимо без відступів між знаками: *у 2010—2018 роках*; *пам'ятки української мови XVI—XVIII ст.; на сторінках 1—10; у 1—4 томах,* але, напр.: *наприкінці XX — на початку XXI ст*.

15. Між словом і сполученням слів або між двома сполученнями слів на позначення приблизної кількості: *Це коштує триста — триста п'ятдесят гривень; приїхати в гості на день — на два; у квітні — на початку травня* (пор. у § 35, п. 3 випадки позначення приблизної кількості на зразок *триста-чотириста, день-два, у квітні-травні* з дефісним написанням).

ІІ. У складному реченні

У складному реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного й рідше складносурядного і складнопідрядного речень для вираження часових, причиново- та умовно-наслідкових, допустових і т. ін. відношень позначуваних ними подій або станів, швидкої або несподіваної зміни подій (порівняно з більш узвичаєним розмежуванням частин складносурядного і складнопідрядного речень комою розмежування їх за допомогою тире передає різкіше зіставлення змісту їхніх частин): *Як тільки займеться десь небо — з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила* (М. Коцюбинський);

А бавовна як дозріє —
Небом степ заголубіє… (М. Нагнибіда);
Защебетав соловейко —
пішла луна гаєм (Т. Шевченко);
Не жди ніколи слушної пори —
Твоя мовчанка може стать ганьбою! (Д. Павличко);

Орач торкнеться до керма руками —
І нива дзвонить темним сріблом скиб (М. Стельмах);

Було, як заговорить або засміється — і старому веселіше стане (Марко Вовчок); <…> *Попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли* (Марко Вовчок); *Билися об мене гнівливі хвилі нетерплячки — я вистояв* (П. Загребельний);

Ти гукай, не гукай,
а літа не почують.
Все біжать та спішать —
хоч співай чи ридай... (Б. Олійник);
Заграли знов — ще гірш нема ладу (Л. Глібов);

Скільки глянеш — вилискують розгойдані хліба (О. Гончар); *Минали літа — росли сини* (А. Головко); *Сонце зійшло — і враз над Києвом знялося ревище гудків* (Ю. Смолич).

2. Між частинами безсполучникового складного та складносурядного речень, зміст яких різко протиставляється або зіставляється: *Не козак вклонявся королеві — король схиляв голову перед козаком*! (П. Загребельний);

Ще сонячні промені сплять —
Досвітні огні вже горять! (Леся Українка);
Закрався вечір, одшуміла праця,
Як сльози, затремтіли ліхтарі, —
Та діти наші ночі не бояться (М. Рильський).

3. Між частинами безсполучникового складного речення, коли друга частина розкриває зміст першої (замість частіше вживаної в таких випадках двокрапки (див. § 160, п. 1):

<…> Та одинокому мені
Здається — кращого немає

Нічого в Бога, як Дніпро
Та наша славная країна… (Т. Шевченко);

У загоні саме воли заборюкались — це старий підручний отих, що з ярмарку пригнали, б'є (А. Головко); *Бачу — за вікном сніг летить* (М. Стельмах);

Бувають дивні на землі діла —
Серед зими черешня зацвіла (Д. Павличко);
Нап'юся з живої кринички —
Візьму доброти від землі (М. Сингаївський).

4. Між частинами безсполучникового складного речення, зміст яких порівнюється:

Подивилась ясно — заспівали скрипки (П. Тичина).

5. Між частинами безсполучникового складного речення, коли зміст другої частини завершує, підсумовує, узагальнює зміст першої (друга частина починається звичайно вказівними словами **це**, **то**, **так**, **цей**, **такий**, **ось хто**, **ось що** і под.): *Все для людини і завжди з людиною — цей заповіт Максим Рильський проніс крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя* (М. Стельмах);

Синиця славу розпустила,
Що хоче море запалить,
Що море буцімто згорить, —
Така, бач, є у неї сила (Л. Глібов);

Господарство занедбане, скрізь брудно — ось до чого призводять лінощі та нехлюйство.

6. Між частинами складнопідрядного речення, коли підрядна частина ставиться перед головною з метою виразнішого змістового й, відповідно, інтонаційного її виділення, особливо в реченнях з кількома підрядними, коли в головній частині узагальнюється зміст попередніх підрядних:

Ой, хто в лузі, — озовися,
Ой, хто в полі, — одкликнися! (Я. Щоголів);
Хто спить, хто не спить, — покорись темній силі! (Леся Українка).

7. У складнопідрядному реченні між його частинами або частіше наприкінці головної частини — перед словом (сполученням слів), повторюваним для того, щоб пов'язати з попереднім реченням наступне, яке підсилює, доповнює, розвиває його зміст: *Шевченківський Палій стоїть на порозі того прозріння, до якого доходить Іван Вишенський у поемі Франка, — на порозі усвідомлення, що тільки в діяльнім служінні своєму народові може бути остаточне виправдання людини, що тільки в ньому вища рація людського існування* (М. Рильський); *Необхідно, щоб виховання дітей, любов і повага до дітей, вимоги до них і дружба з ними, — щоб усе це було самою суттю вашого духовного життя, мій друже* (В. Сухомлинський).

Примітка. Про вживання тире в реченнях з прямою мовою див. § 167, І.

III У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)

1. Між частинами заперечного порівняння:

І нишком проковтнуло море
Моє не злато-серебро —
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі (Т. Шевченко);
То ж не вовки-сіроманці
Квилять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клекочуть,
Попід небесами літають,—
То ж сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
Та на бандуру грає-виграває,
Голосно-жалібно співає (народна дума).

2. У періоді (разом з комою або без неї) — для виділення переходу від підвищення до зниження інтонації:

Азовськеє море і Чорнеє море,
Зелені діброви і спів солов'я,
Високі Карпати, донецькі простори —
Це ти, Україно моя! (І. Нехода);
Як тільки ясний день погасне,
І ніч покриє Божий мир,
І наше лихо трохи засне,
І стихне людський поговір,—
Я йду до берега крутого,
І довго там дивлюся я,
Як із-за лісу, з-за густого
Зіходить зіронька моя (Л. Глібов).

Примітка 1. Уживання тире в складному реченні може поєднуватися з уживанням перед ним коми (див. приклади в межах цього параграфа): а) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення (у складних безсполучникових і в складносурядних реченнях); б) перед указівними словами **це**, **так**, **такий** і под. на початку другої частини безсполучникових складних речень; в) у різних інших випадках (див. § 166).

Примітка 2. Про вживання тире в разі зазначення прізвища автора або іншого джерела цитування див. §167, II, п. 3, прим. 2.

Примітка 3. Про тире як засіб абзацного членування тексту див. § 168, п. 4.

§ 162. ТРИ КРАПКИ, або КРАПКИ (...)

Три крапки ставимо в таких позиціях.

1. На позначення перерваності або незакінченості висловлення:

І — Вовк Ягнятко задавив…
Нащо йому про теє знати,
Що, може, плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід:
Він Вовк, він пан… йому не слід... (Л. Глібов);
Юнак розплющив очі: синь!
Літак... Димки... І височінь (П. Тичина).

У реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Щастя… Хіба не думав про нього Степан*? (В. Підмогильний).

Три крапки ставимо всередині речення також для позначення певної паузи, коли далі висловлюється щось несподіване: *Макар Іванович не збрехав: він справді заслаб... від страху* (М. Коцюбинський).

Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у препозиції до них вони подаються повністю, а в постпозиції — після знака питання і знака оклику — ставимо дві крапки: *Стражники на людей стріляли, це відомо, а щоб селяни?..* (К. Гордієнко);

Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводі!.. (М. Рильський).

2. На позначення уривчастості мовлення від хвилювання, збудження й узагалі сильних переживань:

«*<…> Я не Ганна, не наймичка,*
Я…»
Та й оніміла (Т. Шевченко).

3. На позначення несподіваного продовження чи завершення думки — з незвичним або й несумісним поєднуванням слів (часто в заголовках газетних заміток, нарисів, фейлетонів тощо): *Вибори… без вибору*; зокрема, з використанням відомих цитат, крилатих висловів: …*І Щуку кинули у річку*.

4. На позначення розриву в оповіді, різкого переходу до нової думки (у художніх і публіцистичних текстах на початку речення — звичайно на початку абзацу): *Летимо над колією над залізничною… Отакінька колія… Рейки, як дротики. <…>*

...Маленькі озеречка, маленькі лісочки, маленькі річечки, маленькі сільця. І все це там — під нами! (Остап Вишня).

5. На позначення свідомої недомовленості, умовчання з певних причин: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід* (О. Донченко); — *Ну, це вже ви того… — прокинувся рибалка. — Це брехня* (Ю. Яновський). З цією метою слова, що їх вважають грубими, образливими, непристойними, можуть

подаватися в тексті не повністю, а з випущенням певної частини їхнього графічного складу (після початкових літер або всередині слова).

6. На позначення пропуску в цитованому тексті — після останнього слова перед пропуском або перед першим словом після пропуску, без дужок або в дужках, без інтервалу після слова і перед ним або з інтервалом (див. § 167, II, п. 2; § 163, II, п. 3, III**).**

§ 163. ДУЖКИ ( ), [ ], < >

В українській пунктуації застосовують круглі, або заокруглені, — ( ), квадратні — [ ] і кутові, або ламані (< >), дужки.

I. Круглі дужки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті підзаголовків, пояснення маловідомих, зокрема іншомовних, слів, уточнення попереднього слова (слів), для наведення другої назви кого- або чого-небудь, прикладів до чого-небудь, варіантів (слова та ін.), для подання прізвища автора або іншого джерела після цитування (якщо цитування подано не у формі епіграфа і под.: див. § 155, п. 1, прим. 2) тощо: *Мова і час (Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови). Київ, 1977* (назва книжки); *Іван Огієнко* (*Митрополит Іларіон*). *Українська культура* (*Київ, 2002*): назва книжки; *Вокатив (кличний відмінок) — форма іменника, що називає того, до кого звертаються*; *Товариш Жан* (*Іван Іванович*) *свій високий лоб і свої рогові окуляри протирає завжди білосніжною хусткою* <…> (М. Хвильовий); *В українській мові багато запозичених слів — з грецької (церква, піп, диявол, театр, політика та ін.), латинської (медицина, університет, цирк, юрист та ін.), тюркських (гарбуз, козак, товар, карий та ін.), німецької (крейда, майстер, ландшафт та ін.), французької (аванс, багаж, інженер та ін.), англійської (бокс, футбол, смокінг, менеджер та ін.), польської (хлопець, певний, червоний та ін.), російської (болванка, затвор, льотчик та ін.) та низки інших мов* (з підручника); *сполучники* ***і*** (***й***), ***та*** (*у значенні «але»*).

2. Для виділення вставлених слів, сполучень слів і речень, що подаються як додаткові зауваження та пояснення до основного змісту речення: *Тут вам асфальт і на тротуарах, тут вам асфальт і там, де пролітають бадьорі автомобілі* (*таксі*!) *і де вже не плентаються зовсім сумні допотопні візники* (М. Хвильовий); *Артема на умовному місці (біля криниці) не було* (А. Головко);

Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині!.. (Т. Шевченко);
Одного дня сестра його, Оксана,
(А матері вже не було в живих),
Листа дістала і малу посилку (М. Рильський).

Примітка. Якщо вставлена конструкція в дужках являє собою самостійне речення (кілька таких речень), у кінці її перед закритою дужкою має стояти відповідний розділовий знак: крапка, три крапки, знак питання, знак оклику; після закритої дужки розділові знаки не ставимо: *Днина чудова. (Тепер у нас така погода, якої, здається, ціле літо не було.) Ми підіймаємось все вище та вище* (М. Коцюбинський); *Син. (Пустун. Екзамени. Фокстроти.)* (М. Рильський).

Це правило стосується також уживання крапки в реченнях, що є ремарками в драматичних творах і вставками, що вказують на реакцію слухачів (див. приклади нижче в пп. 3, 4).

Але після прізвищ цитованих авторів (див. приклади вище і нижче) та інших джерел цитування (див. п. 5) крапки в дужках не ставимо.

3. Для виділення ремарок у драматичних творах при прямій мові дійових осіб: [Куниця *(хапає її руки і притягає до себе, весь тремтячи від хвилювання)*:] *Ольго! Ольго, рідна! Ти жива... ти тут... в таку хвилину! (Плаче, цілує її руки.)* [Ольга *(голубить його голову)*:] *Ну, годі-бо, заспокойся, бідний...* (І. Кочерга).

4. Для виділення фраз, що вказують на ставлення слухачів до слів якогось промовця, до певної промови і т. ін.: — *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (В залі гучні, захоплені оплески.)* (М. Івченко).

5. Для зазначення після цитати прізвища автора (див. приклади до пп. 2, 3) або іншого джерела цитування: … (*з журналу*, *з наукової літератури* та ін.; *журнал «Дніпро», 2016, № 1, с. 15*).

6. Для вставлення в текст цитати знака (знаків) питання або знака (знаків) оклику для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу (див. § 156, п. 3; § 157, п. 5).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як кома, крапка з комою, двокрапка й тире, не ставимо перед відкритою чи закритою дужкою, а тільки після закритої.

Знак питання, знак оклику і три крапки можуть стояти перед закритою дужкою, якщо вони безпосередньо стосуються слів, узятих у дужки; якщо ж ці знаки стосуються всього речення, їх ставлять після закритої дужки.

Примітка 3. Після цитати, за якою в рядок подано в дужках посилання на автора або інше джерело, крапки не ставимо, а переноситься за дужки. Знак оклику, знак питання, три крапки в подібних випадках перед посиланням ставимо, проте крапку після нього в кінці речення також ставимо. Крапку, як і інші розділові знаки, в кінці речення перед посиланням ставимо тільки тоді, коли це посилання переноситься на інший рядок (в епіграфах, при віршових цитатах тощо), але після посилання на джерело в таких випадках жодних розділових знаків не ставимо (див. § 155, п. 1, прим. 2).

Примітка 4. Після закритої дужки, що нею закінчується речення, ставимо розділовий знак, якого потребує ціле речення, незалежно від того, який знак стоїть перед закритою дужкою.

Примітка 5. Про вживання одиничної закритої круглої дужки — при цифрових або літерних рубрикаціях — див. § 168.

II. У спеціальних випадках (звичайно в текстах наукового та офіційно-ділового стилів) — там, де потрібна особлива точність і однозначність розуміння, — уживаємо квадратні дужки.

1. Для розмежування в реченні внутрішніх і зовнішніх дужок, коли можуть застосовувати дужки різної форми — круглі (як внутрішні) і квадратні (як зовнішні).

2. Для вставлення в текст цитати того чи іншого пояснення (у тих випадках, де в текстах загального призначення досить круглих дужок (див. п. 1), для відновлення скороченого в оригіналі слова: *Хочемо ми чи не хочемо, логіка подій і певних соціальних процесів* [пропуск. — *Упор.*] *ми мусимо це визнати; до Р*[*іздва*] *Х*[*ристового*] (з коментарів і вставок упорядника до видання творів М. Хвильового 1990 р.).

3. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати — за допомогою трьох крапок, поміщених у дужки такої форми, з відступами між знаками з обох боків дужок (у текстах загального призначення для цього достатньо тільки вживання трьох крапок).

III. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати у спеціальних текстах застосовують також, крім квадратних, кутові дужки — з трьома крапками всередині них і з відступами між знаками з обох боків.

§ 164. ЛАПКИ (« », “ ”, „ “, рідше „ ”)

Лапки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті прямої мови, цитат (див. § 167) — як у тих випадках, коли цитата становить окрему частину складного речення, так і тоді, коли вона вживається в межах простого речення або однієї з частин складного речення як їхній компонент: *М. Рильський так характеризував значення словників у житті культурної людини: «І, звісно, не обійтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якось жартуючи сказав: “Я волію читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку”. Це сказано жартома, але “читати словники” — не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися»* (про доцільність використання різних видів лапок — як зовнішніх і внутрішніх — див. нижче в п. 3).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як крапка, кома, крапка з комою, двокрапка й тире, ніколи не ставимо перед закритими лапками, а тільки після них.

Знак питання, знак оклику й три крапки ставимо або перед закритими лапками, якщо вони стосуються лише слів, поставлених у лапки, або після лапок, якщо ці розділові знаки стосуються всього речення.

Примітка 2. Якщо знак питання, знак оклику й три крапки стоять перед закритими лапками, то після лапок у кінці речення ті самі знаки не повторюються; неоднакові ж знаки можемо, залежно від змісту, ставити водночас і перед закритими лапками, і після них, наприклад: *Чи знайомі ви з романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»*; *Невже ти не чув, як гукали: «До зброї!»*?

Якщо за характером речення в його кінці має стояти крапка, вона зберігається і в тому разі, коли речення закінчується фрагментом у лапках з наявністю перед закритими лапками цих розділових знаків: *Бідний багатому: «Здоров будь!». Багатий бідному: «Будь здоров*!» (народна творчість).

2. Для виділення в тексті слів (висловів), що їх наводять як «чужі» або з відтінком іронічного, презирливого і подібного ставлення до чужого висловлювання, а також слів незвичайних, слів, ужитих уперше або, навпаки, застарілих, і т. ін.: *Моє ім'я враз із кількома іменами подібних до мене «во время оно» оббігало весь край, було пострахом усіх «мирних і вірноконституційних горожан», — з моїм іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції, різні́* (І. Франко); *Аж якраз одхилилися двері, і сліпий Жан, брат жінчин, адмірал у одставці, ввійшов під руку з своїм «міноносцем», як він кликав лакея* (М. Коцюбинський); *Аби тільки те «завтра» швидше прийшло* (О. Копиленко); *Чужих слів уникав, а як траплялися які «консерватори», «бюджет», кожне з'ясовував* (А. Головко).

3. Якщо в цитованому тексті або в прямій мові, узятих у лапки, є інші цитування, а також власні назви, іронічні вислови та інші слова або вислови, що мають уживатися в лапках, доцільно використовувати лапки різної форми — зовнішні і внутрішні. У функції перших рекомендовано вживати кутові лапки, або «лапки-ялинки» («…»), у функції внутрішніх — «лапки-ла́пки» ("…" та ін.): «*Це мій "Кобзар"», — сказав він.*

Якщо з певних причин не вдається використовувати зовнішні і внутрішні лапки різної форми, то в кінці прямої мови або цитати лапки одного виду в безпосередній близькості не повторюються. Не можна писати, наприклад: «*Це мій «Кобзар»», — сказав він*. Лапки, що виділяють якесь слово (кілька слів) у кінці прямої мови або цитати, зберігаються перед зовнішніми закритими лапками тієї ж форми тоді, коли між ними стоїть знак оклику, знак питання або три крапки: *«Ти дивився телефільм «Роксолана»?» — спитав він товариша.*

На письмі (у рукописних текстах) «лапки-ла́пки» традиційно використовують у формі „…".

4. Для виділення певних розрядів власних назв (див. § 50, п. 14; § 54, пп. 4, 5, 7; § 55, пп. 1, 3; § 57, п. 1; § 58, пп. 1 – 3).

5. Для виділення в тексті слів або висловів, що їх подають як значення інших слів (висловів): *Слово* ***голова****, крім свого прямого значення, має ще й кілька переносних: «розум», «керівник», «початок колони» та ін*.; ***голова*** *«керівник» — це метафора*.

§ 165. СКІСНА РИСКА (/)

Скісну риску ставимо в таких позиціях.

1. В офіційно-діловому та науковому стилях — як розділовий знак між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального (=**і**), так і до розділового (=**або**) сполучників (з можливістю переважання в різних контекстах то одного, то іншого з цих значень): *складна інтонація оклику / питання; тенденції до синтетизму / аналітизму; системність / несистемність мовних явищ* (з мовознавчої літератури); на позначення року, що не збігається з календарним, напр.: *у 2018/2019 навчальному році* (без відступів до і після скісної риски).

Уживаються також комбіновані єднально-розділові сполучники **і/або**, рідше **та/або** (без відступів до і після скісної риски): *порушення авторського і/або суміжних прав; «Типова освітня програма підвищення кваліфікації голів і/або членів правлінь об'єднань співвласників багатоквартирних будинків»; Війна і/або поезія?* (назва газетної публікації).

Примітка. У тих випадках, де такі сполучення є вже досить усталеними, різною мірою наближаючись до складених слів, і між їхніми компонентами можна поставити також дефіс (див. § 36, п. 2) наприклад: *купівля / продаж* і *купівля-продаж, категорія істот / неістот* і *категорія істот-неістот* (у мовознавстві), скісна риска переходить з розряду пунктуаційних знаків до розряду нелітерних орфографічних знаків (як дефіс у більшості випадків його вживання, апостроф).

2. На позначення співвідношення яких-небудь величин, параметрів: *співвідношення курсу гривня / долар*.

3. У графічних скороченнях (див. § 62) — без відступів до і після скісної риски:

а) замість словосполучень та інших сполучень слів і складних слів (іменників і прикметників): *п/в* (поштове відділення), *р/р* (розрахунковий рахунок), *х/к* (холодного копчення), *п/п* (по порядку: *№ п/п*), *к/т* (кінотеатр), *т/к* (телеканал), *с/г* (сільськогосподарський) та ін.;

б) у позначеннях складених одиниць виміру: *км/год* (кілометр на годину), *Ф/м* (фарад на метр) та ін.

§ 166. КОМБІНОВАНЕ ВЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

У різних випадках можливе поєднане вживання двох розділових знаків. Це найчастіше:

— ?! (див. § 156, п. 1, прим. 3), !? (див. § 157, п. 1, прим. 3);

— …?; …!; ?..; !.. (див. § 162, п. 1);

— , — (кома й тире), які ставимо а) у реченнях з прямою мовою та мовою автора; б) у всіх тих випадках у межах речень з випущеними членами

(*З одного боку, це ніби й не так, а з другого, — факти частково підтвердилися*) та з відокремленими і вставленими конструкціями, у складних реченнях, коли — за наявності в них тире — кома має закривати ту чи іншу попередню конструкцію; в) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення: перед указівними словами **це**, **так**, **такий** і под. на початку другої частини речення (див. § 161, III, прим. 1);

— збіг різних знаків у реченнях з наявністю конструкцій у дужках (див. § 163);

— збіг різних знаків у реченнях з прямою мовою та мовою автора (див. § 167).

§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат

І. Для виділення прямої мови вживаємо лапки, якщо пряма мова йде в рядок, або частіше, якщо кожну з реплік подаємо з нового рядка (з абзацу), тире.

1. Коли пряма мова починається з абзацу, то перед її початком ставимо тире, а в кінці, як звичайно, крапка, знак питання, знак оклику або три крапки (залежно від характеру речення):

— Добридень, Замфіре!

— Спасибі вам.

— Що поробляєш?

— З винограднику їду (М. Коцюбинський).

2. Коли пряма мова йде в рядок, без абзацу, то перед її початком мають стояти відкриті лапки (без тире), у кінці — закриті лапки, а перед ними — відповідний до характеру речення розділовий знак (знак питання, знак оклику, три крапки, але не крапка, яку ставимо вже після лапок): *У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік: «Дивіться, дивіться! Хтось іде!»* (Ю. Яновський).

3. Речення, що вказує, кому належить пряма мова (тобто «слова автора»), може:

1) стояти перед прямою мовою, і в такому разі після нього ставимо двокрапку, а перше слово прямої мови починається з великої літери: *Чується немолодий голос хазяйки: «Та двері, двері зачиняйте»* (А. Шиян);

2) стояти після прямої мови, і в такому разі після прямої мови ставимо (залежно від характеру речення) кому (там, де мала б бути крапка), знак оклику, знак питання або три крапки, а слова автора починаються з малої літери; після відповідного розділового знака перед словами автора ставимо тире: «*Невиправдані людські втрати — найбільша ганьба для командира», — говорив старший лейтенант* (О. Гончар);

— Тату! татку! — упізнали діти.

— Голуб'ята! — батько простер руки (П. Тичина);

—Хто там? —запитав на її легенький стукіт біля дверей Ковтун <…> — Я, я! — нетерпляче повторила Яринка (В. Козаченко).

Коли пряма мова подається в лапках, після неї також ставимо тире: *«Як живете?» — в листі своїм княжна його* [Тараса Шевченка] *запитує* (Д. Білоус).

Примітка. Якщо слова автора при цьому починаються словами **так**, **ось що**, **ось як** і под., то в тих випадках, де після прямої мови мали б стояти кома й тире, ставимо тільки тире: «*Треба завжди бути чесними» — так казала дітям мати*;

3) розривати пряму мову, і тоді, якщо пряма мова починається з абзацу, перед її початком ставимо тире, а якщо без абзацу (в рядок), перед початком і в кінці її ставляться лапки, і застосовуються такі правила:

а) коли на місці розриву не має бути ніякого розділового знака або мали б бути кома, крапка з комою, двокрапка або тире, то перед словами автора й після них ставимо комбінований знак кома й тире, а пряма мова продовжується з малої літери: *— У мене, — вів своє дід, — сини, двоє, на фронтах* (Л. Смілянський); *— Батьку, — мовила тихо, — ви так гарно співали, так гарно...* (П. Загребельний); *«Мамо, — каже старший син, — ходім додому!»* (Марко Вовчок);

б) коли на місці розриву мала б бути крапка, то перед словами автора ставимо кому й тире, а після них — крапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: *— Зроду не чув, щоб лисиці так кидались на людей. — А я чув, — сказав Жадан. — І не тільки чув. Бачив* (Ю. Щербак);

в) коли на місці розриву мав би бути знак питання або знак оклику, то перед словами автора зберігаємо цей знак і додаємо тире, а після слів автора ставимо крапку й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: *— А, це ти, Максиме? — зрадів Карпо. — Заходь, заходь!* (М. Коцюбинський); *— Оце довчився! — почав батько мені. — Що ж тепер?..* (А. Тесленко);

г) коли на місці розриву мали б бути три крапки, то вони залишаються перед тире. Пряму мову продовжуємо або з великої, або з малої літери залежно від того, яка літера була б після трьох крапок за відсутності розриву. Після слів автора в першому випадку ставимо крапку й тире, а в другому — кому й тире: — Ходять тут усякі... — бурмоче дід. — *Недавно двоє пройшло* (О. Донченко); *— Гратиму!.. й я гратиму?.. Ну й… — глянув навкруги, — ну й життя гарне!..* (А. Тесленко);

ґ) коли одна частина слів автора стосується першої частини прямої мови (тієї, що стоїть до розриву), а друга — другої, то після слів автора ставимо двокрапку й тире, а пряму мову продовжуємо з великої літери: *— Зараз, — сказав Матюха. Потім згадав щось і повернув голову до жінки: — Де там та Зінька з кислицями?* (А. Головко).

Примітка. Діалоги й полілоги можна подавати без абзаців, що буває здебільшого тоді, коли їх хтось переказує. У такому разі лише першу репліку подаємо з абзацу й перед нею ставимо тире, а далі репліки наводимо в лапках; після них перед авторськими словами ставимо тире, а перед ними після авторських слів — двокрапка: — *Страх, розказує, яке діялось: народу, каже, як на війні, сила-силенна... а кінні наступають, душать. «Розходьтесь!» — гукають. А ті: «Не підемо, давай нам наше... ми за правду»* (М. Коцюбинський).

4. Коли пряма мова стоїть усередині слів автора, перед нею стоїть двокрапка, а після неї ставимо:

1) кома, якщо це потрібно в умовах контексту: *Казав пан: «Кожух дам», та й слово його тепле* (прислів'я);

2) тире:

а) у разі відсутності розділового знака на місці розриву слів автора: *На зауваження вчителя з приводу запізнення учень пояснив: «Дуже довго не було автобуса» — і сів на своє місце*;

б) якщо пряма мова закінчується такими розділовими знаками, як три крапки, знак питання або знак оклику:

Діти нудяться в хатині,
Нудять, нарікають:
«І нащо зима та люта?» —
Все вони питають (Леся Українка).

5. Коли кілька реплік прямої мови йдуть у рядок, без указівки, кому вони належать, то кожну з них беремо в лапки, а між репліками ставимо тире: «*А в тебе земля ще де є?» — «Ні, нема». — «А хата є?» — «Є»* (Панас Мирний).

Перед кожною реплікою (у тому числі й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожну парну репліку слід брати в лапки, наприклад: — *А в тебе земля ще де є? — «Ні, нема». — А хата є? — «Є».*

6. Якщо в діалозі, що подається в рядок, після репліки одного з учасників ідуть слова автора, то перед наступною реплікою іншого учасника тире не ставимо: «*Простіть мені; чого нам сваритись?» — каже вона, аж плаче. «Про мене, — кажу. — Якби мене ніхто не зачіпав, я б довіку нікого й пальцем не зачепила*» (І. Нечуй-Левицький).

Примітка. Звичайно не виділяють (лапками або тире) чужу мову і тоді, коли немає вказівки на те, кому вона належить (це невідомо або не має значення): *Кажуть: скупий двічі платить; — Друкарська? — Так. Маю намір купити згодом. Кажуть, у німців чудові машинки* (О. Шугай).

У друкованих засобах масової інформації вставлені речення, подібні до слів автора, виділяють звичайно комами: *Учора, повідомляє наш кореспондент, відбулася зустріч лідерів країн Євросоюзу* (з газети).

II. Для оформлення цитат застосовуємо такі розділові знаки.

1. Цитати, включені в авторський текст, беремо в лапки. Інші розділові знаки при них розставляємо так, як у реченнях з прямою мовою та словами автора. Наприклад: *У Конституції України записано: «Державною мовою в Україні є українська мова»*.

Цитати, що виступають як самостійні висловлення (наприклад, в епіграфах), лапками не виділяються.

2. Якщо цитату наводимо не повністю, а з пропуском, його позначаємо трьома крапками — на початку, в середині або в кінці цитати (у текстах спеціального призначення знак три крапки на місці пропуску можна ставити у квадратні або кутові дужки (див. § 163, II, п. 3, III).

Пропуски на початку цитати позначаємо по-різному. Якщо цитата подаємо як пряму мову після двокрапки, перше її слово після трьох крапок пишеться з малої літери: *Про цей переклад «Іліади» І. Франко сказав: «<…> се не популяризований, але справді націоналізований наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитися подібною працею»* (О. Кундзич). Якщо ж цитата подана як пряма мова, але на початку речення в цілому перед авторськими словами, перше слово в ній після трьох крапок пишеться з великої літери: «<…> *Іноді словник Грінченка збивається своїм характером на словник тлумачний, не даючи російських відповідників до українських слів, а обмежуючись поясненням останніх російською мовою <…>», — зауважував М. Рильський*.

Якщо цитата органічніше включена в текст, виступаючи як підрядна частина складнопідрядного речення, як частина речення зі вставленими словосполученнями або реченнями, що вказують на її автора, вона починається завжди з малої літери (навіть тоді, коли її взято повністю), за винятком власних назв, і без зазначення можливого пропуску на її початку: *Максим Рильський писав, що «глибока народність лексики Малишка, граматичного, синтаксичного ладу його творів не підлягає сумніву»; Як відзначав Олесь Гончар, «ХХ сторіччя принесло нашій мові й культурі високі злети і найскладніші випробування».*

3. Якщо під час цитування з'являється потреба у вставленні пояснень, їх подають або в круглих (див. § 163, п. 1), або (у текстах спеціального призначення) у квадратних дужках (див. § 163, II, п. 2). У круглих дужках (з виділенням курсивом) подають також зауваження, примітки в межах певної цитати на зразок: *Куренями в Січі звалися великі, довгі хати, в яких жили запорожці* (примітка наша. — *Ред.)*, «… (курсив мій. — *Упорядник*)…» і под.

Примітка 1. Про вживання в цитованому тексті зовнішніх і внутрішніх лапок див. § 164, п. 4.

Примітка 2. Прізвище автора або інше джерело цитування подаємо після цитати звичайно в круглих дужках (див. § 163, I, п. 5); якщо ж указівка на автора (джерело) наводиться нижче, зокрема в епіграфах, джерело зазначається переважно без дужок (див. § 155, п. 1, прим. 2). У тих випадках, коли цитату наводимо в дужках усередині речення, її

джерело зазначається звичайно після крапки й тире (див, наприклад, § 158, І, п. 15, 1, у примітці ілюстрацію з творів М. Коцюбинського).

Про вживання крапки в кінці речення у цитатах (епіграфах і т. ін.) при зазначенні (у дужках і без них) їхніх авторів та інших джерел цитування див. § 155, п. 1, прим. 2.

§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку

Для оформлення рубрик переліку (переважно в офіційно-ділових та наукових текстах) використовують такі способи членування тексту — з поданням кожної рубрики з абзацу або рідше в рядок.

1. У разі потреби в кількаступеневому членуванні тексту від ширших до вужчих за змістом його положень застосовуємо комбіновану систему літерно-цифрової нумерації:

— римські цифри (з крапкою після них) або великі літери (з крапкою) — на найвищому рівні членування тексту (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з крапкою) — на середньому рівні членування (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з дужкою після них) — на нижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою);

— малі літери (з дужкою) — на найнижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою).

2. У разі такої ж потреби застосовують також, причому дедалі ширше, інший принцип — використання тільки арабських цифр (з крапками після них) з послідовним їх додаванням від однієї до більшої кількості:

1. Загальні положення

1.1. Національна академія наук України (далі — НАН України) є вищою науковою самоврядною організацією України, що заснована на державній власності.

1.2. НАН України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та Статутом НАН України, який ухвалюється та реєструється в порядку, встановленому законом.

1.3. НАН України є правонаступником Академії наук України, що була заснована в 1918 році і в подальшому йменувалася Українською академією наук, Всеукраїнською академією наук та Академією наук Української РСР […] і т. д. (Статут Національної академії наук України).

3. Якщо ж немає потреби в такому ступеневому членуванні тексту, звичайно використовують арабські цифри з крапкою і ще частіше — арабські цифри з дужкою та малі літери, наприклад:

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено;

2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;

3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я <…> і т. д. (Конституція України).

Особливо це застосовують тоді, коли перелік подають в рядок: *Комп'ютер складається з: а) системного блока; б) монітора; в) клавіатури* (у таких випадках замість крапки з комою можна використовувати й кому, а двокрапка перед переліком не обов'язкова).

4. Використовують також спосіб абзацного членування тексту при переліку за допомогою тире:

12.6. Президія НАН України за рекомендацією загальних зборів відповідного відділення НАН України:

— призначає на посаду керівника наукової установи НАН України;

— за наявності вмотивованих заперечень, оголошує новий конкурс, призначивши виконувача обов'язків керівника наукової установи НАН України на строк не більш як шість місяців (Статут Національної академії наук України).

ПОКАЖЧИК

А

А-340 § 58, п. 4
А́арне § 137
Аа́хен § 137
аба́т § 128, п. 1
Абаши́дзе § 144, п. 7, 3, а
Абд ель Кері́м § 49, п. 2
аби́куди § 41, п. 1, 9
аби́-то § 41, п. 3, 3
аби́що § 44, п. 2, 1
аби́як § 41, п. 1, 9
аби́як § 44, п. 2, 1
абітурієнт § 130, п. 1
або́ ж § 43, п. 2, 1
абориге́н § 5
або́що § 43, п. 1
аброморфе́ма § 35, п. 4, 2
абсолю́тно сухи́й § 40, п. 1, 4, прим. 1
Абха́зія § 153, п. 2, 1
абха́зький § 153, п. 2, 1
аби́хто § 39, п. 1
аби́чий § 39, п. 1
аби́який § 39, п. 1
аванга́рд § 122, п. 1
аванпо́ст § 28, прим.
аванпо́стний § 28, прим.
а́вгієві ста́йні § 49, п. 9, 3, прим. 2
авдито́рія § 131
Авдіє́вський § 142, п. 2
Авені́р § 143, п. 2, прим. 1
авіаре́йс § 35, п. 4, 2
Авраа́м § 137
Авро́ра § 131
А́встро-Уго́рщина § 154, п. 2, 4
А́встро-Уго́рщина § 154, п. 3, 1
А́встро-Уго́рщина § 36, п. 2, 3
авт. — автор; авторський § 62, п. 1
автенти́чний § 131
автобіогра́фія § 131
автовідповіда́ч § 35, п. 4, 2
автовокза́л § 35, п. 2, 4
автомагістра́ль § 36, п. 1, 3
автомобілі «Нісса́н» § 58, п. 2
автомобі́ль § 121, п. 1, 2
автомобі́ль § 131
автомобі́ль § 140
автомотогурто́к § 36, п. 1, 7
а́втор § 131
А́втор § 60, п. 1
авторите́т § 131
а́вторка § 32, п. 4
автохто́н § 131
Ага́та § 124
Агата́нгел § 123
Агафа́нгел § 123
агент § 19, п. 2
аге́нтство § 19, п. 2
аге́нтство Інтерфа́кс-Азербайджа́н § 54, п. 5, прим. 2
аге́нтство Украї́нські Націона́льні Нови́ни § 54, п. 5, прим. 2
аге́нтство Франс Пресс § 54, п. 5, прим. 2
агіта́ція § 122, п. 1
агіта́ція § 5
аграрний § 40, п. 2, 2, а
аграрно-промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
агре́сія § 5
агре́сор § 122, п. 1
агробі́знес § 35, п. 4, 2
агроеколо́гія § 130, п. 1
агрокульту́ра § 36, п. 1, 3
агрокульту́рний § 40, п. 1, 1
агроно́м § 9, п. 2, 6
агрудний знак «За безпе́ку наро́ду» § 57, п. 1
а́грус § 6, п. 1
а́грусовий § 6, п. 1
Ада́менко § 32, п. 9
А́дамс § 134
Аделаї́да § 129, II
адже́ ж § 43, п. 2, 1
А́длер § 134
адмінресу́рс § 35, п. 4, 1
адмінрефо́рма § 35, п. 4, 1
Адона́й § 53, п. 1
Адріано́поль § 154, п. 2, 5
Адріа́тика § 129, III, п. 2
ад'ю́нкт § 138, п. 1, 2
ад'юта́нт § 138, п. 1, 2
аерме́тод § 35, п. 4, 2
аеропла́н § 121, п. 1, 1
аеропорт «Бори́спіль» § 50, п. 14
АЕС § 63, п. 9
Азо́во-Чорномо́р'я § 154, п. 2, 4
азе́фи § 49, п. 5
А́зія § 50, п. 1
Азо́вське мо́ре § 50, п. 1

Аї́да § 129, II
Айве́нго § 133
Айзена́х § 136, п. 1
акад. — академік § 62, п. 1
академвідпу́стка § 35, п. 4, 1
акаде́мік § 129, I, п. 6
акаде́мік § 32, п. 1, прим.
акаде́мік § 56, прим. 1
академі́чний § 33, п. 2
Ака́т Дамкѐнг § 49, п. 4
аквате́хніка § 35, п. 4, 2
7-А клас § 35, п. 5, 6
аксіо́ма § 129, I, п. 2
акти́в § 54, п. 6
Акт проголо́шення незале́жності Украї́ни § 55, п. 1
акумулятор § 128, п. 1
Ак'я́б § 138, п. 1, 1
Ак'я́р § 151, п. 1
Алата́у § 50, п. 4, прим.
Алата́у § 154, п. 3, 3
Алба́нія § 121, п. 1, 1
але́ ж § 43, п. 2, 1
А́лекс § 134
Александро́в § 144, п. 2
Алексе́єв § 144, п. 3, 3
Алжи́р § 129, III, п. 3
алжирець § 129, III, п. 3
алкоте́ст § 35, п. 4, 2
Алла́х § 122, п. 4
Алла́х § 128, п. 1
Алла́х § 53, п. 1
Алмати́ § 140
Але́сь Адамо́вич § 144, п. 1
Алфьо́ров § 144, п. 4, 2
альбатро́с § 139, п. 1, 2
Альбе́рта § 139, п. 1, 2
Альтамі́ра-і-Кревеа́ § 146, п. 3, 2
альтруї́ст § 129, II
альфа § 51
а́льфа Мало́ї Ведме́диці § 51
алюмі́нієвий § 33, п. 6
алюмі́ній § 121, п. 1, 2
Аля́б'єв § 144, п. 3, 2
Аля́б'єв § 144, п. 12
Аля́ска § 121, п. 1, 2
Аля́ска § 153, п. 1
аля́скинський § 153, п. 1
Амальте́я § 123
Амангельди́ § 140
Аме́рика § 129, III, п. 2
амплуа́ § 140
амудар'ї́нський § 153, п. 1
амудар'ї´нський § 154, п. 3, 3
Амудар'я́ § 151, п. 1
Амудар'я́ § 153, п. 1
Амудар'я́ § 154, п. 3, 3
Амудар'я́ § 50, п. 4, прим.
Ан-124 § 35, п. 5, 5
Ан-225 § 35, п. 5, 5
Ан-225 § 58, п. 4
Ана́ньїн § 3
анархі́чний § 33, п. 2
ана́тема § 123
ана́фема § 123
а́нгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
А́нглія § 5
Андо́рра § 128, п. 3
андоррець § 128, п. 3
Андре́єв § 144, п. 3, 3
Андрі́єво-Іва́нівка § 154, п. 3, 2
андрі́єво-іва́нівський § 154, п. 3, 2
Андрі́єва § 33, п. 6
Андрі́єве § 33, п. 6
Андрі́єві книжки́ § 49, п. 9, 1
Андрі́їв § 9, п. 3, 5, г
Андрі́ївська це́рква § 55, п. 2
Андрі́ївський § 9, п. 3, 5, г
Андрі́ївський узві́з § 50, п. 11
Андрі́й § 33, п. 6
Андрі́й Первозва́ний § 53, п. 1
ані́ж § 43, п. 1
аніскі́льки § 41, п. 1, 9
аніскі́льки § 44, п. 2, 1
анітеле́нь § 41, п. 1, 9
анітро́хи § 41, п. 1, 9
анітро́хи § 44, п. 2, 1
аніхто́ § 39, п. 1
анічичи́рк § 41, п. 1, 9
анічи́й § 39, п. 1
аніщо́ § 39, п. 1
аніяк § 41, п. 1, 9
аніяк § 44, п. 2, 1
аніякий § 39, п. 1
анна́ли § 128, п. 1
Ана́ньїн § 144, п. 13, 1, а
Ана́ньїно § 149, п. 4, 2
анота́ція § 128, п. 2, прим.
Анрі́ § 129, I, п. 3
Анрі́ § 140
Анта́нта § 50, п. 7
Антаркти́да § 129, III, п. 2
Антаркти́да § 50, п. 1
Анта́рктика § 129, III, п. 2

Анте́й § 49, п. 7, 2
антиалкого́льний § 31, п. 5
антиаргуме́нт § 31, п. 5
антиарома́ти́чний § 31, п. 5
антиві́рус § 35, п. 4, 4
«Анти-Дюринг» § 35, п. 4, 4, прим. 1
антиелектро́н § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиестети́чний § 31, п. 5
антиєвропе́йський § 31, п. 5
антиімперіалісти́чний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиінфекці́йний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиінфляці́йний § 31, п. 5
антиінфляці́йний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиісто́ри́чний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антинауко́вий § 31, п. 5
антиоки́слювач § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиурядо́вий § 31, п. 5
антиурядо́вий § 35, п. 4, 4, прим. 2
анти́чний світ § 52, п. 2, прим. 3
антия́дерний § 31, п. 5
Анти́н § 9, п. 2, 6, прим.
Анти́н § 32, п. 11, прим.
Анти́н § 143, п. 2, прим. 1
антоло́гія § 123
Анто́нівна § 32, п. 11, прим.
Анто́ніо § 140
Анто́нович § 32, п. 11, прим.
антрополо́гія § 123
Аньо́лек § 144, п. 5, 2
Апеляці́йний суд Закарпа́тської о́бласті § 54, п. 1
Аполло́н § 49, п. 7, 2
Аполло́н Бельведе́рський § 55, п. 2
апте́ка § 123
ара́би § 49, п. 6
Ара́бська Респу́бліка Єгипет § 50, п. 6
Аравійське мо́ре § 151, п. 2, 2
Аракче́єв § 144, п. 3, 3
Арзама́с § 153, п. 2, 3
арзама́ський § 153, п. 2, 3
Аріе́ль § 130, п. 1
а́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
арк. — аркуш § 62, п. 1
А́рктика § 129, III, п. 2
Арно́ § 140
арсена́л § 121, п. 1, 1
арсена́л § 140
Артемо́вський § 9, п. 3, 5, е
артеріа́льний § 129, I, п. 2
арте́рія § 129, I, п. 2
Арте́м § 144, п. 1
Арте́мов § 144, п. 4, 2
артпо́лк § 35, п. 3, 2
артри́нок § 35, п. 4, 2
Артю́р § 124
Аре́ф'єв § 144, п. 12
арф'я́р § 7, п. 1, прим.
архаї́чний § 3
архаї́чний § 33, п. 2
архи́ангел § 49, п. 7, 2, прим. 1
археологі́чний § 33, п. 2
архидия́кон § 35, п. 4, 3
архиєре́й § 31, п. 4, прим.
архимандри́т § 31, п. 4, прим.
архистрати́г § 31, п. 4, прим.
архі́в § 129, I, п. 6
архіважли́вий § 31, п. 4
архієре́й § 31, п. 4, прим.
архімандри́т § 31, п. 4, прим.
архіме́дова спіра́ль § 49, п. 9, 3, прим. 2
архімільйоне́р § 31, п. 4
архіскладни́й § 31, п. 4
архіскладни́й § 35, п. 4, 3
архістрати́г § 31, п. 4, прим.
архітекту́рно-будіве́льний § 40, п. 2, 2, а
архішахра́й § 35, п. 4, 3
а/с (абонентська скринька) § 62, п. 4
Аска́нія-Но́ва § 152, п. 4, 2
а́стма § 123
астрокоре́кція § 35, п. 4, 2
асфа́льт § 121, п. 1, 2
ательє́ § 139, п. 1, 1
ательє́ § 140
Ате́ни § 123
Атланти́да § 129, III, п. 2
Атла́нтика § 129, III, п. 2
Атланти́чний океа́н § 121, п. 1, 1
атла́нтік-сі́тинський § 154, п. 3, 4
Атла́нтік-Сі́ті § 154, п. 3, 4
АТС § 61, п. 2
аудито́рія § 131
аудіє́нція § 129, I, п. 2
аудіє́нція § 131
аудіоальбо́м § 35, п. 4, 2
аутса́йдер § 131
Афана́сьєв § 144, п. 3, 2
Афі́на § 49, п. 7, 2
Афі́ни § 123
А́фрика § 129, III, п. 2
А́фрика § 152, п. 1
африка́нці § 49, п. 6
Ахілле́с § 49, п. 7, 2
ахілле́сова п'ята́ § 49, п. 9, 3, прим. 2

Ахме́д § 122, п. 4
ацте́ки § 49, п. 6
А́чинськ § 149, п. 4, 3, а
Ашгаба́т § 154, п. 2, 5
Аюда́г § 154, п. 3, 3

Б

Б-17 § 35, п. 5, 5
б § 44, п. 1, 12
ба́ба § 33, п. 3
ба́ба-ягá § 49, п. 7, 3, прим.
ба́бин § 33, п. 3
багáж § 5
багатве́чір § 35, п. 4, 1
багáтий § 19, п. 2
багáто-багáто § 35, п. 5, 1
багатопрогі́нний § 40, п. 1, 4
багатоспрямо́ваний § 40, п. 1, 4
багáтство § 19, п. 2
багáцько § 26, п. 2, 1, а
Багірзаде́ § 146, п. 3, 4, прим.
Багíров § 144, п. 7, 1
бажáнь, § 26, п. 2, 2
базе́дова хворо́ба § 49, п. 9, 3, прим. 2
Ба́зель § 121, п. 1, 2
Ба́зель § 139, п. 1, 2
Базіліо § 140
байра́к § 12, п. 2
Баку́ § 153, п. 1
баки́нський § 153, п. 1
Баку́ § 140
бал § 121, п. 1, 1
бала́нс § 121, п. 1, 1
бала́ст § 28, прим.
бала́стний § 28, прим.
бале́т «Лебе́дине о́зеро» § 55, п. 3
ба́лка § 26, п. 1, 3, прим.
Балка́нський півóстрів § 50, п. 1
Балка́нські краї́ни § 50, п. 7
Ба́лтика § 129, III, п. 2
бальза́ківські тради́ції § 49, п. 9, 3, прим. 1
Бангко́к § 153, п. 2, 3, прим. 1
бангко́кський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бандури́ст § 32, п. 14
банкі́р § 32, п. 14
банк «Півде́нний» § 54, п. 4
Барб'є́ § 138, п. 1, 1
Барб'є́ § 140
Барбю́с § 138, п. 2, 2
барви́стий § 33, п. 5
Бардíїв § 150, п. 1, 3
баро́ко § 128, п. 1
баро́метр § 127
баро́н § 56, прим. 2
баски́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
ба́ско § 26, п. 2, 1, а, прим.
Баскунча́к § 153, п. 2, 2
баскунча́цький § 153, п. 2, 2
бата́льйо́н § 8, п. 1, 2
ба́тенько § 26, п. 2, 1, б
ба́тенько § 32, п. 9
бати́г § 22, 5
батожи́ти § 22, 5
ба́тьків § 9, п. 1, 1, в
Ба́тьківщи́на § 60, п. 3
ба́тько § 33, п. 6
батько § 41, п. 3, 1, прим. 2
ба́тькова § 33, п. 6
ба́тькове § 33, п. 6
бац § 27, п. 7
башки́р § 129, I, п. 6
башта́нник § 29, п. 1, 3
Баянго́л-Монго́льський автоно́мний о́круг § 50, п. 8
Б — байт § 62, п. 1
Ба́ден-Ба́ден § 152, п. 5
бджола́ § 10, п. 1
бджола́ § 10, п. 2, 2
бджоли́ний § 33, п. 4
Беатрíс § 140
Беатріче § 129, I, п. 3
бебібум § 133
без Андрія Ба́йка § 142, п. 3, прим. 2
безба́тченко § 27, п. 6
безба́тченко § 32, п. 9
без ві́дома § 41, п. 2, 1
бе́звісти § 41, п. 1, 2
безголі́в'я, § 9, п. 3, 2, а
безголо́сся § 9, п. 3, 2, а
бездорі́жжя § 9, п. 3, 2, а
без жа́лю́ § 41, п. 2, 1
беззву́чний § 29, п. 1, 1
безіме́нний § 7, п. 4, прим. 1
без кінця́ § 41, п. 2, 1
без кінця́-кра́ю § 41, п. 2, 1
безкори́сливий § 31, п. 2
безкра́їй § 31, п. 2
без кра́ю § 41, п. 2, 1
без ла́ду́ § 41, п. 2, 1
без лі́ку § 41, п. 2, 1
без мети́ § 41, п. 2, 1
без на́міру § 41, п. 2, 1
без Ні́ни Ба́йко § 142, п. 3, прим. 2

безпе́ка § 21
безпе́чний § 21
без пуття́ § 41, п. 2, 1
без сліду́ § 41, п. 2, 1
без смаку́ § 41, п. 2, 1
без су́мніву § 41, п. 2, 1
без уга́ву § 41, п. 2, 1
без упи́ну § 41, п. 2, 1
безха́тченко § 32, п. 9
без че́рги § 41, п. 2, 1
без'я́дерний § 7, п. 4
без'язи́кий § 7, п. 4
Бейкер-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
бекере́ль § 128, п. 3
Бе́кі § 128, п. 4
Беккере́ль § 128, п. 3
Бе́кон § 133
беладо́на § 128, п. 1
Белгра́д § 154, п. 2, 5
белетри́стика § 128, п. 1
Бе́ллоу § 133
Бенуа́ § 140
Беранже́ § 140
Бе́рд § 135
Бердя́єв § 144, п. 3, 2
бе́рег § 9, п. 2, 3
Бе́регівський о́круг § 50, п. 8
берегти́ § 5
берегти́ § 14, п. 3
Березі́вський § 141
Березина́ § 149, п. 4, 2, прим.
березне́вий § 33, п. 6
Березники́ § 149, п. 4, 3, е
Березники́ § 152, п. 2
берізки-бе́ршадський § 154, п. 3, 1
Берізки-Бе́ршадські § 154, п. 3, 1
беріза́ § 9, п. 3, 5, б
Бе́рклі-сквер § 50, п. 5
Бе́ркшир § 135
бертоле́това сіль § 49, п. 9, 3, прим. 2
Бе́ртон § 135
бе́ршадський § 27, п. 3
Бе́ршадь § 27, п. 3
Бессеме́р § 128, п. 3
бессеме́рівський § 128, п. 3
Бесту́жев § 144, п. 2
бета § 51
бе́та Терезі́в § 51
Бе́тті § 128, п. 3
бетхо́венський § 147, п. 3
Бе́жецьк § 149, п. 1, 3
Бе́ла § 144, п. 11
Бєло́во § 149, п. 1, 3
Бе́лгород § 149, п. 1, 3
Бе́лий § 144, п. 11
Бе́ликов § 144, п. 7, 3, г
Бєлі́нський § 144, п. 3, 4
Бе́лорє́цьк § 149, п. 1, 3
Б'єрнсон § 132
Б'є́рнсон § 132
б'єф § 138, п. 1, 1
Бжозо́вич § 144, п. 6, 2
Бе́здна § 149, п. 1
бо́зна в ко́го § 39, п. 2
бо́зна-чий § 44, п. 3, 2
бо́зна-що § 39, п. 2
бо́зна-як § 44, п. 3, 2
бі́знес-план § 36, п. 2, 2, а
бу́зький § 153, п. 2, 1
би § 44, п. 1, 12
Біарри́ц § 129, I, п. 2
бібл. — біблійний; бібліографічний; бібліотечний § 62, п. 1
бібліоте́ка § 123
Бі́блія § 53, п. 4
бі́знес § 129, I, п. 6
бізнесме́н § 134
бі́знес-проє́кт § 36, п. 2, 2, а
БілАЗ § 61, п. 3, прим. 2
Бі́ла олімпіа́да § 52, п. 2
Бі́ла Це́рква § 50, п. 1, прим.
бі́лий-бі́лий § 35, п. 5, 1
Білл § 128, п. 3
білль § 128, п. 1
Білове́зька Пу́ща § 149, п. 1, 3
Білове́зька Пу́ща § 50, п. 1, прим.
Білове́рхий § 141
білокрі́вці § 36, п. 1, 2
біломо́рський § 154, п. 2, 6
біломо́рці § 154, п. 2, 6
Білопі́лля § 154, п. 2, 1
білопі́льський § 154, п. 2, 1
білору́ска § 49, п. 6
Білору́сь § 149, п. 1, 3
Білоруський автомобільний завод § 61, п. 3, прим. 2
Білосто́к § 149, п. 1, 3
Білоцеркі́вський § 146, п. 4
білоцеркі́вський § 153, п. 2
білоцеркі́вський § 154, п. 2, 6
білоцеркі́вці § 154, п. 2, 6
білува́тий § 33, п. 7
більш-менш § 35, п. 5, 2
біля Па́рк-лейн § 140

біля Ри́джент-стрі́т § 140
біля Фолл-ри́вер § 140
біоци́кл § 35, п. 4, 2
біржови́й § 33, п. 6
Бі́рма § 50, п. 8
Бі́смарк § 128, п. 4
Бо́кна-фіо́рд § 154, п. 3, 4
Бі́ла § 149, п. 1, 3
Благовє́щенськ § 149, п. 1, 3
Благові́щення § 53, п. 3
Благода́рне § 150, п. 1, 1
благослове́нний § 29, п. 3, 2
блаже́нна Феодо́ра § 53, п. 2, прим. 1
блаже́нний § 29, п. 3, 2
блаки́тно-си́ній § 40, п. 2, 2, г
Бі́ла Підля́ська § 149, п. 1, 3
Бі́ла Це́рква § 153, п. 2
Бі́ла Це́рква § 154, п. 1, 1
Бі́ла Це́рква § 154, п. 2, 6
Бо́лдіно § 153, п. 1
бо́лдінський § 153, п. 1
Бле́квуд § 134
Бле́ксміт § 124
Бі́ле мо́ре § 154, п. 2, 6
бли́жній § 33, п. 1
близьки́й § 26, п. 2, 1, а
бли́зькість § 26, п. 2, 1, а
бли́зько § 26, п. 1, 1
бли́зько § 26, п. 2, 1, а
блиск § 28, прим.
бли́снути § 28, прим.
Бе́лич § 144, п. 2
Бе́лич § 144, п. 6
бліцнови́ни § 35, п. 4, 3
бліцопи́тування § 35, п. 4, 3
бло́гер § 122, п. 1
блок § 121, п. 1, 1
блок § 140
блок-систе́ма § 36, п. 2, 2, а
блу́за § 121, п. 1, 1
блю́мінг § 121, п. 1, 2
Бляйбтрой § 136, п. 1
Ба́нська Би́стриця § 150, п. 1, 1
Ба́ня-Лу́ка § 154, п. 3, 1
ба́ня-лу́цький § 154, п. 3, 1
боа́ § 140
бобови́ння § 32, п. 6
бовва́н § 29, п. 4
боввані́ти § 29, п. 4
Бог § 9, п. 3, 5, е
Бог § 53, п. 1
Бог § 53, п. 2
Бог § 53, п. 2, прим. 2
Бог § 53, п. 2, прим. 3
Богда́н § 143
Бог Дух Святи́й § 53, п. 2
бог зна колі́ § 53, п. 2, прим. 3
бог зна що § 53, п. 2, прим. 3
бог з ним (з тобо́ю) § 53, п. 2, прим. 3
боги́ня Ге́ра § 53, п. 1, прим.
богі́ Старода́внього Єги́пту § 53, п. 1, прим.
Богоро́диця § 53, п. 2
Бог Оте́ць § 53, п. 2
бог Посейдо́н § 53, п. 1, прим.
Бог Син § 53, п. 2
бог торгі́влі § 53, п. 1, прим.
бодибі́лдинг § 35, п. 4, 2
бодіа́рт § 35, п. 4, 2
боєзда́тність § 35, п. 2, 4
бо ж § 43, п. 2, 1
бо́же § 53, п. 2, прим. 3
Боже § 53, п. 2, прим. 3
бо́же збав § 53, п. 2, прим. 3
божє́ственний § 29, п. 3, 2
Божий § 53, п. 2, прим. 2
Бо́жий про́мисел § 53, п. 2
«бо́їнг» § 58, п. 2
бойки́ня § 32, п. 4
бойови́й § 33, п. 6
болга́рин § 5
Болгра́д § 35, п. 3, 1
Бологе́ § 150, п. 1, 1
боло́то § 9, п. 3, 2, а
бонапарти́зм. § 49, п. 5
бо́нна § 128, п. 1
боре́ць § 9, п. 3, 5, а
боре́ць § 32, п. 3
Бори́сівна § 32, п. 11
Бористе́н § 123
Борисфе́н § 123
Бо́ричів Тік § 50, п. 11
Боровé § 152, п. 3
Боровико́вський § 9, п. 3, 5, е
Боровичí § 149, п. 4, 3, д
бородáа § 9, п. 3, 2, а
Бородіно́ § 149, п. 4, 1, в
Бородіно́ § 150, п. 1, 2
Бородіно́ § 152, п. 3, прим.
боронá § 9, п. 3, 2, а
боротьбі́ст § 32, п. 14
Бори́сов § 144, п. 7, 3, б
Бори́спіль § 148, прим.
Боси́й § 144, п. 11

босо́ніж § 41, п. 1, 8
бостóн § 50, п. 12
Ботви́нник § 144, п. 7, 3, б
Боттічéллі § 128, п. 3
бою́ся § 9, п. 1, 1, д
боягу́зство § 19, п. 1, 2
боязки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
бóязкість § 26, п. 2, 1, а, прим.
бра § 140
бравíсимо § 128, п. 1
Бразúлія § 129, III, п. 6
бранденбу́рзький § 154, п. 2, 5
брат § 19, п. 2
брáти § 11, п. 2
брáтик § 32, п. 1
брáтів § 9, п. 1, 1, в
брат-і-сестрá. § 36, п. 2, 1, г
брáтній § 33, п. 1
брáтство § 19, п. 2
брáтський § 19, п. 2
брáузер § 133
брáунінг § 133
брáунінг § 49, п. 5
Брáхма § 49, п. 7, 1
Брáхма § 53, п. 1
брахмáн § 122, п. 4
брек § 133
Брест-Литóвськ § 52, п. 2, прим. 2
Брест-Литóвський мúрний дóговір § 52, п. 2, прим. 2
Бретáнь § 152, п. 1
Бретóн де лос Еррéрос § 49, п. 2
Брéттон-Вудс § 52, п. 2, прим. 2
Брéттон-Ву́дська конферéнція § 52, п. 2, прим. 2
брехáти § 11, п. 2
бригáда § 129, III, п. 1
бригáда § 5
бригадúр § 32, п. 14
бризки § 28, прим.
бризнути § 28, прим.
бринькати § 27, п. 2
бриньчáти § 27, п. 2
Британія § 129, III, п. 4
британський § 129, III, п. 4
брід § 50, п. 11
Брієнн § 129, III, п. 4, прим. 2
Брáнденбург § 154, п. 2, 5
Брóнниці § 149, п. 4, 1, б
Брóнниці § 149, п. 4, 3, д
Брóкес § 128, п. 4
Броневський § 144, п. 2
Броневський § 144, п. 10
бронзóва медáль § 57, п. 2
брошу́ра § 130, п. 2
бру́тто § 128, п. 1
Брюкнер § 128, п. 4
брязк § 28, прим.
бря́знути § 28, прим.
Брянськ § 151, п. 2, 2
Бу́сел § 142, п. 1
бáски § 153, п. 2, 3, прим. 1
бáкський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бісмарківський § 147, п. 3
бéта-прóмені § 36, п. 2, 2, б
бéта-рóзпад § 36, п. 2, 2, б
бéта-частúнка § 36, п. 2, 2, б
Бóтев § 144, п. 3, 3
БУ-1 § 35, п. 5, 5
Буалó § 140
Буг § 152, п. 1
Буг § 153, п. 2, 1
Бугайóв § 144, п. 4, 1
буд. — будинок § 62, п. 1
Бу́дда § 140
Бу́дда § 49, п. 7, 1
Бу́дда § 53, п. 1
Будúнок учúтеля § 54, п. 3
будúночок § 10, п. 1
бу́дить § 26, п. 2, 3
будівни́к § 9, п. 1, 2
будмайдáнчик § 35, п. 3, 2
будúнок № 28-Г § 35, п. 5, 6
будóва § 9, п. 1, 2
будувáти § 34, п. 1
будь § 26, п. 2, 3
будь-дéˊ § 41, п. 3, 3
будь-де § 44, п. 3, 2
будь-колúˊ § 41, п. 3, 3
будь-колúˊ § 44, п. 3, 2
будь-кудúˊ § 41, п. 3, 3
бу́дьмо § 26, п. 2, 3
будь на чóму § 39, п. 2
бу́дьте § 26, п. 2, 3
будь у кóго § 39, п. 2
будь-хтóˊ § 44, п. 3, 2
будь-хтó § 39, п. 2
будь-чúйˊ § 39, п. 2
будь-щóˊ § 39, п. 2
будь-що-бу́дь § 41, п. 3, 5
будь-якúйˊ § 39, п. 2
будь-якúйˊ § 44, п. 3, 2
Будя́к § 49, п. 7, 3
бу́дять § 26, п. 2, 3

бу́єр § 126
Буєра́ков § 144, п. 3, 2
бу́й-ту́р § 36, п. 2, 2, а
Бу́кінгем § 128, п. 4
Буковѝна § 50, п. 6, прим.
буксѝрувати § 34, п. 3
буксува́ти § 34, п. 3
бу́лла § 128, п. 1
Булóнь-сюр-Мéр § 154, п. 3, 5
булóнь-сюр-мéрський § 154, п. 3, 5
Булóнський Ліс § 50, п. 1, прим.
Булóнь § 139, п. 1, 2
Булóнь-сюр-Мер § 50, п. 2, прим.
бульва́р Тара́са Шевчéнка § 50, п. 11
бульв. — бульвар § 62, п. 1
бульдóг § 121, п. 1, 2
бульйóн § 139, п. 1, 1
бульйóн § 8, п. 1, 2
бундесра́т § 54, п. 5, прим. 3
Буéнос-А́йрес § 154, п. 3, 3
буéнос-а́йреський § 154, п. 3, 3
бур § 26, п. 2, 2
Бург-ель-Ара́б § 154, п. 3, 5
бург-ель-ара́бський § 154, п. 3, 5
бурелóм § 35, п. 2, 3
буржуа́ § 140
буря́к § 7, п. 2, прим.
бур'я́н § 7, п. 2
бу́ряний § 7, п. 2, прим.
буття́ § 27, п. 5
бухóблік § 35, п. 4, 1
буц § 27, п. 7
ба́хмацький § 153, п. 2, 2
Ба́хмач § 153, п. 2, 2
б'ю § 7, п. 1
бюджéт § 138, п. 2, 2
Б'ю́кенен § 138, п. 1, 1
Бю́лов § 140
бюрó § 138, п. 2, 2
бюрó § 140
б'ють § 4, п. 1
Бюффóн § 138, п. 2, 2
Бядýля § 144, п. 12, прим.
бязь § 138, п. 2, 2
Бя́лий § 144, п. 11

В

В-77 § 58, п. 4
Вавилóвський § 144, п. 7, 3, б
важки́й-таки́ § 44, п. 3, 1
важкоатлéт § 35, п. 1
важкопрогнозóваний § 40, п. 1, 4
важкорозчѝнний § 40, п. 1, 4
Ва́йзенборн § 136, п. 1
Ва́йнрайх § 136, п. 1
вакуóля § 121, п. 1, 2
вакуóля § 140
вал § 50, п. 11
Валéнсія § 121, п. 2
Валéріївна § 32, п. 11
Валер'я́н § 7, п. 2
валідé § 140
Валýйки § 149, п. 4, 3, е
валéнтно пов'я́заний § 40, п. 1, 4, прим. 1
Валуа́ § 140
ван Бетхóвен § 147, п. 3
Ван Гог § 49, п. 2, прим.
Вандрієс́ § 130, п. 1
Ванзéе § 137
ваніль § 125
Ван Мен § 146, п. 1, 6
Ван Мен § 49, п. 3
ва́нна § 128, п. 1
Ванó § 140
В Антарктиді § 23, п. 2, 2
вантáжно-розвантáжувальний § 40, п. 1, 3, прим.
Варáнгер-фіóрд § 50, п. 5
варéний § 29, п. 3, 2, прим.
ва́рений § 29, п. 3, 2, прим.
варéння § 9, п. 3, 4
ва́риво § 32, п. 2
Варнгóген фон Éнзе § 49, п. 2
Василéва § 33, п. 6
Василів § 9, п. 1, 1, в
Василів § 33, п. 6
Васи́лівна § 32, п. 11
Васи́льович § 32, п. 11
Васи́ль § 143
Васи́ль-Костянти́н § 146, п. 3, 1
Васькó § 22, 4
ват § 128, п. 1
ват § 128, п. 3
Ватикáн § 129, III, п. 5
ватиканський § 129, III, п. 5
Ватт § 128, п. 3
Вахтáнг § 122, п. 1
Ваш § 60, п. 2
Вашингтóн § 144, п. 7, 3, а
Вашингтóн § 124
Вашингтóн § 129, III, п. 3
Ва́щенко § 22, 4
Ващу́к § 22, 4
вбік § 23, п. 2, 6

вбік § 41, п. 1, 2
Ви́борг § 153, п. 2, 1
ви́борзький § 153, п. 2, 1
ввéчері § 41, п. 1, 2
ввісьмох § 23, п. 1, 4, прим.
ввіч § 29, п. 1, 1
ввíчливий § 29, п. 1, 1
вво́лю § 41, п. 1, 2
вго́лос § 41, п. 1, 2
вгорí § 41, п. 1, 2
вго́ру § 41, п. 1, 2
вда́ча § 23, п. 3
вдво́є § 41, п. 1, 5
вдень § 41, п. 1, 2
вдíєнція § 131
вдру́ге § 41, п. 1, 5
вдо́світа § 41, п. 1, 7
Вéбстер § 124
вебсторíнка § 35, п. 4, 2
Веденéєв § 144, п. 3, 3
Ведмéдів § 141
Вéзерб § 124
Вела́скес § 121, п. 1, 1
вéлетень § 32, п. 3
Вели́ка францу́зька революція § 52, п. 1
Вели́кдень § 53, п. 3
вели́кий § 1
Вели́кий Віз § 51
Вели́кий піст § 53, п. 3
вели́кий-превели́кий § 35, п. 5, 2
великолу́цький § 153, п. 2, 2
вéлич § 1
величéзний § 1
Вели́кий каньйо́н § 151, п. 2, 2
Вели́кий У́стюг § 150, п. 1, 1
Вели́кий У́стюг § 154, п. 1, 1
Вели́кі Лу́ки § 152, п. 4, 1
Вели́кі Лу́ки § 153, п. 2, 2
Вели́ко-Ти́рново § 150, п. 1, 1
Веллінгто́н § 124
велопробíг § 36, п. 1, 3
велосипéд § 121, п. 1, 1
Вели́чков § 144, п. 6
Вельго́рський § 144, п. 2
Венгжино́вич § 144, п. 9, 2
Венéра § 49, п. 7, 2
Венéра Мілóська § 55, п. 2
Венéція § 140
Верболо́зи § 154, п. 2, 4
верболо́зівський § 154, п. 2, 4
верболіз § 36, п. 1, 3
вéрб'я § 7, п. 1, прим.
Вергíлій § 122, п. 3
Вергíлій § 122, п. 3
Вересáєв § 144, п. 3, 2
Верикíвський § 9, п. 3, 5, е
Верни́городок § 154, п. 2, 3
вернигородо́цький § 154, п. 2, 3
Версáль § 125
Версáль § 50, п. 5, прим.
Версáльський мир § 55, п. 1
Версáльський ми́рний до́говір § 52, п. 1
верстáльник § 32, п. 1
верстáльниця § 32, п. 4
Вéртінг § 135
верф § 140
Верхньодніпро́вськ § 148
Верхньодніпро́вськ § 154, п. 2, 1
верхньодніпро́вський § 154, п. 2, 1
верхньолу́жицький § 35, п. 1
Верхо́вна Ра́да Украї́ни § 54, п. 1
верхо́вний § 9, п. 3, 5, е
Верхо́вний Суд Украї́ни § 54, п. 1
вершéчок § 32, п. 8
вершо́к § 32, п. 13
Верьо́вкін § 144, п. 4, 2
Веселóвський § 144, п. 2
вести́ § 9, п. 1, 1, е
Вест-Íндія § 154, п. 3, 4
Ветлу́га § 149, п. 1
Ветлу́га § 153, п. 2, 1
ветлу́зький § 153, п. 2, 1
вечéря § 10, п. 1
вечéря § 10, п. 1
вечíрня § 53, п. 8
вечорí § 10, п. 1
вечорí § 10, п. 2, 2
вечорíти § 10, п. 2, 4
В'єнтья́н § 139, п. 1, 1
взаємини § 23, п. 3
взи́мку § 41, п. 1, 2
взнакú § 41, п. 1, 2
взуття́ «Крокс» § 58, п. 1
Ви § 60, п. 2
вибира́ти § 11, п. 2
вибóїстий § 33, п. 5
ви́борець § 9, п. 3, 5, а
ви́вершений § 29, п. 3, 2, прим.
вивéршувати § 11, п. 2
виволіка́ти § 11, п. 2
ви́волокти § 11, п. 2
ви́гребти § 11, п. 2
вигрiба́ти § 11, п. 2
Видавни́цтво § 60, п. 1

видавни́цтво «Ра́нок» § 54, п. 5
вид. — видання § 62, п. 1
вид-во (видавництво) § 62, п. 2
ви́димо-неви́димо § 35, п. 5, 2
видовженотупоконі́чний § 40, п. 1, 4, прим. 2
виїзди́ти § 28
виїзни́й § 28
Викона́вець § 60, п. 1
виконро́б § 35, п. 4, 1
ви́коренення § 11, п. 2
ви́коренити § 11, п. 2
ви́коренити § 11, п. 2
використо́вування § 11, п. 2
використо́вувати § 11, п. 2
використо́вувати § 11, п. 2
викру́чуваний § 34, п. 1
викру́чування § 34, п. 1
викру́чувати § 34, п. 1
ви́мовити § 11, п. 1
вимовля́ти § 11, п. 1
ви́мпел § 129, I, п. 6
вино́ § 140
Виногра́дов § 144, п. 7, 3, б
Виногра́дово § 149, п. 4, 3, в
вино́ «Перли́на сте́пу» § 58, п. 1
вино́шувати § 11, п. 1
вип. — випуск § 62, п. 1
ви́пекти § 11, п. 2
випіка́ти § 11, п. 2
виполі́скувати § 11, п. 2
ви́полоскати § 11, п. 2
ви́провадити § 11, п. 1
випроводжа́ти. § 11, п. 1
ви́пуск § 28, прим.
випускни́й § 28, прим.
виробни́цтво § 9, п. 3, 5, е
Виробни́че акціоне́рне товари́ство «Поліграфкни́га» § 54, п. 4
ви́рок § 9, п. 3, 5, е
ви́ростити § 11, п. 1
виро́щувати § 11, п. 1
ви́селок § 9, п. 1, 1, а
виск § 28, прим.
ви́скнути. § 28, прим.
ви́слати § 11, п. 2
висо́кий § 20
Висо́кі Догові́рні Сто́рони § 60, п. 1
ви́соко § 1
високоврожа́йний § 40, п. 1, 2
високогі́р'я § 36, п. 1, 2
високоопла́чуваний § 40, п. 1, 4
височе́нний § 29, п. 3, 1
Виспя́нський § 144, п. 8
Виспя́нський § 144, п. 11
ви́ссати § 29, п. 4
вистила́ти § 11, п. 2
Вифлеє́м § 129, III, п. 6
ви́хований § 29, п. 3, 2, прим.
вихова́тель § 32, п. 3
виховни́й § 40, п. 2, 2, а
І́вич § 144, п. 6
вишньоволо́цький § 153, п. 2, 2
ви́ще § 20
ви́щий § 20
Віардо́ § 129, I, п. 2
Віардо́ § 140
вібра́ція § 129, I, п. 6
вівця́ § 9, п. 1, 1, ґ
вівча́рка § 59, п. 1
відгоро́джувати § 11, п. 1
відда́вна § 41, п. 1, 4
віддя́ти § 29, п. 1, 1
ві́дділ § 29, п. 1, 1
ві́дділ загального мовозна́ства Інституту мовозна́вства ім. О. О. Потебні НАН України § 54, п. 6
відеоза́пис § 35, п. 2, 4
відеопродукція § 36, п. 2, 4
відеофі́льм § 36, п. 1, 3
від'їзд § 7, п. 4
відкриття́ § 30, п. 1, 1
відкриття́ § 31, п. 2
відни́ні § 41, п. 1, 1
відра́зу § 41, п. 1, 2
від ра́нку до ве́чора § 41, п. 2, 2
ві́дстань § 31, п. 2
від сього́дні § 41, п. 1, 1, прим.
відтепе́р § 41, п. 1, 1
візаві́ § 129, I, п. 5
Війо́н § 125
військкома́т § 29, п. 1, 2
ві́йсько § 26, п. 2, 1, а
військовозобов'я́заний § 40, п. 2, 2, а, прим.
військо́во-морськи́й § 40, п. 2, 2, а
військовополоне́ний § 40, п. 2, 2, а, прим.
військо́во-польови́й § 40, п. 2, 2, а
військо́во-спорти́вний § 40, п. 2, 2, а
вік § 21
віке́нд § 124
вікно́ § 9, п. 2, 1
вікно́ § 9, п. 3, 1, б

вікóнечко § 32, п. 8
вікóнниця § 29, п. 1, 3
Ві́кторович § 32, п. 11
ВІЛ-інфе́кція § 35, п. 5, 7
ві́лла § 128, п. 1
ВІЛ-СНІД § 35, п. 5, 8
Вільне́в § 132
ві́льний § 9, п. 1, 2
Ві́льсон § 121, п. 1, 2
Ві́льсон § 124
Вільша́нська Новосе́лиця § 154, п. 3, 6
вільша́нсько-новосе́лицький § 154, п. 3, 6
Він М'їн § 49, п. 4
Ві́нниця § 29, п. 1, 3
Ві́нниччина § 50, п. 6, прим.
Вінніпе́г § 124
ві́нця § 27, п. 3
віньє́тка § 139, п. 1, 1
Віньї́ § 139, п. 1, 1
Віньї́ § 140
Віньї́. § 3
ВІП-за́ла § 35, п. 5, 7
вір § 27, п. 1
Вірджи́нія § 129, III, п. 3
Вірме́нська апо́стольська це́рква § 53, п. 5
ві́рте § 27, п. 1
віск § 22, 2
віск § 22, 3
віскі § 129, I, п. 5
ві́скі § 140
ві́сник § 28
вість § 28
вісь § 9, п. 1, 1, ґ
вісь § 26, п. 1, 1
вісь § 30, п. 1, 3
Вітаємо Вас… § 60, п. 2
Ві́тебське воєво́дство § 50, п. 8
ві́тер § 9, п. 2, 1
вітрови́й § 33, п. 6
Віттгенште́йн § 136, п. 1
ві́ттова хворо́ба § 49, п. 9, 3, прим. 2
Вітчи́зна § 60, п. 3
віцеко́нсул § 35, п. 4, 4
віцепрем'є́р § 35, п. 4, 4
ві́чко § 9, п. 3, 1, б
віч-на́-віч § 41, п. 3, 5
Ві́чне мі́сто § 50, п. 6, прим.
ві́чний § 21
Віші́ § 129, III, п. 3
Ві́шну § 53, п. 1
в'їзд § 3
Во́їнов § 144, п. 7, 2
вйо́кати § 8, п. 1, 2
вклад § 23, п. 3
10-В клас § 35, п. 5, 6
Вкраї́на § 23, п. 3, прим.
вкрай § 41, п. 1, 2
Ви́кса § 149, п. 5
Ві́ктор § 143, п. 2, прим. 2
вку́пі § 41, п. 1, 2
вкупі § 41, п. 1, 9, прим.
влад § 41, п. 1, 2
вла́да § 23, п. 3
Владивосто́к § 149, п. 4, 3, г
Владивосто́к § 152, п. 1
Владивосто́к § 153, п. 2, 2
Владивосто́к § 23, п. 3
владивосто́цький § 153, п. 2, 2
Владисла́в § 146, п. 2, 4
власко́р § 35, п. 4, 1
вла́сний § 23, п. 3
власноруч. — власнору́чний § 62, п. 1
власноручн. — власнору́чний § 62, п. 1
власт. — власти́вий § 62, п. 1
власти́вість § 23, п. 3
Во́лга § 152, п. 1
Во́лга § 153, п. 2, 1
во́лзький § 153, п. 2, 1
вли́тку § 41, п. 1, 2
Ва́лки § 153, п. 2
ва́лківський § 153, п. 2
во́лох § 153, п. 2, 3
влу́чний § 33, п. 1
Во́льнов § 144, п. 13, 1, б
ві́льно конверто́ваний § 40, п. 1, 4, прим. 1
Ва́льтер Скотт § 147, п. 4, 1, прим.
ва́льтер-ско́ттівський § 147, п. 4, 1, прим.
В МВФ (В ем ве еф) § 23, п. 2, 4
в місті § 23, п. 2, 5
вна́слідок § 42, п. 1, 1
В НБУ (В ен бе у) § 23, п. 2, 4
Ве́нгеров § 144, п. 2
вниз § 41, п. 1, 2
внизу́ § 41, п. 1, 2
Вну́ково § 150, п. 1, 2
Ві́нницькі Стави́ § 154, п. 3, 6
ві́нницько-ста́вський § 154, п. 3, 6
Ві́нниця § 148
вночі́ § 41, п. 1, 2
внутрішньоо́чний § 40, п. 1, 2
І́во § 144, п. 6

в о́бмін § 41, п. 2, 1
в обрі́з § 41, п. 2, 1
вовк § 9, п. 2, 2
вовк-жаднюга § 37, п. 1, 1
вовченя́ § 32, п. 7
во́гнище § 32, п. 10
Вогняна́ Земля́ § 50, п. 1, прим.
вого́нь § 5
вого́нь § 9, п. 2, 1
во́день § 9, п. 3, 5, а
в Одесі § 23, п. 2, 1
водно́ § 41, п. 1, 5
водно́сталь § 41, п. 1, 8
водово́з § 9, п. 3, 5, д
водозабі́р § 35, п. 2, 1
Водола́жченко § 22, 4
Водола́зький § 22, 4
водола́з § 36, п. 1, 1
водопі́й § 9, п. 1, 1, а
водопі́й § 36, п. 1, 1
водопрові́д § 9, п. 3, 5, д
Водоп'я́нов § 144, п. 12
Водохре́стя § 35, п. 2, 1
воє́нно-промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
воє́нно-стратегі́чний § 40, п. 2, 2, а
вої́стину § 129, II, прим.
Волгогра́д § 154, п. 2, 5
волгогра́дський § 154, п. 2, 5
волелю́бний § 40, п. 1, 3
Воли́нська о́бласть § 50, п. 8
воли́нський § 26, п. 2, 1, а
воли́нський § 27, п. 2
Волл-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
Володи́мир Вели́кий § 49, п. 9, 2
Володи́мир-Воли́нський § 50, п. 1
Володи́мир Іва́нович Верна́дський § 49, п. 1
Володи́мирський собо́р § 53, п. 7
Володи́мир § 146, п. 2, 4
волокти́ § 9, п. 3, 3
во́лос § 9, п. 2, 3
воло́сся § 27, п. 5
воло́ський § 19, п. 1, 3
воло́х § 19, п. 1, 3
волочи́льник § 32, п. 1
воло́ський § 153, п. 2, 3
Во́льво § 140
«Во́льво» § 58, п. 2
«во́льво» § 58, п. 2
во́ля § 9, п. 1, 2
во́ля Госпо́дня § 53, п. 2
Во́рдсворт § 124
Во́рдсворт § 135
Воро́неж § 149, п. 1
Воро́неж § 153, п. 2, 1
воро́незький § 153, п. 2, 1
Воро́ніж § 153, п. 2, 1
воро́нізький § 153, п. 2, 1
Воробйо́в § 144, п. 12
Воробйо́ва § 144, п. 4, 1
Воробйо́в § 8, п. 1, 2
воро́же § 10, п. 2, 4, прим.
Во́рон § 49, п. 7, 3
воро́та § 9, п. 3, 2, а
воро́та § 50, п. 11
восени́ § 41, п. 1, 2
воста́ннє § 41, п. 1, 4
востаннє § 41, п. 1, 9, прим.
в останнє § 41, п. 1, 9, прим.
во́сьмий § 26, п. 1, 1
в отвір § 23, п. 2, 3
в очах § 23, п. 2, 1
В очах § 23, п. 2, 2
о́воче-картопля́ний § 40, п. 2, 2, в
о́воче-моло́чний § 40, п. 2, 2, в
воща́ни́й § 22, 3
вощи́на § 22, 2
воя́цький § 22, 1
воя́ччина § 22, 1
впа́м'ятку § 41, п. 1, 3
впень § 41, п. 1, 2
впере́д § 41, п. 1, 2
впере́міш § 41, п. 1, 3
вперше § 41, п. 1, 9, прим.
в перше § 41, п. 1, 9, прим.
вплав § 41, п. 1, 3
вплач § 41, п. 1, 3
вплив § 23, п. 3
впливо́вий § 23, п. 3
вподо́вж § 41, п. 1, 7
вподо́вж § 42, п. 1, 1
впо́перек § 41, п. 1, 2
впо́ру § 41, п. 1, 2
впра́ва § 23, п. 3
впродо́вж § 42, п. 1, 1
впе́рше § 41, п. 1, 5
Ві́ра § 144, п. 1
вра́ження § 9, п. 3, 4
враз § 41, п. 1, 2
Вру́бель § 142, п. 1
вре́шті § 41, п. 1, 2
вро́зтіч § 41, п. 1, 3
врі́вень § 41, п. 1, 2
врі́вні § 41, п. 1, 2

вра́нці § 41, п. 1, 2
врозки́д § 23, п. 2, 6
вро́зкид § 41, п. 1, 3
вро́зліт § 41, п. 1, 3
вро́зсип § 41, п. 1, 3
Во́ронів § 150, п. 1, 3
Вру́бель § 23, п. 3
О́вруцький § 153, п. 2, 2
О́вруч § 153, п. 2, 2
вручну́ § 41, п. 1, 4
Ве́рхня Сіле́зія § 154, п. 1, 1
вряд § 41, п. 1, 2
вряди́-годи́ § 41, п. 3, 4
в садок § 23, п. 2, 6
Всеви́шній § 53, п. 2
Все́волод Вели́ке Гні́здо § 49, п. 9, 2
Вселе́нський Патріа́рх § 53, п. 6
всере́дині § 41, п. 1, 2
всесві́тній § 33, п. 1
Всесві́тній конгре́с украї́нців § 52, п. 2
всесві́тньо-істори́чний § 40, п. 2, 3
Всеукраї́нська педагогі́чна конфере́нція § 52, п. 2
Ве́слав § 144, п. 2
вслі́д § 41, п. 1, 2
всмак § 41, п. 1, 2
а́встро-уго́рський § 154, п. 3, 1
вступ § 23, п. 3
всього́ § 8, п. 2
всього́-на́-всього § 41, п. 3, 5
всюдихі́д § 35, п. 2, 4
всюдихі́д § 9, п. 3, 5, д
Ві́та-Пошто́ва § 154, п. 3, 1
ві́та-пошто́вий § 154, п. 3, 1
Вт — ват § 62, п. 1
Ви́тегра § 149, п. 5
втім § 41, п. 1, 6
Ві́тка § 149, п. 1, 3
втро́є § 41, п. 1, 5
втре́тє § 41, п. 1, 5
вуглецевмі́сний § 40, п. 1, 6
Ву́дро § 140
ву́жче § 20
ву́жчий § 20
в (у) за́тишку § 41, п. 2, 1
вузлик § 32, п. 1
вузьки́й § 20
вузьки́й § 26, п. 2, 1, а
вузькодіале́ктне § 40, п. 1, 5
вул. — вулиця § 62, п. 1
ву́лиця Акаде́міка Заболо́тного § 50, п. 2
ву́лиця 295-ї Херсо́нської Дивізії § 50, п. 11
вулка́н § 121, п. 1, 1
в (у) нагоро́ду § 41, п. 2, 1
в (у) но́гу § 41, п. 2, 1
в (у) по́зику § 41, п. 2, 1
вухо § 12, п. 2
в (у) ці́лості § 41, п. 2, 1
вче́на ра́да філологі́чного факульте́ту § 54, п. 6
вче́ння § 9, п. 3, 4
вчора́шній § 33, п. 1
вче́тверо § 41, п. 1, 5
Ви́шгород § 35, п. 3, 1
Ви́шній Волочо́к § 153, п. 2, 2
Ви́шній Волочо́к § 154, п. 1, 1
вщерть § 41, п. 1, 2
В'ю́жин § 144, п. 12
в'юн § 4, п. 1
Вю́ртемберг § 138, п. 2, 2
в'я́зи § 7, п. 1
в'язки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
в'я́зкість § 26, п. 2, 1, а, прим.
Вя́зьма § 151, п.1, прим.
Вя́тка § 151, п.1, прим.
В'ячесла́в § 7, п. 1

Г

Гаа́га § 5
Гаври́лів § 9, п. 3, 5, г
гаври́лівський § 9, п. 3, 5, г
Гаври́лово § 149, п. 4, 3, б
Гаа́га § 153, п. 2, 1
га — гектар § 62, п. 1
Гага́рін § 144, п. 7, 1
га́дка § 5
газ. — газета § 62, п. 1
газе́та § 5
газе́та «Літерату́рна Украї́на» § 55, п. 3
газівни́к § 32, п. 1
газобало́н § 36, п. 1, 3
газогі́н § 36, п. 1, 1
газопрові́д § 9, п. 3, 5, д
газопрові́дний § 9, п. 3, 5, д
гаа́зький § 153, п. 2, 1
Гаї́ті § 126
га́йморова порожни́на § 49, п. 9, 3, прим. 2
Гайнетді́н § 122, п. 1
гайови́й § 33, п. 6
гайо́к § 32, п. 13
Гай Ю́лій Це́зар § 146, п. 1, 3

галактика § 51
гала́ктика Вели́ка Магелла́нова Хма́ра § 51
гала́нтний § 121, п. 1, 1
Гала́тія § 129, III, п. 5, прим.
га́лицький § 22, 1
Галичина́ § 22, 1
галіфе́ § 49, п. 5
га́лка § 27, п. 3, прим.
га́лка — га́лці, галченя́ § 26, п. 1, 3, прим.
Га́ллія § 129, I, п. 2
галу́ззя § 27, п. 5
Гальва́ні § 140
Га́льченко § 26, п. 1, 3
Га́льченко § 27, п. 6
Гальчу́к § 27, п. 6
га́мбургер § 135
гамма § 51
гандбо́л § 122, п. 4
Га́нна § 29, п. 4
Га́нна § 33, п. 3
Га́ннин § 29, п. 4
Га́ннин § 33, п. 3
Ганніба́л § 122, п. 4
ганьба́ § 26, п. 1, 1
ганя́ти § 11, п. 1
гарбузи́ння § 32, п. 6
Га́рвард § 122, п. 4
Га́рвардський університе́т § 54, п. 3
Гаркушине § 152, п. 3, прим.
гармоні́йний § 33, п. 1
гарне́нький § 26, п. 2, 1, б
Гаро́нна § 128, п. 3
Га́ррісон § 134
Гарсі́я § 122, п. 1
Гарсі́я § 122, п. 3
Гарсі́я § 129, I, п. 2
га́ряче́ § 10, п. 2, 4, прим.
Гасан-огли́ § 146, п. 3, 4
гауптва́хта § 131
гаус § 128, п. 3
Гаусс § 128, п. 3
Га́брово § 150, п. 1, 2
гва́рдія § 122, п. 1
Гвіне́я § 122, п. 1
Гвіне́я-Бісау § 154, п. 3, 1
гвіне́я-бісау́ський § 154, п. 3, 1
Га́влик § 144, п. 6, 2
г — грам § 62, п. 1
Гданськ § 151, п. 2, 2
Ге́ба § 53, п. 1
Ге́гель § 122, п. 3
Ге́тель § 122, п. 3
гей-ге́й § 35, п. 5, 4
ге́йзер § 136, п. 2
гейм § 133
Ге́йне § 122, п. 4
Ге́йне § 136, п. 1
Ге́йне § 140
геліоце́нтр § 35, п. 4, 2
Ге́льсінкі § 122, п. 4
Ге́мпшир § 129, III, п. 3
генера́л § 122, п. 1
генера́л § 5
генера́л-губерна́торський § 40, п. 2, 1
генера́л-лейтена́нт § 36, п. 2, 2, в
генера́л-лейтена́нт § 56, прим. 1
Генера́льний прокуро́р Украї́ни § 56
Генера́льний секрета́р ООН § 56
генера́л-капіта́н § 36, п. 2, 2, в
генера́л-майо́р § 36, п. 2, 2, в
геніа́льний § 129, I, п. 2
Генсьо́рський § 144, п. 5, 2
геоекономі́ка § 130, п. 1
геоло́гія § 5
геополі́тика § 35, п. 4, 2
Гео́рг § 122, п. 1
Гео́рг § 122, п. 3
гербарій § 122, п. 4
геркулеси § 49, п. 7, 2, прим. 2
героїзм § 3
героїзм § 32, п. 14
ге́рцог § 19, п. 1, 2
ге́рцог § 56, прим. 2
ге́рцогський § 19, п. 1, 2
ГЕС § 61, п. 2
Ге́те § 122, п. 1
Ге́те § 122, п. 3
Ге́те § 132
Ге́те § 140
ги́дко-бри́дко § 35, п. 5, 2
ги́рка § 27, п. 1
гідроелектроста́нція. § 36, п. 2, 4
гідропа́рк § 35, п. 4, 2
гіє́на § 129, I, п. 2
гі́лка § 9, п. 3, 1, б
гі́лка § 27, п. 3, прим.
гілля́ § 30, п. 1, 1
гілля́ § 30, п. 1, 1
гілля́стий § 27, п. 5
гі́льза § 121, п. 1, 2
гі́мн § 129, I, п. 6
гі́нді § 122, п. 4
Гіндуста́н § 122, п. 4

гінекóлог-ендокринóлог § 36, п. 2, 1, а
гіперзвýк § 35, п. 4, 3
гіпермáркет § 35, п. 4, 3
гіпопотáм § 129, I, п. 6
гіпóтеза § 122, п. 4
гíрка § 9, п. 3, 1, в
гіркúй § 27, п. 1
гіркувáто-солóний § 40, п. 2, 2, г
гірнúк § 19, п. 1, 1
гірничопромислóвий § 35, п. 1
гіронька § 9, п. 3, 1, в
Гíрсько-Бадахшáнська автонóмна óбласть § 50, п. 8
Гáйсин § 152, п. 1
Гладстóн § 133
глазýр § 121, п. 1, 1
гламýр § 122, п. 1
Гóла Прúстань § 152, п. 4, 1
Гóла Прúстань § 154, п. 1, 1
глибиномíр § 36, п. 1, 1
глибокозадньоязикóвий § 40, п. 1, 5
Гливúці § 149, п. 4, 3, д
Гóлик § 144, п. 7, 3, г
глинокóп § 36, п. 1, 1
глинопісóк § 36, п. 1, 3
гáлицький § 153, п. 2, 2
Гáлич § 153, п. 2, 2
Глúнка § 144, п. 7, 3, б
глухонімúй § 40, п. 1, 5
Глýховець § 144, п. 13, 2
Гíльча Друга § 154, п. 1, 3
Гáмбург § 153, п. 2, 1
гáмбурзький § 153, п. 2, 1
Гмúря § 142, п. 1
Гнатю́к § 142, п. 1
Гнíдич § 144, п. 7, 3, г
Гнéзно § 152, п. 3, прим.
Гнідкó § 49, п. 8
Гáнна § 143
гноїстий § 33, п. 5
гноїсько § 32, п. 10
годúна-дві § 35, п. 5, 3
100-годúнний § 40, п. 2, 4
годúнник § 29, п. 1, 3
гол § 133
Голембйóвський § 144, п. 5, 1
голíвка § 32, п. 12
голíвонька § 26, п. 2, 1, б
Голлáндія § 128, п. 3
голлáндський § 128, п. 3
головá § 9, п. 3, 2, а
головá § 56, прим. 1
Головá Верхóвної Рáди Украї́ни § 56
голóвка § 32, п. 12
головонóгі § 40, п. 2, 2, в, прим.
голосúстий § 33, п. 5
Голсуóрсі § 124
голубúний § 33, п. 4
Голубúй Ніл § 154, п. 1, 1
Голúцин § 144, п. 7, 3, г
гольф § 121, п. 1, 2
Гольфстрúм § 122, п. 1
Гомéр § 5
Го Можó § 146, п. 1, 6, прим.
Го Можó § 146, п. 2, 5
гóмо сáпієнс § 130, п. 1
Гомулúцький § 144, п. 10
гонúти § 11, п. 1
гóнтер § 59, п. 1
Íгор § 143, п. 2, прим. 2
горá § 154, п. 2, 1, прим.
горá § 9, п. 1, 1, б
горá Говéрла § 50, п. 1
Горáцій § 122, п. 4
горбувáтий § 33, п. 7
Гордéєв § 144, п. 3, 3
гóрдіїв вýзол § 49, п. 9, 3, прим. 2
Гордíївна § 32, п. 11
гордовúтий § 33, п. 7
горизóнт § 122, п. 4
горизóнт § 5
Горúцвіт § 146, п. 2, 1
горíння § 32, п. 5
горíти § 32, п. 5
горобúний § 33, п. 4
горóд § 9, п. 2, 3
горóдній § 33, п. 1
Городéцький § 144, п. 10
горóх § 14, п. 1
горошúна § 14, п. 1
горúцвіт § 36, п. 1, 4
гóспіс § 122, п. 4
гóспіталь § 122, п. 4
гóсподи § 53, п. 2, прим. 3
Господи § 53, п. 2, прим. 3
гóсподи бóже мій § 53, п. 2, прим. 3
Госпóдь § 53, п. 2
Господь § 53, п. 2
госпóдь з тобóю (вáми) § 53, п. 2, прим. 3
гостролучáнський § 154, п. 2, 1
Гостролýччя § 154, п. 2, 1
гостромогúльський § 154, п. 2, 6
гостромогúльці § 154, п. 2, 6
гостювáти § 34, п. 1

готе́ль § 133
готель «Дніпро́» § 54, п. 5
Готьє́ § 139, п. 1, 1
Готьє́ § 140
гоц § 27, п. 7
Го́я § 126
Го́я § 140
Грабо́вський § 9, п. 3, 5, е
40-гра́дусний § 40, п. 2, 4
гра́мота § 5
гра́фік § 122, п. 1
гра́фік § 129, I, п. 6
Грачо́в § 144, п. 4, 3
Гру́бешів § 150, п. 1, 3
гр. — громадянин § 62, п. 1
Гру́дзький § 144, п. 10
гребіне́ць § 9, п. 3, 1, а
Гребі́нка § 148
Гребі́нка § 153, п. 2
гребі́нківський § 153, п. 2
Грегуа́р § 122, п. 3
грек § 153, п. 2, 2
гре́ко-пе́рські ві́йни § 52, п. 2, прим. 3
Гренла́ндія § 121, п. 1, 1
Гренла́ндія § 122, п. 1
Гру́зія § 153, п. 1
гриб-парази́т § 37, п. 1, 4
гри́вень § 26, п. 2, 2
Григо́рівна § 32, п. 11
Григо́рович § 32, п. 11
Григо́р'єв § 144, п. 3, 2
Григо́р'єв § 144, п. 12
Гринчи́шин § 27, п. 6
Грицько́ § 26, п. 1, 1
Гри́мм § 129, I, п. 3
Грінче́нків словни́к § 49, п. 9, 1
Гу́р'їн § 144, п. 7, 2
Го́рки § 149, п. 4, 3, е
Го́рки § 152, п. 2
гри́нвіцький § 153, п. 2, 2
Гри́нвіч § 153, п. 2, 2
грн (гривня) § 62, п. 1
гр-н (громадянин) § 62, п. 2
грог § 122, п. 1
громадя́нська війна́ § 52, п. 2, прим. 3
громадя́нський § 27, п. 2
гросме́йстер § 136, п. 1
у́гро-фі́ни § 36, п. 2, 3
у́гро-фі́нський § 40, п. 2, 1
грошови́й § 33, п. 6
грошови́тий § 33, п. 7
Га́ртний § 144, п. 11
грузи́нка-дівчина § 37, п. 1, 3
Гру́зія § 122, п. 1
грузи́н § 153, п. 1
грузи́нський § 153, п. 1
гру́па § 128, п. 1
груша «парижа́нка» § 59, п. 2
грушево́й § 33, п. 6
грушоподі́бний § 35, п. 2, 1
гре́цький § 153, п. 2, 2
Га́ршин § 144, п. 7, 3, а
Го́стра Моги́ла § 154, п. 2, 6
гука́ння § 32, п. 5
гука́ти § 5
гука́ти § 32, п. 5
Гула́к-Артемо́вський § 146, п. 3, 2
Гула́к-Артемо́вський § 147, п. 4, 1
Гуллівер § 122, п. 3
Гуля́єв § 144, п. 3, 2
Гуляйпо́ле § 154, п. 2, 3
гуляйпі́льський § 154, п. 2, 3
гуля́ння § 32, п. 5
гуля́ти § 32, п. 5
Гуля́шки § 144, п. 11
гу́мус § 122, п. 4
гун § 128, п. 1
гу́ни § 128, п. 1
Гурамішві́лі § 122, п. 1
гусеня́ § 32, п. 7
Гуси́не О́зеро § 149, п. 4, 2, прим.
густозасе́лений § 40, п. 1, 4
густолісся § 36, п. 1, 2
Гуцу́льщина § 26, п. 1, 3
Га́шек § 142, п. 3, прим. 1
Гу́щин § 144, п. 7, 3, а
Гюго́ § 138, п. 2, 2
Гюльчата́й § 140

Ґ

ґа́ва § 6, п. 1
ґа́зда́ § 6, п. 1
ґаздува́ти § 6, п. 1
Ґалаґа́н § 6, п. 2
ґалаґа́нівська садиба § 49, п. 9, 3, прим. 1
Ґалято́вський § 6, п. 2
ґанджа § 6, п. 1
ґа́нковий § 122, п. 2
ґа́нок § 122, п. 2
ґа́нок § 6, п. 1
Ґарсі́я § 122, п. 3
ґатунок § 122, п. 2
ґату́нок § 6, п. 1
ґвалт § 122, п. 2

ґвалт § 6, п. 1
ґвалтува́ти § 6, п. 1
ґе́ґати § 6, п. 1
ґе-ґе-ґе́ § 35, п. 5, 4
ґедзь § 6, п. 1
ґедзь § 26, п. 1, 1
ґелґота́ти § 6, п. 1
ґелґотіти § 6, п. 1
Ґе́ник § 6, п. 2
Геóрґ § 122, п. 3
ґерґелі § 6, п. 1
ґе́рґіт § 6, п. 1
ґерґота́ти § 6, п. 1
ґерґоті́ти § 6, п. 1
Ґерда́н § 6, п. 2
Ґерза́нич § 6, п. 2
Ґе́те § 122, п. 3
Ґжи́цький § 6, п. 2
Ґи́ґа § 6, п. 2
ґи́ґнути, § 6, п. 1
ґирли́ґа § 6, п. 1
ґирли́ґа § 13
ґлей § 6, п. 1
ґніт § 6, п. 1
ґніт § 9, п. 2, 6, прим.
Ґóґа § 6, п. 2
ґóґель-мóґель § 6, п. 1
Ґóйдич § 6, п. 2
ґонт(а) § 6, п. 1
Ґóнта § 6, п. 2
Ґорґа́ни § 6, п. 2
Горóнда § 6, п. 2
ґрасува́ти § 6, п. 1
ґра́ти § 122, п. 2
ґра́ти § 6, п. 1
ґратча́стий § 122, п. 2
ґратча́стий § 6, п. 1
Ґреґуа́р § 122, п. 3
ґре́чний § 6, п. 1
Ґри́ґа § 6, п. 2
ґринджóли § 6, п. 1
ґрунт § 122, п. 2
ґрунт § 6, п. 1
ґрунтови́й § 6, п. 1
ґрунтóвний § 122, п. 2
ґрунтува́ти(ся) § 6, п. 1
ґуґл § 54, п. 7
ґу́дзик § 6, п. 1
ґу́дзиковий § 6, п. 1
Ґудзь § 6, п. 2
Ґу́ла § 6, п. 2
Ґуллівéр § 122, п. 3
ґу́лька § 6, п. 1
ґу́лька – ґу́льці § 26, п. 1, 3, прим.
ґу́ля § 6, п. 1
ґура́льня § 6, п. 1

Д

дава́й-но § 44, п. 3, 1
Дави́дів Брід § 154, п. 1, 1
Дави́дів Брід § 154, п. 3, 6
дави́дово-бри́дський § 154, п. 3, 6
да́вній § 33, п. 1
да́внішній § 33, п. 1
да Ві́нчі § 146, п. 1, 4
давньоверхньоніме́цька § 40, п. 1, 5
давньору́ський § 35, п. 1
Даждьбо́г § 53, п. 1
Д'Аламбе́р § 49, п. 2, прим.
Д'Аламбе́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
Д'Аламбе́р § 147, п. 3
д'аламбе́рівський § 147, п. 3
дале́ко § 1
дале́ко-дале́ко § 41, п. 3, 5
дале́ко-дале́ко § 35, п. 5, 1
ДА МВСУ § 61, п. 3, прим. 1
дамо́клів меч § 49, п. 9, 3, прим. 2
Дама́ск § 153, п. 2, 2
дама́ський § 153, п. 2, 2
Дани́ло Га́лицький § 49, п. 9, 2
Даніе́ль § 130, п. 1
Дани́лов § 144, п. 7, 3, б
Дани́лов § 149, п. 4, 3, б
Да́нте § 140
Да́рвін § 140
Даргоми́жський § 144, п. 10
дарма́ що § 43, п. 2, 2
дарма́ що § 44, п. 1, 10
д'Артанья́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Ду́бно § 148
Ду́бно § 152, п. 1
Ду́бно § 152, п. 3, прим.
двадцятиповерхо́вий § 40, п. 1, 8
двадцятип'ятиповерхо́вий § 35, п. 4, 5
двадцятирі́чний § 35, п. 2, 4
дванадцятито́нка § 36, п. 1, 5
Двіна́ § 149, п. 4, 1, в
двобі́чний § 35, п. 4, 5
двовуглеки́слий § 40, п. 1, 5
двоелектро́дний § 35, п. 2, 2
двоєди́ний § 35, п. 2, 2
двоо́кий § 35, п. 4, 5
двоо́кис § 35, п. 2, 2
двоо́кисень § 35, п. 2, 2

двоа́ктний § 35, п. 2, 2
двометро́вий § 40, п. 1, 8
двооксид § 35, п. 2, 2
двоопу́клий § 35, п. 2, 2
двоосьови́й § 35, п. 2, 2
двоосьови́й § 40, п. 1, 8
дворіча́нський § 154, п. 2, 2
двору́шник § 21
Дворі́ччя § 154, п. 2, 2
двотижне́вий § 35, п. 2, 2
двохсотрі́ччя § 36, п. 1, 5
двохсотрі́ччя § 35, п. 3, 1
двохсо́тий § 35, п. 3, 1
двохти́сячний § 38, п. 1, 2
двою́рідний § 35, п. 2, 4
двоя́русний § 35, п. 2, 2
д. — доктор (наук) § 62, п. 1
Де-Брейне́ § 50, п. 3
дев'яно́стники § 28
дев'яностоп'ятирі́ччя § 36, п. 1, 5
дев'яносторі́чний § 35, п. 2, 4
дев'яносторі́ччя § 36, п. 1, 5
Дев'я́та симфо́нія Бетхо́вена § 55, п. 2
дев'ятисо́тий § 38, п. 1, 2
дегóллівський § 147, п. 3
де Го́лль § 147, п. 3
дедалі́ § 41, п. 1, 9
дедалі́ § 44, п. 2, 1
деі́нде § 41, п. 1, 9
декáн § 56, прим. 1
Декандóль § 146, п. 1, 4, прим. 2
Декларáція незалéжності США § 52, п. 1
дéколи § 41, п. 1, 9
дéколи § 44, п. 2, 1
дéкотрий § 44, п. 2, 1
дéкуди § 41, п. 1, 9
де ла Куéва § 146, п. 1, 4
делегáт § 5
Делі́ль § 146, п. 1, 4, прим. 2
Дéльфи § 139, п. 1, 2
Дембúця § 149, п. 6
Дембúця § 151, п. 2, 1
Демéтра § 53, п. 1
Демúдів § 9, п. 3, 5, г
демúдівський § 9, п. 3, 5, г
дéмон § 49, п. 7, 2, прим. 1
Демостéн § 123
Демосфéн § 123
Дем'ян § 7, п. 1
дендропáрк § 35, п. 4, 2
де-нéбудь § 41, п. 3, 3
де-не-дé § 41, п. 3, 5
дéнний § 29, п. 1, 3
40-дéнний § 40, п. 2, 4
ден. норма § 62, п. 1
Ден Сяопíн § 146, п. 1, 6, прим.
Ден Сяопíн § 146, п. 2, 5
день § 9, п. 2, 1
день § 29, п. 1, 3
день-дрýгий § 35, п. 5, 3
день інформáції § 52, п. 2
День Конститýції Украíни § 52, п. 2, прим. 1
День Незалéжності Украíни § 52, п. 2, прим. 1
деньóк § 32, п. 13
День пáм'яті та примíрення § 52, п. 1
День Собóрності Украíни § 52, п. 2, прим. 1
день у дéнь § 41, п. 2, 2
День учúтеля § 52, п. 1
департáмент Авероíн § 50, п. 9
депó § 140
дéрево § 9, п. 3, 2, а
деревообрóбний § 40, п. 1, 3
Держáвна дýма, Зéмський собóр § 54, п. 1
Держáвна прéмія Украíни в гáлузі наýки і тéхніки § 57, п. 3
Держáвна прéмія Украíни íмені Олександрá Довженкá. § 57, п. 3
Держáвний ансáмбль нарóдного тáнцю Грýзії. § 54, п. 3
Державний архів Міністерства внутрішніх справ України § 61, п. 3, прим. 1
дéржално § 27, п. 4
дéржальце § 27, п. 4
Держáвін § 144, п. 2
держмúто § 35, п. 4, 1
Держтелерáдіо § 61, п. 1, 1
держý § 1
держустанóва § 35, п. 4, 1
дерзкúй § 26, п. 2, 1, а, прим.
Дерібáс § 146, п. 1, 4, прим. 2
Деснá § 148
десь § 44, п. 2, 4
десь-íнде § 41, п. 3, 4
десь-íнколи § 41, п. 3, 4
дéсь-то § 41, п. 3, 3
десятиметрóвий § 40, п. 1, 8
десятитúсячний § 38, п. 1, 2
де-фáкто § 41, п. 3, 6
Дефóе § 133
дéщо § 44, п. 2, 1

де-ю́ре § 41, п. 3, 6
Дже́ймс § 133
Джек Ло́ндон § 146, п. 1, 2
Дже́ксон § 128, п. 4
джерело́ § 9, п. 3, 2, а
джерело́ § 10, п. 1
Джеро́м § 133
Джигарханя́н § 144, п. 7, 3, а
джиґі́т § 129, III, п. 1
джиґу́н § 6, п. 1
джинси § 129, III, п. 1
джип § 129, III, п. 1
джирга́ § 54, п. 5, прим. 3
джиха́д § 122, п. 4
Джо § 140
Джо́ко Відо́до § 49, п. 4
Джо́нні § 128, п. 3
Джорджта́ун § 133
джо́уль § 139, п. 1, 2
Джо́шуа § 140
дзвіно́к § 9, п. 3, 1, а
дзвя́кнути § 7, п. 1, прим.
дзвя́кнути § 27, п. 3
дзень-дзеле́нь § 35, п. 5, 4
дзи́ґа § 6, п. 1
дзи́ґа § 13
дзи́ґлик § 6, п. 1
Дзісь § 144, п. 11
Дзісь § 144, п. 13, 2, прим. 1
дзьоб § 26, п. 1, 2
Дзюра́вець § 144, п. 11
див. — дивись § 62, п. 1
диза́йнерка § 32, п. 4
ди́зель § 129, I, п. 3
ди́зель § 129, III, п. 1
ди́зель § 49, п. 5
ди́зель-мото́р § 36, п. 2, 2, а
ди́зель-мото́рний § 40, п. 2, 1
диз'ю́нкція § 138, п. 1, 2
дина́мо § 129, III, п. 1
дипло́м § 129, III, п. 1
дире́ктор § 129, III, п. 1
дире́ктор § 56, прим. 1
Директо́рія Украї́нської Наро́дної Респу́бліки § 54, п. 1
дире́кторка § 32, п. 4
дискоклу́б § 35, п. 2, 4
дискому́зика § 36, п. 1, 3
диспле́й § 133
дитира́мб § 123
дит'я́сла § 7, п. 4
дифіра́мб § 123
Дихта́у § 50, п. 4, прим.
дияк. — диякон § 62, п. 1
дия́кон § 129, I, п. 6
дияконе́са § 32, п. 4
діа́гноз § 129, I, п. 2
діа́лектика § 129, I, п. 2
діале́ктико-матеріалісти́чний § 40, п. 2, 2, б
діа́метр § 127
діаметра́льно протиле́жний § 40, п. 1, 4, прим. 1
ді Віттóріо § 146, п. 1, 4
ді Віттóріо § 147, п. 4, 3
дівки́-чарівни́ці § 37, п. 1, 1
ді́вчина-грузи́нка § 37, п. 1, 3
ді́вчина-красу́ня § 37, п. 1, 1
дівчи́но́нька § 27, п. 3, прим.
дівчи́ська § 32, п. 10
Дід Моро́з § 49, п. 7, 3
дід-моро́з § 49, п. 7, 3, прим.
Дідро́ § 129, I, п. 3
Дідро́ § 140
Дідуньо́ § 142, п. 1, прим. 1
діеле́ктрик § 130, п. 1
діети́л § 130, п. 1
ді́є́вий § 33, п. 6
Дієго § 130, п. 1
дієз § 130, п. 1
дієреза § 130, п. 1
дієта § 130, п. 1
ді́жечка § 32, п. 8
Ді́зель § 129, I, п. 3
Ді́кенс § 128, п. 4
Ді́кінсон § 128, п. 4
Дін Лінь § 146, п. 2, 5, прим.
дістáв-таки́ § 44, п. 3, 1
де́льта-промі́ння § 36, п. 2, 2, б
де́льта-фу́нкція § 36, п. 2, 2, б
де́льта-части́нка § 36, п. 2, 2, б
для то́го щоб § 43, п. 2, 2
дм — дециметр § 62, п. 1
Дмитро́-Варва́рівка § 154, п. 1, 3
Дмитро́-Варва́рівка § 154, п. 3, 2
дмитро́-варва́рівський § 154, п. 3, 2
Дми́тров § 149, п. 4, 3, б
Дніпро́ § 148
Дніпро́ва Ча́йка § 49, п. 1
Дніпро́-рікá § 37, п. 1, 2
Дністе́р § 148
ДНК-ана́ліз § 35, п. 5, 7
ДНК-експерти́за § 35, п. 5, 7
доба́ феодалі́зму § 52, п. 2, прим. 3

доберма́н § 59, п. 1
д'Обіньє́ § 146, п. 1, 4, прим. 1
Д'Обіньє́ § 147, п. 4, 3
до бі́са § 41, п. 2, 1
до́бриво § 32, п. 2
Добрийве́чір § 146, п. 2, 2
До́брий Шлях § 50, п. 11
довгожда́ний § 29, п. 3, 2, прим.
довгоочі́кований § 40, п. 1, 4
Довгопо́л § 146, п. 2, 3
довгохвильови́й § 40, п. 1, 2
дове́рху § 41, п. 1, 2
довже́нківські фільми § 49, п. 9, 3, прим. 1
дові́ку § 41, п. 1, 2
довко́ла § 41, п. 1, 2
довго́лі § 41, п. 1, 2
до вподо́би § 41, п. 2, 1
договоро́рювати § 11, п. 1
до́голá § 41, п. 1, 4
догори́ § 41, п. 1, 2
до гу́рту § 41, п. 2, 1
до-дія́з § 36, п. 2, 2, в
до ді́ла § 41, п. 2, 1
додо́лу § 41, п. 1, 2
додо́му § 41, п. 1, 2
до за́втра § 41, п. 1, 1, прим.
до заги́ну § 41, п. 2, 1
до запита́ння § 41, п. 2, 1
доісто́ри́чний § 129, II, прим.
доісто́ри́чний § 3, прим.
до кра́ю § 41, п. 2, 1
до кри́хти § 41, п. 2, 1
до́ктор нау́к § 56, прим. 1
доку́пи § 41, п. 1, 2
до ладу́ § 41, п. 2, 1
дол. — долар § 62, п. 1
до ли́ха § 41, п. 2, 1
до лиця́ § 41, п. 2, 1
доліві́ка § 32, п. 12
долóнь § 9, п. 3, 5, б
Долóрес § 140
долото́ § 9, п. 3, 2, а
Дома́ха § 22, 5
Дома́шин § 22, 5
дома́шній § 33, п. 1
Домбро́ва § 149, п. 6
Домбро́вський § 144, п. 9, 1
до ми́ри § 41, п. 2, 1
Донаг'ю § 138, п. 1, 1
дон Базі́ліо § 146, п. 1, 5
до н. е. — до нашої ери § 62, п. 1
доне́цький § 26, п. 2, 1, а
донжуа́н § 49, п. 5
Дон Жуа́н § 146, п. 1, 5
доні́зу § 41, п. 1, 2
доні́ні § 41, п. 1, 1
Дон Кіхо́т § 146, п. 1, 5
до́нна § 128, п. 1
до ноги́ § 41, п. 2, 1
дон Пе́дро § 146, п. 1, 5
Донськи́й § 144, п. 11
дон Хосе́ § 146, п. 1, 5
Доне́ць § 148
до́нька § 27, п. 2
до́ньчин § 27, п. 2
до обі́ду § 41, п. 2, 1
до оста́нку § 41, п. 2, 1
до па́ри § 41, п. 2, 1
допі́зна § 41, п. 1, 4
до́пінг § 133
до́пінг-контро́ль § 36, п. 2, 2, а
до пня́ § 41, п. 2, 1
до поба́чення § 41, п. 2, 1
допомага́ти § 11, п. 1
до пори́ § 41, п. 2, 1
до пуття́ § 41, п. 2, 1
до ре́чі § 41, п. 2, 1
до ре́шти § 41, п. 2, 1
Доро́жин § 144, п. 7, 3, а
доріжка § 9, п. 3, 5, б
доро́га § 21
дорогий § 5
дорогий § 20
Дорогобу́ж § 154, п. 2, 1
дорогобу́зький § 154, п. 2, 1
доро́жній § 21
доро́жній § 33, п. 1
доро́жче § 20
доро́жчий § 20
до смаку́ § 41, п. 2, 1
до сме́рті § 41, п. 2, 1
до снагу́ § 41, п. 2, 1
Достое́вський § 144, п. 3, 2
досьє́ § 130, п. 1
до сього́дні § 41, п. 2, 1
до то́го як § 43, п. 2, 2
дотепе́р § 41, п. 1, 1
дотла́ § 41, п. 1, 2
дотований § 34, п. 3
дотува́ти § 34, п. 3
дохі́д § 9, п. 1, 1, а
доц. — доцент § 62, п. 1
дочка́ § 22, 5

до чо́го § 41, п. 1, 6
доччи́н § 22, 5
до́шка § 22, 3
дощани́й § 22, 3
дощє́нту § 41, п. 1, 2
дощови́й § 33, п. 6
дощомі́р § 35, п. 2, 1
драгі́рувати § 34, п. 3
Драй-Хма́ра § 146, п. 4
драмтеа́тр § 35, п. 3, 2
дрейф § 136, п. 2
дриґа́ти і дри́ґати § 6, п. 1
дрібно́ліс § 36, п. 1, 2
Дру́мев § 144, п. 3, 3
дровоно́с § 9, п. 3, 5, д
дровору́б § 36, п. 1, 1
друг § 14, п. 2
друг § 22, 5
дру́гого дня § 41, п. 2, 3
дружелю́бний § 35, п. 2, 3
дружи́ти § 22, 5
дру́жний § 33, п. 1
дру́жній § 33, п. 1
друк § 12, п. 2
друка́рень § 26, п. 2, 2
друко́ваний § 34, п. 1
друкува́ння § 34, п. 1
друкува́ти § 34, п. 1
ДС-3 § 35, п. 5, 5
Дітель § 142, п. 1, прим. 3
Дуби́нін § 144, п. 7, 1
дуга́ § 12, п. 1
Да́угавпілс § 154, п. 2, 5
да́угавпілський § 154, п. 2, 5
Дуди́нка § 149, п. 4, 2, прим.
дуе́нья § 139, п. 1, 1
ду́жий § 20
ду́жче § 20
ду́жчий § 20
Ду́мбартон-Окс § 154, п. 3, 3
дуплува́тий § 33, п. 7
дур-зі́лля § 36, п. 2, 2, а
ду́рра § 128, п. 1
духи́ «Ліле́я» § 58, п. 1
духмя́ний § 7, п. 1, прим.
духовка § 32, п. 12
ду́че § 140
душогу́б § 35, п. 2, 1
де́хто § 39, п. 1
де́що § 39, п. 1
дьо́готь § 26, п. 1, 2
Дьо́рнов § 144, п. 4, 2
Дья́конов § 144, п. 13, 1, а
дю Гар § 146, п. 1, 4
Дя́гилєв § 144, п. 13, 1, в, прим.
дя́дько § 4, п. 2
дя́дько § 26, п. 1, 1
де́які § 39, п. 1

Е

егоїзм § 3
егоїст § 129, II
е-декларува́ння § 35, п. 5, 7
е-деклара́ція § 35, п. 5, 7
Единбу́рг § 129, III, п. 5
единбу́рзький § 129, III, п. 5
Е́йфелева ве́жа § 55, п. 2
економкла́с § 35, п. 4, 2
екопродукти § 35, п. 4, 2
екскурсово́д § 9, п. 3, 5, д
ексмініст́р § 35, п. 4, 4
експрезиде́нт § 35, п. 4, 4
екстракла́с § 35, п. 4, 3
ексчемпіо́н § 35, п. 4, 4
екс-Югосла́вія § 35, п. 4, 4, прим. 1
еле́ктрика § 121, п. 2
електрово́з § 9, п. 3, 5, д
електро́нно-обчи́слювальний § 40, п. 2, 2, а
електропро́від § 9, п. 3, 5, д
електросиловий § 40, п. 1, 1
еліпсо́їд § 3
Елістá § 149, п. 3
елітжитло́ § 35, п. 4, 1
Елма́с § 140
Елохі́м § 53, п. 1
Ельбру́с § 149, п. 3
Ель Гре́ко. § 49, п. 2, прим.
Ельза́с-Лотари́нгія § 154, п. 3, 1
ельза́с-лотари́нзький § 154, п. 3, 1
Ельто́н § 149, п. 3
емба́рго § 122, п. 1
емоці́йний § 33, п. 1
ене́ргія § 130, п. 1
Енн § 140
енцикл. — енциклопедія; енциклопедичний § 62, п. 1
енциклопе́дія «Вікіпе́дія» § 54, п. 7
Е́нчепінг § 132
епідемситуа́ція § 35, п. 4, 1
епі́чний § 33, п. 2
епо́ха Баро́ко § 52, п. 1
епо́ха Відро́дження § 52, п. 1
е́ра § 130, п. 1

Ердога́н § 122, п. 1
Ерл § 135
Ерне́ст § 135
Ер-Ріяд § 129, III, п. 4, прим. 2
ер-ріядський § 129, III, п. 4, прим. 2
ескадри́лья § 140
Есхі́л § 130, п. 1
Ете́ль § 140, прим.
ете́р § 123
Етна § 130, п. 1
етногу́рт § 35, п. 4, 2
ефе́нді § 140
ефі́р § 123

Є

Єва́нгеліє § 130, п. 1
Єва́нгеліє § 5
Єва́нгеліє § 53, п. 4
Євге́ньєва § 144, п. 3, 2
Євдоки́мов § 144, п. 3, 1
Євразі́йський степ § 50, п. 1
є́вро § 140
євроелі́та § 130, п. 1
єврозо́на § 35, п. 4, 2
Європарла́мент § 35, п. 2, 4
Європе́йський Сою́з § 54, п. 5, прим. 1
євроремо́нт § 35, п. 4, 2
євроро́инок § 36, п. 1, 3
Євросою́з § 35, п. 2, 4
Євтуше́вський § 144, п. 3, 1
євхари́стія § 130, п. 1
єгі́петський § 129, III, п. 6
Єго́ва § 53, п. 1
Єго́р § 144, п. 3, 1
Єго́р'євськ § 149, п. 1, 1
Єго́ршино § 149, п. 4, 3, а
Єго́ршино § 150, п. 1, 2
Є́долічка § 144, п. 6, 1
Є́жі § 144, п. 6, 2
Єйськ § 149, п. 1, 1
Єйтс § 126
Єлиза́ров § 144, п. 3, 1
Єлисе́йські Поля́ § 50, п. 1, прим.
Єлисе́йські Поля́ § 152, п. 4, 1
Єллоусто́ун § 130, п. 1
Єле́на Прекра́сна § 146, п. 1, 1
Єла́нський § 144, п. 3, 1
Єле́ць § 149, п. 1, 1
Є́ль § 130, п. 1
Є́мен § 130, п. 1
Єнджихо́вський § 144, п. 9, 2
Єнісе́й § 149, п. 1, 1
Є́нсі § 144, п. 6, 2
єп. — єпископ § 62, п. 1
єпи́скоп § 129, I, п. 6
єпи́скоп § 130, п. 1
єпити́мія́ § 129, I, п. 6
єпи́тимія § 130, п. 1
єпитрахи́ль § 129, I, п. 6
єпитрахи́ль § 130, п. 1
є́ресь § 130, п. 1
Єрусали́м § 129, III, п. 6
Єршо́в § 144, п. 3, 1
Єсентукі́ § 152, п. 2
єство́ § 4, п. 1
є́ті § 126
Єфі́мов § 144, п. 3, 1
єхи́дна § 129, I, п. 6

Ж

жабо́ § 140
жага́ § 5
жада́ний § 29, п. 3, 2, прим.
Жан-Жа́к § 49, п. 1
Жан-Жа́к § 146, п. 3, 1
Жан-Жа́к § 147, п. 1
жан-жа́ківський § 147, п. 1
Жа́нна д'Арк § 49, п. 2
Жанне́т § 140
жар-пти́ця § 36, п. 2, 2, а
жаскі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
Жа́бинка § 149, п. 4, 2, прим.
Жи́вков § 144, п. 6
жо́вто-блаки́тний § 40, п. 2, 2, г
ЖЕК-9 § 35, п. 5, 5
желе́ § 121, п. 2
желе́ § 140
Желехі́вський § 9, п. 3, 5, е
Желєзново́дськ § 149, п. 1, 3
Женев'є́ва § 138, п. 1, 1
жени́ти § 10, п. 1
жени́ти § 10, п. 1
Жи́жка § 144, п. 6, 2
Жи́здра § 149, п. 4, 3, а
Жига́лово § 149, п. 4, 3, а
Жигулі́ § 149, п. 4, 1, б
Жигулі́ § 152, п. 2
Жильєро́н § 144, п. 7, 3, а
жира́ф'ячий § 7, п. 1
Жиро́нда § 129, III, п. 3
Жира́рдув § 150, п. 1, 3
Жито́мир § 148
жи́тній § 33, п. 1
житньогі́рський § 154, п. 2, 6

житньогі́рці § 154, п. 2, 6
Житомирська автострáда § 50, п. 11
життє́вий § 33, п. 6
життєздáтний § 35, п. 2, 4
життє́пис § 35, п. 2, 4
життя́ § 27, п. 5
життя́ § 30, п. 1, 1
життя́ § 30, п. 1, 1
Жізе́ль § 140, прим.
Жіоно́ § 144, п. 7, 3, а
Жнець § 142, п. 1
жовтогаря́чий § 40, п. 2, 2, г
жовтувáто-рожéвий § 40, п. 2, 2, г
жовто́цвіт § 36, п. 1, 2
Жоліо́-Кюрі́ § 146, п. 3, 2
жонáтий § 10, п. 1
Жорж Санд § 146, п. 1, 2
Жоффруá § 140
Жи́тні Го́ри § 154, п. 2, 6
Жукóвський § 152, п. 3
жук-короїд § 37, п. 1, 4
Жуль Верн § 147, п. 4, 1, прим.
жуль-вéрнівський § 147, п. 4, 1, прим.
Журавéль § 142, п. 1
журі́ § 129, I, п. 5
журі́ § 130, п. 2
журнáл «Всéсвіт» § 55, п. 3
журн. — журнал § 62, п. 1
Жéшув § 150, п. 1, 3

З

з § 25, п. 1, 1
з § 25, п. 1, 2
з § 25, п. 1, 3
Заáле § 137
забагáто § 41, п. 1, 1
за багато § 41, п. 1, 1, прим.
завбíльшки § 41, п. 1, 7
завви́шки § 29, п. 1, 1
завгли́бшки § 41, п. 1, 7
Завáдзький § 144, п. 10
завдóвжки § 41, п. 1, 7
завертíти § 11, п. 2
завéршення § 9, п. 3, 4
завéршувати § 11, п. 2
завúдна § 41, п. 1, 4
завíрчувати § 11, п. 2
за ві́що § 41, п. 1, 6
завкáфедри § 35, п. 3, 2
завмирáти § 11, п. 2
завóд § 19, п. 2
заводськи́й § 19, п. 2
завóд «Фармáк» § 54, п. 5
завойóваний § 8, п. 1, 1
завойóвуваний § 34, п. 2
завойóвування § 34, п. 2
завойóвувати § 34, п. 2
завтóвшки § 41, п. 1, 7
завчáсу § 41, п. 1, 7
завши́ршки § 41, п. 1, 7
загальнодосту́пний § 40, п. 1, 2
загальноосві́тній § 40, п. 1, 2
загітóваний § 34, п. 3
загітувáти § 7, п. 4, прим. 1
загітувáти § 34, п. 3
за годи́ни § 41, п. 2, 1
зáдля § 42, п. 1, 2
зáдній § 33, п. 1
задньоязикóвий § 35, п. 1
за дня́ § 41, п. 2, 1
задóвго § 41, п. 1, 1
зáєнько § 32, п. 9
Зáєць § 49, п. 7, 3
заінтригувáти § 3, прим.
Зайóнчек § 144, п. 9, 2
Закавкáззя § 50, п. 6, прим.
закомпостóваний § 34, п. 3
закомпостувáти § 34, п. 3
закóн § 9, п. 3, 5, е
закóн § 29, п. 1, 3
закóнний § 9, п. 3, 5, е
закóнний § 29, п. 1, 3
закóнний § 29, п. 1, 3
закóнність § 29, п. 1, 3
закóнно § 29, п. 1, 3
законодáвчо § 10, п. 2, 4, прим.
Закóн Украї́ни «Про пенсíйне забезпéчення» § 55, п. 1
Закопáне § 149, п. 1, 3, прим.
за кордóн § 41, п. 2, 1
за кордóном § 41, п. 2, 1
залíсся § 19, п. 1, 3
залíський § 19, п. 1, 3
Залíсся Пéрше § 154, п. 1, 3
Залéський § 144, п. 2
Замбéзі § 129, I, п. 4
замести́ § 9, п. 1, 1, е
замести́ § 11, п. 2
зáміж § 41, п. 1, 2
зáмість § 42, п. 1, 1
замітáти § 11, п. 2
Замóвник § 60, п. 1
зáмок Іф § 55, п. 2, прим.
зáмолоду § 41, п. 1, 4

зана́дто § 41, п. 1, 1
за́ново § 41, п. 1, 4
заодно́ § 41, п. 1, 5
за́очі § 41, п. 1, 2
запира́ти § 11, п. 2
запі́вніч § 41, п. 1, 2
Запорі́жжя § 148
Запорі́жжя § 153, п. 2, 1
запорі́зький § 153, п. 2, 1
Запорі́жжя § 9, п. 3, 2, а
Запорі́жжя § 19, п. 1, 2
запорі́жці § 49, п. 6
запорі́зький § 19, п. 1, 2
запусти́ти § 17
запу́щений § 17
зап'я́стний § 28
зара́ди § 42, п. 1, 2
за́раз § 41, п. 1, 2
зарази́м § 41, п. 1, 2
Зарату́стра § 53, п. 1
за раху́нок § 41, п. 2, 1
зареєстро́ваний § 34, п. 3
зареєструва́ти § 34, п. 3
Зарє́мба § 144, п. 9, 1
за сві́тла § 41, п. 2, 1
засі́дання през́идії Украї́нського товари́ства охоро́ни па́м'яток істо́рії та культу́ри § 54, п. 6
заслу́жений діяч мисте́цтв § 56, прим. 1
заспоко́ювати § 11, п. 1
зате́ § 43, п. 1
зате́ § 43, п. 1, прим.
за те § 43, п. 1, прим.
зати́м що § 43, п. 2, 2
зати́сувати § 11, п. 2
зате́мна § 41, п. 1, 4
зати́м що § 44, п. 1, 10
зато́ка § 50, п. 1
зато́ка Свято́го Лавре́нтія § 50, п. 2
зато́н § 9, п. 3, 5, ґ
Заха́р'їн § 3
за́хідний § 33, п. 1
західноєвропе́йський § 154, п. 2, 6
західноєвропе́йці § 154, п. 2, 6
західноукраї́нський § 40, п. 1, 2
за́хід, пі́вдень, пі́вніч, схід, норд-о́ст, півде́нний за́хід краї́ни За́ходу, Дале́кий Схід, За́хідна Украї́на, наро́ди Пі́вночі, Півде́нне Поліссся, Півні́чна Буковина. § 50, п. 10
Заха́р'їн § 144, п. 12
за що́ § 41, п. 1, 6
зба́вити § 31, п. 1
Зба́раж § 19, п. 1, 2
зба́разький § 19, п. 1, 2
зберегти́ § 9, п. 3, 3
зберегти́ § 11, п. 2
зберегти́ § 14, п. 3
збере́жений § 14, п. 3
зберіга́ти § 11, п. 2
зб. — збірник § 62, п. 1
збі́жжя § 30, п. 1, 1
збі́льшення § 9, п. 3, 4
збо́ку § 41, п. 1, 2
з бо́ку на бі́к § 41, п. 2, 2
з бо́лю § 41, п. 2, 1
збо́ри § 54, п. 6
Збро́йні си́ли Украї́ни § 54, п. 1
зважа́ючи на те що § 43, п. 2, 2
звідкись § 44, п. 2, 4
зве́рнення § 32, п. 5
зве́рху § 41, п. 1, 2
звести́ § 31, п. 1
Звє́рев § 144, п. 3, 4
зви́сока § 41, п. 1, 4
зві́ку § 41, п. 1, 2
звіробі́й-трава́ § 37, п. 1, 2
Зволі́нський § 144, п. 6, 1
зв'язо́к § 7, п. 1, прим.
зв'яли́ти § 7, п. 1, прим.
зга́рячу § 41, п. 1, 4
згин § 5
з о́гляду на те що § 43, п. 2, 2
згори́ § 41, п. 1, 2
За́греб § 149, п. 1
згу́бний § 33, п. 1
з да́вніх-дале́н § 35, п. 5, 2
зда́тність § 32, п. 3
з ді́да-пра́ді́да § 35, п. 5, 2
здійснений § 29, п. 3, 2, прим.
здійсне́нний § 29, п. 3, 2, прим.
з дня на де́нь § 41, п. 2, 2
здорове́нний § 29, п. 3, 1
здрібни́ти § 31, п. 1
Зе́всова колісни́ця. § 49, п. 9, 1
Зейна́б § 140, прим.
зекономи́ти § 7, п. 4, прим. 1
зекономи́ти § 31, п. 1
Зеленбу́д-4 § 35, п. 5, 5
зеле́ний § 9, п. 1, 2
Зеленодо́льськ § 149, п. 1
зе́лень § 9, п. 2, 3
Зеле́на Гу́ра § 150, п. 1, 1
Зеле́на Гу́ра § 154, п. 1, 1

землемі́р § 35, п. 2, 3
землетру́с § 35, п. 2, 3
земля́ § 9, п. 2, 1
земля́ § 51, прим.
Земля § 51, прим.
земля́-ма́ти § 37, п. 1, 1
земля́ Ни́жня Саксо́нія § 50, п. 9
о́зеро § 154, п. 2, 1, прим.
О́зеров § 144, п. 2
з'є́днаний § 7, п. 4
За́єць § 141
За́єць § 142, п. 1
за́єць-біля́к § 37, п. 1, 4
за́єць-руса́к § 37, п. 1, 4
зжи́тися § 31, п. 1
з-за § 42, п. 2
зза́ду § 29, п. 1, 1
зза́ду § 41, п. 1, 2
з-за кордо́ну § 41, п. 2, 1
ззирну́тися § 31, п. 1
Зимо́вники § 149, п. 4, 3, д
Зино́в'єв § 144, п. 3, 2
Зино́вій-Богда́н § 146, п. 3, 1
Зино́вій-Богда́н § 49, п. 1
зі § 25, п. 3
зібга́ти § 31, п. 1
з Іва́ном Косте́нком § 142, п. 3, прим. 2
зів'я́лий § 31, п. 1
зігнорува́ти § 31, п. 1
зігну́ти § 31, п. 1
зігра́ти § 31, п. 1
зігрі́ва́ти § 31, п. 1
зідра́ти § 31, п. 1
зізна́тися § 31, п. 1
зі́лля § 9, п. 1, 2
зімлі́ва́ти § 31, п. 1
зім'я́ти § 31, п. 1
зініціюва́ти § 7, п. 4, прим. 1
зіпрі́ва́ти § 31, п. 1
зіпсува́ти § 31, п. 1
зіп'я́стися § 31, п. 1
зір § 26, п. 2, 2
зірви́голова § 36, п. 1, 4
зі́рка § 9, п. 3, 1, б
Зі́рка § 49, п. 8
зіспо́ду § 41, п. 1, 2
зіста́вити § 31, п. 1
зі́ткнення § 31, п. 1
зітлі́ти § 31, п. 1
зіщу́литися § 31, п. 1
з'їзд § 3
з'їзд § 54, п. 6
з'їхати § 7, п. 4
За́йчик-Побіга́йчик § 36, п. 2, 1, в
з кра́ю в край § 41, п. 2, 1
Златоу́ст § 153, п. 2
златоу́стівський § 153, п. 2
зле́гка § 41, п. 1, 4
зліва § 41, п. 1, 4
з Лі́ною Косте́нко § 142, п. 3, прим. 2
злови́ти § 18
зло́влений § 18
злодійкува́тий § 33, п. 7
зо́лото-валю́тний § 40, п. 2, 2, в
змі́йний § 33, п. 4
з-над § 42, п. 2
знадво́ру § 41, п. 1, 7
знання́ § 30, п. 1, 1
знань § 26, п. 2, 2
знаря́ддя § 30, п. 1, 1
значеннє́вий § 33, п. 6
зна́чення § 9, п. 2, 4
зна́чення § 9, п. 3, 4
знач. — значення § 62, п. 1
зна́ю § 4, п. 1
зни́зу § 41, п. 1, 2
зно́ву § 41, п. 1, 4
зо § 25, п. 3
зо́внішній § 33, п. 1
зовнішньополіти́чний § 40, п. 1, 2
зогрі́ва́ти § 31, п. 1
зо́зла § 41, п. 1, 2
зо́кола § 41, п. 1, 2
золота́ меда́ль § 57, п. 2
Золоти́й Ріг § 50, п. 1, прим.
Золотове́рхий § 50, п. 6, прим.
золотоні́ський § 153, п. 2, 3
Золотоно́ша § 153, п. 2, 3
Золя́ § 121, п. 1, 2
зомлі́ва́ти § 31, п. 1
зоосад § 35, п. 4, 2
зопрі́ва́ти § 31, п. 1
зорієнтува́ти § 7, п. 4, прим. 1
зорієнтува́тися § 31, п. 1
зоря § 51
зоря́ Альтаї́р § 51
зотлі́ти § 31, п. 1
Зо́я – Зоїн § 33, п. 3
з-пе́ред § 42, п. 2
з переля́ку § 41, п. 2, 1
з-пі́д § 42, п. 2
з-по́за § 42, п. 2
з-по́між § 42, п. 2
з-по́над § 42, п. 2

з-по́під § 42, п. 2
з-по́серед § 42, п. 2
з початку § 41, п. 1, 9, прим.
з-про́між. § 42, п. 2
з ра́дості § 41, п. 2, 1
зра́зу § 41, п. 1, 2
зра́нку § 41, п. 1, 2
зра́ння § 30, п. 1, 4
зре́штою § 41, п. 1, 2
зрі́дка § 41, п. 1, 4
зро́блений § 29, п. 3, 2, прим.
зро́ду § 41, п. 1, 2
зро́ду-ві́ку § 35, п. 5, 2
з розго́ну § 41, п. 2, 1
зроста́ння § 32, п. 5
зроста́ти § 32, п. 5
зсади́ти § 31, п. 1
зсере́дини § 41, п. 1, 2
зскрiба́ти § 31, п. 1
з то́го ча́су як § 43, п. 2, 2
зуми́ти § 7, п. 4, прим. 1
зумовити § 31, п. 1
зупинка «Карава́єві Да́чі» § 50, п. 14
За́хідна Євро́па § 154, п. 1, 1
За́хідна Євро́па § 154, п. 2, 6
За́хідний Буг § 148
зці́пити § 31, п. 1
з ЦУМу § 61, п. 2
зчепи́ти § 31, п. 1
зши́ток § 31, п. 1
Зя́брев § 144, п. 13, 1, в, прим.
з'яви́тися § 7, п. 4

И

ийбе́н § 2
и́кання § 2
и́кати § 2
ир § 2
и́рій § 2
и́род § 2
ич! § 2
Ич-оба́ § 2

І

і § 24, п. 1, 2
і § 24, п. 1, 3
і § 24, п. 3, 1
і § 24, п. 3, 2
Ібн Ру́сте § 146, п. 3, 4
Ібн Сі́на § 146, п. 3, 4
Ібн Фадла́н § 146, п. 3, 4
І́бсен § 129, І, п. 1
Іва́н § 2
Іва́н Богосло́в § 53, п. 1
Іва́нович § 32, п. 11
Іва́но-франкі́вський § 40, п. 2, 1
іванофранкі́вці § 154, п. 3, 6, прим. 1
Іва́н Петро́вич Котляре́вський § 49, п. 1
іва́н-покива́н § 49, п. 7, 3, прим.
Іва́н Хрести́тель § 53, п. 1
Іваньо́ § 142, п. 1
Івашке́вич § 144, п. 6, 1
Іва́н Воло́ве О́ко § 146, п. 1, 1
Іва́н — мужи́чий син § 146, п. 3, 3
Іва́но-Франкі́вськ § 152, п. 5
Іва́но-Франкі́вськ § 154, п. 3, 2
Іва́но-Франкі́вськ § 154, п. 3, 6, прим. 1
іва́но-франкі́вський § 154, п. 3, 2
іва́но-франкі́вський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Іва́н, селя́нський син § 146, п. 3, 3
Іва́н-царе́нко § 146, п. 3, 3
Іглéсіас § 129, І, п. 2
Ігнато́вич § 144, п. 6
Ігна́тов § 144, п. 7, 1
І́гор § 33, п. 6
І́горева § 33, п. 6
І́гореве § 33, п. 6
І́горівна § 32, п. 11
І́горьович § 32, п. 11
і́грашка § 2
Ігáрка § 149, п. 4, 1, а
ігум. — ігумен § 62, п. 1
ідеалі́ст § 32, п. 14
І́ден § 129, І, п. 1
ідéя § 129, І, п. 1
іди́-бо § 44, п. 3, 1
іди́ ж бо § 44, п. 3, 1, прим. 1
ідилі́чний § 128, п. 1
ідилі́чний § 33, п. 2
і́дол § 2
із § 25, п. 2
Ізабе́лла § 129, І, п. 1
Ізабе́ль § 140, прим.
ізжо́вкнути § 31, п. 1
і́з-за § 42, п. 2
Ізмаї́лов § 144, п. 7, 2
ізно́в § 31, п. 1
із-пі́д § 42, п. 2
ізсере́дини § 31, п. 1
і́кати § 2
іко́на § 2
іко́на Ма́тері Бо́жої Теребовля́нської § 53, п. 7
Іконо́мов § 144, п. 6

Іліє́в § 144, п. 6
Іліа́да § 129, І, п. 1
іл. — ілюстрація; ілюстративний § 62, п. 1
Іллі́вна § 32, п. 11
Іллі́ч § 32, п. 11
Ілля́ § 30, п. 1, 2
Ілóна § 144, п. 6, 1
Ільї́н § 144, п. 7, 2
Ільюшин § 144, п. 13, 1, а
імбúр § 129, І, п. 6
іме́ння § 9, п. 3, 4
іменува́ти § 2
ім. — імені § 62, п. 1
іммігра́ція § 128, п. 2
імпера́тор § 56, прим. 2
ім'я́ § 2
інакоду́мець § 35, п. 4, 2
інвалю́та § 35, п. 4, 1
інвестпрое́кт § 35, п. 4, 1
Індигі́рка § 149, п. 4, 1, а
інду́к § 2
І́ндія § 129, І, п. 1
Індія § 129, ІІІ, п. 5, прим.
Індокита́й § 154, п. 2, 4
індокита́йський § 154, п. 2, 4
індустріалізáція § 129, І, п. 2
інду́стрія § 129, І, п. 2
ін'є́кція § 126
ін'є́кція § 138, п. 1, 2
інжене́р § 9, п. 2, 6
інженю́ § 140
ін. — інші § 62, п. 1
інновáція § 128, п. 2
іновíрець § 35, п. 4, 2
і́ноді § 2
Інноке́нтій § 143
інофі́рма § 35, п. 4, 1
інститу́т § 129, ІІІ, п. 1
інститу́ти Національної акаде́мії нау́к § 54, п. 5, прим. 4
Інститут фізики Національної академії наук України § 61, п. 3, прим. 1
інстру́кція § 129, І, п. 1
інтегра́л § 121, п. 1, 1
інтелектуáльний § 128, п. 1
інтеліге́нт § 19, п. 2
інтеліге́нтський § 19, п. 2
інтербригáда § 35, п. 4, 1
інтерв'ю́ § 138, п. 1, 1
інтерв'ю́ § 140
інтерме́цо § 128, п. 1
інтернаціонáльний § 129, І, п. 1
інтерне́т-видáння § 36, п. 2, 2, а
інтерне́т-пóслуга § 36, п. 2, 2, а
ін-т (інститут) § 62, п. 2
інформповідóмлення § 35, п. 4, 1
інформце́нтр § 35, п. 4, 1
іншовíрець § 35, п. 4, 2
іншоду́мець § 35, п. 4, 2
і под. — і подібне § 62, п. 1
І́рвінг § 135
Іре́н § 140
іржá § 2
і́рій § 2
Іркýтськ § 149, п. 4, 1, а
і́род § 2
ірокéзи § 49, п. 6
Ірпíнь § 148
ірраціонáльний § 128, п. 2
ірреáльний § 128, п. 2
Іртúш § 149, п. 4, 1, а
Іртúш § 149, п. 5
Ісаáкіївський собóр § 55, п. 2
Ісáя § 126
Ісáєв § 144, п. 7, 1
Ісáєнков § 144, п. 3, 2
іскрúстий § 33, п. 5
існувáти § 2
Іссúк-Куль § 50, п. 4, прим.
Іссúк-Куль § 154, п. 3, 3
Іссúк-Куль § 154, п. 3, 6, прим. 2
і́стина § 2
Іст-Лóндон § 154, п. 3, 4
істóрик § 32, п. 1, прим.
істóрико-культýрний § 40, п. 2, 2, б
історúчний § 33, п. 2
Ісус Христóс § 49, п. 7, 1
Іськó § 22, 4
італíєць § 32, п. 3
Итáлія § 129, І, п. 2
і т. д. — і так далі § 62, п. 1
іти́ § 2
і т. ін. — і таке інше § 62, п. 1
І́тон § 129, І, п. 1
ІФ НАНУ § 61, п. 3, прим. 1
Іх'я́мас § 138, п. 1, 1
Ішúм § 149, п. 4, 3, а
І́щенко § 22, 4
Іщýк § 22, 4

Ї

їдáлень § 26, п. 2, 2
їдáльня § 26, п. 1, 3

їжа § 3
їжа́к § 3
їжджений § 16
їзде́ць § 3
їздити § 3
їздити § 16
їй-бо́гу § 35, п. 5, 4
їй-бо́гу § 53, п. 2, прим. 3
їй-пра́во § 35, п. 5, 4
Їржі § 144, п. 6, 2
їсти § 3
їх § 3
їхати § 3

Й

й § 24, п. 2, 1
й § 24, п. 2, 2
Йо́лкін § 144, п. 4, 1
Йо́лкіно § 149, п. 2, 1
ймення § 24, п. 2, 2
ймовірність § 24, п. 2, 2
Йога́нн § 126
його́ § 8, п. 1, 1
йому́ § 8, п. 1, 1
Йорда́н-рі́чка § 37, п. 1, 2
Йо́ркшир § 129, III, п. 3
йоркши́р § 50, п. 12
йоркши́рський § 129, III, п. 3
Йо́ркшир § 154, п. 2, 5

К

Кааба § 137
Кабарда́ § 153, п. 1
кабарди́нський § 153, п. 1
кабаре́ § 140
каберне́ § 140
Кабіне́т Міні́стрів Украї́ни § 54, п. 1
Кабмі́н § 35, п. 4, 1
Кавка́зький хребе́т § 50, п. 1
Кавка́з § 153, п. 2, 1
кавка́зький § 153, п. 2, 1
Кавка́зький хребе́т § 154, п. 1, 2
Кагарли́к § 153, п. 2, 2
кагарли́цький § 153, п. 2, 2
Каєнна § 126
Казбе́к § 153, п. 2, 2
казбе́цький § 153, п. 2, 2
Казими́рський § 144, п. 7, 3, б
казино́ § 140
ка́зка § 9, п. 2, 1
казко́вий § 33, п. 6
ка́зна-де § 41, п. 3, 3
ка́зна з ким § 39, п. 2
ка́зна-коли́ § 41, п. 3, 3
ка́зна-що § 39, п. 2
Каза́нка § 153, п. 2
каза́нківський § 153, п. 2
каза́х § 153, п. 2, 3, прим. 1
каза́хський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Каї́р § 129, II
Ка́йзер § 136, п. 1
какаду́ § 140
кака́о § 140
Калу́га § 153, п. 2, 1
Каледо́нія § 121, п. 2
калу́зький § 153, п. 2, 1
ка́лієвий § 33, п. 6
калми́к § 129, I, п. 6
калми́к § 153, п. 2, 2
калми́цький § 153, п. 2, 2
кальцієвмі́сний § 40, п. 1, 6
Камберле́нд § 154, п. 2, 5
Каменя́р § 49, п. 1
Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на Станко́вича § 55, п. 2
камер'ю́нкер § 7, п. 4
камі́не́ць § 9, п. 3, 1, а
каміння § 27, п. 5
ка́мінь § 9, п. 1, 1, а
Ками́шин § 149, п. 4, 3, а
Ками́шин § 153, п. 1
ками́шинський § 153, п. 1
Кам'яна́ Ба́лка § 154, п. 2, 6
кам'янобалківський § 154, п. 2, 6
кам'янобалківці § 154, п. 2, 6
Кам'яне́ць-Поді́льський § 148
Кам'яне́ць-Поді́льський § 152, п. 4, 2
Кам'яне́ць-Поді́льський § 154, п. 3, 1
кам'яне́ць-поді́льський § 154, п. 3, 1
Кана́верал § 134
Кандала́кська зато́ка § 154, п. 1, 2
кандала́кський § 153, п. 2, 3
Кандала́кша § 153, п. 2, 3
Канзас-Сі́ті § 129, I, п. 4
Ка́нів § 9, п. 1, 1, г
Ка́нни § 50, п. 5, прим.
Кантеми́р § 144, п. 7, 3, б
ка́нцлер § 56, прим. 1
каньйо́н § 139, п. 1, 1
капельме́йстер § 136, п. 1
капіта́л § 121, п. 1, 1
Ка́прі § 129, I, п. 4
ка́псула § 140
ка́псули § 140

ка́псулі § 140
карабáський § 153, п. 2, 3
Карабáх § 153, п. 2, 3
Караганда́ § 153, п. 1
карагандúнський § 153, п. 1
караóке-бар § 36, п. 2, 2, г
Карáджич § 144, п. 6
кар'є́ра § 138, п. 1, 1
ка́рієс § 130, п. 1
Карл Смілúвий § 49, п. 9, 2
Кáрме́н § 140
Карпúнськ § 149, п. 4, 2, прим.
карт-бла́нш § 35, п. 5, 10
картúна «Запорóжці пúшуть листá турéцькому султáнові» § 55, п. 3
картоплúння § 32, п. 6
картóпля Серпáнок § 59, п. 3
Карáчев § 153, п. 2
карáчевський § 153, п. 2
касúр § 32, п. 14
категорíйний § 33, п. 1
катéдра § 123
Катерúна § 144, п. 1
Катманду́ § 140
католúцький § 123
Кáтрин § 33, п. 3
Кáтря § 33, п. 3
каудúльйо § 140
Кáунас § 131
кафé § 140
кáфедра § 123
кáфедра íсторії Украíни Тернóпільського національного педагогíчного університéту íмені Володúмира Гнатюкá § 54, п. 6
качáти § 11, п. 1
качúний § 33, п. 4
кашнé § 140
кашовáр § 35, п. 2, 1
кБ — кілобайт § 62, п. 1
квазіглобáльний § 31, п. 5
квазіетнíчний § 130, п. 1
квазіобертáння § 31, п. 5
квазіóптика § 31, п. 5
квазіплóский § 31, п. 5
квазіпру́жність § 31, п. 5
квазірúнок § 31, п. 5
квазістíйкість § 31, п. 5
квазічастúнка § 31, п. 5
кварц § 27, п. 7
квáрцовий § 33, п. 6
квíслінги § 49, п. 5
квíтка § 12, п. 1
Квíтка-Основ'я́ненко § 49, п. 1
кв. — квартира § 62, п. 1
Квóчка § 51
Квíтка-Основ'я́ненко § 146, п. 3, 2
Квíтка-Основ'я́ненко § 146, п. 4
кВт — кіловат § 62, п. 1
кг — кілограм § 62, п. 1
кг — кілограм § 62, п. 1
Кéльн § 132
Кемаль-пашá § 146, п. 3, 4
Кéмерон § 134
Кероглú § 146, п. 3, 4, прим.
Кероглú § 147, п. 4, 2
керувáти § 34, п. 1
Керч § 152, п. 1
кáзна-де § 44, п. 3, 2
кáзна-кому́ § 44, п. 3, 2
кáзна-хто § 39, п. 2
кáзна-чий § 39, п. 2
кáзна-якúй § 39, п. 2
Кúєва § 9, п. 1, 1, г
Кúєво-Печéрська лáвра § 53, п. 7
Кизúл-Ордá § 154, п. 3, 3
Кúїв § 9, п. 1, 1, г
Київенéргo § 61, п. 1, 1
Київзеленбу́д § 35, п. 4, 1
Кúївська фáбрика íграшок § 54, п. 4
Кúївський академíчний теáтр ляльóк § 54, п. 3
Кúївський міськúй будúнок учúтеля § 54, п. 3
кийóк § 32, п. 13
кинь § 26, п. 2, 3
кúньмо § 26, п. 2, 3
кúньте § 26, п. 2, 3
кипарúс § 129, I, п. 6
Кирúлівська цéрква § 53, п. 7
Кирúлов § 144, п. 7, 3, б
Кисельóв § 144, п. 7, 3, б
кисéт § 129, I, п. 6
Кисловóдськ § 149, п. 4, 3, в
кúсло-солóдкий § 40, п. 2, 2, г
киснéво-воднéвий § 40, п. 2, 2, а
киснетерапíя § 35, п. 2, 3
Китáй § 129, III, п. 6
Китáйська Народна Республíка § 50, п. 6
Китáйгород § 154, п. 2, 5
кишéня § 1
Кишинíв § 153, п. 2
кишинíвський § 153, п. 2
Кишинíв § 52, п. 2, прим. 2

кия́ни § 49, п. 6
кібермаши́на § 35, п. 4, 2
кібу́ц § 129, І, п. 6
кі́готь § 9, п. 3, 1, а
«КіЖ» § 61, п. 3, прим. 3
кіл § 9, п. 3, 1, в
кі́лер § 121, п. 2
кі́лець § 26, п. 2, 2
кі́лля § 9, п. 1, 2
кіловá́т-годи́на § 36, п. 2, 2, в
кілогра́м § 129, І, п. 6
кілогра́м § 5
30-кілограмо́вий § 40, п. 2, 4
кіло́к § 9, п. 3, 1, а
кіло́к § 32, п. 13
кіло́чок § 9, п. 3, 1, в
кількаповерхо́вий § 35, п. 2, 4
кількаразо́вий § 35, п. 2, 4
кільце́ § 9, п. 3, 1, б
кільце́ § 26, п. 1, 1
кільце́ § 26, п. 1, 3
Кім § 140
Кім Ир Сен § 146, п. 1, 6, прим.
Кім Ір Се́н § 147, п. 2
кімірсе́нівський § 147, п. 2
кімоно́ § 140
Кім Чен Ин § 2
кіне́ць § 9, п. 3, 1, а
кі́нний § 29, п. 1, 3
кіно́ § 129, І, п. 6
кіно́ § 140
кінозá́л § 36, п. 1, 3
кінотеа́тр «Ки́ївська Русь» § 54, п. 5
кінофі́льм «Бен Гур» § 55, п. 3
кінофі́льм § 35, п. 2, 4
кінці́вка § 27, п. 3
кіне́ць кінце́м § 35, п. 5, 2, прим.
кі́нчик § 27, п. 2
кінь § 9, п. 1, 1, а
кінь § 26, п. 1, 1
кінь § 29, п. 1, 3
Кі́рконнелл § 128, п. 3
кістля́вий § 28
Ки́їв § 148
Ки́їв § 152, п. 1
Ки́їв-1 § 35, п. 5, 6
Ке́йптаун § 154, п. 2, 5
клас § 121, п. 1, 1
класици́зм § 32, п. 14
класи́чний § 33, п. 2
Кла́ус § 131
клац § 27, п. 7
кле́кіт § 1
клекоті́ти § 1
клу́жський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Клин § 149, п. 4, 3, в
клієнт § 129, І, п. 2
клієнт § 130, п. 1
Кліри́к Остро́зький § 49, п. 1
Клоді́н § 140
Ко́ло-Миха́йлівка § 154, п. 3, 1
ко́ло-миха́йлівський § 154, п. 3, 1
Клуж § 153, п. 2, 3, прим. 1
Кла́узевіц § 144, п. 13, 2, прим. 2
ку́лько- § 36, п. 2, 4
Ке́льці § 149, п. 1, 3, прим.
Кляйн § 136, п. 1
Кляйнерт § 136, п. 1
км/год (кілометрів за годину § 62, п. 4
км — кілометр § 62, п. 1
Ке́мпа § 144, п. 9, 1
Кі́нешма § 149, п. 4, 1, в
кни́жечка § 10, п. 1, прим.
кн. — книга; княгиня; князь § 62, п. 1
КНР § 61, п. 2
Ко́нча-За́спа § 152, п. 5
Кня́жпіль § 154, п. 2, 5
Князі́вство Мона́ко § 50, п. 6
князь § 56, прим. 2
коаліці́йний § 33, п. 1
Кобеля́ки § 153, п. 2, 2
кобеля́цький § 153, п. 2, 2
кобза́р § 27, п. 1
кобза́р § 33, п. 6
Кобза́р § 49, п. 1
кобзаре́ва § 33, п. 6
кобзаре́ве § 33, п. 6
Кобиля́нська § 142, п. 2
ковале́нко § 32, п. 9
ковалі́в § 9, п. 1, 1, в
кова́ль § 32, п. 3
Ковальо́в § 8, п. 2
кова́льський § 26, п. 1, 3
ковбаса́ «Кра́ківська» § 58, п. 1
ковзки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
Ков'я́ги § 152, п. 2
Кодекс України про адміністративні правопорушення § 61, п. 3, прим. 2
кожу́х § 12, п. 2
коза́к § 14, п. 2
коза́к § 19, п. 1, 1
коза́цький § 22, 1
Коза́ччина § 22, 1
козері́г § 9, п. 3, 5, д

Козері́г § 9, п. 3, 5, д
Кози́ний Брі́д § 50, п. 11
ко́зир-дівка § 36, п. 2, 2, а
коза́к-характе́рник § 37, п. 1, 1
Кози́цький § 144, п. 6, 2
Козьоле́цький § 144, п. 5, 2
Козя́тин § 148
кола́ § 9, п. 1, 2
Коли́вушко § 36, п. 1, 4
Колгу́єв § 149, п. 1, 1
Колгу́єв § 153, п. 2
колгу́євський § 153, п. 2
коле́зький асе́сор § 56, прим. 2
колекти́в § 128, п. 1
коли́ б § 43, п. 2, 1
коли́ б то § 43, п. 2, 1
коли́-будь § 41, п. 3, 3
коли́-будь § 44, п. 3, 2
коли́-не́будь § 41, п. 3, 3
коли́-не-коли́ § 41, п. 3, 5
колиха́ти § 14, п. 3
коли́шній § 33, п. 1
коліб'рі § 129, I, п. 5
коліб'рі § 140
Колізе́й § 55, п. 2
Коліївщина § 52, п. 1
ко́лір § 9, п. 2, 6, прим.
коло́нія § 121, п. 1, 1
коли́сь § 44, п. 2, 4
ко́льт § 139, п. 1, 2
коля́дник § 32, п. 1
командо́р § 32, п. 14
комба́т § 35, п. 4, 1
комба́тівський § 35, п. 4, 1
комі́сія § 128, п. 1
комітéти Верхóвної Рáди Украї́ни § 54, п. 5, прим. 4
компа́кт-диск § 36, п. 2, 2, а
компа́нія «Microsóft» § 54, п. 4
компете́нтнісно орієнто́ваний § 40, п. 1, 4, прим. 1
компо́ст § 28, прим.
компо́стний § 28, прим.
комп'ю́тер § 138, п. 1, 1
Комуна́льне підприє́мство «Київблагоу́стрій» § 54, п. 4
конвéєр § 126
конвéєр § 130, п. 1
конвоїр § 32, п. 14
конгре́с § 54, п. 5, прим. 3
конгре́с Міжнаро́дної асоціáції украї́ні́стів § 54, п. 6
кондотьéр § 139, п. 1, 1
конiче́нько § 32, п. 9
коно́в'язь § 35, п. 2, 3
коногі́н § 35, п. 2, 3
конота́ція § 128, п. 2, прим.
Конституці́йний Суд Украї́ни § 54, п. 1
Конститу́ція Украї́ни § 55, п. 1
Коне́ський § 144, п. 11
контрадмірáл § 35, п. 4, 4
контрáст § 28, прим.
контрáстний § 28, прим.
контро́льно-вимі́рювальний § 40, п. 1, 3, прим.
контрреволю́ція § 128, п. 2
контрреформа́ція § 128, п. 2
контруда́р § 35, п. 4, 4
КонтЧенстохóва. § 149, п. 6
конферансьéˊ § 139, п. 1, 1
конфере́нція § 54, п. 6
конце́рн «Volkswágen» § 54, п. 4
конце́рн «Фольксва́ген» § 54, п. 5
Конько́в § 144, п. 13, 1, б
конья́к «Та́врія» § 58, п. 1
кон'ю́нктура § 138, п. 1, 2
копі́єчка § 32, п. 8
копіїст § 129, I, п. 2
Копáйгород § 154, п. 2, 3
копáйгородський § 154, п. 2, 3
коп. — копійка § 62, п. 1
Копе́рник § 144, п. 6, 2
Коран́ § 53, п. 4
Кордильéри § 129, III, п. 5
Кордильéри § 139, п. 1, 1
кореляція § 128, п. 2, прим.
кореспонде́нт § 128, п. 2, прим.
кори́сний § 28
ко́ристь § 28
ко́ристю § 27, п. 3
кор'і́вка § 9, п. 3, 5, б
Коровáй § 142, п. 1, прим. 2
коровáй § 142, п. 1, прим. 2
королéва § 56, прим. 2
Королі́вство Бахре́йн § 50, п. 6
коро́ль § 56, прим. 2
Корольо́в § 144, п. 4, 2
короткогрушоподі́бний § 40, п. 1, 4, прим. 2
короткостебло́вий § 40, п. 1, 2
Ко́рсика § 129, III, п. 2
коря́к § 153, п. 2, 2
коря́цький § 153, п. 2, 2
Кос-Анато́льський § 146, п. 4

коси́ти § 16
ко́сить § 26, п. 2, 3
костогри́з § 35, п. 2, 3
костопра́в § 35, п. 2, 3
Костянти́н Багряноро́дний § 49, п. 9, 2
Костя́нтин Остро́зький § 49, п. 9, 2
ко́сять § 26, п. 2, 3
коте́л § 9, п. 3, 5, а
Котигоро́шко § 49, п. 7, 3
коти́рувати § 34, п. 3
коти́ти § 11, п. 1
Коте́льников § 144, п. 7, 3, г
Коте́льнич § 149, п. 4, 3, д
Котляре́вський § 9, п. 3, 5, е
котра́сь § 44, п. 2, 4
котре́сь § 44, п. 2, 4
котри́й-будь § 39, п. 2
котри́йсь § 44, п. 2, 4
котри́й-не́будь § 39, п. 2
котри́йсь § 39, п. 1
кофеї́н § 129, II
кохінхі́н § 59, п. 1
ко́шений § 16
Ко́шицький край § 50, п. 8
Кра́вченко § 32, п. 9
краєзна́вство § 35, п. 2, 4
краєчок § 32, п. 8
КрАЗ § 58, п. 4
краї́на § 3
краї́на-інве́стор § 37, п. 1, 1
краї́на-кредито́р § 37, п. 1, 1
країнозна́вство § 35, п. 2, 1
крайне́бо § 35, п. 3, 1
кра́йній § 33, п. 1
крайови́й § 33, п. 6
крамни́ць § 26, п. 2, 2
краплеподі́бний § 35, п. 2, 3
Кра́сень § 49, п. 8
Красново́дськ § 154, п. 2, 1
Кра́узе § 131
кра́яти § 11, п. 1
Кра́гуєваць § 151, п. 2, 1
кре́до § 140
кре́йда § 136, п. 1
кре́йцер § 136, п. 1
кре́кінг-проце́с § 36, п. 2, 2, а
Кременчу́к § 148
Кременчу́к § 153, п. 2, 2
кременчу́цький § 153, п. 2, 2
криве́ § 1
Криви́й Ріг § 148
Криви́й Ріг § 152, п. 4, 1
кри́во § 1
Кривоні́с § 141
Кривоні́с § 142, п. 1
Кривоні́с § 146, п. 2, 3
кри́га, § 5
Крижо́піль § 148, прим.
крик § 22, 5
Ки́рик-мужичо́к § 146, п. 3, 3
Кримі́нальний ко́декс Украї́ни § 55, п. 1
Крит § 129, III, п. 4
кричáти § 22, 5
Кра́йній § 144, п. 11
Кра́йня § 144, п. 11
Кра́ків § 150, п. 1, 3
Ка́рлові Ва́ри. § 150, п. 1, 1
Крнов § 150, п. 1, 3
кров § 30, п. 1, 3, прим.
кро́їти § 11, п. 1
Ка́ролець § 142, п. 3, прим. 1
Кро́мвель § 121, п. 1, 2
Кро́мвель § 139, п. 1, 2
Ку́ронь § 144, п. 13, 2, прим. 1
кроси́вки «Найк» § 58, п. 1
крохма́ле-на́токовий § 40, п. 2, 2, в
крохма́ль § 26, п. 1, 1
кра́пково-штрихови́й § 40, п. 2, 2, а
ко́рпус 3-А § 35, п. 5, 6
Кра́сне Дру́ге § 154, п. 1, 3
Кру́тиков § 144, п. 7, 3, г
круглооберта́льний § 40, п. 1, 4
круглува́тий § 33, п. 7
круї́з § 126
кру-кру́ § 35, п. 5, 4
круп'є́ § 130, п. 1
крути́ти § 16
Крути́й § 144, п. 11
Крути́нське § 149, п. 4, 2, прим.
Круторо́гий § 49, п. 8
Крути́х § 144, п. 8
кру́чений § 16
Кри́чев § 149, п. 4, 3, в
крюк § 7, п. 2, прим.
крюк § 14, п. 1
Крю́ково § 151, п.1, прим.
крючо́к § 14, п. 1
кря́кати § 7, п. 2, прим.
Ко́сово § 150, п. 1, 2
Ко́сово § 152, п. 3, прим.
Ку́бок УЄФА § 52, п. 2
куди́-будь § 41, п. 3, 3
куди́-не́будь § 41, п. 3, 3
куди́сь § 44, п. 2, 4

куди́-не́будь § 44, п. 3, 2
Кужче́нко § 22, 4
Кузнецо́в § 144, п. 2
Кузне́цьк § 151, п. 2, 2
Кузько́ § 22, 4
Кузьми́ч § 32, п. 11
Ку́зьмівна § 32, п. 11
Ку́зьмович § 32, п. 11
ку-ку́ § 35, п. 5, 4
Кукулевич-Сакци́нський § 144, п. 11
Кули́нич § 144, п. 7, 3, г
Кулі́ш § 142, п. 1, прим. 2
кулі́ш § 142, п. 1, прим. 2
ку́лька § 27, п. 3, прим.
ку́лька – ку́льці § 26, п. 1, 3, прим.
«Культура і життя» § 61, п. 3, прим. 3
культу́рно-техні́чний § 40, п. 2, 2, а
КУпАП § 61, п. 3, прим. 2
купі́вля-про́даж § 35, п. 5, 2
купі́вля-про́даж § 36, п. 2, 1, б
кур'є́р, § 7, п. 2
ку́риво § 32, п. 2
курі́нь § 9, п. 2, 6, прим.
курйо́з § 138, п. 2, 1
курйо́з § 8, п. 1, 2
курли́-курли́ § 35, п. 5, 4
Кури́льські острови́ § 149, п. 4, 3, в
курсо́р § 135
Курськ § 151, п. 2, 2
Кусне́вич § 144, п. 13, 2, прим. 1
Кусту́риця § 144, п. 13, 2, прим. 2
кутя́ § 30, п. 1, 5, прим.
Ку́усінен § 137
Ко́шиці § 149, п. 1, 3, прим.
кюве́т § 138, п. 2, 2
кюве́т § 138, п. 2, 2
Кюсю́ § 140
Кя́хта § 151, п.1, прим.

Л

лавірувати § 34, п. 3
ла́вра § 131
лавреа́т § 131
Лавре́нтіївський літо́пис § 55, п. 3, прим. 2
Лаврі́н § 143, п. 2, прим. 1
Лавуазьє́ § 130, п. 1
Лавуазьє́ § 139, п. 1, 1
Лавуазьє́ § 140
Лага́рп § 146, п. 1, 4, прим. 2
ЛАЗ-105 § 63, п. 9
ла́зити § 16
ла́йнер «Гармо́нія морі́в» § 58, п. 3
лако́н § 59, п. 1
Ла-Ма́нш § 121, п. 1, 1
Ла-Ма́нш § 50, п. 3
Лама́рк § 121, п. 1, 1
Лама́рк § 128, п. 4
лама́ти § 11, п. 1
Ламетрі́ § 146, п. 1, 4, прим. 2
Ламетрі́ § 147, п. 4, 3
Ла-Ма́нш § 154, п. 3, 5
ла-ма́ншський § 154, п. 3, 5
ландта́г § 54, п. 5, прим. 3
Ланка́стер § 134
ланцюжо́к § 27, п. 3
ланч § 121, п. 1, 1
Ла́о § 140
Ла-Пла́та § 154, п. 3, 5
ла-пла́тський § 154, п. 3, 5
Ларі́са Петрі́вна Ко́сач § 49, п. 1
ларка́ § 27, п. 1
ларьо́к § 26, п. 1, 2
Лас-Ве́гас § 154, п. 3, 5
латиноамерика́нці § 49, п. 6
лати́ш § 49, п. 6
лати́ський § 153, п. 2, 3
лати́ш § 153, п. 2, 3
лауреа́т § 131
лауреа́т Держа́вної пре́мії Украї́ни в га́лузі архітекту́ри § 56, прим. 1
Лафонте́н § 146, п. 1, 4, прим. 2
Ле́бідь § 142, п. 1
ло́гіко-грамати́чний § 40, п. 2, 2, б
ло́дзький § 153, п. 2, 1
Лі́диці § 149, п. 1, 3, прим.
Ла́дога § 153, п. 2, 1
ла́дозький § 153, п. 2, 1
Лев § 143, п. 2, прим. 2
лев § 9, п. 2, 1, прим. 1
лева́да § 1
леге́нда § 121, п. 2
леге́нький-леге́нький § 35, п. 5, 1
легки́й § 20
легкоатлети́чний § 40, п. 1, 2
легкозайми́стий § 40, п. 1, 4
ле́гше § 20
ле́гший § 20
ле́две-ле́две § 35, п. 5, 1
ле́две-ле́две § 41, п. 3, 5
ле́ді § 133
лейбгвардіє́ць § 35, п. 4, 4
лейбме́дик § 35, п. 4, 4
Ле́йпциг § 129, III, п. 3

Ле́йпциг § 136, п. 1
Ле Корбюзьє́ § 140
Ле-Крезо́ § 50, п. 3
ле́кція § 121, п. 2
Ле́мберт § 134
лемки́ня § 32, п. 4
Ле́ннон § 121, п. 2
Лено́р § 140
Леона́рдо да Ві́нчі § 49, п. 2
лепети́ський § 153, п. 2, 3
Лепети́ха § 153, п. 2, 3
Леса́ж § 146, п. 1, 4, прим. 2
Ле́ссінг § 121, п. 2
ле́стощі § 28
Ле́ся Украї́нка § 49, п. 1
лети́ти § 16
ле Шапельє́ § 146, п. 1, 4
Лєско́в § 144, п. 3, 4
лжепроро́к § 35, п. 4, 2
лжесві́док § 35, п. 4, 2
Ле́жнєво § 149, п. 1, 2
Ла́зар § 143, п. 2, прим. 2
лима́н § 129, І, п. 6
Линьо́в § 8, п. 2
липоводоли́нський § 154, п. 2, 6
липоводоли́нці § 154, п. 2, 6
Лиси́ця § 49, п. 7, 3
Ли́ска § 49, п. 8
Лиси́чка-Сестри́чка § 36, п. 2, 1, в
ли́ти § 30, п. 1, 5
Лихачо́в § 144, п. 4, 3
Лихосла́вль § 149, п. 4, 3, в
Лиха́ (річка) § 150, п. 1, 1
ліберальна па́ртія, па́ртія консерва́торів § 54, п. 2
лібре́то § 128, п. 1
лівобере́жжя § 9, п. 3, 2, а
лево́руч § 41, п. 1, 8
Ліга На́цій § 54, п. 5, прим. 1
лід § 9, п. 1, 1, а
Лієпа § 129, І, п. 2
лі́єчка § 10, п. 1, прим.
лі́жко § 9, п. 3, 1, б
лізь § 26, п. 2, 3
лі́зьмо § 26, п. 2, 3
лі́зьте § 26, п. 2, 3
лі́кар § 27, п. 1
лі́кар-еко́лог § 36, п. 2, 1, а
лікарюва́ти § 34, п. 1
лінгві́стика § 122, п. 1
лінгвостилісти́чні § 40, п. 1, 5
лінійно-стрічкови́й § 40, п. 2, 2, а
Лі́нкольн § 121, п. 1, 2
ліпи́ти § 18
лі́плений § 18
лі́рник § 32, п. 1
ліс § 154, п. 2, 1, прим.
Лісабо́н § 129, І, п. 4
лісабонський § 129, І, п. 4
лісго́сп § 35, п. 4, 1
Лісна́ § 149, п. 1, 3
лісови́к § 49, п. 7, 2, прим. 1
Лісови́к § 49, п. 7, 3
лісово́з § 9, п. 3, 5, д
лісопи́льно-струга́льний § 40, п. 2, 2, а
лісоспла́в § 36, п. 1, 1
лісосте́п § 36, п. 1, 3
лісостепови́й § 40, п. 1, 1
літак «Бо́їнг 777» § 58, п. 2
літерату́ра § 129, І, п. 6
Літерату́рний музе́й § 54, п. 3
літерату́рно-худо́жній § 40, п. 2, 3
лі́тній § 33, п. 1
Літо́пис Самі́йла Вели́чка § 55, п. 3, прим. 2
літсту́дія § 35, п. 3, 2
літурге́я § 53, п. 8
ліцеї́ст § 32, п. 14
Лі Чжаода́о § 49, п. 3
Ле́йпциг § 153, п. 2, 1
ле́йпцизький § 153, п. 2, 1
Ло́кетек § 142, п. 3, прим. 1
ллє́ться § 27, п. 5
ллє́ться § 30, п. 1, 5
л — літр § 62, п. 1
Ллойд § 128, п. 3
лляни́й § 29, п. 4
Ло́мниця § 151, п. 2, 1
Ло́мтєв § 144, п. 3, 3
Ле́на § 149, п. 1
Лі́нда § 144, п. 6, 1
лоб § 9, п. 2, 1, прим. 1
лобійо́ваний § 34, п. 3
лобіюва́ти § 34, п. 3
ловела́с § 49, п. 5
лове́ць § 9, п. 3, 5, а
логари́тм § 123
логари́фм § 123
логі́чний § 129, І, п. 6
логопе́д § 5
Лодзь § 153, п. 2, 1
ло́жечка § 10, п. 1, прим.
лозівськи́й § 153, п. 2
Лозова́ § 153, п. 2

Лома́ґа § 6, п. 2
Лома́та § 13
ломи́ти § 11, п. 1
О́ломоуць § 151, п. 2, 1
Лонгфе́лло § 133
Лонгфе́лло § 140
Ло́ндон § 121, п. 1, 1
Лос-А́нджелес § 154, п. 3, 5
Лос-А́нджелес § 50, п. 3
Лос-Фра́йлес § 50, п. 3
Лось § 144, п. 13, 1, в
лото́ § 140
Ло́хвицький повіт § 50, п. 8
лоя́льний § 126
Ли́пецьк § 149, п. 4, 3, в
Ли́пова Доли́на § 154, п. 2, 6
лі́рико-епі́чний § 40, п. 2, 2, б
Ле́рмонтов § 144, п. 2
Ле́ся Украї́нка § 146, п. 1, 2
Лубни́ § 152, п. 2
Луб'я́нцев § 144, п. 12
луг § 14, п. 2
Луга́нськ § 152, п. 1
Луговська́ § 144, п. 10
Луговськи́й § 144, п. 10
Луговськи́й § 144, п. 11
лужо́к § 32, п. 13
Луки́ч § 32, п. 11
Лу́ківна § 32, п. 11
Лук'я́н § 7, п. 3
Лук'я́ненко § 7, п. 3
Лук'яне́ць § 7, п. 3
Лук'я́нов § 144, п. 12
Лук'яню́к § 7, п. 3
лу́па § 121, п. 1, 1
Лу Сінь § 146, п. 2, 5, прим.
Лухови́ці § 149, п. 4, 3, д
Лі́фшиц § 144, п. 13, 2, прим. 2
Ло́хвиця § 152, п. 1
Лу́чин § 144, п. 7, 3, а
львівський § 153, п. 2
Львів § 148
Львів § 152, п. 1
Львів § 153, п. 2
Львівська пло́ща § 50, п. 11
Львівська середня загальноосві́тня шко́ла № 51 і́мені Іва́на Франка́ § 54, п. 3
Львівське збро́йне повста́ння 1848 р. § 52, п. 1
львів'я́ни § 49, п. 6
О́львія § 152, п. 1
льон § 8, п. 2
льон § 26, п. 1, 2
льон-довгуне́ць § 37, п. 1, 4
льон-кучеря́вець § 37, п. 1, 4
льонолавса́н § 36, п. 1, 3
льон-сире́ць § 37, п. 1, 4
льох § 8, п. 2
а́льфа-про́мені § 36, п. 2, 2, б
а́льфа-ро́зпад § 36, п. 2, 2, б
а́льфа-части́нка § 36, п. 2, 2, б
Лю́бек § 121, п. 1, 2
люби́тель § 32, п. 3
люби́ти § 18
люд § 19, п. 2
Лю́двіг ван Бетхо́вен § 146, п. 1, 4
Лю́двіг ван Бетхо́вен § 49, п. 2
лю́ди § 4, п. 2
Люди́на § 60, п. 3
людинодо́ень § 36, п. 1, 3
Людми́ла Василе́вська-Бере́зіна § 49, п. 1
лю́дство § 19, п. 2
людськи́й § 19, п. 2
лю́дськість § 26, п. 2, 1, а
Люксембу́рг § 153, п. 2, 1
люксембу́рзький § 153, п. 2, 1
Люксембу́рг § 122, п. 1
Лю́тер § 121, п. 1, 2
Люфтга́нза § 122, п. 4
ля § 140
ляльково́д § 36, п. 1, 1
ляльково́д § 9, п. 3, 5, д
Ляпуно́в § 144, п. 13, 1, в, прим.

М

Ма́вка § 49, п. 7, 3
ма́впячий § 7, п. 1, прим.
Маврита́нія § 129, III, п. 4
Маврита́нія § 131
маврита́нський § 129, III, п. 4
магази́н § 5
магази́н «Ярослав» § 54, п. 5
МАГАТЕ § 61, п. 2
МАГАТЕ § 63, п. 9
магістра́ль § 121, п. 1, 2
магістра́ль § 139, п. 1, 2
магістра́ль § 140
магніто́лог-астроно́м § 36, п. 2, 1, а
Магоме́т § 122, п. 1
Магоме́т § 49, п. 7, 1
Магоме́т § 53, п. 1
Магри́б § 129, III, п. 4
мада́м § 140
мадемуазе́ль § 140

мадéра § 50, п. 12
мадóнна § 128, п. 1
Мадри́д § 129, III, п. 4
маéстро § 140
Мáєр § 126
мазь § 30, п. 1, 3
маї́с § 129, II
майбу́тній § 33, п. 1
майдáн Незалéжності § 50, п. 11
Мáйнгоф § 136, п. 1
мáйстер § 33, п. 6
майстри́ня § 32, п. 4
мáйстрова § 33, п. 6
мáйстрова § 33, п. 6
мáйстрове § 33, п. 6
Макáо § 140
макінтóш § 134
макінтóш § 49, п. 5
макія́ж § 125
маккартизм § 128, п. 4, прим.
Маккáртні § 128, п. 4, прим.
Маккéнзі § 128, п. 4, прим.
Маккéнна § 128, п. 4, прим.
Маккінлі § 128, п. 4, прим.
Мак-Клю́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
Макáр § 143, п. 2, прим. 2
макроекономíка § 35, п. 4, 3
макромолéкула § 35, п. 4, 3
максúм § 49, п. 5
Максим'ю́к § 7, п. 1
максіóдяг § 35, п. 4, 3
максімóда § 35, п. 4, 3, прим. 1
максісу́кня § 35, п. 4, 3, прим. 1
малéсенький § 26, п. 2, 1, б
малúна «геракл» § 59, п. 2
Мáлишев § 9, п. 3, 5, г
мáлишевський § 9, п. 3, 5, г
Малúшкова метáфора § 49, п. 9, 1
Малúнін § 144, п. 7, 1
Малúнін § 144, п. 7, 3, б
Малéнький Вовк § 146, п. 1, 1
Малоазіáтське нагíр'я § 50, п. 1
Малоазíйське нагíр'я § 154, п. 2, 1, прим.
маловжúваний § 40, п. 1, 4
мáло-помáлу § 35, п. 5, 2
малочутлúвий § 40, п. 1, 4
Малоярослáвець § 154, п. 2, 1
Малúцин § 144, п. 8
Мáльме § 132
мальóваний § 34, п. 1
малювáння § 34, п. 1
малювáти § 34, п. 1
мама § 33, п. 3
Мамалúга § 142, п. 1
Мамед-задé § 146, п. 3, 4
мáмин § 33, п. 3
мáнна § 128, п. 1
Манчéстер § 134
маоцзедýнівський § 147, п. 2
Мáргарет § 140
мáриво § 32, п. 2
Марієнбург § 130, п. 1
Маріéтта § 130, п. 1
Маріéчка § 32, п. 8
Маріїн § 33, п. 3
Маріїн лист § 49, п. 9, 1
Мáріо § 140
Маріýполь § 148, прим.
Марія § 33, п. 3
Марія Олексáндрівна Вілíнська § 49, п. 1
мáрка § 9, п. 2, 1, прим. 2
маркéтинг § 122, п. 1
Маркó Вовчóк § 49, п. 1
Марк Пóрцій Катóн § 146, п. 1, 3
Марк Твен § 147, п. 4, 1, прим.
марк-твéнівський § 147, п. 4, 1, прим.
маркшéйдер § 136, п. 1
Марлó § 133
маррокáнець § 128, п. 3
Марóкко § 128, п. 3
Марс § 51
Марс § 53, п. 1
Марсéль § 125
марсельєзá § 139, п. 1, 1
Мáрта § 123
Маруýсин § 33, п. 3
Маруýся § 33, п. 3
Мáрфа § 123
Марціáл § 129, I, п. 2
марширувáти § 34, п. 3
Марш мúру § 52, п. 2
Марія-Антуанéтта § 146, п. 3, 1
Мар'я́н § 7, п. 2
Мар'я́на § 7, п. 2
мáсло § 28, прим.
масни́й § 28, прим.
Масáрик § 144, п. 8
мастúльник § 32, п. 1
Матвéєв § 144, п. 3, 3
Матвéєва затóка § 149, п. 1, 2
математúка § 129, III, п. 1
математúчний § 33, п. 2
матеріáл § 129, I, п. 2
матéрія § 129, I, п. 2

ма́терній § 33, п. 1
Ма́ти § 60, п. 3
Ма́ти Божа § 53, п. 2
ма́тір § 30, п. 1, 3, прим.
ма́тір'ю § 7, п. 2
ма́триць § 26, п. 2, 2
МАУ § 63, п. 9
ма́узер § 131
Махачкала́ § 152, п. 1
Мацéєв § 144, п. 3, 3
машинобудівни́й § 40, п. 1, 3
Маяко́вський § 144, п. 10
мо́ва-джерело́ § 37, п. 1, 1
мо́ва-посере́дниця § 37, п. 1, 1
ме́дико-генети́чний § 40, п. 2, 2, б
мегава́т-годи́на § 36, п. 2, 2, в
мегаефе́кт § 130, п. 1
меда́ль «За військо́ву слу́жбу Украї́ні» § 57, п. 1, 1
меда́ль «За врято́ване життя́» § 57, п. 1, 1
Медве́дєв § 144, п. 3, 3
медвя́ний § 7, п. 1, прим.
меджлі́с § 54, п. 5, прим. 3
медза́клад § 35, п. 3, 2
ме́дик § 32, п. 1, прим.
Меди́на § 129, III, п. 5
медіалінгві́стика § 35, п. 2, 4
медіалінгві́стика § 36, п. 1, 3
медіастилі́стика § 35, п. 2, 4
Ме́дічі § 129, I, п. 3
медперсона́л § 35, п. 4, 1
медуніверсите́т § 61, п. 1, 2
Ме́ксика § 129, III, п. 2
Мела́шка § 22, 4, прим.
Мела́щин § 22, 4, прим.
ме́ливо § 32, п. 2
Меліто́поль § 148, прим.
Меморіа́льний буди́нок-музе́й Дмитра́ Яворни́цького § 54, п. 3
Менделє́єв § 144, п. 3, 3
менеджер § 134
ме́нтор § 49, п. 5
ме́нши § 27, п. 2
меню́ § 140
мер § 56, прим. 1
Ме́редіт § 124
мережа «Фейсбу́к» § 54, п. 7
мере́живо § 32, п. 2
мереф'я́нський § 7, п. 1
мерзе́нний § 29, п. 3, 2
мерино́с § 59, п. 1
Мерсе́дес § 140
мерсі́ § 129, I, п. 5
мерсі́ § 140
Ме́рфі § 135
металоема́ль § 130, п. 1
металопла́ст § 36, п. 1, 3
металорі́з § 36, п. 1, 1
металу́ргія § 121, п. 1, 1
метамо́ва § 35, п. 4, 2
метеоста́нція § 35, п. 4, 2
мето́дика § 129, III, п. 1
метро́ § 140
90-метро́вий § 40, п. 2, 4
меха́нік § 32, п. 1, прим.
меха́ніко-математи́чний § 40, п. 2, 2, б
Мехмед-бе́й § 146, п. 3, 4
мецена́т § 49, п. 5
Мечисла́в § 144, п. 2
Мечисла́в § 146, п. 2, 4
Мєсте́чкін § 144, п. 3, 4
Мики́тович § 32, п. 11
Мико́ла § 143
Мико́ла § 144, п. 1
Миколаївна § 32, п. 11
Миколайович § 32, п. 11
Мико́ла Чудотво́рець § 53, п. 1
Миколаєнко § 141
Мико́лівна § 32, п. 11
Миколаїв § 148
Мико́лович § 32, п. 11
Миле́тич § 144, п. 6
ми́ля § 129, I, п. 6
мимово́лі § 41, п. 1, 8
мимоїздом § 41, п. 1, 8
мимохі́дь § 41, п. 1, 8
мимохі́ть § 41, п. 1, 8
мину́лий. § 1
Минькі́вський § 9, п. 3, 5, е
Миро́нов § 144, п. 7, 3, б
ми́ро § 129, I, п. 6
мирт § 129, I, п. 6
мис § 50, п. 1
мис До́броï Надії § 151, п. 2, 2
мис Дежньо́ва § 149, п. 2, 2
мис Капіта́на Дже́ральда § 50, п. 2
мисленні́вий § 33, п. 6
мисль § 28, прим.
мис Рум'я́нцева § 149, п. 1, 2
мис Сі́рий § 149, п. 1, 3
мист. — мистецтво; мистецький § 62, п. 1
ми́тра § 129, I, п. 6

митр. — митрополит § 62, п. 1
митрополи́т § 129, І, п. 6
митрополи́т Ві́нницький і Ба́рський, архімандри́т (архимандри́т), архієпи́скоп (архиєпи́скоп), па́стор, мулла́, има́м, ксьондз. § 53, п. 6, прим.
Митрофа́нов § 144, п. 7, 3, б
Мити́щі § 149, п. 4, 1, б
Мити́щі § 149, п. 4, 3, д
мить § 30, п. 1, 3
Миха́йлівський Золотове́рхий монасти́р § 53, п. 7
Миха́льченко § 27, п. 6
Михальчи́шин § 27, п. 6
Михальчу́к § 27, п. 6
Миха́йловське § 149, п. 4, 3, б
Миха́йло-Коцюби́нське § 152, п. 5
Миха́йло-Коцюби́нське § 154, п. 3, 2
миха́йло-коцюби́нський § 154, п. 3, 2
мишу́рино-рі́зький § 154, п. 3, 6
Мишу́рин Ріг § 154, п. 3, 6
мі-бемо́ль § 36, п. 2, 2, в
мігра́ція § 122, п. 1
мігра́ція § 128, п. 2
мідіо́дяг § 35, п. 4, 3
мідімо́да § 35, п. 4, 3, прим. 1
мідіспідни́ця § 35, п. 4, 3, прим. 1
мідь § 26, п. 1, 1
міжгі́р'я § 7, п. 2
міжконтинента́льний § 31, п. 2
Міжнаро́дна асоціа́ція україні́стів § 54, п. 1
Міжнаро́дний валю́тний фонд, Ра́да Євро́пи. § 54, п. 1
Міжнаро́дний рік дити́ни § 52, п. 2
міжплане́тний § 31, п. 2
мій § 9, п. 1, 1, а
мікрооргані́зми § 35, п. 4, 3
мікрохви́лі § 35, п. 4, 3
мікрочасти́нка § 35, п. 4, 3
мільйо́н § 8, п. 1, 2
мільйо́нний § 33, п. 1
35-мільйо́нний § 38, п. 2
мілья́рд § 139, п. 1, 1
4-мілья́рдний § 38, п. 2
мінера́льна вода́ «Мо́ршинська» § 58, п. 1
Мінера́льні Во́ди § 152, п. 4, 1
мініблО́к § 35, п. 4, 3
мінідиск § 35, п. 4, 3
міні́скала́тор § 130, п. 1
мінікомп'ю́тер § 35, п. 4, 3
міністе́рства Украї́ни § 54, п. 5, прим. 4
Міністе́рство освіти і нау́ки Украї́ни § 54, п. 1
мініс́тр § 56, прим. 1
Мініс́тр освіти і нау́ки Украї́ни § 56, прим. 3
Мін'ю́ст § 7, п. 4
Мірза-ха́н § 146, п. 3, 4
міркува́ти § 34, п. 1
міро́шник § 21
мі́рра § 128, п. 1
міс § 140
мі́сиво § 32, п. 2
місис § 140
Міссісі́пі § 128, п. 3, прим.
Міссісі́пі § 129, І, п. 4
Міссу́рі § 128, п. 3
міст § 9, п. 3, 1, в
міст § 50, п. 11
місто Іва́но-Франкі́вськ § 154, п. 1, 3
місто́чок § 9, п. 3, 1, в
місць § 26, п. 2, 2
міськдержадміністра́ція § 61, п. 1, 2
міськко́м § 29, п. 1, 2
міськра́да § 35, п. 3, 2
місяцехі́д § 9, п. 3, 5, д
мі́сяць § 21
мі́сяць § 51, прим.
Місяць § 51, прим.
мі́сячний § 21
міт § 123
мітоло́гія § 123
міф § 123
міфоло́гія § 123
Міцке́вич § 144, п. 2
Міцке́вич § 144, п. 6, 1
міць § 30, п. 1, 3
Мі́чатек § 144, п. 2
Мічига́н-авеню́ § 50, п. 5
Мічу́рін § 144, п. 7, 1
Міше́ль § 121, п. 1, 2
Міше́ль § 140, прим.
міше́чок § 32, п. 8
Ма́йборода § 142, п. 1
Мйодо́вич § 144, п. 5, 1
Ме́кка § 153, п. 2, 2
ме́кканський § 153, п. 2, 2
Мі́кло́шич § 144, п. 6, 2
Ми́лач § 144, п. 6
Ма́лець § 142, п. 3, прим. 1
млн (мільйон) § 62, п. 1
млрд (мільярд) § 62, п. 1
м — метр § 62, п. 1

м. — місто § 62, п. 1
мм — міліметр § 62, п. 1
мо́вби § 43, п. 1
мо́вно-літерату́рний § 40, п. 2, 2, а
мовностильови́й § 40, п. 1, 2
мовозна́вець § 32, п. 3
могти́ § 9, п. 1, 1, е
могу́тній § 5
модерні́зм § 32, п. 14
моджахе́д § 122, п. 4
моза́їка § 126
моза́їка § 129, II
моза́їка § 3
мозаї́чний § 33, п. 2
мої́ § 3
моле́кула § 121, п. 1, 1
молоде́ць § 19, п. 1, 1
мо́лодість § 30, п. 1, 3, прим.
Молоде́чно § 152, п. 3, прим.
мо́лодь § 30, п. 1, 3
молотьба́ § 26, п. 1, 1
Мо́ло́х § 49, п. 7, 2
молох § 49, п. 7, 2, прим. 2
моло́чно-бі́лий § 40, п. 2, 2, г
молочнопромисло́вий § 40, п. 1, 2
моло́чно-м'ясни́й § 40, п. 2, 2, а
Мольє́р § 139, п. 1, 1
монасти́р § 27, п. 1
монго́ло-тата́ри § 36, п. 2, 3
монго́ло-тата́рський § 40, п. 2, 1
монго́лка — монго́лці § 26, п. 1, 3, прим.
Мона́к § 140
моновиста́ва § 35, п. 4, 2
монокульту́рний § 40, п. 1, 1
Монтевіде́о § 129, I, п. 4
Монтеск'є́ § 138, п. 1, 1
Мора́вець § 142, п. 3, прим. 1
мо́ре § 50, п. 1
морепроду́кти § 35, п. 2, 4
Моро́з § 142, п. 1, прим. 2
моро́з § 142, п. 1, прим. 2
моріг § 9, п. 2, 3
морква́ний § 7, п. 1, прим.
моро́з § 9, п. 2, 3
моро́зиво § 32, п. 2
Москва́ § 152, п. 1
мости́ти § 17
Мото́к § 142, п. 1
мото́к § 9, п. 3, 5, а
мотокро́с § 35, п. 4, 2
Мотр § 26, п. 2, 2
мотузззя § 30, п. 1, 1
мох § 9, п. 2, 1, прим. 1
Ма́о Цзеду́н § 147, п. 2
мо́щений § 17
моя́ § 4, п. 1
Ми́ргород § 35, п. 3, 1
мо́ре § 154, п. 2, 1, прим.
мо́ре Ла́птєвих § 149, п. 1, 2
мрі́йник § 32, п. 1
Мо́ріц § 144, п. 13, 2, прим. 2
Ма́р'їно § 149, п. 4, 2
Ма́р'їно § 150, п. 1, 2
Ма́рко́ Вовчо́к § 146, п. 1, 2
Ма́рко́ Вовчо́к § 147, п. 4, 1
Му́ромцев § 144, п. 3, 3
Му́сорґський § 144, п. 10
ма́ти-й-ма́чуха § 36, п. 2, 2, в
му́жній § 33, п. 1
му́за § 49, п. 7, 2, прим. 1
Музе́й мада́м Тюссо́ § 54, п. 3
Музе́йний прову̀лок § 50, п. 11
музи́чно-танцюва́льний § 40, п. 2, 2, а
мулла́ § 128, п. 1
мультимільйоне́р § 35, п. 4, 3
мультфі́льм § 35, п. 4, 1
Муравйо́во. § 151, п. 1
Мусіє́нко § 32, п. 9
муста́нг § 59, п. 1
му́ха § 14, п. 1
Муха́ммед § 122, п. 4
му́шка § 14, п. 1
Муюн-Кум § 50, п. 4, прим.
м/хв (метрів за хвилину) § 62, п. 4
Мі́чатек § 144, п. 6, 1
Ми́шкін § 144, п. 7, 3, б
Мю́ллер § 128, п. 3
Мю́ллер § 138, п. 2, 2
Мю́нхен § 50, п. 5, прим.
мюри́д § 138, п. 2, 2
м'якопіднебі́нний § 40, п. 1, 2
м'я́льно-тіпа́льний § 40, п. 2, 2, а
м'я́со § 7, п. 1
м'я́со-во́вня́ний § 40, п. 2, 2, в
м'ясозаготіве́льний § 40, п. 1, 1
м'ясої́д § 36, п. 1, 1
м'я́со-моло́чний § 40, п. 2, 2, в
м'я́со-са́льний § 40, п. 2, 2, в
м'я́со-яє́чний § 40, п. 2, 2, в
м'я́та § 4, п. 1
М'я́тлєв § 144, п. 3, 3

Н

на А́дам-стрі́т § 140

набага́то § 41, п. 1, 1
на багато § 41, п. 1, 1, прим.
на бігу́ § 41, п. 2, 1
на́бік § 41, п. 1, 2
набі́рниця § 32, п. 4
на бі́с § 41, п. 2, 1
набрі́хувати § 11, п. 2
на вагу́ § 41, п. 2, 1
наве́рх § 41, п. 1, 2
наверху́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 2, 1
на ве́сну § 41, п. 2, 1
навздогі́н § 41, п. 1, 7
навздогі́н § 42, п. 1, 1
на́взнак § 41, п. 1, 7
на ви́бір § 41, п. 2, 1
навиво́ріт § 41, п. 1, 2
на видноті́ § 41, п. 2, 1
навили́т § 41, п. 1, 3
навіді́г § 41, п. 1, 3
на відмі́нно § 41, п. 2, 1
навідрі́з § 41, п. 1, 3
на ві́дчай § 41, п. 2, 1
навіже́ний § 29, п. 3, 2, прим.
навік § 41, п. 1, 2
навіки § 41, п. 1, 2
на віку́ § 41, п. 2, 1
на́віч § 41, п. 1, 2
навічно § 41, п. 1, 1
навіщо § 41, п. 1, 6
навкиду́ньки § 41, п. 1, 7
навко́ло § 41, п. 1, 7
навко́ло § 42, п. 1, 1
навкруги́ § 41, п. 1, 7
навкула́чки § 41, п. 1, 7
навмання́ § 30, п. 1, 4
навми́сне § 28, прим.
навми́сне § 41, п. 1, 7
навпаки́ § 41, п. 1, 7
навпереваги § 41, п. 1, 3
навпере́йми § 41, п. 1, 7
навпере́йми § 42, п. 1, 1
навприсядки § 41, п. 1, 7
навпросте́ць § 41, п. 1, 7
навря́д § 41, п. 1, 7
на́вскач § 41, п. 1, 7
на́вскіс § 41, п. 1, 7
навскоси́ § 41, п. 1, 7
навспра́вжки § 41, п. 1, 7
на́встіж § 41, п. 1, 7
навтікача́ § 41, п. 1, 7
навча́льний § 40, п. 2, 2, а
навча́льно-виховни́й § 40, п. 2, 2, а
навча́льно-нау́ковий § 40, п. 2, 2, а
на гаму́з § 41, п. 2, 1
на го́лову § 41, п. 2, 1
на-гора́ § 41, п. 1, 2
нагору́ § 41, п. 1, 2
нада́лі § 41, п. 1, 1
надве́чір § 41, п. 1, 2
на́двоє § 41, п. 1, 5
надво́рі § 41, п. 1, 2
на́дголодь § 41, п. 1, 2
Наддніпря́нщина § 50, п. 6, прим.
Надзвича́йний і Повнова́жний Посо́л § 60, п. 1
на́дзелень § 41, п. 1, 2
на ди́во § 41, п. 2, 1
надмі́р § 41, п. 1, 2
надмі́ру § 41, п. 1, 2
на добра́ніч § 41, п. 1, 1, прим.
надо́вго § 41, п. 1, 1
на дозві́ллі § 41, п. 2, 1
надпоту́жний § 31, п. 2
на Дру́рі-лейн § 140
над си́лу § 41, п. 2, 1
Надія § 143
на Е́ббі-роуд § 140
на жа́ль § 41, п. 2, 1
наза́вжди́ § 41, п. 1, 1
на за́втра § 41, п. 1, 1, прим.
наза́д § 41, п. 1, 2
наза́хват § 41, п. 1, 3
наздога́д § 41, п. 1, 3
наздогі́н § 41, п. 1, 7
на зло́ § 41, п. 2, 1
назо́всім § 41, п. 1, 1
на зразо́к § 41, п. 2, 1
назу́стріч § 42, п. 1, 1
назу́стріч § 41, п. 1, 3
наї́вний § 129, II
наї́вний § 3
наймéння § 9, п. 3, 4
на льоту́ § 41, п. 2, 1
на ми́ть § 41, п. 2, 1
на Монтріо́л-ро́уд § 140
на́морозь § 26, п. 1, 1
нани́з § 41, п. 1, 2
нанизу́ § 41, п. 1, 2
на ніщо́ § 41, п. 2, 1
нанодіагно́стика § 36, п. 1, 3
нанокомп'ю́тер § 35, п. 4, 3
наночасти́нки § 35, п. 2, 4

наночасти́нки § 35, п. 4, 3
на о́ко § 41, п. 2, 1
наоcліп § 41, п. 1, 7
наостáнку § 41, п. 1, 2
наостáнок § 41, п. 1, 2
напáм'ять § 41, п. 1, 2
напам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
на пам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
напéвне § 41, п. 1, 4
наперебíй § 41, п. 1, 3
наперéваги § 41, п. 1, 3
наперéд § 41, п. 1, 2
наперед о́дні § 42, п. 1, 1
наперекíр § 41, п. 1, 3
напереріз § 41, п. 1, 3
напівавтомáт § 36, п. 1, 6
напів'європéйський § 7, п. 4
напівімлá § 36, п. 1, 6
напівку́щ § 36, п. 1, 6
напівлюди́на § 36, п. 1, 6
напівмáвпа § 36, п. 1, 6
напівпітьмá § 36, п. 1, 6
напівпрáвда § 36, п. 1, 6
напівфабрикат § 36, п. 1, 6
напідпи́тку § 41, п. 1, 3
напíй «Жи́вчик» § 58, п. 1
напоготóві § 41, п. 1, 7
напокáз § 41, п. 1, 3
наполови́ну § 41, п. 1, 2
на пору́ки § 41, п. 2, 1
на пóтім § 41, п. 1, 1, прим.
напóхваті § 41, п. 1, 3
напочáтку § 41, п. 1, 2
наприкíнці § 42, п. 1, 1
напри́клад § 41, п. 1, 2
напр. — наприклад § 62, п. 1
напрóвесні § 41, п. 1, 2
напролóм § 41, п. 1, 3
напропáле § 41, п. 1, 3
на прощáння § 41, п. 2, 1
напру́ження § 32, п. 5
напускни́й § 33, п. 1
на рáдість § 41, п. 2, 1
на рáдощах § 41, п. 2, 1
нарáз § 41, п. 1, 2
нардéп § 35, п. 4, 1
наректи́ § 11, п. 2
нарéшті § 41, п. 1, 2
Нарє́жний § 144, п. 3, 4
Нарíжний § 144, п. 3, 4
нáрíвні § 41, п. 1, 2
нáрізно § 41, п. 1, 4
нарікáти § 11, п. 2
наркобíзнес § 35, п. 4, 2
нар. — народний § 62, п. 1
нарóд § 9, п. 3, 5, е
нарóдний § 9, п. 3, 5, е
нарóдний § 33, п. 1
нарóдний артúст Украíни § 56, прим. 1
нарóдно-ви́звóльний § 40, п. 2, 3
народногосподáрський § 40, п. 1, 2
народнопоети́чний § 40, п. 1, 2
нарóзхват § 41, п. 1, 3
на ру́ку § 41, п. 2, 1
Нар'ян-Мáр § 154, п. 3, 3
на самотí § 41, п. 2, 1
насáмперед § 41, п. 1, 8
на світáнку § 41, п. 2, 1
на Сент-Джеймс-стрíт § 140
Насє́дкін § 144, п. 3, 4
наси́лу § 41, п. 1, 2
на скаку́ § 41, п. 2, 1
нáскоком § 41, п. 1, 3
нáскрізь § 41, п. 1, 1
на слáву § 41, п. 2, 1
на слóво § 41, п. 2, 1
на смíх § 41, п. 2, 1
на сóвість § 41, п. 2, 1
на сóром § 41, п. 2, 1
наспíд § 41, п. 1, 2
нáспіх § 41, п. 1, 3
наспóді § 41, п. 1, 2
наспрáвді § 41, п. 1, 1
настáвник § 32, п. 1
настін. календар § 62, п. 1
насторóжі § 41, п. 1, 2
на Táймс-сквер § 140
Натáлка § 22, 5
Натáлка — Натáлці, Натáлчин § 26, п. 1, 3, прим.
Натáлчин § 22, 5
натрієвмíсний § 40, п. 1, 6
натрійорганíчний § 40, п. 1, 7
нáтрóє § 41, п. 1, 5
натщéсерце § 41, п. 1, 8
науково-експериментáльний § 40, п. 2, 2, а
науково обґрунтóваний § 40, п. 1, 4, прим. 1
наук. — науковий § 62, п. 1
Науково-дослідний інститут хімічного машинобудування § 61, п. 3, прим. 2
науково-прикладни́й § 40, п. 2, 2, а
на урá § 41, п. 1, 1, прим.

на ходу́ § 41, п. 2, 1
Нацба́нк § 35, п. 4, 1
націєтво́рення § 35, п. 2, 4
Націона́льна акаде́мія нау́к Украї́ни § 54, п. 3
Націона́льна бібліоте́ка Украї́ни і́мені В. І. Верна́дського § 54, п. 3
Націона́льна пре́мія Украї́ни і́мені Тара́са Шевче́нка § 57, п. 3
Націона́льний банк Украї́ни § 54, п. 1
Націона́льний університе́т «Остро́зька акаде́мія» § 54, п. 3
Націона́льний худо́жній музе́й Украї́ни § 54, п. 3
націона́льні збо́ри § 54, п. 5, прим. 3
націона́л-патріоти́чний § 40, п. 2, 1
нац. — національний § 62, п. 1
на́чеб § 43, п. 1
на́чебто § 43, п. 1
нача́тверо § 41, п. 1, 5
нашвидку́ § 41, п. 1, 4
нашвидку́ру́ч § 41, п. 1, 8
на шко́ду § 41, п. 2, 1
на ща́стя § 41, п. 2, 1
на́що § 41, п. 1, 6
нащо § 41, п. 1, 9, прим.
на що § 41, п. 1, 9, прим.
наяву́ § 41, п. 1, 2
но́вгоро́дський § 154, п. 2, 5
Но́вгород § 154, п. 2, 5
Но́вгород § 35, п. 3, 1
Но́вгород-Сі́верський § 148
Но́вгород-Сіверський § 152, п. 4, 2
Но́виков § 144, п. 7, 3, г
Но́виков-Прибо́й § 146, п. 3, 2
Но́вотний § 144, п. 11
Не́врлий § 144, п. 11
Нгуе́н Зу § 49, п. 4
Нгуєн Конг Хоа́н § 146, п. 1, 6
Не́дзведзь § 144, п. 13, 2, прим. 1
Не́дич § 144, п. 2
НДІ електромехані́чних при́ладів § 61, п. 3, прим. 2
НДІ тра́нспорту га́зу § 61, п. 3, прим. 2
НДІхіммаш § 61, п. 3, прим. 2
не § 44, п. 1, 1
не § 44, п. 1, 2
не § 44, п. 1, 3
не § 44, п. 1, 4
не § 44, п. 1, 5
не § 44, п. 1, 5, прим.
не § 44, п. 1, 6
не § 44, п. 2, 6
не § 44, п. 2, 8
неабу́хто § 44, п. 2, 7
неабия́кий § 44, п. 2, 7
небалаку́чий § 44, п. 2, 7
Небі́т-Да́г § 153, п. 2, 3, прим. 1
небі́т-да́гський § 153, п. 2, 3, прим. 1
невблага́нний § 29, п. 3, 1
невважа́ючи на... § 44, п. 2, 7
невда́лий § 44, п. 2, 7
невдо́взі § 44, п. 2, 5
невдога́д § 44, п. 2, 7
невесе́лий § 44, п. 2, 7
невже́ § 44, п. 2, 7
неви́нно § 44, п. 2, 5
не від то́го § 44, п. 1, 7
невіль́ник § 44, п. 2, 5
невмі́ння § 44, п. 2, 7
невго́лити § 44, п. 2, 5
невго́ля § 44, п. 2, 7
невпа́м'ятку § 44, п. 2, 7
невпи́нний § 44, п. 2, 5
невпи́нно § 44, п. 2, 5
неврожа́й § 44, п. 2, 7
невсипу́щий § 44, п. 2, 5
невтямки́ § 41, п. 1, 1
невтямки́ § 44, п. 2, 7
невче́ний § 44, п. 2, 7
нега́дано § 44, п. 2, 7
нега́йний § 44, п. 2, 5
негара́зд § 41, п. 1, 1
негативний § 122, п. 1
негліже́ § 140
него́да § 44, п. 2, 5
Негорі́ле § 149, п. 1, 3
недале́ко § 44, п. 2, 7
недарма́ § 44, п. 2, 7
неді́льник § 52, п. 2
недобача́ти § 44, п. 2, 6
недо́биток § 44, п. 2, 6
недо́брий § 44, п. 2, 7
недови́конаний § 44, п. 2, 6
недоде́ржаний § 44, п. 2, 6
недозрі́лий § 44, п. 2, 6
недоїда́ти § 44, п. 2, 6
недо́їдок § 44, п. 2, 6
недока́заний § 44, п. 2, 6
недокрі́в'я § 44, п. 2, 6
недо́літок § 44, п. 2, 6
недолю́блювати § 44, п. 2, 6
недо́ля § 44, п. 2, 7
недооці́нений § 44, п. 2, 6

недопи́саний § 44, п. 2, 6
недорі́д § 44, п. 2, 6
недоро́слий § 44, п. 2, 6
не до́сить § 44, п. 1, 7
недося́жність § 44, п. 2, 6
недоторка́нний § 29, п. 3, 1
недоторка́нність § 44, п. 2, 6
недо́ук § 44, п. 2, 6
недочува́ти § 44, п. 2, 6
недочу́тий § 44, п. 2, 6
недуга § 44, п. 2, 5
не ду́же § 44, п. 1, 7
недурно § 44, п. 2, 7
не-Євро́па § 44, п. 3, 3
не́жить § 44, п. 2, 5
незаба́ром § 44, п. 2, 5
незабу́тній § 33, п. 1
незбагне́нний § 44, п. 2, 7
незважа́ючи на… § 44, п. 2, 7
незважа́ючи (невважа́ючи) на те що § 43, п. 2, 2
нездійсне́нний § 29, п. 3, 1
нездо́ланий § 29, п. 3, 2, прим.
нездола́нний § 29, п. 3, 1
нездола́нний § 29, п. 3, 2, прим.
нездола́нність § 29, п. 3, 2
нездола́нно § 29, п. 3, 2
нездужати § 44, п. 2, 5
не здужати § 44, п. 2, 5
незлі́чений § 29, п. 3, 2, прим.
незліче́нний § 29, п. 3, 1
незліче́нний § 29, п. 3, 2, прим.
незліче́нний § 44, п. 2, 5
не зо́всім § 44, п. 1, 7
незрівня́нний § 29, п. 3, 1
не з руки́ § 41, п. 2, 1
незчу́тися § 44, п. 2, 5
неіндукти́вний § 129, II, прим.
неісто́та § 44, п. 3, 3
Не́льсон § 139, п. 1, 2
нелюди́на § 44, п. 3, 3
немали́й § 44, п. 2, 7
немо́в § 43, п. 1
немо́в § 44, п. 2, 7
немо́вби § 43, п. 1
немо́вбито § 43, п. 1
немовля́ § 44, п. 2, 5
не мо́жна § 44, п. 1, 7
нена́видіти § 44, п. 2, 5
нена́висний § 44, п. 2, 5
нена́висть § 44, п. 2, 5
ненаста́нний § 44, п. 2, 5
нена́че § 43, п. 1
нена́чебто § 43, п. 1
н. е. — нашої ери § 62, п. 1
нена́че § 44, п. 2, 7
нена́чебто § 44, п. 2, 7
неоімперіалізм § 129, II, прим.
неолі́т § 52, п. 2, прим. 3
неомодерні́ст § 35, п. 4, 2
неосо́ба § 44, п. 3, 3
неписьме́нний § 44, п. 2, 7
Непи́йвода § 146, п. 2, 1
Непи́йвода § 36, п. 1, 4
Непи́йпиво § 36, п. 1, 4
непоко́їтися § 44, п. 2, 5
не по-на́шому § 44, п. 1, 7
непору́шно § 44, п. 2, 5
непохи́тний § 44, п. 2, 5
непохи́тно § 44, п. 2, 5
непра́вда § 44, п. 2, 7
непримире́нний § 29, п. 3, 1
несамови́то § 44, п. 2, 5
несказа́нний § 29, п. 3, 1
нескінче́нний § 29, п. 3, 1
несла́вити § 44, п. 2, 5
не сла́вити § 44, п. 2, 5
несмілю́вий § 44, п. 2, 7
несподі́ванка § 44, п. 2, 7
нести́ § 9, п. 1, 1, е
Не́стор Літопи́сець § 49, п. 1
нестя́митися § 44, п. 2, 5
нестя́мний § 44, п. 2, 5
несу́ § 1
не сьогодні-за́втра § 35, п. 5, 3
не тре́ба § 44, п. 1, 7
Нетудиха́та § 146, п. 2, 2
не́ук § 44, п. 2, 5
не́хворощ § 30, п. 1, 3, прим.
Нехоро́шев § 144, п. 3, 3
не́хотя § 44, п. 2, 7
не цілко́м § 44, п. 1, 7
Нечу́й-Левиці́кий § 146, п. 3, 2
Нечу́й-Левиці́кий § 146, п. 4
Нечу́й-Левиці́кий § 49, п. 1
Ні́жин § 153, п. 1
ні́жинський § 153, п. 1
Ни́жній Но́вгород § 151, п. 2, 2
Ни́жня Тунгу́ска § 150, п. 1, 1
нижньогі́рський § 35, п. 1
Нижньодуна́йська низовина́ § 154, п. 2, 1, прим.
Нижньокили́мськ § 154, п. 2, 1
ни́жче § 20

ни́жчий § 20
низовина́ § 154, п. 2, 1, прим.
низьки́й § 20
низькоопла́чуваний § 40, п. 1, 4
низькопродукти́вний § 40, п. 1, 2
Ники́форов § 144, п. 7, 3, б
ни́рка § 129, І, п. 6
Ничи́пір § 143, п. 2, прим. 1
ні § 44, п. 1, 8
ні́би § 43, п. 1
ні́бито § 43, п. 1
ні в ко́го § 44, п. 1, 9
ні в я́кому § 44, п. 1, 9
ні́готь § 9, п. 3, 1, а
ні́де § 44, п. 2, 9
ні́де́ § 44, п. 2, 9
ні до ко́го § 44, п. 1, 9
ні до чо́го § 44, п. 1, 9
ніж § 43, п. 1
ні́женька § 9, п. 3, 1, в
ні́женька § 10, п. 1
ні́женька § 32, п. 9
ні́жка § 9, п. 3, 1, б
ні́жка § 14, п. 1
ні за́ що § 44, п. 1, 9
ні за що́ § 44, п. 1, 9
нізаща́ § 44, п. 2, 9
нізві́дки § 44, п. 2, 9
нізвідкіля́ § 44, п. 2, 9
ні з ки́м § 44, п. 1, 9
Нікараґуа § 140
нікуди́ § 44, п. 2, 9
нікого́ § 44, п. 2, 9
Ніколаєв § 144, п. 7, 3, б
Ніколаєвськ-на-Аму́рі § 149, п. 4, 3, б
ні́коли § 44, п. 2, 9
нікоди § 44, п. 2, 9
Нікоди́ § 140, прим.
Нікі́тін § 144, п. 7, 3, б
Ніл § 129, І, п. 4
німе́цький § 22, 1
Німе́ччина § 22, 1
ні́мфа § 49, п. 7, 2, прим. 1
ні на гріш § 41, п. 2, 1
ні на́ що § 44, п. 1, 9
ні на що́ § 44, п. 1, 9
ніна́що § 44, п. 2, 9
ні на я́кому § 44, п. 1, 9
«нісáн» § 58, п. 2
ніскі́льки § 44, п. 2, 9
нітро́хи § 44, п. 2, 9
ніхто́ § 44, п. 2, 9
Ні́ца § 128, п. 3
ніч § 9, п. 1, 1, а
ніч § 30, п. 1, 3
нічиї́м § 44, п. 2, 9
нічи́й § 44, п. 2, 9
нічни́й § 21
нічо́го § 44, п. 2, 9
ні́ша § 129, І, п. 6
ніщо́ § 44, п. 2, 9
ні́як § 44, п. 2, 9
ніяк. § 44, п. 2, 9
ніякий § 44, п. 2, 9
ніякому § 44, п. 2, 9
Нікополь § 148, прим.
нікуди § 44, п. 2, 9
На́льчик § 149, п. 4, 3, а
І́нна § 143
Но́белівська пре́мія § 49, п. 9, 3
Но́белівська пре́мія § 57, п. 3
Нова́ Зела́ндія § 50, п. 1
нова́ція § 128, п. 2
нове́ла § 121, п. 1, 1
Нови́й Зави́т § 53, п. 4
Нови́й рік § 52, п. 1
Нови́й Сад § 150, п. 1, 1
Нови́й Сад § 154, п. 1, 1
Нове́ Ме́сто § 149, п. 1
Нове́ Мі́сто § 154, п. 1, 1
Нове́ Мі́сто § 154, п. 2, 6
Нововолы́нськ § 154, п. 2, 1
Новогра́д-Воли́нський § 152, п. 4, 2
новозасно́ваний § 40, п. 1, 4
новоірла́ндський § 3, прим.
новоміськи́й § 154, п. 2, 6
новоміща́ни § 154, п. 2, 6
Новомли́нівська сільра́да § 50, п. 8
Новосиби́рськ § 154, п. 2, 1
Новосиби́рські острови́ § 154, п. 2, 1, прим.
Новосі́лки-на-Дніпрі́ § 154, п. 3, 5
новосі́лківський-на-Дніпрі́ § 154, п. 3, 5
Новосьо́лов § 144, п. 4, 2
новоутво́рений § 40, п. 1, 4
нога́ § 9, п. 1, 1, б
нога́ § 9, п. 1, 2
нога́ § 14, п. 1
ножетрима́ч § 35, п. 2, 3
но́жичок § 32, п. 8
ножі́вка § 32, п. 12
Нойба́уер § 136, п. 1
Нойбра́нденбург § 136, п. 1
норд-ве́ст § 36, п. 2, 2, в

норд-о́ст § 36, п. 2, 2, в
норд-о́стовий § 40, п. 2, 1
Нортга́йм § 136, п. 1
носи́ти § 32, п. 5
носі́ння § 9, п. 3, 4
носі́ння § 32, п. 5
носо́к § 9, п. 3, 5, а
носорі́г § 9, п. 3, 5, д
носорі́г § 36, п. 1, 3
нота́ція § 128, п. 2, прим.
Не́стір § 143, п. 2, прим. 1
НТШ § 63, п. 9
нульови́й § 33, п. 6
Нур ад Дін § 49, п. 2
Нур ед Дін § 146, п. 1, 4
Нур ед Ді́н § 147, п. 3
нуреддінівський § 147, п. 3
не́хтувати § 44, п. 2, 5
на́ціє- § 36, п. 2, 4
Ні́цца § 153, п. 2, 2
ні́ццький § 153, п. 2, 2
Нью-Йо́рк § 154, п. 3, 4
Нью-Йо́рк § 154, п. 3, 6, прим. 1
ньюйо́рківці § 154, п. 3, 6, прим. 1
нью-йо́ркський § 154, п. 3, 4
нью-йо́ркський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Ньюто́н § 139, п. 1, 1
ня́нька § 27, п. 2
ня́ньчин § 27, п. 2
ня́ньчити § 27, п. 2

О

об § 152, п. 1
оба́біч § 41, п. 1, 8
обби́ти § 29, п. 1, 1
оберлейтена́нт § 35, п. 4, 4
обермайстер § 35, п. 4, 4
оберофіце́р § 35, п. 4, 4
оберпрокуро́р § 35, п. 4, 4
Об'є́днання співме́шканців багатоквартирних буди́нків «Наш дім» § 54, п. 4
об'є́м § 7, п. 4
о́бік § 41, п. 1, 2
обі́руч § 41, п. 1, 8
о́біч § 41, п. 1, 2
об'їхати § 3
о́бласть П'ємо́нт § 50, п. 9
обл. — область; обласний § 62, п. 1
оборі́г § 9, п. 2, 3
обпали́ти § 31, п. 2
обробіток землі § 51, прим.
обтруси́ти § 31, п. 2
оввá § 29, п. 4
овéс § 9, п. 1, 1, г
Ові́дій § 129, І, п. 3
овочéвий § 33, п. 6
овочесхóвище § 35, п. 2, 3
огірóк Корольóк § 59, п. 3
огнéнний § 29, п. 3, 2
ого-го-гó § 35, п. 5, 4
Одáрка § 22, 5
Одáрчин § 22, 5
одві́ку § 41, п. 1, 2
одéржати § 1
Одéський держáвний літерату́рний музéй § 54, п. 3
оди́н в оди́н § 41, п. 2, 2
одина́дцять § 38, п. 1, 1
Одинцóв § 144, п. 7, 3, б
одни́м одна́ § 35, п. 5, 2, прим.
однодéнний § 35, п. 2, 1
Одáрка § 143, п. 1, прим. 2
Одéса § 148
Одéса § 152, п. 1
Одéса § 153, п. 2, 3
одéський § 153, п. 2, 3
оз. Бíле § 149, п. 1, 3
óзеро Свíтязь § 50, п. 1
оз. Ільмéнь § 149, п. 4, 1, а
оз. Колви́цьке § 149, п. 4, 3, д
оз. — озеро § 62, п. 1
оз. Селігéр § 149, п. 4, 1, в
ой-ой-óй § 35, п. 5, 4
Окайóмов § 144, п. 4, 1
окаáнний § 29, п. 3, 2
О'Кéйсі § 146, п. 1, 4, прим. 1
О'Кóннор Мак-Магóн § 146, п. 1, 4, прим. 1
окóлиця § 21
окóличний § 21
окрі́м § 42, п. 1, 2
округлояйцеподі́бний § 40, п. 1, 4, прим. 2
Оксáна § 143
Окуджáва § 142, п. 1, прим. 3
Óлдос § 133
Олександрóвич § 141
Олексíєнко § 141
Олексíєва § 33, п. 6
Олексíєнко § 32, п. 9
Олексíїв § 33, п. 6
Олексíйович § 32, п. 11
Олексáндр § 144, п. 1
олексáндро-пáщенківський § 154, п. 3, 2

Олекса́ндро-Па́щенкове § 154, п. 3, 2
Олефі́р § 143, п. 2, прим. 1
олів'є́ць § 9, п. 3, 1, а
оліїстий § 33, п. 5
олімпі́йська меда́ль § 57, п. 2
Олімпі́йські і́гри § 52, п. 2
Оліїйникова Слобода́ § 154, п. 3, 6
оліїйниково-слобідськи́й § 154, п. 3, 6
Оло́нець § 151, п. 2, 1
Оле́ній (острів) § 150, п. 1, 1
О́льга § 143, п. 1, прим. 1
О́льга § 22, 5
Ольго́піль § 148, прим.
Ольго́піль § 154, п. 2, 5
ольго́пільський § 154, п. 2, 5
О́льжин § 22, 5
О́льстер § 121, п. 1, 2
Они́ська § 22, 4, прим.
Они́ську § 22, 4
Они́сьчин § 22, 4, прим.
Они́щенко § 22, 4
Онищу́к § 22, 4
онколіка́рня § 35, п. 4, 2
ООН § 61, п. 2
оо́нівський § 61, п. 2
о. — острів, отець § 62, п. 1
о́пера «Травіа́та» § 55, п. 3
Опо́ле § 149, п. 1
о́пліч § 41, п. 1, 2
Організа́ція економі́чного співробі́тництва і ро́звитку § 54, п. 1
Організа́ція Об'є́днаних На́цій § 54, п. 5, прим. 1
органі́чний § 33, п. 2
о́рден Держа́ви § 57, п. 1
о́рден «За до́блесну ша́хтарську пра́цю» § 57, п. 1, 1
о́рден «Золота́ Зі́рка» § 57, п. 1, 2
о́рден кня́зя Яросла́ва Му́дрого § 57, п. 1
о́рден «Ма́ти-геро́їня» § 57, п. 1, 1
о́рден Свобо́ди § 57, п. 1
оре́л § 9, п. 3, 5, а
Оре́хово-Зу́єво § 149, п. 1, 3
Оре́хово-Зу́єво § 150, п. 1, 2
Оре́хово-Зу́єво § 152, п. 5
Оре́хово-Зу́єво § 154, п. 3, 1
оре́хово-зу́євський § 154, п. 3, 1
оркестр «Віртуо́зи Ки́єва» § 54, п. 5
Оре́л § 149, п. 2, 2
Оре́л § 152, п. 1
Оре́л § 153, п. 2
орло́вський § 153, п. 2
орли́ний § 33, п. 4
ортодо́кс § 123
ортопеди́чний § 33, п. 2
ортопе́дія § 123
О́свальд Бу́ргардт § 49, п. 1
освіти́ній § 33, п. 1
освітя́нський § 27, п. 2
Осе́л § 49, п. 7, 3
осетин § 153, п. 1
осетинський § 153, п. 1
Осипо́вичі § 149, п. 4, 3, д
осі́нній § 29, п. 1, 3
о́сінь § 9, п. 1, 1, а
осінь § 29, п. 1, 3
О́сло § 121, п. 1, 1
Осма́н-паша́ § 147, п. 4, 2
основни́й § 9, п. 3, 5, е
осо́ба § 9, п. 1, 1, б
Оссіа́н § 129, I, п. 2
оста́ннє § 4, п. 2
Остро́вська § 144, п. 11
Остро́вський § 144, п. 10
Остро́вський § 144, п. 11
Остро́г § 153, п. 2, 1
остро́зький § 153, п. 2, 1
о́стрів § 50, п. 1
острови́ Корале́ви Шарло́тти § 50, п. 2
острови́ Свято́ї Трі́йці § 50, п. 2
остюкува́тий § 33, п. 7
ось-о́сь § 41, п. 3, 5
ота́к § 29, п. 1, 1, прим.
ота́к § 41, п. 1, 1
отаки́й-то § 44, п. 3, 1
ота́м § 29, п. 1, 1, прим.
ота́м § 41, п. 1, 1
отепе́р § 29, п. 1, 1, прим.
о́тже § 43, п. 1
о́тже ж § 43, п. 2, 1
ото́ді § 29, п. 1, 1, прим.
ото́ж § 43, п. 1
ото́й § 29, п. 1, 1, прим.
оту́т § 29, п. 1, 1, прим.
оту́т § 41, п. 1, 1
Охти́рка § 148
ох-хо-хо́ § 35, п. 5, 4
оце́й § 29, п. 1, 1, прим.
очеви́дно § 41, п. 1, 8
очі́куваний § 34, п. 1
очі́кування § 11, п. 2
очі́кування § 34, п. 1
очі́кувати § 11, п. 2
очі́кувати § 34, п. 1

ощадкни́жка § 35, п. 4, 1

П

па § 140
па́вза § 131
Павло́ § 131
Па́влов § 9, п. 3, 5, г
па́вловський § 9, п. 3, 5, г
павути́ння § 32, п. 6
пагіне́ць § 5
Па-де-Кале́ § 154, п. 3, 5
Па-де-Кале́ § 50, п. 2, прим.
Пак Вансо́ § 49, п. 3
Пакиста́н § 129, III, п. 6
Пак Чіво́н § 146, п. 1, 6
Пала́у § 140
пала́ц § 27, п. 7
палацо́вий § 33, п. 6
палац Пото́цьких § 55, п. 2, прим.
палеозо́йська ера § 52, п. 2, прим. 3
палеолі́т § 52, п. 2, прим. 3
Пале́рмо § 121, п. 2
Палести́на § 129, III, п. 5
па́лець § 26, п. 1, 1
Пала́жка § 143, п. 1, прим. 1
па́ливо § 32, п. 2
Пали́цин § 144, п. 7, 3, г
пальто́ § 140
па́льці § 26, п. 1, 3
па́м'ятник Володи́миру Вели́кому § 55, п. 2, прим.
панамерика́нський § 35, п. 4, 2
Пана́мський перешийо́к § 50, п. 1
Пан Гімý́н § 49, п. 3
пан'європе́йський § 7, п. 4
пан-Євро́па § 35, п. 4, 2, прим.
Панібудьла́ска § 142, п. 1
Панібудьла́ска § 146, п. 2, 2
Панкра́тьєв § 144, п. 13, 1, а
панно́ § 128, п. 1
Пана́с Ми́рний § 146, п. 1, 2
Па́нченко § 27, п. 6
Па́па Ри́мський § 53, п. 6
папі́р § 9, п. 2, 6, прим.
па́пка § 9, п. 2, 1, прим. 2
Па́пуа § 140
парано́я § 126
параолімпі́єць § 35, п. 4, 2
Пара́ска § 22, 4, прим.
Пара́счин § 22, 4, прим.
парашу́т § 130, п. 2
парвеню́ § 140
Пари́ж § 153, п. 2, 1
пари́зький § 153, п. 2, 1
Пари́зька кому́на § 52, п. 1
пари́рувати § 34, п. 3
парі́ § 129, I, п. 5
парі́ § 140
парла́мент § 54, п. 5, прим. 3
Парна́с § 50, п. 5, прим.
па́росток § 9, п. 3, 5, а
Пара́ска § 143, п. 1, прим. 2
партійний § 129, I, п. 2
па́ртія війни́ § 54, п. 2
па́ртія ми́ру § 54, п. 2
па́рубок § 19, п. 1, 1
парува́ти § 34, п. 3
Па́сіка § 51
па́смо § 27, п. 3, прим.
Пасте́р § 132
пасту́х § 14, п. 2
патроне́са § 32, п. 4
патр. — патріарх § 62, п. 1
Па́уелл § 133
па́уза § 131
Па́уль § 131
паціє́нт § 130, п. 1
паяц § 27, п. 7
пі́вдень § 36, п. 1, 6, прим.
п/в (поштове відділення) § 62, п. 4
пе́вність § 9, п. 1, 1, а
педаго́г § 5
педа́ль § 121, п. 1, 2
педанти́зм § 32, п. 14
педуніверсите́т § 35, п. 3, 2
Пежо́ § 140
пейзажи́ст § 32, п. 14
пейзажи́ст-худо́жник § 37, п. 1, 3
пекти́ § 14, п. 3
Пеле́ § 121, п. 2
пе́лех § 9, п. 2, 3
Пе́лл-Ме́лл § 134
пе́нні § 128, п. 1
Пенсільва́нія § 128, п. 3, прим.
пенсне́ § 140
пеньо́к § 32, п. 13
первіснообщи́нний § 40, п. 1, 2
Перебу́йніс § 36, п. 1, 4
переве́ршувати § 11, п. 2
перевір § 27, п. 1
перев. — переважно § 62, п. 1
пе́ред § 9, п. 2, 3
передньобокови́й § 35, п. 1
передплати́ти § 31, п. 2

передусі́м § 41, п. 1, 6
передча́сний § 31, п. 2
переіна́кшити § 3, прим.
перекó́нувати § 11, п. 1
Перекотипóле § 146, п. 4
перекоти́пóле § 36, п. 1, 4
Перелéсник § 49, п. 7, 3
перелетíти § 11, п. 2
перелітáти § 11, п. 2
перемальóвуваний § 34, п. 2
перемальóвування § 34, п. 2
перемальóвувати § 34, п. 2
перемóга § 12, п. 1
перемóга § 21
перемóжець § 32, п. 3
перемóжний § 21
переóр § 9, п. 3, 5, ґ
перúстий § 33, п. 5
перíстий § 33, п. 5
Перéмишль § 153, п. 2, 3, прим. 1
перéмишльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Пéрсія § 50, п. 8
пéрсня § 28
пéрстень § 28
Пéрська затóка § 50, п. 1
Перýн § 53, п. 1
пестлúвий § 28
Петрó § 143
Петрá й Павлá § 53, п. 3
Петрóв § 144, п. 2
Петрíв § 9, п. 1, 1, в
Петрíвка § 53, п. 3
Петрó § 33, п. 6
Петрóва § 33, п. 6
Петрóве § 33, п. 6
Петропáвлівка § 154, п. 3, 2
Печ § 153, п. 2, 3, прим. 1
пéчений § 14, п. 3
печéний § 29, п. 3, 2, прим.
пéчений § 29, п. 3, 2, прим.
печивóдський § 154, п. 2, 3
пéчиво § 32, п. 2
Печúводи § 154, п. 2, 3
п'є § 7, п. 1
п'єдестáл § 138, п. 1, 1
п'ємó. § 4, п. 1
П'ємóнт § 138, п. 1, 1
П'éтро § 130, п. 1
Пєшкóвський § 144, п. 3, 4
Пивовáров § 144, п. 7, 3, б
Пилúпівка § 53, п. 3
Пиля́єв § 144, п. 7, 3, б
писáв-писáв § 35, п. 5, 1
Пúсемський § 9, п. 3, 5, е
писк § 28, прим.
пúснути § 28, прим.
письмéнник § 29, п. 1, 3
письмó § 27, п. 3, прим.
пихá § 21
пúшний § 21
піанíсимо § 128, п. 1
піанíсимо § 129, I, п. 6
піанíст § 32, п. 14
піáр-кампáнія § 36, п. 2, 2, а
піáр-áкція § 36, п. 2, 2, а
півóберт § 36, п. 1, 6, прим.
піввідéрний § 40, п. 1, 8
пів відрá § 36, п. 1, 6, прим.
пів годúни § 36, п. 1, 6, прим.
Півдéнно-Кавкáзька залізнúця § 50, п. 11, прим.
півдéнно-схíдний § 40, п. 2, 2, ґ
пívдень § 35, п. 3, 1
півд.-зах. (південно-західний). § 62, п. 3
Півдéнна Амéрика § 151, п. 2, 2
півдéнно-зáхідний § 40, п. 2, 2, ґ
пів Євróпи § 36, п. 1, 6, прим.
півзáхист § 36, п. 1, 6, прим.
пів Кúєва § 36, п. 1, 6, прим.
півкілограмóвий § 40, п. 1, 8
півкілометрóвий § 40, п. 1, 8
півкóло § 36, п. 1, 6, прим.
півкýля § 36, п. 1, 6, прим.
пів лíтра § 36, п. 1, 6, прим.
півлíтра § 36, п. 1, 6, прим.
півлітрóвий § 40, п. 1, 8
півмíсяць § 36, п. 1, 6, прим.
пів мíста § 36, п. 1, 6, прим.
Півнíчний морськúй шлях § 50, п. 11
Півнíчний пóлюс § 50, п. 1
півнíчно-зáхідний § 40, п. 2, 2, ґ
півнíчно-схíдний § 40, п. 2, 2, ґ
півн.-сх. (північно-східний) § 62, п. 3
Півнíчний Льодовúтий океáн § 151, п. 2, 2
Півнíчний пóлюс § 151, п. 2, 2
півовáл § 36, п. 1, 6, прим.
пів огірká § 36, п. 1, 6, прим.
півáркуш § 36, п. 1, 6, прим.
пів áркуша § 36, п. 1, 6, прим.
півóстрів § 36, п. 1, 6, прим.
пів óстрова § 36, п. 1, 6, прим.
півторá § 38, п. 1, 1
півтораметрóвий § 35, п. 2, 4
півтораметрóвий § 35, п. 4, 5

пів Украї́ни § 36, п. 1, 6, прим.
пів я́блука § 36, п. 1, 6, прим.
пів я́ми § 36, п. 1, 6, прим.
пів я́щика § 36, п. 1, 6, прим.
під бо́ком § 41, п. 2, 1
підборі́ддя § 9, п. 3, 2, а
підв'яза́ти § 7, п. 1, прим.
під го́ру § 41, п. 2, 1
піддда́шшя § 30, п. 1, 1
підзо́листо-боло́тний § 40, п. 2, 3
під'ї́зд § 3
під'ї́хати § 7, п. 4
під кіне́ць § 42, п. 3
Підкуйму́ха § 146, п. 4
Піднебе́сна § 50, п. 6, прим.
Піднебе́сна імпе́рія § 50, п. 6, прим.
піднесення § 32, п. 5
підні́жжя § 9, п. 1, 2
підпорядко́ваний § 34, п. 1
підпорядкува́ння § 34, п. 1
підпорядкува́ти § 34, п. 1
підру́чник «Істо́рія Украї́ни» § 55, п. 3
підря́д § 41, п. 1, 2
під си́лу § 41, п. 2, 1
підси́нюваний § 34, п. 1
підси́нювання § 34, п. 1
підси́нювати § 34, п. 1
підтри́мка § 31, п. 2
під ча́с § 42, п. 3
під'ю́дити § 7, п. 4
пієте́т § 129, I, п. 2
пі́зній § 33, п. 1
пік § 50, п. 1
Пікассо́ § 140
піке́ § 140
пікі́рувати § 34, п. 3
пік Шевче́нка § 50, п. 1
пілот § 129, I, п. 6
пілю́ля § 121, п. 1, 2
пір'я § 7, п. 2
пісе́нь § 26, п. 2, 2
піскува́тий § 33, п. 7
пі́сля то́го як § 43, п. 2, 2
піснярр § 33, п. 6
пісняре́ва § 33, п. 6
пісняре́ве § 33, п. 6
пі́сня «Стоїть гора́ висо́кая» § 55, п. 3
пісо́к § 22, 2
пісо́к § 22, 3
піфаго́рова теоре́ма § 49, п. 9, 3, прим. 2
піцика́то § 128, п. 1
пішохі́д § 9, п. 3, 5, д
пішохі́дний § 9, п. 3, 5, д
піща́ний § 22, 3
піщи́на § 22, 2
Піща́не § 149, п. 1, 3
Пйо́нтек § 144, п. 9, 2
Па́йонк § 144, п. 9, 2
Пйотро́вський § 144, п. 5, 1
по́ки що § 44, п. 1, 10
план § 121, п. 1, 1
планета § 51
пласки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
Па́лацький § 144, п. 11
плеєр § 121, п. 2
плеєр § 126
пле́нум § 121, п. 2
плести́ § 9, п. 1, 1, е
Плещеєв § 144, п. 3, 3
Плещеєво § 149, п. 1, 2
плея́да § 126
плисково́атий § 33, п. 7
пліму́тро́к § 59, п. 1
пли́тка § 9, п. 3, 1, б
пліч-о́-пліч § 41, п. 3, 5
пломбі́р § 32, п. 14
пло́ский § 26, п. 2, 1, а, прим.
пл. — площа § 62, п. 1
Пли́ски § 152, п. 2
плуг § 14, п. 1
плужо́к § 14, п. 1
плюск § 28, прим.
плю́снути § 28, прим.
пляж § 121, п. 1, 2
Пе́нза § 149, п. 1
По § 133
По § 140
по-ба́тьківськи § 41, п. 3, 1
по-ба́тьківському § 41, п. 3, 1
по́біч § 41, п. 1, 2
поблизу́ § 41, п. 1, 4
побо́їще § 32, п. 10
по-бойово́му § 41, п. 3, 1
по-брате́рськи § 41, п. 3, 1
по-бра́тньому § 41, п. 3, 1
по ба́тькові § 41, п. 3, 1, прим. 2
побутові́зм § 32, п. 14
по-ведме́жи § 41, п. 3, 1
Повене́ць § 151, п. 2, 1
пове́рх § 41, п. 1, 2
20-поверхо́вий § 40, п. 2, 4
повечі́р'я § 53, п. 8
Пова́жська Би́стриця § 154, п. 1, 1
повздо́вж § 42, п. 1, 1

Повідомляємо Вам… § 60, п. 2
пові́к § 41, п. 1, 2
пові́к-ві́ки § 35, п. 5, 2
по́вість § 30, п. 1, 3, прим.
повітроду́в § 35, п. 2, 3
повітрозабі́рник § 35, п. 2, 3
повноголо́сся § 9, п. 3, 2, а
пово́лі § 41, п. 1, 2
повсю́ди § 41, п. 1, 1
повсякча́с § 41, п. 1, 8
по-генералгуберна́торському § 41, п. 3, 1, прим. 1
погі́рдний § 9, п. 2, 2
поголі́в'я § 9, п. 3, 2, а
пого́рда § 9, п. 2, 2
по-господа́рськи § 41, п. 3, 1
по-господа́рському § 41, п. 3, 1
подві́р'я § 9, п. 1, 2
по дво́є § 41, п. 2, 4
поде́куди § 41, п. 1, 1
по́дорож § 9, п. 2, 3
по́дорож § 30, п. 1, 3
Подья́чев § 144, п. 3, 3
пое́ма «Енеї́да» § 55, п. 3
поета́пний § 130, п. 1
поете́са § 32, п. 4
по́за § 42, п. 1, 2
позавчо́ра § 41, п. 1, 1
позавчо́ра § 41, п. 1, 7
поза́ду § 41, п. 1, 2
по зако́ну § 41, п. 2, 1
поза́торік § 41, п. 1, 1
по-за́ячи § 41, п. 3, 1
поздо́вжній § 33, п. 1
пози́ція § 129, III, п. 1
по змо́зі § 41, п. 2, 1
по зна́кý § 41, п. 2, 1
поінформо́ваний § 34, п. 3
поінформува́ти § 129, II, прим.
поінформува́ти § 3, прим.
поінформува́ти § 34, п. 3
по-і́ншому § 41, п. 3, 1
по́їзд «Чорномо́рець» § 58, п. 3
по-коза́цькому § 41, п. 3, 1
поколиха́ти § 14, п. 3
покоси́ти § 16
поко́шений § 16
Покро́вське § 150, п. 1, 1
Покро́ва § 53, п. 3
Поку́ття, Полісся § 50, п. 6, прим.
по-лати́ні § 41, п. 3, 1
полу́драбок § 36, п. 1, 6
Полеви́й § 144, п. 11
Поло́зьєв § 144, п. 13, 1, а
поліївка § 32, п. 12
поліе́др § 130, п. 1
поліє́лей § 53, п. 8
полі́льник § 32, п. 1
полімотива́ція § 35, п. 4, 3
полірува́ти § 34, п. 3
полісахари́ди § 35, п. 4, 3
політико-економі́чний § 40, п. 2, 2, б
полу́кіпок § 36, п. 1, 6
полу́мисок § 36, п. 1, 6
поло́ження § 9, п. 2, 4
полта́вський § 22, 2
Полта́вщина § 22, 2
Полта́ва § 152, п. 1
полюва́ти § 34, п. 3
по-лю́дськи § 41, п. 3, 1
поля́ни § 49, п. 6
поля́рний § 121, п. 1, 2
пома́лу § 41, п. 1, 4
помі́ж § 42, п. 1, 2
помічни́й § 21
Пом'яло́вський § 144, п. 12
по́над § 42, п. 1, 2
понадпла́новий § 31, п. 2
по-на́шому § 41, п. 3, 1
по́ні § 140
по-німе́цьки § 26, п. 2, 1, а
по-німе́цькому § 26, п. 2, 1, а
по́ночі § 41, п. 1, 2
поняттє́вий § 33, п. 6
поодино́ці § 41, п. 1, 5
по́раний § 29, п. 3, 2, прим.
попада́ § 30, п. 1, 5, прим.
попгу́рт § 35, п. 4, 2
попере́д § 42, п. 1, 2
по-пе́рше, по-дру́ге, по-тре́тє § 41, п. 3, 2
попідвіко́нню § 30, п. 1, 4
попідти́нню § 30, п. 1, 4
попідти́нню § 41, п. 1, 7
по́пліч § 41, п. 1, 2
попму́зика § 35, п. 4, 2
по пра́ві § 41, п. 2, 1
по́при § 42, п. 1, 2
попурі́ § 129, I, п. 5
пора́дниця § 32, п. 4
порі́г § 9, п. 2, 3
поро́жній § 33, п. 1
по́рох § 9, п. 2, 3
пор. — порівняй, порівняйте § 62, п. 1
порси́й § 26, п. 2, 1, а, прим.

порт Ò́львія § 50, п. 13
Порт-о-Пре́нс § 50, п. 2, прим.
портре́т Му́соргського робо́ти Ре́піна § 55, п. 2, прим.
портьє́ § 130, п. 1
по́руч § 41, п. 1, 2
по́ряд § 41, п. 1, 2
поса́джений § 15
посади́ти § 15
по-сво́єму § 41, п. 3, 1
посе́ре́д § 42, п. 1, 2
посере́дині § 41, п. 1, 2
по си́лі § 41, п. 2, 1
послідо́вно миролю́бний § 40, п. 1, 4, прим. 1
по со́вісті § 41, п. 2, 1
Посо́л Респу́бліки По́льща § 56, прим. 3
по-соціалдемократи́чному § 41, п. 3, 1, прим. 1
постача́льник § 32, п. 1
постача́льно-збу́товий § 40, п. 2, 2, а
по́стол Матві́й § 53, п. 2, прим. 1
по сусі́дству § 41, п. 2, 1
по-сусі́дськи § 41, п. 3, 1
по-сусі́дському § 41, п. 3, 1
по су́ті § 41, п. 2, 1
Потебня́нські чита́ння § 49, п. 9, 3
пото́к § 9, п. 3, 5, ґ
пото́н § 9, п. 3, 5, ґ
пото́п § 9, п. 3, 5, е
потребува́ти § 11, п. 2
по тро́є § 41, п. 2, 4
потро́ху § 41, п. 1, 1
Потсда́мська уго́да § 55, п. 1
потужний § 33, п. 1
по-украї́нськи § 26, п. 2, 1, а
по-украї́нськи § 41, п. 3, 1
по-украї́нському § 26, п. 2, 1, а
по-украї́нському § 41, п. 3, 1
по-францу́зьки § 26, п. 2, 1, а
по-францу́зькому § 26, п. 2, 1, а
по-християнському § 41, п. 3, 1
Почаївська ла́вра § 55, п. 2
почасти § 41, п. 1, 2
по че́рзі § 41, п. 2, 1
по че́тверо. § 41, п. 2, 4
почі́м § 41, п. 1, 6
почо́му § 41, п. 1, 6
поч. — початок § 62, п. 1
почуття́ § 30, п. 1, 1
по щи́розі § 41, п. 2, 1
поя́снення § 9, п. 3, 4
п. — пан; параграф; пункт § 62, п. 1
П-поді́бний § 35, п. 5, 9
пп. — пани, панове; параграфи; пункти § 62, п. 1
по́при те що § 43, п. 2, 2
правобере́жний § 40, п. 1, 2
правору́ч § 41, п. 1, 8
Пра́га § 19, п. 1, 2
пра́зький § 19, п. 1, 2
пра́пор § 9, п. 3, 5, е
працездатний § 35, п. 2, 3
працівни́к § 32, п. 1
Пра́вдинськ § 149, п. 4, 2, прим.
Пра́га § 152, п. 1
Пра́га § 153, п. 2, 1
Па́рдубиці § 149, п. 1, 3, прим.
прега́рний § 31, п. 3
презавзя́тий § 31, п. 3
президе́нт § 56, прим. 1
Президе́нт Націона́льної акаде́мії нау́к Украї́ни § 56, прим. 3
Президе́нт Сполу́чених Шта́тів Аме́рики § 56
Президе́нт Украї́ни § 56
презі́дія § 54, п. 6
презі́рливий § 31, п. 3
презі́рство § 31, п. 3
прекра́сний § 31, п. 3
прем'є́р § 138, п. 1, 1
прем'є́р-мініс́тр § 56, прим. 1
Прем'є́р-мініс́тр Кана́ди § 56
прем'є́р-мініс́тр § 36, п. 2, 2, в
преміумкла́с § 35, п. 4, 3
прему́дрий § 31, п. 3
преосвяще́нний § 31, п. 3
препога́но § 31, п. 3
преподо́бний § 31, п. 3
преподо́бний Серафи́м Саро́вський § 53, п. 2, прим. 1
пресвіт. — пресвітер § 62, п. 1
Пресвята́ Богоро́диця § 53, п. 2, прим. 1
пресконфере́нція § 35, п. 4, 2
престо́л § 31, п. 3
префекту́ра Тоя́ма § 50, п. 9
Пречи́ста Ді́ва § 53, п. 2
пречудо́во § 31, п. 3
пра́зький § 153, п. 2, 1
Приазо́в'я § 50, п. 6, прим.
приамудар'ї́нський § 154, п. 3, 3
приббере́жний § 31, п. 3
прибі́гти § 31, п. 3
Прибу́лкін § 144, п. 7, 3, в

прибо́рканий § 31, п. 3
прибо́ркати § 31, п. 3
прибудо́ваний § 31, п. 3
прибудува́ти § 31, п. 3
прива́бити § 31, п. 3
прива́бливий § 31, п. 3
привілейо́ваний § 8, п. 1, 1
Приво́лжя § 149, п. 4, 3, г
Прива́лов § 144, п. 7, 3, в
привселю́дно § 41, п. 1, 8
при́гірок § 31, п. 3
Придніпро́вська залізни́ця § 50, п. 11
приіссикку́льський § 154, п. 3, 6, прим. 2
приіссикку́льці § 154, п. 3, 6, прим. 2
прийде́шній § 33, п. 1
Прику́мськ § 149, п. 4, 3, ґ
прикордо́нний § 31, п. 3
прикрути́ти § 31, п. 3
прикру́чений § 31, п. 3
прила́ддя § 27, п. 5
Прилу́ки § 152, п. 2
Прилу́ки § 153, п. 2, 2
прилу́цький § 153, п. 2, 2
Приміськѝй вокза̀л § 50, п. 13
Примо́р'я § 149, п. 4, 3, г
при́мула § 121, п. 1, 1
прина́дний § 33, п. 1
прине́сений § 1
принцеса § 56, прим. 2
при́п'ятський § 27, п. 3
При́п'ять § 27, п. 3
приро́дний § 33, п. 1
при́стань Ржи́щів § 50, п. 13
пристáркуватий § 31, п. 3
причепи́ти § 11, п. 2
причіпля́ти § 11, п. 2
причо́му § 43, п. 1
пришви́дшення § 31, п. 3
пришви́дшити § 31, п. 3
прищéплювати § 11, п. 2
при́язнь § 30, п. 1, 3, прим.
при́ярок § 31, п. 3
пр'і́звисько § 31, п. 3
пр'і́звище § 31, п. 3
пр'і́рва § 31, п. 3
Про́кіп § 143, п. 2, прим. 1
пров. — провулок § 62, п. 1
програ́ма «Партне́рство зара́ди ми́ру» § 55, п. 3
проґа́вити § 6, п. 1
проє́кт § 126
проє́кція § 126
проза́їк § 3
проза́їк § 32, п. 1, прим.
прозаї́чний § 33, п. 2
прої́зд § 28
проїзни́й § 28
пройди́світ § 36, п. 1, 4
Про́кі́п § 9, п. 2, 6, прим.
прокру́стове ло́же § 49, п. 9, 3, прим. 2
Прокурату́ра мі́ста Ки́єва § 54, п. 1
Прокóф'єв § 144, п. 12
променисти́й § 33, п. 5
Прометéй § 123
промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
про́мі́ж. § 42, п. 1, 2
промі́нчик § 27, п. 2
пропаганди́ст § 19, п. 2
пропаганди́стський § 19, п. 2
пропорці́йний § 33, п. 1
проро́к § 9, п. 3, 5, е
прор. — пророк § 62, п. 1
проскоми́дія § 53, п. 8
прости́ти § 11, п. 1
прости́ти § 17
проте́ § 43, п. 1
проте́ § 43, п. 1, прим.
прото́ка Лаперу́за § 50, п. 1
професі́йно орієнто́ваний § 40, п. 1, 4, прим. 1
проф. — професор § 62, п. 1
профспі́лка § 35, п. 4, 1
профспілко́вий § 35, п. 4, 1
прощáти § 11, п. 1
про́щений § 17
При́п'ять § 148
Про́стейов § 150, п. 1, 3
Пе́рська зато́ка § 151, п. 2, 2
При́швін § 144, п. 7, 3, в
Пе́рше Садове́ § 154, п. 1, 3
Пршéров § 150, п. 1, 3
пря́диво § 32, п. 2
Пря́шів § 150, п. 1, 3
Псалти́р § 53, п. 4
Пи́сарев § 144, п. 3, 3
Пи́сарев § 144, п. 7, 3, б
псéвдо-Фáуст. § 35, п. 4, 2, прим.
псевдогромадя́нський § 35, п. 4, 2
псевдоéфект § 130, п. 1
псевдоісторичний § 129, II, прим.
псевдонау́ка § 35, п. 4, 2
Псков § 152, п. 1
Пташи́нський § 144, п. 8
Пéтер § 142, п. 3, прим. 1

Пе́тер § 142, п. 3, прим. 1
по́тинський § 153, п. 1
По́ті § 153, п. 1
Публі́чне акціоне́рне товари́ство «Ві́нницький універма́г» § 54, п. 4
Пугачо́в § 144, п. 4, 3
пу́жално § 27, п. 4
пу́жальце § 27, п. 4
пусти́ти § 16
пу́щений § 16
Пе́чський § 153, п. 2, 3, прим. 1
пшени́ця § 10, п. 1
пшени́ця § 10, п. 1
пшени́ця § 21
пшени́ця «золотоколо́са» § 59, п. 2
пшени́чний § 21
Пу́шкін § 144, п. 7, 1
Пу́шкіно § 150, п. 1, 2
пшоно́ § 10, п. 1
пу́ща-води́цький § 154, п. 3, 1
Пу́ща-води́цький § 40, п. 2, 1
Пу́ща-Води́ця § 152, п. 5
Пу́ща-Води́ця § 154, п. 3, 1
пюпі́тр § 138, п. 2, 2
пюре́ § 138, п. 2, 2
П'я́ста § 7, п. 1
Пясе́цький § 144, п. 12, прим.
п'ятдеся́т § 38, п. 1, 1
п'ятдесятимільйо́нний § 38, п. 1, 2
п'ятдесятито́нний § 40, п. 1, 8
П'ятиго́рськ § 149, п. 4, 3, г
П'ятиго́рськ § 154, п. 2, 2
П'ятиха́тки § 154, п. 2, 2
п'ятиха́тський § 154, п. 2, 2
Пятру́сь Бро́вка § 144, п. 1
п'ятсотдвадцятип'ятирі́ччя § 35, п. 4, 5
п'ятсоттридцятити́сячний § 38, п. 1, 2
п'ять § 4, п. 1
п'ять § 7, п. 1
П'ячене́нца § 138, п. 1, 1
О́равець § 142, п. 3, прим. 1

Р

Ра́ві § 49, п. 8
рагу́ § 140
ра́да § 54, п. 6
Ра́да націона́льної безпе́ки та оборо́ни Украї́ни § 54, п. 1
ра́дий-радіси́нький § 35, п. 5, 2
ра́дити § 15
ра́дій § 129, I, п. 2
ра́діо § 140
радіокомітет § 35, п. 2, 4
радіокомітет § 36, п. 1, 3
радіоспектрогеліогра́фія § 36, п. 1, 7
радіофізи́чний § 40, п. 1, 1
ра́дість § 9, п. 1, 1, а
ра́дість § 27, п. 3
ра́діус § 129, I, п. 2
Радчу́к § 27, п. 6
Ради́щев § 144, п. 7, 3, г
7-разо́вий § 40, п. 2, 4
раз у ра́з § 41, п. 2, 2
райо́н § 8, п. 1, 1
Рамбує́ § 126
Рамбує́ § 130, п. 1
Рамбує́ § 140
рандеву́ § 140
ра́нішній § 33, п. 1
ра́нній § 33, п. 1
ранньости́глий § 35, п. 1
Рафае́лева «Мадонна» § 49, п. 9, 1
Рафае́ль § 121, п. 1, 2
Рафае́ль § 139, п. 1, 2
Рафае́ль § 140
раціо́н § 129, I, п. 2
раціона́льний § 128, п. 2
р. Бере́зова § 149, п. 2, 2
Ра́ва-Ру́ська § 152, п. 4, 2
Ра́ва-Ру́ська § 154, п. 3, 1
ра́ва-ру́ський § 154, п. 3, 1
Рі́вне § 148
Рі́вне § 152, п. 3
Рі́вне § 152, п. 3, прим.
Ри́га § 153, п. 2, 1
Ри́гор Бородулі́н § 144, п. 1
Ра́дич § 144, п. 6
ра́діо- § 36, п. 2, 4
Ру́дольштадт § 154, п. 2, 5
Ра́домишль § 153, п. 2, 3, прим. 1
ра́домишльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
реалі́зм § 128, п. 2
реалі́зм § 32, п. 14
реа́льний § 128, п. 2
революціоне́р § 129, I, п. 2
револю́ція § 121, п. 1, 2
револю́ція § 128, п. 2
регулюва́льник § 32, п. 1
регуля́тор § 121, п. 1, 2
реда́кторка § 32, п. 4
ред. — редактор; редакція § 62, п. 1
ре́дька § 27, п. 3, прим.
реєстр § 130, п. 1
режи́м § 129, III, п. 1

Ре́зерфорд § 124
Ре́ймське Єва́нгеліє § 55, п. 3, прим. 2
Рейн § 136, п. 1
ре́квієм Мо́царта § 55, п. 2, прим.
ре́крутський § 22, 1
ре́крутчина § 22, 1
ре́ктор § 56, прим. 1
реляція § 128, п. 2, прим.
ремесло́ § 28, прим.
ремиґа́ти § 6, п. 1
ремінє́ць § 9, п. 3, 1, а
ремісни́к § 28, прим.
Ренеса́нс § 52, п. 1
Рено́ § 140
Рентге́н § 132
рентге́н § 49, п. 5
Реньє́ § 139, п. 1, 1
репети́рувати § 34, п. 3
репетува́ти § 34, п. 3
респонде́нт § 128, п. 2, прим.
респу́бліка § 129, І, п. 6
Респу́бліка Болга́рія § 50, п. 6
Респу́бліка Коре́я § 50, п. 6
Республіка́нська па́ртія США § 54, п. 2
рестора́н «Ли́бідь» § 54, п. 5
ре́тро § 140
реформа́ція § 128, п. 2
Ре́чиця § 149, п. 1, 3
речови́й § 33, п. 6
речові́зм § 32, п. 14
Рієка § 149, п. 4, 1, в
Рє́пін § 144, п. 3, 4
Ржев § 149, п. 1, 2
ри́зький § 153, п. 2, 1
Рибако́в § 144, п. 8
риба́лка — риба́лці, риба́лчин § 26, п. 1, 3, прим.
риба́льство § 26, п. 1, 3
рибокомбіна́т § 35, п. 2, 1
Рив'є́ра § 129, ІІІ, п. 4
Рив'є́ра § 138, п. 1, 1
Ри́га § 129, ІІІ, п. 4
Риджент-стрі́т § 129, ІІІ, п. 4, прим. 1
ри́зький § 129, ІІІ, п. 4
Ри́мсько-католи́цька це́рква § 53, п. 5
Рись § 142, п. 1, прим. 2
рись § 142, п. 1, прим. 2
риф § 129, ІІІ, п. 1
ришто́ваний § 34, п. 1
ришто́вання § 34, п. 1
риштува́ння § 34, п. 1
риштува́ти § 34, п. 1
рі́вень § 9, п. 3, 1, а
рієлтор § 129, І, п. 2
рієлтор § 130, п. 1
Різдво́ § 53, п. 3
різдвя́ний § 7, п. 1, прим.
різдвя́ний § 27, п. 3
Різдвя́ний піст § 53, п. 3
різки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
рі́зко § 26, п. 2, 1, а, прим.
різноспрямо́ваний § 40, п. 1, 4
різьба́р § 27, п. 3
різьбя́р § 27, п. 3
рік § 21
рік у рі́к § 41, п. 2, 2
рілля́ § 30, п. 1, 2
Рі́о-де-Жане́йро § 50, п. 2, прим.
Ріо-де-Жане́йро § 154, п. 3, 5
Рі́о-Не́гро § 50, п. 4, прим.
Річард § 129, І, п. 3
Рі́чард Ле́вове Се́рце § 49, п. 9, 2
рі́чечка § 32, п. 8
річни́й § 21
125-рі́чний § 40, п. 2, 4
90-рі́чний § 40, п. 2, 4
750-рі́ччя § 36, п. 1, 5, прим.
Рішельє́ § 132
Ра́їч § 144, п. 6
О́рлов § 150, п. 1, 3
Ри́мський-Ко́рсаков § 146, п. 3, 2
р-н (район) § 62, п. 2
р. н. — рік народження § 62, п. 1
робо́в-робо́в § 35, п. 5, 1
ро́бить § 26, п. 2, 3
робінзо́н § 49, п. 5
робітни́к § 9, п. 1, 2
робітни́ць § 26, п. 2, 2
ро́блять § 26, п. 2, 3
робо́та § 9, п. 1, 2
Рогачо́во § 149, п. 2, 3
родзи́нка § 129, ІІІ, п. 1
Рожи́щенський райо́н § 50, п. 8
розгі́н § 9, п. 3, 5, ґ
розграфи́ти § 18
роздорі́жжя § 9, п. 3, 2, а
роззбро́їти § 29, п. 1, 1
роззя́ва § 29, п. 1, 1
розідра́ти § 9, п. 2, 1
ро́зкіш § 30, п. 1, 3
розм'я́кнути § 7, п. 1, прим.
розри́в-трава́ § 36, п. 2, 2, а
розтягну́ти § 31, п. 2
ро́зтяг-стиск § 36, п. 2, 1, б

розхита́ти § 31, п. 2
ро́зчин § 31, п. 2
роз'ю́шити § 7, п. 4
р. Оленьо́к § 149, п. 2, 2
роликопідши́пник § 36, п. 2, 4
романі́ст § 32, п. 14
рома́н «Сто ро́ків само́тності» § 55, п. 3
романти́зм § 32, п. 14
рома́нтик § 32, п. 1, прим.
Ромни́ § 152, п. 2
Ріо-Не́гро § 154, п. 3, 3
Россі́ні § 129, I, п. 3
Россі́ні § 140
Росто́в-на-Дону́ § 152, п. 6
Росто́в-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
росто́вський-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
рости́ § 9, п. 1, 1, е
Русь § 148
рот § 9, п. 2, 1, прим. 1
роя́ль § 126
р. — рік; річка § 62, п. 1
р/р (розрахунковий рахунок) § 62, п. 4
рр. — роки § 62, п. 1
ру́ський § 153, п. 2, 3
Рти́щево § 149, п. 4, 3, д
Ру́дбек § 128, п. 4
Рудольф Ді́зель § 129, I, п. 3
рудольшта́дтський § 154, п. 2, 5
Руж'є́ § 138, п. 1, 1
руї́на § 129, II
руї́на. § 3
рука́ § 14, п. 1
Руму́нія § 50, п. 6
рум'я́ний § 7, п. 1
Рум'я́нцев § 144, п. 12
руса́лка § 49, п. 7, 2, прим. 1
Руссо́ § 128, п. 3
Русь § 153, п. 2, 3
«Ру́ська пра́вда» § 55, п. 3, прим. 2
Руф § 140, прим.
ру́ченька § 26, п. 2, 1, б
ру́чка § 14, п. 1
рушни́к § 21
рушни́ця § 21
Р. Х. — Різдво Христове § 62, п. 1
Річард Ле́вове Се́рце § 146, п. 1, 1
Річард Ле́вове Се́рце § 146, п. 5
Річард Ле́вове Се́рце. § 147, п. 4, 1
Ре́чиця § 151, п. 2, 1
Ре́чиця § 152, п. 1
900-річчя. § 36, п. 1, 5, прим.
Ро́щино § 150, п. 1, 2
рюза́к § 138, п. 2, 2
рюза́к § 4, п. 2
Рю́мін § 144, п. 12, прим.
рю́мсати § 7, п. 2, прим.
рюш § 138, п. 2, 2
рюш § 4, п. 2
рябу́й § 7, п. 2, прим.
ряд § 4, п. 2
Рязань § 151, п.1, прим.
ря́сно § 4, п. 2

С

Саарбрю́кен § 137
Саваоф § 53, п. 1
Са́вич § 32, п. 11
Са́вівна § 32, п. 11
Са́вович § 32, п. 11
Савоя § 126
сади́ти § 15
Садо́ве товари́ство «Лісова́ поля́на» § 54, п. 4
Са́зерленд § 124
Саї́д § 129, II
саквоя́ж § 126
Сало́ніки § 152, п. 2
Сала́сьєв § 144, п. 13, 1, а
сам на са́м § 41, п. 2, 2
самобу́тній § 33, п. 1
самовихова́ння § 35, п. 2, 1
самовчи́тель § 35, п. 2, 1
самохі́д § 9, п. 3, 5, д
самохі́д § 36, п. 1, 1
самохі́дний § 9, п. 3, 5, д
самохі́дний § 40, п. 1, 1
самохі́ть § 41, п. 1, 8
Сан- § 50, п. 4
санітарний день § 52, п. 2
Санкт- § 50, п. 4
Санкт-Га́ллен § 154, п. 3, 4
Санкт-Петербу́рг § 50, п. 4
Сан-Мартін § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сан-Сальвадо́р § 154, п. 3, 4
Санта- § 50, п. 4
Са́нта-Ба́рбара § 50, п. 4
Сан-Франци́ско § 50, п. 4
Сапу́н-гора́ § 37, п. 1, 2
Сарди́нія § 129, III, п. 5
Сара́єво § 150, п. 1, 2
Сара́єво § 152, п. 3, прим.
Сату́рн § 51
Са́уті § 124
саяни § 50, п. 12

Со́боль § 144, п. 13, 1, в
сва́ха § 12, п. 1
сва́ха § 22, 5
сва́шин § 22, 5
свекру́ха § 33, п. 3
свекру́шин § 33, п. 3
Свенці́цький § 144, п. 9, 2
свердли́льно-довба́льний § 40, п. 2, 2, а
свердли́льно-шліфува́льний § 40, п. 2, 2, а
свинома́тка § 35, п. 2, 3
свинопа́с § 35, п. 2, 3
свинце́во-мі́дний § 40, п. 2, 2, а
свиня́ § 30, п. 1, 5, прим.
Свідзи́нський § 144, п. 13, 2, прим. 1
свіжі́сінький § 26, п. 2, 1, б
сві́жість § 32, п. 3
свіжозру́баний § 40, п. 1, 4
свіжоско́паний § 40, п. 1, 4
Свір § 152, п. 1
світ § 27, п. 3
Світла́на § 143
Світла́на § 144, п. 1
світловодолікува́ння § 36, п. 1, 7
світлопоглина́льний § 40, п. 1, 3
Світоза́р § 143, п. 2, прим. 2
Све́кор § 142, п. 1
св. — святий § 62, п. 1
сва́тівський § 153, п. 2
Сва́тове § 152, п. 3, прим.
Сва́тове § 153, п. 2
Сві́тязь § 152, п. 1
Свьо́нтек § 144, п. 9, 2
Свя́дек § 144, п. 11
Свя́дек § 144, п. 13, 2, прим. 1
свята́ великому́ченица Варва́ра § 53, п. 2, прим. 1
Свята́ Трі́йця § 53, п. 2
Свята́ Трі́йця § 53, п. 2, прим. 1
Святве́чір § 35, п. 4, 1
Свяге́ Письмо́ § 53, п. 4
святий § 50, п. 2
свяги́й Пантелеймо́н § 53, п. 2, прим. 1
Святі́йший Патріа́рх Ки́ївський і всієї Руси-Украї́ни, Католико́с-Патріа́рх усієї Грузії, Верхо́вний Архієпи́скоп (Верхо́вний Архиєпи́скоп). § 53, п. 6
святко́вий § 33, п. 6
свя́то § 7, п. 1, прим.
свя́то § 27, п. 3
свяще́нний § 29, п. 3, 2
свяще́нник § 29, п. 1, 3
с.-г. (сільськогосподарський) § 62, п. 3
Си́дір § 143, п. 2, прим. 1
с.-д. — соціал-демократ, соціал-демократичний § 62, п. 3
се́бто § 43, п. 1
Севасто́поль § 148, прим.
Севасто́поль § 154, п. 2, 5
севасто́польський § 154, п. 2, 5
Севі́лья § 129, І, п. 4
Севі́лья § 139, п. 1, 1
Седа́н § 50, п. 5, прим.
Се́длачек § 144, п. 2
сейл § 121, п. 1, 1
сейм § 54, п. 5, прим. 3
секво́я § 126
секрета́р § 27, п. 1
секрета́р § 56, прим. 1
се́ла § 1
село́ Іва́на Франка́ § 154, п. 1, 3
Се́лінджер § 134
село́ Миха́йло-Коцюби́нське § 154, п. 1, 3
село́ § 1
село́ § 9, п. 1, 1, б
село́ § 9, п. 1, 2
сел. — селя́нський § 62, п. 1
селян. — селя́нський § 62, п. 1
селя́нський § 27, п. 2
селянськ. — селя́нський § 62, п. 1
Сем § 134
семе́стр § 127
Семиго́ри § 154, п. 2, 2
семигі́рський § 154, п. 2, 2
семиде́нний § 35, п. 2, 4
семимілья́рдний § 38, п. 1, 2
Семипала́тинськ § 149, п. 4, 3, г
Семипі́лки § 154, п. 2, 2
семипі́лківський § 154, п. 2, 2
семиразо́вий § 40, п. 1, 8
Семрі́чна війна́ § 52, п. 1
Семе́н § 143
Семе́н § 144, п. 1
Семе́нов § 144, п. 4, 2
Семе́ново § 149, п. 2, 2
Семьо́ркін § 144, п. 4, 2
Сен- § 50, п. 4
сена́т § 54, п. 5, прим. 3
сенберна́р § 50, п. 12
Сен-Гота́рд § 154, п. 3, 4
Сенке́вич § 144, п. 2
Сенке́вич § 144, п. 6, 2
Сен-Ло́ § 50, п. 4
Сен-Сімо́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сент- § 50, п. 4

Сент-Бе́в § 146, п. 3, 2
Сент-Джо́нс § 50, п. 4
Сент-Лу́їс § 154, п. 3, 4
сеньйо́р § 139, п. 1, 1
Серако́вський § 144, п. 2
Сергі́ївна § 32, п. 11
се́рде́нько § 32, п. 9
серде́ць § 26, п. 2, 2
серде́чний § 21
серде́шний § 21
се́ред § 9, п. 2, 3
сере́дні віки́ § 52, п. 2, прим. 3
середньоверхньоніме́цька § 40, п. 1, 5
середньові́ччя § 35, п. 1
середньові́ччя § 52, п. 2, прим. 3
середньодобови́й § 35, п. 1
середньонижньоніме́цька § 40, п. 1, 5
серйозний § 138, п. 2, 1
се́рфінг § 122, п. 1
се́рфінг § 135
се́рце § 21
серць § 26, п. 2, 2
Сесі́ль § 140, прим.
се́сія § 54, п. 6
се́сія Хмельни́цької міськра́ди. § 54, п. 6
Си́зрань § 149, п. 5
Си́зрань § 152, п. 1
Си́вий § 49, п. 8
Сивокі́нь § 146, п. 4
сива́ський § 153, п. 2, 3
Сива́ш § 153, п. 2, 3
Сиксти́нська капе́ла § 55, п. 2
Сиктивка́р § 149, п. 5
си́ла-силе́нна § 35, п. 5, 2
силе́нний § 29, п. 3, 1
силуе́т § 129, I, п. 3
силуе́т § 129, III, п. 1
сильнодійний § 40, п. 1, 4
Симео́н § 144, п. 6
симента́лка § 50, п. 12
Симоне́нко § 142, п. 1
симпо́зіум § 54, п. 6
синаго́га § 122, п. 1
Сине́льникове § 152, п. 3, прим.
синьоо́кий § 35, п. 1
си́ньо-си́ньо § 35, п. 5, 1
синьоцві́т § 36, п. 1, 2
синюва́тий § 33, п. 7
Сиракў́зи § 153, п. 2, 1
сиракў́зький § 153, п. 2, 1
Сиракў́зи § 129, III, п. 6
Сирдар'я́ § 154, п. 3, 3
Сирдар'я́ § 50, п. 4, прим.
сирі́єць § 129, III, п. 6
сирі́тство § 19, п. 2
сирі́тський § 19, п. 2
Си́рія § 129, III, п. 6
сир «Королі́вський» § 58, п. 1
сирова́р § 35, п. 2, 1
сирота́ § 19, п. 2
систе́ма § 129, III, п. 1
ситро́ § 140
си́тцевий § 33, п. 6
Сици́лія § 129, III, п. 6
Сіа́м § 129, I, п. 2
сі-бемо́ль § 36, п. 2, 2, в
сі-бемо́льний § 40, п. 2, 1
Сі́дней § 129, I, п. 4
сіє́ста § 130, п. 1
Сі́ллітоу § 133
сіль § 30, п. 1, 3
сільра́да § 61, п. 1, 2
сільськи́й § 9, п. 1, 2
сільськи́й § 26, п. 1, 3
сільськогосподарський § 40, п. 1, 2
сім § 9, п. 1, 1, а
сімдесятирі́ччя § 35, п. 4, 5
сімсотсорокарі́ччя § 35, п. 4, 5
Сімферо́поль § 148, прим.
сім'ядо́ля § 35, п. 2, 4
сім'япро́від § 35, п. 2, 4
Сі́ндзо А́бе § 49, п. 4
сіне́шній § 33, п. 1
сінокі́с § 36, п. 1, 1
Сіркó § 49, п. 8
сірково́дневий § 40, п. 1, 1
сі́ро-голуби́й § 40, п. 2, 2, г
Сі Цзіньпі́н § 49, п. 3
«СіЧ» § 61, п. 3, прим. 3
Січесла́в § 35, п. 2, 3
Скадо́вськ § 153, п. 2
скадо́вський § 153, п. 2
скаже́ний § 29, п. 3, 2, прим.
ска́заний § 29, п. 3, 2, прим.
сказа́ти § 31, п. 1
скака́ти § 11, п. 1
Скандина́вія § 129, III, п. 5
скандина́вський § 129, III, п. 5
Скандина́вські краї́ни § 50, п. 7
Скандина́вський півострів § 154, п. 1, 2
Скита́лець § 144, п. 13, 2
скі́льки ж то § 44, п. 3, 1, прим. 1
скла́сти § 31, п. 1
ске́лелаз § 35, п. 2, 3

сконструйо́ваний § 34, п. 3
сконструюва́ти § 34, п. 3
Скори́на § 144, п. 8
Скороход § 146, п. 2, 3
ско́чити § 11, п. 1
Ско́п'є § 149, п. 1, 1
Ско́п'є § 151, п. 1
скра́ю § 41, п. 1, 2
скрипале́ва § 33, п. 6
скрипале́ве § 33, п. 6
скрипа́ль § 32, п. 3
скрипа́ль § 33, п. 6
скріпити § 31, п. 1
скульпту́ра «Мисли́тель» § 55, п. 3
скупо́вуваний § 34, п. 2
скупо́вування § 34, п. 2
скупо́вувати § 34, п. 2
слабконатя́гнутий § 40, п. 1, 4
сла́ва Бо́жа § 53, п. 2
Славу́тич § 50, п. 6, прим.
сла́ти § 28
сли́ва Зарі́чна ра́ння § 59, п. 3
слівце́ § 9, п. 3, 1, в
слід § 27, п. 3
сліпоглухоніми́й § 40, п. 1, 5
сліпу́чо-бі́лий § 40, п. 2, 2, г
«слобожа́нець» § 58, п. 2
Слобожа́нщина § 50, п. 6, прим.
слове́чко § 9, п. 3, 1, в
слове́чко § 32, п. 8
слова́к § 153, п. 2, 2
словни́к § 9, п. 3, 5, е
сло́во § 9, п. 1, 1, б
«Сло́во і час» § 61, п. 3, прим. 3
«Сло́во о полку́ І́горевім» § 55, п. 3, прим. 2
слова́цький § 153, п. 2, 2
Слуга́ з Добро́миля § 146, п. 1, 1
Слуга́ з Добро́миля § 146, п. 5
службо́вий § 33, п. 6
смерть § 9, п. 2, 2
Смирно́в § 144, п. 7, 3, б
Смирне́нський § 144, п. 11
сміттєзбира́льний § 35, п. 2, 4
сміттєочисни́й § 40, п. 1, 3
сміх § 27, п. 3
смо́кінг § 133
Смо́ллетт § 128, п. 3
смо́рід § 9, п. 2, 3
сморо́дина Софіївська § 59, п. 3
см — сантиметр § 62, п. 1
смт. — селище міського типу § 62, п. 1
сму́ток § 9, п. 2, 1
сніг § 27, п. 3
Снігу́р § 142, п. 1
Снігу́р § 142, п. 1
Сніжи́нка § 49, п. 8
сніп § 27, п. 3
Сно́у § 133
Сно́у § 140
сно́уборд § 133
Са́нта-Кла́ра § 154, п. 3, 4
собо́р Сан-Ма́рко § 55, п. 2, прим.
собо́р Свято́го Петра́ § 53, п. 2, прим. 1
собо́р Свято́го Петра́ § 55, п. 2, прим.
совеня́ § 32, п. 7
Со́єр § 126
соколо́нько § 26, п. 2, 1, б
солда́тський § 22, 1
солда́тчина § 22, 1
солева́р § 36, п. 1, 1
Солжени́цин § 144, п. 7, 3, г
соли́рувати § 34, п. 3
со́ло § 121, п. 1, 1
солов'ї́ § 7, п. 1
солов'ї́ний § 33, п. 4
Солове́й § 142, п. 1
Соловйо́в § 144, п. 4, 1
Соловйо́в § 144, п. 12
Соловйо́во § 149, п. 2, 1
Соловйо́в § 8, п. 1, 2
Соловйо́в-Сє́дий § 144, п. 11
со́лод § 9, п. 2, 3
Соломі́їн § 33, п. 3
Соломі́я § 33, п. 3
соломоподрі́бнювальний § 40, п. 1, 3
Соло́ха § 143, п. 1, прим. 1
соль-дієз § 36, п. 2, 2, в
Соль-Іле́цьк § 154, п. 3, 4
соль-іле́цький § 154, п. 3, 4
Сомалі́ § 129, I, п. 4
сомалійський § 129, I, п. 4
сомельє́ § 140
Сомко́ва Доли́на § 154, п. 1, 1
сон § 9, п. 2, 1
сон-трава́ § 36, п. 2, 2, в
со́нце § 21
со́нце § 51, прим.
Сонце § 51, прим.
сонцестоя́ння § 35, п. 2, 4
со́нячний § 21
со́няшник § 21
сорокагоди́нний § 40, п. 1, 8
сорокаде́нний § 40, п. 1, 8

сорокарі́чний § 35, п. 2, 4
сорокарі́чний § 35, п. 4, 5
Сорокоду́би § 154, п. 2, 2
сорокоду́бський § 154, п. 2, 2
Со́тбі § 124
со́тня § 9, п. 2, 1
Софі́їн § 33, п. 3
Софі́я § 33, п. 3
Со́хо-сквер § 154, п. 3, 4
соцзабезпе́чення § 35, п. 4, 1
Соціа́л-демократи́чна па́ртія Украї́ни. § 54, п. 2
соціа́л-демократи́чний § 40, п. 2, 1
соціалі́зм § 129, I, п. 2
Соціалісти́чна Респу́бліка В'єтна́м § 50, п. 6
соціа́л-патріоти́чний § 40, п. 2, 1
соціа́л-пацифі́стський § 40, п. 2, 1
соціа́льно акти́вний § 40, п. 1, 4, прим. 1
соціа́льно небезпе́чний § 40, п. 1, 4, прим. 1
соціа́льно свідо́мий § 40, п. 1, 4, прим. 1
соціоло́гія § 121, п. 1, 1
соціоло́гія § 129, I, п. 2
соціосфе́ра § 35, п. 4, 2
соцстра́х § 9, п. 2, 5
соцстра́х § 35, п. 4, 1
соцстра́хівський § 9, п. 2, 5
соцстра́хівський § 35, п. 4, 1
спа § 140
спалахну́ти § 31, п. 1
спа́м § 134
спаніє́ль § 59, п. 1
спасе́нний § 29, п. 3, 2
Спаси́тель § 53, п. 2
Спа́сівка § 53, п. 3
Спас-Кле́пики § 154, п. 3, 4
спекти́ § 14, п. 3
спе́реду § 41, п. 1, 2
спецви́пуск § 9, п. 2, 5
спецви́пуск § 35, п. 4, 1
спецзавда́ння § 35, п. 4, 1
спецко́р § 9, п. 2, 5
спецко́рівський § 9, п. 2, 5
спецо́дяг § 9, п. 2, 5
спец. — спеціальний § 62, п. 1
спе́чений § 14, п. 3
спе́чений § 29, п. 3, 2, прим.
спирт § 129, I, п. 6
спирті́вка § 32, п. 12
співавт. — співавтор § 62, п. 1
співа́чка § 32, п. 4
спідло́ба § 41, п. 1, 7
спі́лка — спі́лці, спілча́нський § 26, п. 1, 3, прим.
спі́льник § 26, п. 1, 3
спи́нно-черевни́й § 40, п. 2, 2, а
спо́вна́ § 41, п. 1, 4
Сполу́чені Шта́ти Аме́рики § 50, п. 6
спорти́вний клуб «Со́кіл» § 54, п. 5
спортмайда́нчик § 35, п. 4, 1
спостерегти́ § 11, п. 2
спостеріга́ти § 11, п. 2
споча́тку § 41, п. 1, 2
спочатку § 41, п. 1, 9, прим.
спра́вжній § 33, п. 1
сприя́ння § 32, п. 5
сприя́ти § 32, п. 5
спросо́ння § 30, п. 1, 4
спро́ста § 41, п. 1, 4
спе́ршу § 41, п. 1, 5
сп'яні́ти. § 7, п. 1, прим.
сп'я́ну § 41, п. 1, 4
сп'ясти́ся § 31, п. 1
срібна меда́ль § 57, п. 2
ссавці́ § 29, п. 4
ссати́ § 29, п. 4
с. — село; сторінка § 62, п. 1
ста́єнь § 26, п. 2, 2
стака́то § 128, п. 1
сталебето́н § 36, п. 1, 3
сталерозливни́й § 40, п. 1, 3
Становий (хребет) § 150, п. 1, 1
станція метро «Академмісте́чко» § 50, п. 14
ста́нція Усти́нівка § 50, п. 13
Станюко́вич § 144, п. 7, 3, г
Стари́й Завій́т § 53, п. 4
староіндій́ський § 3, прим.
Старокостянти́нів § 154, п. 2, 1
Стара́ Плани́на § 154, п. 1, 1
ста́ти § 11, п. 1
стаття́ § 30, п. 1, 2
Стату́т ООН § 55, п. 1
стели́ти § 28
Стенда́ль § 142, п. 1, прим. 3
Степанчу́к § 27, п. 6
Степа́нов § 144, п. 2
Степа́н Ти́гряча Смерть § 146, п. 1, 1
Степа́н Ти́гряча Смерть § 146, п. 5
стерегти́ § 9, п. 3, 3
стереоапарату́ра § 35, п. 2, 4
стереоекра́н § 36, п. 1, 3
Стеф'ю́к § 7, п. 1

стильови́й § 33, п. 6
сти́мул § 129, III, п. 1
стира́ти § 11, п. 2
сті́жо́к § 9, п. 3, 1, а
сті́льки-то § 44, п. 3, 1
Сто́їч § 144, п. 6
Сто́лаць § 151, п. 2, 1
стовбо́ватий § 33, п. 7
стовкти́ § 31, п. 1
стодвадцятип'ятирі́чний § 40, п. 1, 8
сто́їк § 129, II
Стокго́льм § 128, п. 4
Столє́тов § 144, п. 3, 4
столітро́вий § 40, п. 1, 8
столя́рно-теслярський § 40, п. 2, 2, а
стометро́вий § 35, п. 2, 4
стоми́ти § 18
стоп'ятдесятирі́ччя § 36, п. 1, 5
сторі́нка § 27, п. 3, прим.
сторі́ччя § 30, п. 1, 1
сторі́ччя § 35, п. 2, 4
сторі́ччя § 35, п. 4, 5
сто́рож § 9, п. 2, 3
сто́рож § 33, п. 6
сто́рожева § 33, п. 6
сто́рожеве § 33, п. 6
сторона́ § 9, п. 3, 2, а
сто́ртинг § 54, п. 5, прим. 3
сторі́ччя § 36, п. 1, 5
Стохі́д § 148
стоя́ти § 9, п. 1, 1, д
стоя́ти § 11, п. 1
стравохі́д § 9, п. 3, 5, д
Страсна́ п'я́тниця § 53, п. 3
Страсни́й ти́ждень § 53, п. 3
Страхолі́сся § 154, п. 2, 4
страхолі́ський § 154, п. 2, 4
страше́нний § 29, п. 3, 1
Стри́йський парк § 50, п. 11
стри́мувати § 1
о́стрів § 154, п. 2, 1, прим.
Стріла́ § 49, п. 8
стріле́ць § 19, п. 1, 1
стрімголо́в § 41, п. 1, 8
стрічкорі́з § 36, п. 1, 1
Стра́сбург § 153, п. 2, 1
стра́сбурзький § 153, п. 2, 1
струмовимі́рювальний § 40, п. 1, 3
стручо́к § 32, п. 13
ст.-сл. — старослов'янський § 62, п. 3
ст. — станція; стаття; століття § 62, п. 1
ста́тус-кво § 35, п. 5, 10
студе́нт § 9, п. 2, 6
студе́нт § 19, п. 2
студе́нтка § 32, п. 4
студе́нтство § 19, п. 2
студе́нтський § 19, п. 2
Су-53 § 35, п. 5, 5
суб'є́кт § 126
субо́тник § 52, п. 2
субо́тній § 33, п. 1
суддя́ § 30, п. 1, 2
суди́нно-капіля́рний § 40, п. 2, 2, а
Суе́ц § 27, п. 7
сузір'я § 51
сузір'я Вели́кого Пса § 51
су́ма § 128, п. 1
Сунь Ятсе́н § 146, п. 2, 5
супермо́дний § 35, п. 4, 3
супермоде́ль § 35, п. 4, 3
суперма́ркет § 35, п. 4, 3
сусі́д § 33, п. 6
сусі́дова § 33, п. 6
сусі́дове § 33, п. 6
суспі́льно кори́сний § 40, п. 1, 4, прим. 1
суспі́льно необхі́дний § 40, п. 1, 4, прим. 1
суспі́льно-полі́тичний § 40, п. 2, 2, а
суттє́вий § 33, п. 6
суть § 26, п. 1, 1
суфле́ § 140
сухи́й § 22, 5
Сухро́б § 122, п. 4
Суе́ц § 153, п. 2, 2
суе́цький § 153, п. 2, 2
суши́ти § 22, 5
су́ші § 129, I, п. 5
суши́льно-сортува́льний § 40, п. 2, 2, а
сфотографува́ти § 31, п. 1
схили́ти § 31, п. 1
східнослов'я́нський § 40, п. 1, 2
схід сонця § 51, прим.
схо́джений § 15
схо́дити § 15
схопи́ти § 11, п. 1
со́чинський § 153, п. 1
Со́чі § 153, п. 1
су́ші-бар § 36, п. 2, 2, г
Сьє́рра-Лео́не § 130, п. 1
сьогоро́дні § 8, п. 2
сьогоро́дні § 27, п. 3
сьогоро́днішній § 33, п. 1
сьо́мий § 8, п. 2
сьо́мий § 26, п. 1, 2

Сю § 140
сюди́ § 4, п. 2
сюрреалі́зм § 128, п. 2
сяк-та́к § 41, п. 3, 4
Сян § 148
Сяткó́вський § 144, п. 11

Т

та § 24, п. 4
та́бель § 121, п. 1, 2
табло́їд § 121, п. 1, 1
таджи́к § 153, п. 2, 2
таджи́цький § 153, п. 2, 2
Тажиба́єв § 144, п. 7, 3, а
та ін. — та інше (інші) § 62, п. 1
Таї́р § 129, II
Таїсія § 123
та й § 43, п. 2, 2
таки § 44, п. 3, 1, прим. 2
так-о́т § 44, п. 3, 1
таксу́ст § 129, III, п. 1
таксі́ § 129, I, п. 5
таксі́ § 140
так-таки́ § 44, п. 3, 1
та́к-то § 41, п. 3, 3
так що § 43, п. 2, 2
талановúтий § 33, п. 7
Тамбо́в § 153, п. 2
тамбо́вський § 153, п. 2
тамплі́єр § 129, I, п. 2
танцюва́ти § 27, п. 3
Тати́щев § 144, п. 7, 3, г
Тбілі́сі § 140
Тбілі́с § 153, п. 2, 3
тбілі́ський § 153, п. 2, 3
тве́рдження § 9, п. 2, 4
Твердохлі́бов § 144, п. 3, 4
твíтер § 54, п. 7
твоє́ § 4, п. 1
твої́ § 3
тво́рення § 9, п. 2, 4
творе́ць § 9, п. 3, 5, а
Творе́ць § 53, п. 2
тво́рчо § 10, п. 2, 4, прим.
т-во — товариство § 62, п. 1
т. д. — так далі § 62, п. 1
теа́тр § 123
теа́тр § 127
теж § 41, п. 1, 9, прим.
те ж § 41, п. 1, 9, прим.
теї́н § 129, II
Те́керей § 128, п. 4
Те́кля § 123
телеапарату́ра § 36, п. 2, 4
телеграф § 121, п. 2
телехро́ніка § 35, п. 4, 2
те́мно-зеле́ний § 40, п. 2, 2, г
те́мної но́чі § 41, п. 2, 3
темнува́тий § 33, п. 7
Те́ннессі § 128, п. 3
Теодо́р § 123
тео́рія § 123
тепе́р § 27, п. 1
тепловó́з § 9, п. 3, 5, д
тепловó́з § 36, п. 1, 1
теплообмі́нний § 40, п. 1, 1
Тер-Казаря́н § 146, п. 3, 5
термогідродина́міка § 36, п. 1, 7
термо́метр § 127
Терно́піль § 148, прим.
Терно́піль § 152, п. 1
Тер-Ованеся́н § 146, п. 3, 5
терори́зм § 32, п. 14
Тер-Петрося́н § 146, п. 3, 5
терпу́г § 12, п. 2
Теруе́ль § 152, п. 1
теса́ти § 11, п. 2
Тесса́лія § 123
Те́тчер § 134
течія́ Куросі́о. § 50, п. 11
т. зв. — так званий § 62, п. 1
Тибе́т § 129, III, п. 5
ти́ждень § 28
тижне́вий § 28
Тимофє́єв § 144, п. 7, 3, б
тим ра́зом § 41, п. 2, 3
ти́м-то § 44, п. 3, 1
Тимчасо́вий у́ряд. § 54, п. 1
тимчасо́во § 41, п. 1, 8
тимча́сом як § 43, п. 2, 2
тим ча́сом § 41, п. 2, 3
Тимі́ш § 143, п. 2, прим. 1
тип § 129, III, п. 1
тис. —тисяча; тисячолі́ття § 62, п. 1
3-ти́сячний § 38, п. 2
титá́н § 49, п. 7, 2, прим. 1
Тито́в § 144, п. 7, 3, б
ти́хий-тихе́сенький § 35, п. 5, 2
Тихоми́ров § 144, п. 7, 3, б
Тихорє́цьк § 149, п. 4, 3, в
ти́хо-ти́хо § 35, п. 5, 1
Тиціа́н § 144, п. 7, 3, а
Тичи́нине сло́во § 49, п. 9, 1
ти́шком-ни́шком § 35, п. 5, 2

; ті́льки ж но § 44, п. 3, 1, прим. 1
ті́льки-но § 44, п. 3, 1
ті́льки що § 44, п. 1, 10
т. ін. — таке інше § 62, п. 1
тінь § 142, п. 1, прим. 2
тінь § 30, п. 1, 3
ті́тка § 33, п. 3
ті́тчин § 33, п. 3
ткач § 19, п. 1, 1
то́ннокіломе́тр § 36, п. 1, 3
то́бто § 43, п. 1
товари́ство § 19, п. 1, 3
Товари́ство винахі́дників та раціоналіза́торів Украї́ни § 54, п. 1
товари́ський § 19, п. 1, 3
това́риш § 19, п. 1, 3
това́риш § 33, п. 6
това́ришева § 33, п. 6
това́ришеве § 33, п. 6
тоді́ як § 43, п. 2, 2
така́й § 50, п. 12
Токма́к § 152, п. 1
Толе́до § 121, п. 2
Толста́ § 144, п. 11
Толсто́й § 144, п. 11
Толстоє § 150, п. 1, 1 прим.
том § 9, п. 2, 6
тому́ що § 43, п. 2, 2
Тома́шув-Мазове́цький § 150, п. 1, 3
тонкоме́лений § 40, п. 1, 4
тонкомі́рний § 40, п. 1, 4
тонкорозпоро́шений § 40, п. 1, 4
то́нна § 128, п. 1
то́нший § 27, п. 2
тонюсінький § 26, п. 2, 1, б
То́омінг § 137
топме́неджер § 35, п. 4, 3
топмоде́ль § 35, п. 4, 3
топо́ленька § 32, п. 9
То́ра § 53, п. 4
торг § 9, п. 2, 2
торгіве́ць § 9, п. 3, 1, а
торгфло́т § 9, п. 2, 5
торі́шній § 21
Торква́то Та́ссо § 140
торфогні́й § 36, п. 1, 3
торфорі́з § 35, п. 2, 1
торф'яни́й § 7, п. 1, прим.
То Хоа́й § 49, п. 4
то́що § 43, п. 1
Та́о Юаньмі́нь § 146, п. 2, 5
те́пло- § 36, п. 2, 4
Т-поді́бний § 35, п. 5, 9
т. п. — тому подібне § 62, п. 1
тра́вень § 9, п. 2, 1
трави́чка § 32, п. 8
традиці́йний § 33, п. 1
траєкторія § 126
траєкторія § 130, п. 1
тра́ктор «Слобожа́нець» § 58, п. 2
транснаціона́льна корпора́ція «Jysk» § 54, п. 4
трать § 26, п. 2, 3
тра́тьмо § 26, п. 2, 3
тра́тьте § 26, п. 2, 3
тре́тє § 30, п. 1, 5, прим.
третирувати § 34, п. 3
Третьяко́в § 144, п. 13, 1, а
тре́тя § 30, п. 1, 5, прим.
тривідсо́тковий § 35, п. 4, 5
трио́кисень § 35, п. 2, 4
трикілометро́вий § 35, п. 2, 4
трику́тник § 35, п. 4, 5
три́лер § 124
трима́ти § 1
трині́жок § 35, п. 2, 4
трипі́льська культу́ра § 52, п. 2, прим. 3
Трипі́лля § 148
Трипі́лля § 154, п. 2, 2
трипудо́вий § 40, п. 1, 8
три́ста § 38, п. 1, 1
триа́томний § 35, п. 2, 4
три-чоти́ри § 35, п. 5, 3
трия́русний § 35, п. 4, 5
Трієст § 129, III, п. 4, прим. 2
Трієст § 130, п. 1
трієстський § 129, III, п. 4, прим. 2
Трі́йця § 53, п. 2
тріск § 28, прим.
тріснути § 28, прим.
тріу́мф § 129, I, п. 2
Тріш § 140
Тро́їцьк § 149, п. 4, 2
Тро́їцьк § 151, п. 2, 2
трлн (трильйон). § 62, п. 1
троїстий § 33, п. 5
Троїстий сою́з § 50, п. 7
ту́рок § 153, п. 2, 2
троюрідний § 35, п. 2, 4
Троя́нда § 49, п. 7, 3
троя́нда «гло́рія-дей» § 59, п. 2
Трубецька́ § 144, п. 10
Трубецьки́й § 144, п. 10
Трубецьки́й § 144, п. 11

Трубі́ж § 148
трубокла́д § 36, п. 1, 1
трубопро́від § 9, п. 3, 5, д
трьох § 8, п. 2
трьох § 26, п. 1, 2
трьохмілья́рдний § 38, п. 1, 2
трьохсо́тий § 38, п. 1, 2
трьохсотп'ятдесятирі́ччя § 36, п. 1, 5
трьохсотрі́ччя § 35, п. 3, 1
трьохти́сячний § 35, п. 3, 1
Ти́са § 148
Те́терів § 148
Те́терів § 153, п. 2
те́терівський § 153, п. 2
т. — том § 62, п. 1
т — тонна § 62, п. 1
Ту-154 § 35, п. 5, 5
Ту-154, Ан-22, Іл-62. § 61, п. 3, прим. 4
Туапсе́ § 140
туберкульоз § 121, п. 1, 2
тугопла́вкий § 40, п. 1, 4
тук-ту́к § 35, п. 5, 4
Тулу́за § 121, п. 1, 1
Тульчи́н § 153, п. 1
тульчи́нський § 153, п. 1
тума́н § 29, п. 1, 3
тума́нний § 29, п. 1, 3
тума́нний § 29, п. 1, 3
Тума́нний Альбіо́н § 50, п. 6, прим.
тума́нність § 29, п. 1, 3
тума́нно; § 29, п. 1, 3
тунгу́с § 153, п. 2, 3
тунгу́ський § 153, п. 2, 3
Тупи́й Ніж § 146, п. 1, 1
Тупи́к § 149, п. 4, 3, д
Тургє́нєв § 144, п. 2
туре́цький § 22, 1
Туре́ччина § 22, 1
турне́ § 140
Турсунзаде́ § 146, п. 3, 4, прим.
туре́цький § 153, п. 2, 2
туте́шній § 33, п. 1
ти́хо-ти́хо § 41, п. 3, 5
Ту́шино § 149, п. 4, 3, а
Ту́шино § 153, п. 1
ту́шинський § 153, п. 1
тьмя́ний § 7, п. 1, прим.
тьмя́ний § 27, п. 3
тьо́хкати § 8, п. 2
тьо́хкати § 26, п. 1, 2
тьох-тьо́х § 35, п. 5, 4
Тьо́ркін § 144, п. 4, 2
тю́гівець § 61, п. 2
ТЮГом. § 61, п. 2
ТЮГу § 61, п. 2
тюльпа́н Ре́мбрандта § 59, п. 3
Тюме́нєв § 144, п. 13, 1, в, прим.
тю́рки § 153, п. 2, 2
тю́ркський § 153, п. 2, 2
тюрма́ § 27, п. 1
Тягни́бік § 36, п. 1, 4

У

уайт-спірит § 124
УАПЦ § 63, п. 9
Уби́йво́вк § 146, п. 2, 1
уві́к § 41, п. 1, 2
убік § 41, п. 1, 9, прим.
у бік § 41, п. 1, 9, прим.
Уби́йвовк § 36, п. 1, 4
убо́гий § 19, п. 1, 2
убо́зтво § 19, п. 1, 2
уболіва́льник § 32, п. 1
уболіва́льник § 32, п. 1
ува́га § 23, п. 3
у вагоні § 23, п. 1, 4
(у) вели́кому § 9, п. 1, 1, а
увертю́ра § 23, п. 3
уве́чері § 10, п. 1
уве́чері § 41, п. 1, 2
у відповідь на Ваш запит… § 60, п. 2
уві снí § 41, п. 2, 1
у воду § 23, п. 1, 4
уволю § 23, п. 1, 4
уво́лю § 41, п. 1, 2
у (в) ра́зі § 42, п. 3
УВЧ-терапія, НВЧ-випромі́нювання. § 61, п. 3
у гвардії § 23, п. 1, 4
у Гвінеї § 23, п. 1, 4
У́глич § 149, п. 4, 3, д
уго́лос § 41, п. 1, 2
у горі § 23, п. 1, 2
угорі́ § 41, п. 1, 2
уго́ру § 41, п. 1, 2
Уго́рщина § 23, п. 3
Уго́рщина § 50, п. 6
У́тля § 6, п. 2
уда́рник § 23, п. 3
удáча § 23, п. 3
у двері § 23, п. 1, 4
удво́є § 41, п. 1, 5
удво́х § 41, п. 1, 5
уде́нь § 41, п. 1, 2

а́удіо- § 36, п. 2, 4
Удовиче́нко § 23, п. 3
удоскона́лення § 32, п. 5
удру́ге § 41, п. 1, 5
удо́світа § 41, п. 1, 7
Уе́льс § 124
У́жгород § 152, п. 1
у житі § 23, п. 1, 1
узбере́жжя § 9, п. 3, 2, а
узбере́жжя § 23, п. 3
узбе́к § 153, п. 2, 2
узбе́цький § 153, п. 2, 2
узи́мку § 41, п. 1, 2
узнаки́ § 41, п. 1, 2
ука́з § 23, п. 3
у Києві § 23, п. 1, 5
укла́д § 23, п. 3
Украї́на § 23, п. 3, прим.
Украї́на § 50, п. 6
Украї́на-не́нька § 37, п. 1, 1
украї́нка § 49, п. 6
Украї́нська гре́ко-католи́цька це́рква § 53, п. 5
Украї́нська лютера́нська це́рква § 53, п. 5
Украї́нська правосла́вна церква § 53, п. 5
Украї́нський музе́й § 54, п. 3
украй § 41, п. 1, 2
Укрзалізни́ця § 61, п. 1, 1
Укрпрофра́да § 61, п. 1, 1
укр. — український § 62, п. 1
уку́пі § 41, п. 1, 2
у купі § 41, п. 1, 9, прим.
ула́д § 41, п. 1, 2
уле́сливий § 28
у лісі § 23, п. 1, 2
Ула́н-Уде́ § 154, п. 3, 3
ули́тку § 41, п. 1, 2
у Львові § 23, п. 1, 4
ультима́тум § 23, п. 3
ультраеро́зія § 130, п. 1
ультразву́к § 35, п. 4, 3
ультрамодний § 35, п. 4, 3
У́манщина § 27, п. 2
уми́сний § 28, прим.
умо́ва § 23, п. 3
у наслідок § 23, п. 1, 2
уна́слідок § 42, п. 1, 1
уни́з § 41, п. 1, 2
унизу́ § 41, п. 1, 2
унічию́ § 41, п. 1, 6
уночі́ § 41, п. 1, 2
У́нтер-ден-Лі́нден-штра́се § 50, п. 5
унтерофіце́р § 35, п. 4, 4
ун-т (університет) § 62, п. 2
У Ну Мунг § 146, п. 1, 6
упако́ваний § 34, п. 1
упако́вання § 34, п. 1
упакува́ння § 34, п. 1
упакува́ти § 34, п. 1
упе́нь § 41, п. 1, 2
упере́д § 41, п. 1, 2
упере́міш § 41, п. 1, 3
упла́в § 41, п. 1, 3
упла́ч § 41, п. 1, 3
упа́м'ятку § 41, п. 1, 3
уподо́вж § 41, п. 1, 7
уподо́вж § 42, п. 1, 1
у по́міч § 41, п. 2, 1
упо́перек § 41, п. 1, 2
упра́ва § 23, п. 3
Управлі́ння осві́ти Шевче́нківської в мі́сті Кие́ві держа́вної адміністра́ції § 54, п. 1
у присмерку § 23, п. 1, 3
упритул підійшли до юрби § 23, п. 1, 3
упродо́вж § 42, п. 1, 1
упо́ру § 41, п. 1, 2
упе́рше § 41, п. 1, 5
ура́з § 41, п. 1, 2
Ура́л § 23, п. 3
Урба́на § 135
Урба́нчик § 144, п. 13, 2, прим. 1
уріве́нь § 41, п. 1, 2
уро́зкид § 41, п. 1, 3
уро́зліт § 41, п. 1, 3
уро́зсип § 41, п. 1, 3
уро́зтіч § 41, п. 1, 3
уріве́нь § 41, п. 1, 2
ура́нці § 41, п. 1, 2
уручну́ § 41, п. 1, 4
уре́шті § 41, п. 1, 2
уряд § 41, п. 1, 2
Усвя́тцев § 144, п. 3, 3
усе́ ж таки § 44, п. 3, 1, прим. 1
усере́дині § 41, п. 1, 2
усередині § 41, п. 1, 9, прим.
у середині § 41, п. 1, 9, прим.
усе́-таки́ § 44, п. 3, 1
усліду́ § 41, п. 1, 2
усма́к § 41, п. 1, 2
уста́лення § 23, п. 3
устано́ва § 23, п. 3
устано́влювати § 11, п. 1
у стокра́т § 41, п. 2, 1

у́стрій § 9, п. 1, 1, а
у структурі § 23, п. 1, 3
устý́п § 23, п. 3
Усть-Каменого́рськ § 154, п. 3, 4
усть-каменого́рський § 154, п. 3, 4
утім § 41, п. 1, 9, прим.
у тім § 41, п. 1, 9, прим.
утíм § 41, п. 1, 6
ýтопія § 23, п. 3
у́треня § 53, п. 8
утро́є § 41, п. 1, 5
утри́чі § 41, п. 1, 1
утроє § 23, п. 1, 3
утре́тє § 41, п. 1, 5
утрьо́х § 41, п. 1, 5
у т. ч. — у тому числі § 62, п. 1
у фоє § 23, п. 1, 4
у формуванні § 23, п. 1, 4
у хвилях § 23, п. 1, 4
у хвою § 23, п. 1, 4
у ЦУМі § 61, п. 2
учени́ця § 32, п. 4
у́чень § 10, п. 1
у́чень § 32, п. 3
учитель § 23, п. 1, 1
учи́тель-фі́зик § 37, п. 1, 3
учителюва́ти § 34, п. 1
учотирьо́х § 41, п. 1, 5
учéтверо § 41, п. 1, 5
ущéрть § 41, п. 1, 2
уя́ва § 23, п. 3

Ф

фа § 140
фа́брика § 129, III, п. 1
фавн § 49, п. 7, 2, прим. 1
фа́вна § 131
файл § 121, п. 1, 1
фан-клу́б § 36, п. 2, 2, а
Фараóн § 49, п. 8
Фарáх § 140
фармпрепарáт § 35, п. 4, 1
Фáстів § 9, п. 1, 1, г
Фатья́нов § 144, п. 13, 1, а
фа́уна § 131
Фа́уст § 131
фахівéць § 9, п. 3, 1, а
фаянс § 126
Фéдін § 144, п. 2
Фéдір § 143, п. 2, прим. 1
Фéдоров § 144, п. 4, 2
Федера́ція незале́жних профспілóк України § 54, п. 1
Фéдір § 32, п. 11, прим.
Фéдорівна § 32, п. 11, прим.
Фéдорович § 32, п. 11, прим.
Фéдченко § 27, п. 6
Федчи́шин § 27, п. 6
Феєрбáх § 126
феєрвéрк § 126
феєрвéрк § 130, п. 1
Фессáлія § 123
фéя § 49, п. 7, 2, прим. 1
Ф'єзóле § 138, п. 1, 1
Филúп § 144, п. 6
фіáлка § 129, I, п. 2
фігури́стка § 32, п. 4
фі́зик § 32, п. 1, прим.
фі́зика § 140
фі́зик-учи́тель § 37, п. 1, 3
фізи́чний § 129, III, п. 1
Фікрет-кизи́ § 146, п. 3, 4
філé § 130, п. 1
Філіппíни § 152, п. 2
Філіппíни § 153, п. 1
філіппíнський § 153, п. 1
філологи́ня § 32, п. 4
фільм § 139, п. 1, 2
фін § 128, п. 1
фінáнси § 129, I, п. 6
фíни § 128, п. 1
Фінля́ндія § 121, п. 1, 2
фіолéтовий § 129, I, п. 2
Фірдоусí § 140
фíрма «Íмідж» § 54, п. 5
фíтнес-клуб § 36, п. 2, 2, а
фітотерапíя § 35, п. 4, 2
Фіу́ме § 129, I, п. 2
ф-ка (фабрика) § 62, п. 2
флáєр § 126
флешінтерв'ю § 35, п. 4, 3
Фліт-стрíт § 129, III, п. 4, прим. 1
Флобéр § 121, п. 1, 1
Флори́да § 129, III, п. 2
флот § 121, п. 1, 1
Фляйшер § 136, п. 1
Фíнська затóка § 154, п. 1, 2
фоє́ § 126
фоє́ § 130, п. 1
фолкгу́рт § 35, п. 4, 2
Фолл-Ри́вер § 154, п. 3, 4
фолл-ри́верський § 154, п. 3, 4
фолькму́зика § 35, п. 4, 2

Фольксва́ген § 122, п. 1
«Фольксва́ген» § 58, п. 2
«фольксва́ген» § 58, п. 2
фон Бі́смарк § 147, п. 3
Фонві́зін § 146, п. 1, 4, прим. 2
фон дер Гольц § 146, п. 1, 4
фоноза́пис § 35, п. 4, 2
Фонте́н-сюр-Рон § 50, п. 2, прим.
фо́рмула § 121, п. 1, 1
форпо́ст § 28, прим.
форпо́стний § 28, прим.
фотогра́фія § 5
фотоспра́ва § 36, п. 1, 3
Франкі́вська кімна́та § 49, п. 9, 3
франкі́вські соне́ти § 49, п. 9, 3, прим. 1
франкозна́вець § 49, п. 5
Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 50, п. 2, прим.
францу́з § 153, п. 2, 1
францу́зький § 153, п. 2, 1
француз § 49, п. 6
Францу́зька Респу́бліка § 50, п. 6
фра́у § 140
Фрі́дріх-Вільге́льм § 146, п. 3, 1
фре́кен § 140
Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 152, п. 6
Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 154, п. 3, 5
фра́нкфуртський-на-Ма́йні § 154, п. 3, 5
фро́йляйн § 136, п. 1
фро́йляйн § 140
Фур'є § 138, п. 1, 1
футбо́л § 121, п. 1, 1
Фу́чик § 144, п. 6, 2
фюзеля́ж § 138, п. 2, 2

X

Хаї́м § 129, II
ха́кер § 134
Хакі́м § 122, п. 4
халва́ § 121, п. 1, 1
Хаммура́пі § 122, п. 4
хану́м § 122, п. 4
хану́м § 140
хапа́ти § 11, п. 1
харакі́рі § 122, п. 4
харакірі § 129, I, п. 5
Ха́ра-Нур § 50, п. 4, прим.
Ха́рків § 9, п. 1, 1, г
Ха́рків § 27, п. 1
Ха́рківський тра́кторний завóд § 54, п. 4
ха́тній § 33, п. 1
Хаям § 126
хвастли́вий § 28
хвастну́ти § 28
Хеєрда́л § 126
хи́жо § 10, п. 2, 4, прим.
химе́ра § 129, I, п. 6
хіба́ що § 44, п. 1, 10
хіджа́б § 122, п. 4
хі́мієтерапія § 35, п. 2, 4
хі́мік § 32, п. 1, прим.
хіміч́но стійки́й § 40, п. 1, 4, прим. 1
хі́мія § 129, I, п. 6
хіру́рг § 129, I, п. 6
Хліб § 49, п. 7, 3
хлібода́р § 36, п. 1, 1
хлібозаготіве́льний § 40, п. 1, 1
хліборі́з § 36, п. 1, 1
хліборо́б § 9, п. 3, 5, д
хліборо́бство § 9, п. 3, 5, д
хліб-сі́ль § 35, п. 5, 2
хло́пець-богати́р § 37, п. 1, 1
хлопчи́сько § 32, п. 10
хлорбензо́л § 35, п. 3, 1
хлорвіні́л § 35, п. 3, 1
хлорфено́льний § 40, п. 1, 7
хло́пчик-мізи́нчик § 37, п. 1, 1
хмелівськи́й § 153, п. 2
хі́міко-бактеріологі́чний § 40, п. 2, 2, б
Хме́леве § 153, п. 2
хо́бі § 122, п. 4
ходи́в-ходи́в § 35, п. 5, 1
ходи́ти § 32, п. 5
хо́дить § 26, п. 2, 3
ході́ння § 9, п. 3, 4
ході́ння § 32, п. 5
хо́дять § 26, п. 2, 3
хоке́й § 122, п. 4
хол § 122, п. 4
хо́лдинг § 122, п. 4
холо́дний § 33, п. 1
Холо́дний Яр § 154, п. 1, 1
Хоми́ч § 32, п. 11
Хо́мівна § 32, п. 11
Хо́мович § 32, п. 11
хори́ст § 32, п. 14
хорт § 9, п. 2, 2
Хоти́нський за́мок § 55, п. 2
хоча́ б § 43, п. 2, 1
хо́ч би § 43, п. 2, 1
хоч-не-хо́ч § 41, п. 3, 5
Хо Ші Мін § 146, п. 1, 6
Хо Ші Мін § 146, п. 1, 6, прим.
храм Васи́лія Блаже́нного § 55, п. 2, прим.

храм Христа́ Спаси́теля § 53, п. 7
хребе́т § 50, п. 1
хребе́т § 154, п. 2, 1, прим.
хре́сний хід § 53, п. 8
Хрест Іва́на Мазе́пи § 57, п. 1
хресто́ві похо́ди § 52, п. 2, прим. 3
християнство § 129, І, п. 6
Християнсько-демократи́чний союз Німе́ччини § 54, п. 2
Ха́рків § 148
Ха́рків-Това́рний § 154, п. 3, 1
ха́рків-това́рний § 154, п. 3, 1
Хри́стов § 144, п. 6
Хрущо́в § 144, п. 4, 3
хто́зна-коли́ § 44, п. 3, 2
хто́зна при ко́му § 39, п. 2
хто́зна-яки́й § 44, п. 3, 2
хто-бу́дь § 39, п. 2
хто́зна-де § 41, п. 3, 3
хто́зна-як § 41, п. 3, 3
хто́зна-яки́й § 39, п. 2
хто-не́будь § 44, п. 3, 2
хто-не́будь § 39, п. 2
хтось § 39, п. 1
хтось § 44, п. 2, 4
худо́жник-карикатури́ст § 36, п. 2, 1, а
худо́жньо-реставраці́йний § 40, п. 2, 2, а
худо́жник-пейзажи́ст § 37, п. 1, 3
худо́жній § 33, п. 1
худ. — художній § 62, п. 1
Хусаї́нов § 129, ІІ
Хя́рма § 151, п.1, прим.

Ц

Цап- Відбува́йло § 36, п. 2, 1, в
цар § 56, прим. 2
Цари́ця Небе́сна § 53, п. 2
царка́ § 27, п. 1
царьо́к § 26, п. 1, 2
царьо́к § 27, п. 1
Цвік § 144, п. 11
цвях § 7, п. 1, прим.
цвях § 27, п. 3
це́бто § 43, п. 1
целуло́їд § 3
цементобето́нний § 40, п. 1, 1
цементово́з § 35, п. 2, 1
центр § 127
Центра́льний автовокза́л § 54, п. 4
церк. — церковний § 62, п. 1
Цеци́лін § 144, п. 7, 3, а
Циганко́в § 144, п. 8
цигарки́ «Украї́нські» § 58, п. 1
циліндр § 127
Цимля́нськ § 149, п. 4, 3, а
Цинда́о § 129, ІІІ, п. 3
цисте́рна § 129, ІІІ, п. 1
ци́фра § 129, ІІІ, п. 1
Цицеро́н § 144, п. 7, 3, а
ціані́д § 129, І, п. 2
Ціолко́вський § 144, п. 7, 3, а
ціпи́лно § 27, п. 4
цу́кро-протеї́новий § 40, п. 2, 2, в
Це́нкий § 144, п. 2
Ци́рліць § 144, п. 13, 2, прим. 1
цуке́рки «Асорті́» § 58, п. 1
ц — центнер § 62, п. 1
цього́ § 8, п. 2
Цюй Юа́нь § 146, п. 2, 5, прим.
Цю́рих § 19, п. 1, 3
цю́рихський § 19, п. 1, 3
Цюру́пинськ § 153, п. 1
цюру́пинський § 153, п. 1
Цявло́вський § 144, п. 13, 1, в, прим.

Ч

чаєня́ § 32, п. 7
Чан Кайші́ § 146, п. 1, 6, прим.
Чан Кайші́ § 146, п. 2, 5, прим.
Ча́плін § 134
чар-зі́лля § 36, п. 2, 2, а
Ча́рльз § 139, п. 1, 2
час від ча́су § 41, п. 2, 2
части́вка § 32, п. 12
ча́сто-гу́сто § 35, п. 5, 2
ча́т § 134
чв. — чверть § 62, п. 1
Чебокса́ри § 149, п. 5
Чебокса́ри § 152, п. 2
чека́ння § 11, п. 2
чека́ти § 11, п. 2
Челя́бінськ § 149, п. 4, 1, в
Че́мберлен § 133
Черво́на Ша́почка § 49, п. 7, 3
червоногаря́чий § 40, п. 2, 2, г
черво́но-зене́но-си́ній § 40, п. 2, 2, г
червононі́жка § 36, п. 1, 2
червонопі́рка § 36, п. 1, 2
черв'я́к § 7, п. 1, прим.
чередá § 9, п. 3, 2, а
че́рез § 9, п. 2, 3
черезпли́чник § 31, п. 2
че́рез си́лу § 41, п. 2, 1
че́рез те що § 43, п. 2, 2

Череповéць § 151, п. 2, 1
Череповéць § 153, п. 2, 2
череповéцький § 153, п. 2, 2
Черкáське старóство § 50, п. 8
черкéс § 153, п. 2, 3
Черкáси § 153, п. 2, 3
черкáський § 153, п. 2, 3
черкéський § 153, п. 2, 3
Черні́гів § 148
Черні́гів § 153, п. 2
черні́гівський § 153, п. 2
чернéтка § 10, п. 1
чернéтка § 10, п. 1
Чернишóв § 144, п. 8
Чернівці́ § 148
Чернівці́ § 152, п. 2
Черні́гів § 9, п. 1, 1, г
Чернéць § 142, п. 1
Чéрчилль § 135
чéсний § 28
честь § 28
Честь § 60, п. 3
честь чéстю § 35, п. 5, 2, прим.
чéський § 19, п. 1, 3
четвéртий § 10, п. 1
четвéртий § 10, п. 1
чех § 153, п. 2, 3
чех § 19, п. 1, 3
Чигири́н § 153, п. 1
чигири́нський § 153, п. 1
чий-бу́дь § 39, п. 2
чий-нéбудь § 44, п. 3, 2
чий-нéбудь § 39, п. 2
чийóго § 8, п. 1, 1
Чикáго § 122, п. 1
Чикáго § 129, III, п. 3
Чиковáні § 144, п. 7, 3, а
Чи́лі § 129, III, п. 3
чилі́йський § 129, III, п. 3
чималéнький § 44, п. 2, 1
чимáло § 41, п. 1, 9
чимало § 41, п. 1, 9, прим.
чи мало § 41, п. 1, 9, прим.
чимáло § 44, п. 2, 1
чи́м би то § 44, п. 3, 1, прим. 1
чимду́ж § 41, п. 1, 8
чимрáз § 41, п. 1, 8
Чингісхáн § 146, п. 3, 4
Чингісхáн § 144, п. 7, 3, а
чин чи́ном § 35, п. 5, 2, прим.
числéнний § 29, п. 3, 1
числéнність § 29, п. 3, 2
числéнно § 29, п. 3, 2
Чистовóдне § 154, п. 2, 1
чистовóднівський § 154, п. 2, 1
Читá § 153, п. 1
чити́нський § 153, п. 1
чи то § 44, п. 1, 11
чичерóне § 129, III, п. 1
чіабáта § 129, I, п. 2
óчі-намисти́нки § 37, п. 1, 1
член-кореспондéнт § 36, п. 2, 1, а
член-кореспондéнт § 56, прим. 1
чл.-кор. — член-кореспондент § 62, п. 1
чолові́к § 10, п. 1
чому́сь § 10, п. 1
чорнóзем § 35, п. 1
чорнóзем § 36, п. 1, 2
чóрний § 10, п. 1
чóрний § 10, п. 2, 4
чорни́ло § 10, п. 2, 4
чорни́ти § 10, п. 2, 4
чорни́ці § 10, п. 2, 4
чорні́ти § 10, п. 2, 4
чорнозéмний § 40, п. 1, 1
чорнóліс § 36, п. 1, 2
чорнорóб § 9, п. 3, 5, д
Чорнотíнь § 142, п. 1, прим. 2
чорнóслив § 36, п. 1, 2
чоти́ри § 10, п. 1
чотирибáльний § 35, п. 2, 4
чотириколíсний § 40, п. 1, 8
чотириáктний § 35, п. 4, 5
чотирику́тник § 35, п. 2, 4
чотиримíсячний § 35, п. 4, 5
чотириосьови́й § 35, п. 2, 4
чотирьохмільйóнний § 35, п. 3, 1
чотирьохмільйóнний § 38, п. 1, 2
чотирьохмілья́рдний § 35, п. 3, 1
чотирьохсотрíччя § 35, п. 3, 1
Чáпек § 144, п. 2
Чóрне мóре § 154, п. 1, 2
чéський § 153, п. 2, 3
чíтко окрéслений § 40, п. 1, 4, прим. 1
чувáський § 153, п. 2, 3
чувáш § 153, п. 2, 3
Чумáцький Шлях § 51
Чусовáя § 152, п. 3
Чхве Чхвівóн § 49, п. 3
Чи́чиков § 144, п. 7, 3, а

Ш

шалé § 140
шалéний § 29, п. 3, 2, прим.

шалі́вка § 32, п. 12
Шампа́нь § 139, п. 1, 2
шампу́нь «Оли́вковий» § 58, п. 1
Шантії́ § 125
Шантії́ § 129, І, п. 2
Шантії § 140
шардоне́ § 130, п. 1
шаруді́ння § 32, п. 5
шаруді́ти § 32, п. 5
шасі́ § 128, п. 1
шасі § 129, І, п. 5
шах § 19, п. 1, 3
шах. § 56, прим. 2
шахі́д § 122, п. 4
ша́хський § 19, п. 1, 3
Ша́ші § 49, п. 8
Швейца́рія § 136, п. 1
Швець § 141
Швець § 142, п. 1
швидкохі́д § 9, п. 3, 5, д
швидкохі́дний § 9, п. 3, 5, д
шевроле́ § 130, п. 1
шевці́в § 9, п. 1, 1, в
шевченкіа́на § 49, п. 5
Шевче́нківська пре́мія § 49, п. 9, 3
шевче́нківський стиль § 49, п. 9, 3, прим. 1
Шевче́нко § 33, п. 6
Шевче́нкова § 33, п. 6
Шевче́нкове § 33, п. 6
Шевче́нкові пое́зії § 49, п. 9, 1
Шекспі́р § 133
Шекспі́р § 142, п. 1, прим. 3
ше́лест § 9, п. 2, 3
Ше́ллі § 140
Шепетівка § 148
Шепетівка § 152, п. 1
ше́піт § 1
шепоті́ти § 1
Шереме́тьєво § 152, п. 3, прим.
Ше́рлок § 128, п. 4
шести́ § 10, п. 1
шестиде́нка § 10, п. 1
шестиде́нка § 36, п. 1, 5
Широ́кий Яр § 154, п. 1, 1
ши́рма § 129, ІІІ, п. 1
широ́кий § 1
ши́роко § 1
шифр § 129, ІІІ, п. 1
шихті́вка § 32, п. 12
Ші́офок § 129, ІІІ, п. 3
шістдесятип'ятимільйо́нний § 38, п. 1, 2
шістна́дцять § 28
школя́р § 27, п. 1
шлакоблó́к § 36, п. 1, 3
шлях § 50, п. 11
Шмельо́в § 144, п. 2
Ши́мчак § 144, п. 6, 2
шовк § 9, п. 2, 2
шокола́д «Сві́точ» § 58, п. 1
шосе́ § 140
шо́стий § 10, п. 1
шо́у § 133
шо́у § 140
шпи́лька – шпи́льці § 26, п. 1, 3, прим.
шприц § 27, п. 7
штабскапіта́н § 35, п. 4, 4
штат Теха́с § 50, п. 9
Што́кманн § 128, п. 4
штрейкбре́хер § 136, п. 1
Ша́хти § 149, п. 5
Ша́хти § 153, п. 1
ша́хтинський § 153, п. 1
Ши́шкін § 144, п. 7, 3, а

Щ

щасли́вий § 28
ща́стя § 27, п. 3
ща́стя § 28
щеми́ти § 10, п. 1
щети́на § 10, п. 1
Щиглó́в § 144, п. 7, 3, а
Щигри́ § 149, п. 4, 3, а
Щипачо́в § 144, п. 4, 3
Що́кіно. § 149, п. 2, 3
щоб § 43, п. 1
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб § 43, п. 1, прим.
що б § 43, п. 1, прим.
що-бу́дь § 39, п. 2
що-будь § 44, п. 3, 2
щове́чора § 41, п. 1, 9
щове́чора § 44, п. 2, 1
щогоди́ни § 41, п. 1, 9
щогоди́ни § 44, п. 2, 1
щода́лі § 41, п. 1, 9
щоде́нник § 44, п. 2, 1
щоде́нно § 41, п. 1, 9
щодня́ § 41, п. 1, 9
щодня́ § 44, п. 2, 1
щодоби́ § 44, п. 2, 1
щоду́ху § 41, п. 1, 9
щоду́ху § 44, п. 2, 1
що́ ж до § 44, п. 1, 10

щока́ § 10, п. 1
щомі́сяця § 41, п. 1, 9
щомо́га § 41, п. 1, 9
щонайбі́льше § 41, п. 1, 9
щонайдо́вше § 41, п. 1, 9
щонайду́жче § 41, п. 1, 9
щонайкра́ще § 41, п. 1, 9
щонайкра́щий § 44, п. 2, 1
щонайме́нше § 41, п. 1, 9
щонайши́рше § 41, п. 1, 9
що-не́будь § 39, п. 2
щоно́чі § 41, п. 1, 9
щопра́вда § 41, п. 1, 9
щопра́вда § 44, п. 2, 1
щора́з § 41, п. 1, 9
щора́зу § 41, п. 1, 9
щора́зу § 44, п. 2, 1
щоро́ку § 41, п. 1, 9
щоси́ли § 41, п. 1, 9
щоси́ли § 44, п. 2, 1
щось § 39, п. 1
щось § 44, п. 2, 4
що то § 44, п. 1, 11
що то за § 44, п. 1, 11
щохвили́ни § 41, п. 1, 9
Щу́ка § 49, п. 7, 3
Ще́цин § 149, п. 1
ю́дині срібняки́ § 49, п. 9, 3, прим. 2

Ю

юнак § 14, п. 2
ЮНЕСКО § 61, п. 2
юннá́т § 29, п. 1, 2
Юно́на § 126
Юпі́тер § 51
Ю́р'єв § 144, п. 12
Ю́ріївна § 32, п. 11
Ю́рій Клен § 49, п. 1
Ю́рійович § 32, п. 11
юроди́вий § 4, п. 1

Я

Яблó́нський § 144, п. 11
Я́гич § 144, п. 6
яє́чко § 32, п. 8
яєчня § 21
яйце́ § 21
Як-42 § 35, п. 5, 5
яка́сь § 44, п. 2, 4
якби́ § 43, п. 1
якби́ § 43, п. 1, прим.
якби § 43, п. 1, прим.
як би § 43, п. 1, прим.
яки́й-бу́дь § 39, п. 2
яки́й-не́бу́дь § 39, п. 2
яки́йсь § 44, п. 2, 4
Я́ківна § 32, п. 11
я́кісний § 28
я́кість § 4, п. 1
я́кість § 28
яки́йсь § 39, п. 1
якнайбі́льше § 41, п. 1, 9
якнайдо́вше § 41, п. 1, 9
якнайду́жче § 41, п. 1, 9
якнайшви́дше § 44, п. 2, 1
як-не́будь § 41, п. 3, 3
як-не-я́к § 41, п. 3, 5
Я́коб-Ка́йзер-плац § 50, п. 5
Я́кович § 32, п. 11
якомо́га § 41, п. 1, 9
якомо́га § 44, п. 2, 1
я́кось § 41, п. 1, 9
яко́сь § 41, п. 1, 9
якось § 41, п. 1, 9, прим.
як ось § 41, п. 1, 9, прим.
я́кось § 44, п. 2, 4
я́кось-то § 44, п. 3, 1
як-о́т § 44, п. 3, 1
якра́з § 41, п. 1, 9
яке́сь § 44, п. 2, 4
як тре́ба § 41, п. 2, 1
якщо́ § 43, п. 1
якщо § 43, п. 1, прим.
як що § 43, п. 1, прим.
Я́мпіль § 148
яр § 50, п. 11
Яропо́лк § 146, п. 2, 4
Яросла́вів Вал § 50, п. 11
Яросла́в Му́дрий § 49, п. 9, 2
Яросла́в § 143
Яр-під-За́йчиком § 154, п. 3, 5
я́рський-під-за́йчиком § 154, п. 3, 5
Я́сна Поля́на § 154, п. 2, 6
Ясногоро́дка § 154, п. 2, 1
яснозо́рий § 35, п. 1
яснополя́нський § 154, п. 2, 6
яснополя́нці § 154, п. 2, 6
Я́сси § 52, п. 2, прим. 2
Я́ссько-Кишині́вська опера́ція § 52, п. 2, прим. 2
Я́ффа § 128, п. 3
Як'я́ § 138, п. 1, 1
ячмі́нний § 21
я́чний § 21

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА **2**
І. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА **6**
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ **6**
§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И **6**
§ 2. Уживання І, И на початку слова **6**
§ 3. Ї **6**
§ 4. Я, Ю, Є **7**
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ **7**
§ 5. Буква Г **7**
§ 6. Буква Ґ **7**
§ 7. Апостроф **7**
§ 8. ЙО, ЬО **8**
Чергування голосних **8**
§ 9. Чергування О — І, Е — І **8**
О, Е, що не переходять в І **9**
Відхилення в чергуванні О — І, Е — І **10**
§ 10. Чергування Е – О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й **12**
Чергування голосних у дієслівних коренях **12**
§ 11. Чергування О — А. **12**
Е (невипадний) — І (невипадний) **13**
Е (випадний) — И **13**
Чергування приголосних **13**
Чергування приголосних під час словозміни **13**
§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С **13**
§ 13. Чергування Ґ із м'яким З **14**
§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш **14**
§ 15. Чергування Д із ДЖ **14**
§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ **14**
§ 17. Чергування СТ із Щ **15**
§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ **15**
Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення **15**
§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), **-СТВ-**(О) **15**
§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння **16**
§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом –Н **16**
§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення **16**
§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів У та В **17**
§ 24. Позиції вживання сполучників і часток І, Й та І, Й на початку слів **18**

§ 25. Позиції вживання прийменника З та його варіантів ІЗ, ЗІ (ЗО) **19**
Уживання м'якого знака (ь) **20**
§ 26. Коли пишемо Ь **20**
§ 27. Коли не пишемо Ь **21**
Спрощення в буквосполученнях **22**
§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ- **22**
-ЗКН-, -СКН- **23**
-СЛН- **23**
Подвоєння букв **23**
§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу **23**
§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних **24**
ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ **25**
§ 31. З- (ІЗ-, ЗІ-) **25**
БЕЗ-, ВІД-, МІЖ- та ін **25**
ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ- **26**
АРХІ- **26**
АНТИ-, КВАЗІ- **26**
ПРАВОПИС СУФІКСІВ **27**
Іменникові суфікси **27**
§ 32. -ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК **27**
-ИВ-(О) **27**
-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ **27**
-К-, -ИЦ-(Я), **-ИН-**(Я), **-ЕС** **27**
-НН-(Я) **/ -ІНН-**(Я), **-АНН-**(Я) (**-ЯНН-(**Я), **-ЕНН-(**Я)
-ИНН-(Я) **27**
-ЕН-(Я) (**-ЄН-(**Я) **28**
-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (**-ЄЧК-(**А), **-ЕЧК-**(О)
(**-ЄЧК-(**О), **-ИЧОК-ИЧК-**(А) **28**
-ЕНК-(О) **(-ЄНК-**(О) і **-ЕНЬК-**(О, А) **28**
-ИСЬК-(О) **(-ЇСЬК-(**О), **-ИЩ-(**Е) **(-ЇЩ-(**Е) **28**
-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (**-ЇВН-(**А) **28**
-ІВК-(А), **-ОВК-(**А) **29**
-ОК **29**
-ИР, -ИСТ, -ИЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ **29**
Прикметникові та дієприкметникові суфікси **29**
§ 33. -Н-(ИЙ), **-Н-**(ІЙ) **29**
-ИЧН-(ИЙ), **-ІЧН-(**ИЙ) (**-ЇЧН-(**ИЙ) **30**
-ИН, -ЇН **30**
-ИН-(ИЙ), -ЇН-(ИЙ) **30**
-ИСТ-(ИЙ), **-ЇСТ-**(ИЙ) **30**
-ЕВ-(ИЙ), **-ЄВ-**(ИЙ), **-ОВ-**(ИЙ) **30**
-УВАТ-(ИЙ) (**-ЮВАТ-**(ИЙ), **-ОВАТ-**(ИЙ), **-ОВИТ-**(ИЙ) **31**
Дієслівні суфікси **31**
§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА- **31**
-ОВУВА- (-ЬОВУВА-) **32**

-ІР-, -ИР- ... 32
ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО ... 32
Загальні правила правопису складних слів ... 32
§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є) ... 32
Складні слова без сполучного голосного звука ... 33
§ 36. Складні іменники ... 36
§ 37. Прикладка ... 38
§ 38. Складні числівники ... 39
§ 39. Складні займенники ... 39
§ 40. Складні прикметники ... 40
§ 41. Прислівники ... 43
§ 42. Прийменники ... 46
§ 43. Сполучники ... 47
§ 44. Частки ... 47
УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ) ... 50
§ 45. Велика буква на початку речення ... 50
§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках ... 51
§ 47. Велика та мала букви в рубриках ... 51
§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо ... 52
§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин ... 53
§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви ... 55
§ 51. Астрономічні назви ... 58
§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів ... 58
§ 53. Назви, пов’язані з релігією ... 59
§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об’єднань, підприємств, фірм, агентств ... 60
§ 55. Назви документів, пам’яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо ... 62
§ 56. Назви посад, звань, титулів ... 63
§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій ... 63
§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів ... 64
§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин ... 64
§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні ... 65
§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах ... 65
§ 62. Графічні скорочення ... 66
ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ ... 69
§ 63. Орфографічні правила переносу ... 69
§ 64. Технічні правила переносу ... 70
ЗНАК НАГОЛОСУ (´) ... 70
§ 65. ... 70
ІІ. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ ... 72

ІМЕННИК ... **72**
§ 66. Поділ на відміни ... **72**
§ 67. Поділ на групи ... **73**
§ 68. Зразки відмінювання іменників ... **76**
Уваги до правопису відмінкових форм ... **84**
І відміна ... **84**
А. Однина ... **84**
§ 69. Родовий відмінок ... **84**
§ 70. Давальний відмінок. ... **84**
§ 71. Знахідний відмінок ... **84**
§ 72. Орудний відмінок ... **84**
§ 73. Місцевий відмінок ... **85**
§ 74. Кличний відмінок ... **85**
Б. Множина ... **85**
§ 75. Називний відмінок ... **85**
§ 76. Родовий відмінок ... **86**
§ 77. Давальний відмінок ... **86**
§ 78. Знахідний відмінок ... **87**
§ 79. Орудний відмінок ... **87**
§ 80. Місцевий відмінок ... **87**
§ 81. Кличний відмінок ... **87**
ІІ відміна ... **88**
А. Однина ... **88**
§ 82. Родовий відмінок ... **88**
§ 83. Давальний відмінок ... **92**
§ 84. Знахідний відмінок ... **93**
§ 85. Орудний відмінок ... **93**
§ 86. Місцевий відмінок ... **94**
§ 87. Кличний відмінок ... **95**
Б. Множина ... **97**
§ 88. Називний відмінок ... **97**
§ 89. Родовий відмінок ... **97**
§ 90. Давальний відмінок ... **98**
§ 91. Знахідний відмінок ... **98**
§ 92. Орудний відмінок ... **99**
§ 93. Місцевий відмінок ... **99**
§ 94. Кличний відмінок ... **99**
ІІІ відміна ... **100**
§ 95. Однина ... **100**
§ 96. Множина ... **101**
§ 97. Відмінювання слова МА́ТИ ... **101**
ІV відміна ... **101**
§ 98. Однина ... **101**
§ 99. Множина ... **102**
§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини ... **103**

ПРИКМЕТНИК **104**
§ 101. Тверда група прикметників **104**
§ 102. М'яка група прикметників **104**
§ 103. Зразки відмінювання прикметників **105**
§ 104. Ступенювання прикметників **107**
Вищий ступінь прикметників **107**
Найвищий ступінь прикметників **107**
ЧИСЛІВНИК **107**
КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ **107**
§ 105. Відмінювання кількісних числівників **107**
ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ **109**
§ 106. Відмінювання порядкових числівників **109**
ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ **110**
§ 107. Відмінювання дробових числівників **110**
ЗАЙМЕННИК **110**
§ 108. Особові займенники **110**
Відмінювання особових займенників **111**
§ 109. Зворотний займенник **111**
Відмінювання зворотного займенника **111**
§ 110. Присвійні займенники **111**
Відмінювання присвійних займенників **111**
§ 111. Вказівні займенники **112**
Відмінювання вказівних займенників **112**
§ 112. Питальні займенники **112**
Відмінювання питальних займенників **113**
§ 113. Означальні займенники **113**
Відмінювання означальних займенників **113**
§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні) **114**
Відмінювання складних займенників **114**
ДІЄСЛОВО **115**
§ 115. Дійсний спосіб **115**
Теперішній час **115**
Поділ дієслів за дієвідмінами **115**
Перша дієвідміна **115**
Друга дієвідміна **115**
Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках **118**
Відмінювання дієслів ДА́ТИ, ЇСТИ, ВІДПОВІ́СТИ́ (та ін. з компонентом -ВІСТИ), БУ́ТИ **118**
Майбутній час **119**
Минулий і давноминулий час **120**
§ 116. Наказовий спосіб **120**
§ 117. Умовний спосіб **121**
§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив) **121**
§ 119. Дієприкметник **122**
§ 120. Дієприслівник **122**

ІІІ. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ 124
Приголосні звуки і букви на позначення приголосних 124
§ 121. Звук [l] 124
§ 122. Звуки [g], [h] 124
§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження 125
§ 124. Букви w, th у словах англійського походження 125
§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження 125
§ 126. Звук [j] 126
§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr 126
§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних 126
Голосні звуки і букви на позначення голосних 127
§ 129. Голосний [i] 127
§ 130. Голосні [e], [u] 129
§ 131. Буквосполучення au, ou 129
§ 132. Букви та буквосполучення ö, ø, eu, oe 130
§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження 130
§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження 130
§ 135. Звук [ə:] у словах англійського походження 130
§ 136. Буквосполучення ei, eu у словах німецького походження. Буквосполучення ij та буква y в словах нідерландського походження 131
§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних 131
§ 138. Апостроф 131
§ 139. М’який знак (ь) 131
ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ 132
§ 140 132
Невідмінювані іменники іншомовного походження 132
Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження 133
ІV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ 134
§ 141. Українські прізвища та імена 134
§ 142. Відмінювання прізвищ 134
§ 143. Відмінювання імен 138
§ 144. Слов’янські прізвища та імена 143
Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями 145
Апостроф 146
М’який знак (ь) 146

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена 147
СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ 147
§ 146. Імена та прізвища (прізвиська) 147
§ 147. Похідні прикметники 149
ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ 150
§ 148. Українські географічні назви 150
§ 149. Географічні назви інших країн 150
§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями 152
§ 151. Апостроф, м'який знак 153
§ 152. Відмінювання географічних назв 154
§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів 155
Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ) 155
Суфікси -ОВСЬК(ИЙ) [-ЬОВСЬК(ИЙ)], -ЕВСЬК(ИЙ) [-ЄВСЬК(ИЙ)], -ІВСЬК(ИЙ) [-ЇВСЬК(ИЙ)] 156
§ 154. Правопис складних і складених географічних назв 157
V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ 161
§ 155. Крапка (.) 161
§ 156. Знак питання (?) 163
§ 157. Знак оклику (!) 164
§ 158. Кома (,) 165
І. Кома в простому реченні 165
ІІ. Кома в складному реченні 178
§ 159. Крапка з комою (;) 182
І. Крапка з комою в простому реченні 182
ІІ. Крапка з комою в складному реченні 182
§ 160. Двокрапка (:) 184
І. У простому реченні 184
ІІ. У складному реченні 185
§ 161. Тире (–) 185
І. У простому реченні 185
ІІ. У складному реченні 190
ІІІ. У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах) 193
§ 162. Три крапки, або крапки (...) 194
§ 163. Дужки ( ), [ ], < > 195
§ 164. Лапки (« », “ ”, „ “, рідше „ ”) 197
§ 165. Скісна риска (/) 199
§ 166. Комбіноване вживання розділових знаків 199
§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат 200
§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку 204
ПОКАЖЧИК 206